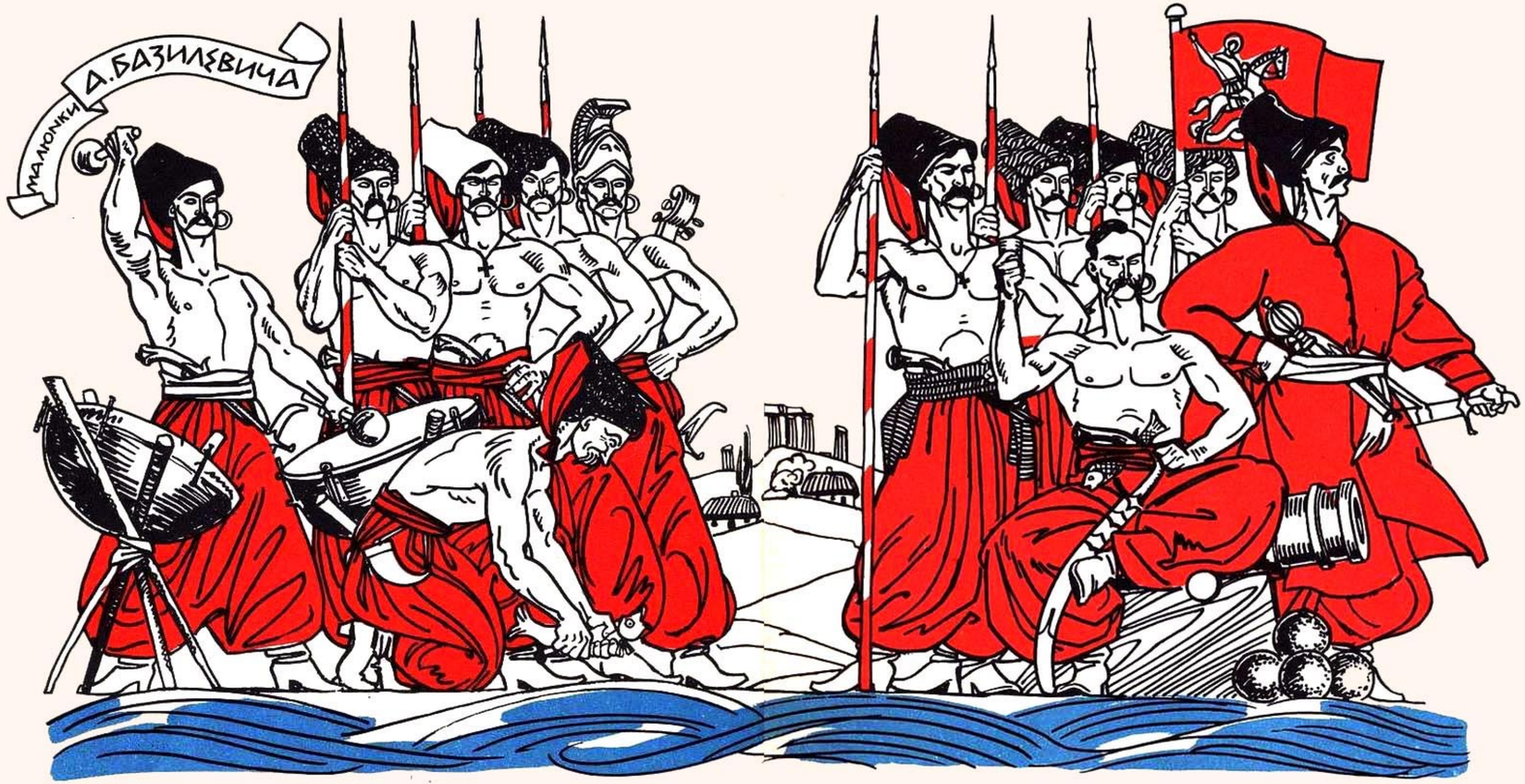
Все эти работы по Котляревскому, я посвящаю моему дядюшке, Рязанову Геннадию Федоровичу
Который и «посадил» меня на «Энеиду»и кучу других книг. И научил многому.
AndreyR

Іван Котляревський

ЕНЕЇДА

Видавництво художньої літератури
«ДНІПРО»
Київ · 1970

ЧАСТИНА ПЕРША

Еней був парубок моторний
І хлопець хоть куди козак,
Удавсь на всеє зле проворний,
Завзятійший од всіх бурлак.
Но греки, як спаливши Трою,
Зробили з неї скирту гною,
Він взявши торбу тягу дав;
Забравши деяких троянців,
Осмалених, як гиря, ланців,
П'ятами з Трої накивав.

Він, швидко поробивши човни,
На синє море поспускав,
Троянців насаджавши повні,
І куди очі почухрав.
Но зла Юнона, суча дочка,
Розкудкудакалась, як квочка,
Енея не любила - страх;
Давно вона уже хотіла,
Щоб його душка полетіла
К чортам і щоб і дух не пах.

ЧАСТЬ ПЕРВАЯ

Эней был парубок бедовый
И хлопец хоть куда казак,
На шашни прыткий, непутевый,
Затмил он записных гуляк.
Когда же Трою в битве грозной
Сровняли с кучею навозной,
Котомку сгреб и тягу дал;
С собою прихватил троянцев,
Бритоголовых голодранцев,
И грекам пятки показал.

Челны сварганив, разместились,
Весельцами взмахнули в лад,
Ватагой по морю пустились
Чесать куда глаза глядят.
Юнона, злая сучья дочка,
Тут раскудахталась, как квочка, —
Энея не любила — страх;
Хотелось ей, чтоб отлетела
К чертям душа его из тела,
Чтоб сгинул этот вертопрах.

Еней був тяжко не по серцю
Юноні, - все її гнівив:
Здавався гірчийший їйвід перцю,
Ні в чим Юнони не просив;
Но гірш за те їй не любився,
Що, бачиш, в Трої народився
І мамою Венеру звав;
І що його покійний дядько,
Паріс, Пріамове дитятко,
Путівочку Венері дав.

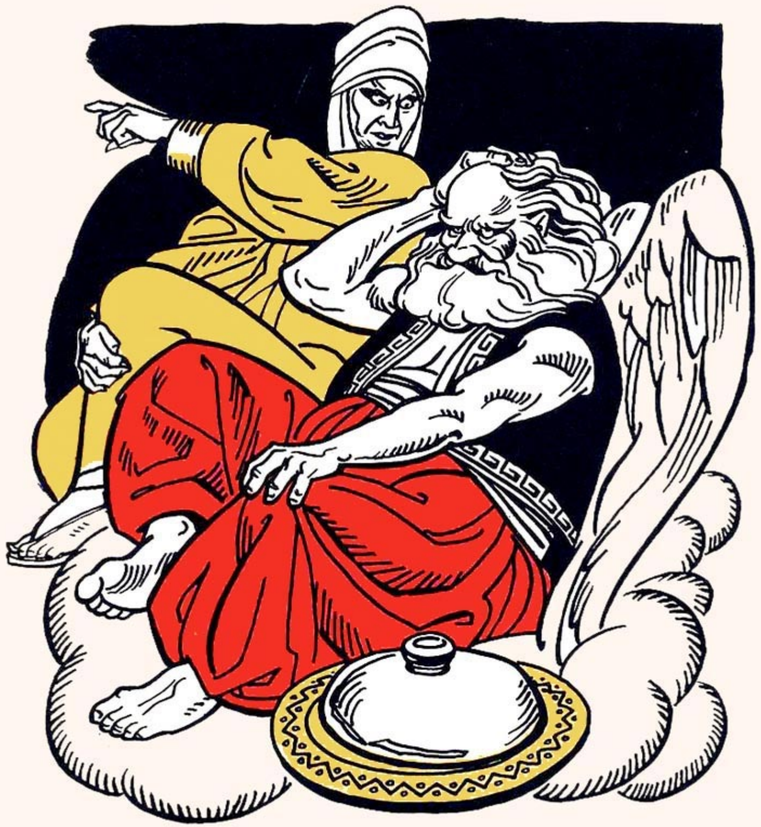
Ти знаєш, він який суціга,
Паливода і горлоріз;
По світу як іще побіга,
Чиєхсь багацько виллє сліз.
Пошли на його лихо злеє,
Щоб люди всі, що прі Енеї,
Послизли і щоб він і сам...
За сеє ж дівку чорнобриву,
Смачную, гарну, уродливу,
Тобі я, далебі, що дам».

Побачила Юнона з неба,
Що пан Еней на поромах;
А то шепнула сука Геба...
Юнону взяв великий жах!
Впрягла в гринджолята павичку,
Сховала під кибалку мичку,
Щоб не світилася коса;
Взяла спідницю і шнурівку,
І хліба з сіллю на тарілку,
К Еолу мчалась, як оса.

»Гай, гай! Ой, дей же його кату!-
Еол насупившись сказав. -
Я все б зробив за сюю плату,
Та вітри всі порозпускав:
Борей недуж лежить з похмілля,
А Нот поїхав на весілля,
Зефір же, давній негодяй,
З дівчатами заженихався,
А Евр в поденщики найнявся, -
Як хочеш, так і помишляй!

»Здоров, Еоле, пане-свату!
Ой, як ся маєш, як живеш? -
Сказала, як ввійшла у хату,
Юнона. - Чи гостей ти ждеш?..»
Поставила тарілку з хлібом
Перед старим Еолом-дідом,
Сама же сіла на ослін.
»Будь ласкав, сватоньку-старику!
Ізбий Енея з пантелику,
Тепер пливе на море він.

Та вже для тебе обіцаюсь
Енеєві я ляпас дать;
Я хутко, миттю постараюсь
В трістя його к чортам загнать.
Прощай же! Швидше убирайся,
Обіцянки не забувайся,
Бо послі, чуєш, нічичирк!
Як збрешеш, то хоча надсядься,
На ласку послі не понадься,
Тогді від мене возьмеш чвирк».

Был не по нраву, не по сердцу
Богине издавна Эней:
Он ей казался горше перцу,
Не хаживал с поклоном к ней
И был ей ненавистней вдвое,
Как всякий обитатель Трои;
Он там родился и возрос,
Вдобавок звал Венеру мамой,
А ей Парис — дитя Приама —
Некстати яблочко поднес.

Он — прощелыга и заноза,
Разбойник и головорез.
На белом свете льются слезы
Через таких, как он, повес.
Пошли ему, сквернавцу, горе!
Со всей своей ватагой в море
Пускай утонет пан Эней!
За это девкою здоровой,
Смазливой, смачной, чернобровой
Я награжу тебя, ей-ей!»

Пронюхала злодейка Геба,
Что пан Эней на кораблях.
Юнона поглядела с неба,
И взял ее великий страх.
Проворно спрыгнула с лежанки,
Павлина заложила в санки;
Убрав под кичку волоса,
Шнуровку хвать и юбку тоже,
Хлеб-соль — на блюдо и — за вожжи.
Летит — ни дать ни взять оса!

Вздохнул Эол: «По мне и плата!
Когда бы знал я наперед!
Все ветры разбрелись куда-то.
Теперь кой черт их соберет!
Спьяна Борею только спать бы;
Не воротился Нот со свадьбы;
Зефир, отпетый негодяй,
С девчатами заженихался,
А Эвр в поденщики подался;
Без них теперь хоть пропадай!

Вошла она к Эолу в хату,
Осведомилась, как живет,
Здоровья пожелала свату,
Спросила — не гостей ли ждет?
И, прежде чем начать беседу,
Хлеб-соль на стол Эолу-деду
Метнула, села на скамью:
«К тебе я с просьбою великой!
Ты сбей Энея с панталыку,
Исполни волюшку мою.

Но так и быть, умом раскину,
Энею оплеуху дам
И загоню к чертям в трясину.
Пускай барахтается там!
Прощай, не забывай посула.
А если только зря сболтнула,
Сбрехнула попусту — шалишь!
Уж как ты ни вертись, ни бейся —
На ласку больше не надейся.
Тогда с меня возьмешь ты шиш!»

Еол, оставшись на господі,
Зобрав всіх вітрів до двора,
Велів поганій буть погоді...
Якраз на морі і гора!
Все море зараз спузирило,
Водою мов в ключи забило,
Еней тут крикнув, як на пуп;
Заплакався і заридався,
Пошарпався, увесь подрався,
На тім'ї начесав аж струп.

От тут-то вітри схаменулись
І ну всі драла до нори;
До ляса, мов ляхи, шатнулись,
Або од їжака тхори.
Нептун же зараз взяв мітелку
І вимів море як світелку,
То сонце глянуло на світ.
Еней тогді як народився,
Разів із п'ять перехрестився,
Звелів готовити обід.

Прокляті вітри роздулися,
А море з лиха аж реве;
Слізьми троянці облилися,
Енея за живіт бере;
Всі човники їх розчухрало,
Багацько війська тут пропало;
Тогді набрались всі сто лих!
Еней кричіть, що «я Нептуну
Півкопи грошей в руку суну,
Аби на морі штурм утих».

Поклали шальовки соснові,
Кругом наставили мисок;
І страву всякую, без мови,
В голодний пхали все куток.
Тут з салом галушки лигали,
Лемішку і куліш глитали
І брагу кухликом тягли;
Та і горілочку хлистали, —
Насилу із-за столу встали
І спати послі всі лягли.

Нептун іздавна був дряпічка,
Почув Енеїв голосок;
Шатнувся зараз із запічка,
Півкопи для його кусок!..
І миттю осідлавши рака,
Схватився на його, мов бурлака,
І вирнув з моря як карась.
Загомонів на вітрів грізно:
»Чого ви гудете так грізно?
До моря, знаєте, вам зась!»

Венера, не послідня шльоха,
Проворна, враг її не взяв,
Побачила, що так полоха
Еол синка, що аж захляв;
Умилася, причепурилась
І, як в неділю, нарядилась,
Хоть би до дудки на танець!
Взяла очіпок грезетовий
І кунтуш з усами люстровий,
Пішла к Зевесу на ралець.

Юнону проводив с подворья,
Старик Эол созвал домой
Четыре ветра для подспорья,
И море вспучилось горой.
Эней не ждал такой невзгоды.
Пузырились, кипели воды,
Валы вздымались вновь и вновь.
От непредвиденной прорухи
Вопил он, как от рези в брюхе,
И темя расцарапал в кровь.

Угомонились ветры в страхе,
Пустились мигом наутек,
Шатнулись, как «до ляса» ляхи,
Бегут, как от ежа — хорек.
Нептун сейчас же взял метелку
И вымел море, как светелку.
Тут солнце глянуло на свет.
Эней как будто вновь родился,
Пять раз подряд перекрестился
И приказал варить обед.

А тут Эоловы поганцы
Знай дуют! Море аж ревет.
Слезами облились троянцы.
Взяло Энея за живот.
Челны разбило, разметало.
Немало войска там пропало.
Хлебнули сто напастей злых!
Взмолился наш Эней: «Нептуну
Я четвертак в ручищу суну,
Чтоб окаянный шторм утих!»

Вот мисками настил сосновый
Уставили, забыв беду.
Не говоря худого слова,
Все навалились на еду.
Кулеш, галушки и лемешку
Уписывали вперемежку,
Тянули брагу из корцов,
Горелку квартами хлестали,
Из-за стола насилу встали
И спать легли в конце концов.

Нептун хапугой был известным.
Почуя лакомый кусок,
Не усидел в запечье тесном,
Подался тут же за порог.
Он рака оседлал проворно,
Взвалился на него задорно,
Метнулся к ветрам, как карась:
«Эй, вы, чего разбушевались,
В чужом дому развоевались?
Вам на море нет ходу, мразь!»

Была Венера-вертихвостка
Востра и на язык бойка.
Смекнувши мигом, в чем загвоздка,
Кто настращал ее сынка,
Она приубралась, умылась,
Как в день воскресный нарядилась
Пуститься в пляс бы ей к лицу!
В кунтуш люстриновый одета,
В очипке новом из грезета,
Явилась на поклон к отцу.

Зевес тогді кружав сивуху
І оселедцем заїдав;
Він, сьому випивши восьмуху,
Послідки з кварти виливав.
Прийшла Венера, іскривившись.
Заплакалась и завіскрившись,
І стала хлипать перед ним:
»Чим пред тобою, милий тату,
Син заслужив таку мій плату?
Ійон, мов в свинки грають їм.

Заїде до Дідони в гості
І буде там бенкетовать;
Полюбиться її він мосці
І буде бісики пускать.
Іди, небого, не журися,
Попонеділкуй, помолися,
Все буде так, як я сказав».
Венера низько поклонилась
І з панотцем своїм простилась,
А він її поціловав.

Куди йому уже до Риму?
Хіба як здохне чорт в рові!
Як вернеться пан хан до Криму,
Як женитсья сич на сові.
Хіба б уже та не Юнона,
Щоб не вказала макогона,
Що й досі слухає чмелів!
Коли б вона та не бісилась,
Замовкла і не комизилась,
Щоб ти се сам їй ізвелів».

Еней прочумався, проспався
І голодранців позбирав,
Зовсім зібрався і уклався,
І, скілько видно, почухрав.
Плив-плив, плив-плив, що аж обридло,
І море так йому огидло,
Що бісом на його дививсь:
»Коли б, — каже, — умер я в Трої,
Уже б не пив сеї гіркої
І марне так не волочивсь».

Юпітер, все допивши з кубка,
Погладив свій рукою чуб:
»Ох, доцю, ти моя голубка!
Я в правді твердий так, як дуб.
Еней збудує сильне царство
І заведе своє там панство:
Не малий буде він панок.
На панщину ввесь світ погонить,
Багацько хлопців там наплодить
І всім їм буде ватажок.

Потім, до берега приставши
З троянством голим всім своїм,
На землю з човнів повстававши,
Спитавсь, чи є що їсти їм.
І зараз чогось попоїли,
Щоб на путі не ослабіли;
Пішли, куди хто запопав.
Еней по берегу попхався
І сам не знав, куди слонявся,
Аж гульк — і в город причвалав.

Зевес тогда глушил сивуху,
Питье селедкой заедал;
Седьмую высуслив осьмуху,
Подонки в кубок наливал.
«За что, скажи, любимый батя,
Обида моему дитяти?
Чем прогневил тебя Эней?
Моим сынком играют в свинки! —
Венера всхлипнула, слезинки
Из глаз посыпались у ней. —

Проездом завернув к Дидоне,
Начнет он куры строить ей,
Полюбится ее персоне
И запирует наш Эней.
Попонедельничай! Тревогу
Откинув, помолись ты богу!
Всё сбудется, как я сказал».
Венера низко поклонилась,
Учтиво с батюшкой простилась,
А он ее поцеловал.

Уж не видать бедняге Рима
Ни в сладком сне, ни наяву,
Точь-в-точь как пану хану — Крыма.
Скорей издохнет черт во рву!
Ты знаешь сам, когда Юнона
Пестом задаст кому трезвона,
Так загудят в башке шмели.
Вот колобродить мастерица!
Но ты заставь ее смириться,
Угомониться ей вели!»

Эней очнулся после ночи
И с голодранцами опять
Пустился, сколько видят очи,
Проворно по волнам чесать.
Плыл-плыл, плыл-плыл! Энею море
Обрыдло хуже всякой хвори.
Смотрел он чертом, говоря:
«За что мученье мне такое?
Как жаль, что я не сгинул в Трое!
По свету б не таскался зря!»

Последнее допив из кубка,
Юпитер свой погладил чуб:
«Ох, доченька моя, голубка!
Поверь, я в правде тверд, как дуб.
Эней забудет все мытарства,
Он сильное построит царство,
Немаловажный станет пан,
Свой род возвысит, не уронит,
Весь мир на панщину погонит,
Над всеми будет атаман.

Пройти великое пространство
Пришлось Энеевым челнам,
Покамест голое троянство
Пристало к новым берегам.
Чем бог послал перекусили,
Чтоб ноги кое-как носили.
Эней возликовал душой.
Он тоже подкрепился малость
И шлялся, позабыв усталость.
Глядь — город перед ним большой.

В тім городі жила Дідона,
А город звався Карфаген,
Розумна пані і моторна,
Для неї трохи сих імен:
Трудяща, дуже працьовита,
Весела, гарна, сановита,
Бідняжка — що була вдова;
По городу тогді гуляла,
Коли троянців повстрічала,
Такі сказала їм слова:

»Відкіль такі се гольтіпаки?
Чи рибу з Дону везете?
Чи, може, виходці-бурлаки?
Куди, прочане, ви йдете?
Який вас враг сюди направив?
І хто до города причалив?
Яка ж ватага розбишак!»
Троянці всі замурмотали,
Дідоні низько в ноги пали,
А, вставши, їй мовляли так:

»Ми всі, як бач, народ хрещений,
Волочимся без талану,
Ми в Трої, знаєш, породжені,
Еней пустив на насману;
Дали нам греки прочухана
І самого Енея-пана
В три вирви вигнали відтіль;
Звелів покинути нам Трою,
Підмовив плавати з собою,
Тепер ти знаєш ми відкіль,

Помилуй, пані благородна!
Не дай загинуть головам,
Будь милостива, будь незлобна,
Еней спасибі скаже сам.
Чи бачиш, як ми обідрались!
Убрання, постоли порвались,
Охляли, ніби в дощ щеня!
Кожухи, свити погубили
І з голоду в кулак трубили,
Така нам лучилась пеня».

Дідона гірко заридала
І з білого свого лиця
Платочком сльози обтирала:
»Коли б, — сказала, — молодця
Енея вашого злапала,
Уже б тогді весела стала,
Тогді великдень був би нам!»
Тут плюсь — Еней як будто з неба:
»Ось, ось де я, коли вам треба!
Дідоні поклонюся сам».

Потім, з Дідоною обнявшись,
Поцілувались гарно в смак;
За рученьки біленькі взявшись,
Балакали то сяк, то так.
Пішли к Дідоні до господи
Через великі переходи,
Ввійшли в світлицю та й на піл,
Пили на радощах сивуху
І їли сім'яну макуху,
Покіль кликнули їх за стіл.

Тот город звался Карфагеном.
Дидона мирно в нем жила
И нравом славилась отменным.
Была разумна, весела,
Трудолюбива, домовита,
Собой красива, сановита,
Но коротала век вдовой.
Внезапно встретила троянцев,
Босых чумазых чужестранцев,
Она у входа в город свой.

Им слово молвила Дидона:
«Отколь плететесь, голяки?
Везете, что ли, рыбу с Дона?
Вы — чумаки иль бурлаки?
Видать, нечистый вас направил,
Причалить к берегу заставил
Ватагу этаких бродяг!»
Троянцы загудели хором
И, вовсе не смутясь укором,
Царице прямо в ноги бряк!

«Мы, — говорят, — не отщепенцы,
Народ крещеный, ей-же-ей!
Мы — Трои, значит, уроженцы,
Явились к милости твоей,
И нам и храброму Энею
Накостыляли греки шею.
Пуститься наутек пришлось!
Бежали сколько было мочи,
А пан Эней отвел нам очи
И плыть заставил на авось.

Не дай, приветливая пани,
Загинуть нашим головам!
За доброту тебе заранее
Эней спасибо скажет сам.
Такое у бездомных счастье:
Раскисли, как щенки в ненастье,
Попали удальцы впросак!
Продрались кожухи да свиты,
И постолы вконец разбиты.
Знай трубим с голоду в кулак!»

Платочком слезы утирала
Дидона с белого лица,
Вздыхая: «Как бы я желала
Поймать Энея-молодца!
Ох, попадись он мне, проказник!
Обоим был бы светлый праздник.
Повеселилась бы я всласть.
Бок о бок зажили бы дружно...»
— «Я — здесь, я — вот он, если нужно!»
Эней как будто с неба — шасть.

С Дидоной смачно целовался
При встрече наш троянский князь,
И соловьем он разливался,
За белы рученьки держась.
По переходам, галереям
В светлицу шла она с Энеем;
Царицу к лавке он подвел;
С Дидоной попивал сивуху,
Ел конопляную макуху,
Покамест не накрыли стол.

Тут їли рознії потрави,
І все з полив'яних мисок,
І самі гарнії приправи
З нових кленових тарілок:
Свинячу голову до хріну
І локшину на переміну,
Потім з підлевою індик;
На закуску куліш і кашу,
Лемішку, зубци, путрю, квашу
І з маком медовий шулик.

Еней і сам так розходився,
Як на аркані жеребець,
Що трохи не увередився,
Пішовши з Гандзею в танець.
В обох підківки забряжчали,
Жижки од танців задрижали,
Вистрибовавши гоцака.
Еней, матню в кулак прибравши
І не до соли примовлявши,
Садив крутенько гайдука.

І кубками пили слив'янку,
Мед, пиво, брагу, сирівець,
Горілку просту і калганку,
Курився для духу яловець.
Бандура горлиці бриньчала,
Сопілка зуба затинала,
А дудка грала по балках;
Санжарівки на скрипці грали,
Кругом дівчата танцьовали
В дробушках, в чоботах, в світках.

А послі танців варенухи
По філіжанці піднесли,
І молодиці-цокотухи
Тут баляндраси понесли;
Дідона кріпко заюрила,
Горщок з вареною розбила,
До дуру всі тогді пили.
Ввесь день весело прогуляли
І п'яні спати полягали;
Енея ж ледве повели.

Сестру Дідона мала Ганну,
Насправжки дівку хоть куди,
Проворну, чепурну і гарну;
Приходила і ся сюди
В червоній юпочці баєвій,
В запасці гарній фаналевій,
В стьонжках, в намисті і в ковтках;
Тут танцьовала викрутасом
І пред Енеєм вихилясом
Під дудку била третяка.

Еней на ніч забрався спати,
Зарився в просо, там і ліг;
А хто хотів, побрів до хати,
А хто в хлівець, а хто під стіг.
А деякі так так хлиснули,
Що де упали — там заснули,
Сопли, харчали і хропли;
А добрі молодци кружали,
Поки аж півні заспівали, —
Що здужали, то все тягли.

На нем муравленые блюда,
Кленовые тарелки в ряд.
Там яства и приправы — чудо!
Бери что хочешь, наугад.
Конца не видно переменам:
Свиная голова под хреном,
Кулеш, лемешка и лапша.
Тому — индюк с подливой лаком,
Другому — корж медовый с маком,
И путря тоже хороша.

Взыграл и сам Эней-троянец,
Как на аркане жеребец.
Пустившись лихо с Гандзей в танец,
Чуть с ног не сбился молодец.
У них подковки забряцали,
У них поджилки задрожали,
Едва за Ганной поспевал.
Эней собрал мотню вприхватку,
Ударил гопака вприсядку
И «не до соли» припевал.

Тянули кубками сливянку,
На мед и брагу налегли,
Горелку пили, запеканку,
Для духу можжевельник жгли.
Бандура «горлицу» бренчала,
Сопелка «зуба» заиграла,
От дудки звон стоял в ушах.
«Санжарку» выводила скрипка,
И девушки плясали шибко
В суконных свитках, в сапожках.

Хлебнув по чашке варенухи,
Затем чтоб горло промочить,
Все молодухи-цокотухи
Балясы начали точить.
Дидона крепко зашалила,
Корчагу полную разбила.
Накуликались, как могли.
День целый пили до упаду,
И не было с Энеем сладу,
Его насилу волокли.

Красуясь, извивалась Ганна,
Дидоны младшая сестра,
В запаске, в юпочке багряной,
Стройна, подбориста, востра.
Эней залюбовался плясом,
Он всё дивился выкрутасам.
И то сказать — была ловка!
Она в сережках, и в монистах,
И в лентах шелковых цветистых
Под дудку била «третьяка».

Эней с трудом на печь взвалился,
Зарылся в просо, там и лег.
Кто вкривь и вкось домой тащился
Кто в хлев забрался, кто под стог.
Иные так уже хлестнули,
Что где упали, там заснули.
Нашлись, однако, питухи!
Они мертвецки нализались,
Но молодецки подвизались,
Пока пропели петухи.

Дідона рано ісхопилась,
Пила з похмілля сирівець;
А послі гарно нарядилась,
Як би в оренду на танець.
Взяла караблік бархатовий,
Спідницю і карсет шовковий
І начепила ланцюжок;
Червоні чоботи обула,
Та і запаски не забула,
А в руки з вибійки платок.

Дідона виглядала грище,
Еней щоб веселіший був,
І щоб вертівся з нею ближче,
І лиха щоб свого забув:
Собі очиці зав'язала
І у панаса грати стала,
Енея б тілько уловить;
Еней же зараз догадався,
Коли Дідони терся, м'явся,
Її щоб тілько вдовольнить.

Еней же, з хмелю як проспався,
Із'їв солоний огірок;
Потім умився і убрався,
Як парубійка до дівок.
Йому Дідона підослала,
Що од покійника украла:
Штани і пару чобіток,
Сорочку і каптан з китайки,
І шапку, пояс з каламайки,
І чорний шовковий платок.

Тут всяку всячину іграли,
Хто як і в віщо захотів;
Тут інші журавля скакали,
А хто од дудочки потів,
І в хрещика, і в горюдуба,
Не раз доходило до чуба,
Як загулялися в джгута;
В хлюста, в пари, в візка іграли
І дамки по столу совали;
Чорт мав порожнього кута.

Як одяглись, то ізійшлися,
З собою стали розмовлять;
Наїлися і принялися,
Щоб по-вчорашньому гулять.
Дідона ж тяжко сподобала
Енея так, що і не знала,
Де дітися і що робить;
Точила всякії баляси
І підпускала разні ляси,
Енею тілько б угодить.

Щодень було у них похмілля,
Пилась горілка, як вода;
Щодень бенкети, мов весілля,
Всі п'яні, хоть посунься куда.
Енеєві так, як болячці
Або лихій осінній трясці,
Годила пані всякий день.
Були троянці п'яні, ситі,
Кругом обуті і обшиті,
Хоть голі прибрели, як пень.

Еще храпели чужестранцы,
Когда Дидона поднялась,
Оделась, как в корчму на танцы,
С похмелья квасу напилась.
На ней сидит кораблик ловко,
Из шелка юбка и шнуровка,
А ножки в красных чеботках.
На голенищах — оторочка,
Сверкает на груди цепочка,
Платок из выбойки в руках.

Нашла царица развлеченье
Как раз такое, чтоб Эней,
Свои забывши злоключенья,
Вертелся под боком у ней:
Глаза холстинкой завязала
И в жмурки весело играла,
Энея норовя словить.
Он догадался — вот поди же! —
И терся, жался к ней поближе,
Вдову желая ублажить.

Эней вскочил, для опохмелки
Соленый скушал огурец.
Ни дать ни взять на посиделки
Принарядился молодец.
Кафтан отменный из китайки
В подарок принял от хозяйки,
Из коломянки кушачок.
Вдова штаны ему прислала,
Что у покойника украла,
И черный шелковый платок.

Всяк делал, что ему по нраву,
И забавлялся как хотел.
Тот «журавля» плясал на славу,
Другой от «дудочки» потел.
В горелки и в «жгуты» играли,
Друг дружку за чубы дирали.
Кто резался в «носки», кто в «хлюст».
Здесь — козыряли без промашки,
Там — по столу совали шашки,
И хоть бы уголок был пуст!

С утра за стол уселись оба,
Поели-попили опять;
Когда насытилась утроба,
Решили, как вчера, гулять.
К Энею нашему Дидона
Сверх меры стала благосклонна,
Давай турусы разводить!
И так и этак подступалась,
И мелким бесом рассыпалась,
Старалась гостю угодить.

Пошли подряд пиры, попойки,
Как будто свадьбы, чередой.
Сивуху, пенник и настойки
Лакали наравне с водой.
Троянцы были пьяны, сыты,
Кругом обуты и обшиты,
Хоть голые пришли, как пень,
И пестовалась, как с болячкой,
Как с трясавицей иль горячкой,
С Энеем пани каждый день.

Троянці добре там курили,
Дали приманку всім жінкам,
По вечерницям всі ходили,
Просвітку не було дівкам.
Та й сам Еней-сподар і паню
Підмовив паритися в баню...
Уже ж було не без гріха!
Бо страх вона його любила,
Аж розум ввесь свій погубила,
А, бачся, не була плоха.

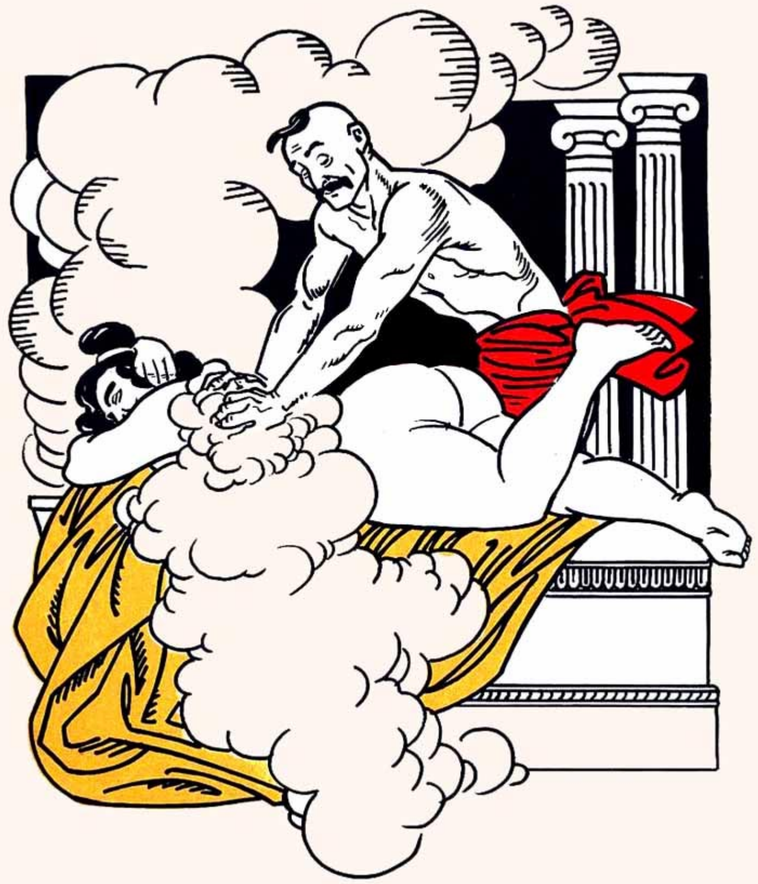
Не так-то робиться все хутко,
Як швидко оком ізмигнеш;
Або як казку кажеш прудко,
Пером в папері як писнеш.
Еней в гостях прожив немало,—
Що з голови його пропало,
Куди його Зевес послав.
Він годів зо два там просидів,
А мабуть би, і більш пронидів,
Якби його враг не спіткав.

От так Еней жив у Дідони,
Забув і в Рим щоб мандровать.
Тут не боявся і Юнони,
Пустився все бенкетовать;
Дідону мав він мов за жінку,
Убивши добру в неї грінку,
Мутив як на селі москаль!
Бо — хрін його не взяв — моторний,
Ласкавий, гарний, і проворний,
І гострий, як на бритві сталь.

Колись Юпітер ненароком
З Олімпа глянув і на нас
І кинув в Карфагену оком —
Аж там троянський мартопляс...
Розсердився і розкричався,
Аж цілий світ поколихався;
Енея лаяв на ввесь рот:
»Чи так-то, гадів син, він слуха?
Убрався в патоку, мов муха,
Засів, буцім в болоті чорт.

Еней з Дідоною возились,
Як з оселедцем сірий кіт;
Ганяли, бігали, казились,
Аж лився деколи і піт.
Дідона ж мала раз роботу,
Як з ним побігла на охоту,
Та грім загнав їх в темний льох...
Лихий їх зна, що там робили,
Було не видно з-за могили,
В льоху ж сиділи тілько вдвох.

Пійдіть гінця мені кликніте,
До мене зараз щоб прийшов,
Глядіть же, цупку прикуріте,
Щоб він в шинок та не зайшов!
Бо хочу я кудись послати.
Ійон, ійон же, вража мати!
Але Еней наш зледащів;
А то Венера все свашкує,
Енеєчка свого муштрує,
Щоб він з ума Дідону звів».

Троянцы славно пировали,
Не пропускали вечерниц,
Проходу девкам не давали,
Приманивали молодиц.
Эней был сам не промах: в бане
Попариться подбил он пани...
Не обошлось и без греха!
Энея так она любила,
Что даже разум позабыла,
Хоть вовсе не была плоха.

Недолго сказка говорится,
Еще быстрей — пером черкнуть.
Не так-то скоро всё творится,
Чтоб глазом не успеть моргнуть.
Анхизов сын гостил немало.
Совсем из головы пропало,
Куда послал его Зевес!
Два года в Карфагене прожил.
Никто б его не потревожил,
Да, говорят, вмешался бес.

Энею выпал туз козырный,
Про Рим он думать перестал
И, отхватив кусочек жирный,
В забавах время коротал.
Нисколько не боясь Юноны,
Заполучил Дидону в жены,
Мутил, как на селе солдат!
И то сказать — он был проворный,
Пригожий, ласковый, задорный,
Вдобавок острый, как булат.

С Олимпа вздумал ненароком
Юпитер поглядеть на нас.
Он Карфаген окинул оком,
А там — троянский мартопляс.
Весь мир затрясся, закачался —
Так рассердился, раскричался
При виде неслуха Зевес:
«Раздолье гадовому сыну!
Запрятался, как черт в трясину,
Как муха в патоку, залез!

Эней с Дидоною бесились,
Возились, точно с салом кот,
Как угорелые носились;
Хватало у нее хлопот!
С ним поскакала на охоту
И задала себе работу,
Когда в провал загнал их гром.
Там было и темно и тесно.
Лишь черту лысому известно,
Что делали они вдвоем.

Ко мне покличьте скорохода
Да припугните наперед:
Ведь у него такая мода —
В шинок сначала завернет.
Хочу гонца послать к Энею,
Бездельнику и ротозею.
Венера — вражья мать! — сама,
Как видно, сватает, колдует,
Вовсю Энейчика муштрует,
Чтоб он Дидону свел с ума».

Прибіг Меркурій, засапавшись,
В три ряди піт з його котив;
Ввесь ременцями обв'язавшись,
На голову бриль наложив;
На грудях з бляхою ладунка,
А ззаду з сухарями сумка,
В руках нагайський малахай.
В такім наряді влізши в хату,
Сказав: «Готов уже я, тату,
Куди ти хочеш, посилай».

Еней тоді купався в бразі
І на полу, укрившись, ліг;
Йому не снилось о приказі,
Як ось Меркурій в хату вбіг.
Смикнув із полу, мов псяюху.
»А що ти робиш, п'єш сивуху?—
Зо всього горла закричав.—
Ану лиш швидше убирайся,
З Дідоною не женихайся,
Зевес поход тобі сказав.

»Біжи лиш швидше в Карфагену,—
Зевес гінцеві так сказав,—
І пару розлучи скажену,
Еней Дідону б забував.
Нехай лиш відтіль уплітає
І Рима строїти чухає,—
А то залиг, мов в грубі пес.
Коли ж він буде ще гуляти,
То дам йому себе я знати,—
От так сказав, скажи, Зевес».

Чи се ж таки для діла робиш,
Що й досі тута загулявсь?
Та швидко і не так задробиш;
Зевес недурно похвалявсь;
Получиш добру халазію,
Він видавить з тебе олію,
От тілько йще тут побарись.
Гляди ж, сьогодні щоб убрався,
Щоб нищечком відсіль украв ся,
Мене удруге не дождись».

Меркурій низько поклонився,
Перед Зевесом бриль ізняв,
Через поріг перевалився,
До стайні швидше тягу дав.
Покинувши із рук нагайку,
Запряг він миттю чортопхайку.
Черкнув із неба, аж куріть.
І все кобилок поганяє,
Що оглобелька аж брикає,
Помчали, аж візок скрипить.

Еней піджав хвіст мов собака,
Мов Каїн затрусивсь увесь;
Із носа потекла кабака:
Уже він знав, який Зевес.
Шатнувся миттю сам із хати
Своїх троянців позбирати;
Зібравши, дав такий приказ:
»Як можна швидше укладайтесь,
Зо всіма клунками збирайтесь,
До моря швендайте якраз!»

Крест-накрест перевит ремнями,
Вбежал Меркурий впопыхах;
С него катился пот ручьями,
Нагайку он держал в руках;
Лядунка с бляхою гербовой
Болталась на груди суровой,
А сзади — сумка сухарей.
Снял войлочную шляпу в хате
И говорит: «Я здесь, мол, батя,
Приказывай лишь поскорей!»

Эней тогда купался в браге
И, захмелев, на лавку лег;
Присниться не могло бедняге,
Что кару на себя навлек.
В ту пору подоспел Меркурий
И в горницу вломился бурей,
Энея с лавки как рванет:
«Изволь немедля убираться!
Не смей с Дидоной женихаться!
Зевес послал тебя в поход.

«Спеши к воротам Карфагена, —
Сказал Зевес, — и разлучи
Шальную пару непременно!
Залег Эней, как пес в печи!
Ты передай наказ мой строгий,
Чтоб уносил оттуда ноги
И отправлялся строить Рим!
Пускай бежит, как от погони,
Забывши о своей Дидоне,
Не то разделаюсь я с ним».

Ударился в питье да в пляски
И не опомнишься никак!
Дождешься от Зевеса встряски,
Тогда запляшешь и не так.
Еще в нем ярость не угасла.
Он из тебя повыжмет масло!
Не жди, пока приду опять.
Покинь Дидонину светелку
И убирайся втихомолку,
Не то — тебе несдобровать!»

Зевесу поклонясь, Меркурий
Махнул без шапки за порог,
Влетел в конюшню, брови хмуря,
И мигом лошадей запрёг,
Заткнувши за пояс нагайку,
Уселся живо в таратайку,
Рванул с небес — и ну пылить!
Скрипит повозка расписная,
Храпит, брыкает коренная,
Бегут кобылки во всю прыть.

Суров Олимпа был хозяин,
И, хвост поджавши, как щенок,
Эней затрясся, словно Каин.
Из носа вытек табачок.
Анхизов сын, боясь расплаты,
Поспешно выскочил из хаты.
Троянцам отдал он приказ:
«Когда наступят, мол, потемки,
Хватайте узелки, котомки
И — к морю, братцы, в добрый час!»

А сам, вернувшися в будинки,
Своє лахміття позбирав;
Мізерії наклав дві скриньки,
На човен зараз одіслав
І дожидався тілько ночи,
Що як Дідона зімкне очі,
Щоб, не прощавшись, тягу дать.
Хоть він за нею і журився
І світом цілий день нудився,
Та ба! бач, треба покидать.

Згадай, який прийшов до мене,
Що ні сорочки не було;
І постолів чорт мав у тебе,
В кишені ж пусто, аж гуло;
Чи знав ти, що такеє гроші?
Мав без матні одні холоші,
І тільки слава, що в штанах;
Та й те порвалось і побилось,
Аж глянуть сором, так світилось,
Свитина вся була в латках.

Дідона зараз одгадала,
Чого сумує пан Еней,
І все на ус собі мотала,
Щоб умудритися і їй;
З-за печі часто виглядала,
Прикинувшись, буцім куняла
І мов вона хотіла спать.
Еней же думав, що вже спала,
І тілько що хотів дать драла,
Аж ось Дідона за чуб хвать.

Чи я тобі та не годила?
Хіба ріжна ти захотів?
Десь вража мати підкусила,
Щоб хирний тут ти не сидів.—
Дідона гірко заридала,
І з серця аж волосся рвала,
І закраснілася, мов рак.
Запінилась, посатаніла,
Неначе дурману із'їла,
Залаяла Енея так:—

»Постій, прескурвий, вражий сину!
Зо мною перше розплатись;
От задушу, як злу личину!
Ось ну лиш тілько завертись!
От так за хліб, за сіль ти платиш?
Ти всім, привикши насміхатись,
Розпустиш славу по мені!
Нагріла в пазусі гадюку,
Що послі ізробила муку;
Послала пуховик свині.

Поганий, мерзький, скверний, бридкий,
Нікчемний, ланець, кателик!
Гульвіса, пакосний, престидкий,
Негідний, злодій, єретик!
За кучму сю твою велику
Як дам ляща тобі я в пику,
То тут тебе лизне і чорт!
І очі видеру із лоба
Тобі, диявольська худоба.
Трясешся, мов зимою хорт!

Эней собрал свои манатки,
Чтоб улизнуть, покуда цел,
Набил отрепьем две укладки
И на челны снести велел.
Задумал он дождаться ночи,
Когда сомкнет Дидона очи,
И, не простившись, тягу дать.
Энею свет немил казался,
Весь день жалел о ней, терзался,
А приходилось покидать.

Стыдился бы на самом деле!
Без постолов пришел ко мне,
Сорочки не было на теле,
Гудело у тебя в мошне.
А шаровары?.. Только слава,
Что в шароварах был ты, право!
Штанины без мотни висят,
И те порвались, обносились,
Глядеть зазорно, так светились!
А свитка — из одних заплат.

Дидона всё на ус мотала,
Чтоб не остаться в дурах ей.
Она догадываться стала,
С чего невесел пан Эней.
За ним следила из-за печи
И, кожухом прикрывши плечи,
Притихла, будто хочет спать.
Эней подумал — задремала —
И непременно дал бы драла,
Дидона ж за чуприну хвать!

Признайся, чем не угодила?
Знать, позабыл мое добро!
Иль поманила вражья сила?
Иль захотел рожна в ребро?»
С досады зарыдав, Дидона
Рванула косы исступленно,
Побагровела, словно рак.
Остервенилась, расшумелась,
Как будто белены объелась,
Облаяла Энея так:

«Постой, нечистое отродье!
Не расквитались мы сполна.
Тебя при всем честном народе
Я придушила б, сатана!
За хлеб, за соль наместо платы
Ославишь ты меня, проклятый!
Небось насмешничать привык.
Пригрев за пазухой гадюку,
Себе я причинила муку.
Свинье постлала пуховик!

«Поганый, скверный, гадкий, мерзкий,
Католик, висельник, блудник!
Бродяга, подлый, низкий, дерзкий,
Нахал, ворюга, еретик!
Покуда сердце не остыло,
Как дам тебе леща я в рыло!
Небось тебя ухватит черт.
Вцеплюсь в бесстыжие гляделки,
Чтоб ты забыл свои проделки,
Чтоб трясся, как зимою хорт.

Мандруй до сатани з рогами,
Нехай тобі присниться біс!
З своїми сучими синами,
Щоб враг побрав вас всіх, гульвіс,
Щоб ні горіли, ні боліли,
На чистому щоб поколіли,
Щоб не остався ні чоловік,
Щоб доброї не знали долі,
Були щоб з вами злії болі,
Щоб ви шаталися повік!»

Сестру кликнула на пораду,
Щоб горе злеє розказать,
Енеєву оплакать зраду
І льготи серцю трохи дать.
»Ганнусю, рибко, душко, любко,
Рятуй мене, моя голубко,
Тепер пропала я навік!
Енеєм кинута я, бідна,
Як сама паплюга послідня,
Еней злий змій — не чоловік!

Еней від неї одступався,
Поки зайшов через поріг,
А далі аж не оглядався,
З двора в собачу ристь побіг.
Прибіг к троянцям, засапався,
Обмок в поту, як би купався,
Мов з торгу в школу курохват;
Потім, в човен хутенько сівши
І їхати своїм велівши,
Не оглядався сам назад.

Нема у серця мого сили,
Щоб я змогла його забуть.
Куди мні бігти? — до могили!
Туди один надежний путь!
Я все для його потеряла,
Людей і славу занедбала;
Боги! я з ним забула вас.
Ох! дайте зілля мні напитись,
Щоб серцю можна розлюбитись,
Утихомиритись на час.

Дідона тяжко зажурилась,
Ввесь день ні їла, ні пила;
Все тосковала, все нудилась,
Кричала, плакала, ревла.
То бігала, як би шалена,
Стояла довго тороплена,
Кусала ногті на руках;
А далі сіла на порозі,
Аж зануділо їй, небозі,
І не встояла на ногах.

Нема на світі мні покою,
Не ллються сльози із очей,
Для мене білий світ єсть тьмою,
Там ясно тілько, де Еней.
О пуцьверинку Купідоне!
Любуйся, як Дідона стогне...
Щоб ти маленьким був пропав!
Познайте, молодиці гожі,
З Енеєм бахурі всі схожі,
Щоб враг зрадливих всіх побрав!»

Ступай же к сатане с рогами!
Чтоб дьявол всех побрал повес
С твоими сучьими сынами!
Приснись вам, голодранцам, бес!
Чтоб не горели, не болели, —
Чтоб начисто вы околели!
Чтоб ни единый человек
Не спасся от лихой напасти!
Чтоб разорвало вас на части!
Чтоб вы шатались целый век!»

Она зовет на помощь Ганну,
Спеша Энея обличить,
Сердечную оплакать рану
И облегченье получить:
«Ганнуся, душка, рыбка, птичка,
Спаси меня, моя сестричка!
Сгубил несчастную Эней!
Как у него хватило духу
Меня покинуть, словно шлюху?
Не человек он, лютый змей!

Эней не дожидался схватки,
Знай пятился и — за порог.
Рысцой собачьей, без оглядки
Он припустил, как только мог.
К троянцам он примчался яро —
Быстрей, чем курохват с базара! —
И прыгнул опрометью в челн.
Весь потный, словно искупавшись,
«Гребите!» — крикнул, запыхавшись,
И вновь отдался воле волн.

Забыть его? Но сердцу силу
Такую негде почерпнуть!
Куда деваться мне? В могилу —
Один теперь остался путь.
Людьми и славой для Энея
Пренебрегла я, не жалея;
О боги, с ним забыла вас!
Ох, дайте мне напиться зелья,
Чтоб от любовного похмелья
Избавить сердце хоть на час!

Дидона словно ошалела,
Совсем не ела, не пила,
Кручинилась, ревмя ревела,
Весь день метала и рвала.
Оторопев, устав от крика,
Кусала ногти горемыка, —
Знать, на нее нашел столбняк.
Присела молча на пороге:
Что делать? Подломились ноги,
Не держат бедную никак.

Нигде не нахожу покою!
Не льются слезы из очей.
На белый свет гляжу с тоскою.
Светло лишь там, где мой Эней.
О Купидон, богов любимчик,
Зачем не взял тебя родимчик?
Жестокой тешишься игрой!
Нет, молодицы, нам защиты!
Все бабники, все волокиты —
С Энеем на один покрой!»

Так бідна з горя говорила
Дідона, жизнь свою кляла;
І Ганна, що їй ні робила,
Ніякой ради не дала.
Сама з царицей горювала,
І сльози рукавом втирала,
І хлипала собі в кулак.
Потім Дідона мов унишкла,
Звеліла, щоб і Гандзя вийшла,
Щоб їй насумуватись всмак.

Стояв у неї на городі
В кострі на зиму очерет;
Хоть се не по царській породі,
Та де ж взять дров, коли все степ;
В кострі був зложений сухенький,
Як порох був уже палкенький,
Його й держали на підпал.
Під ним вона огонь кресала,
І в клоччі гарно розмахала,
І розвела пожар чимал.

Довгенько так посумувавши,
Пішла в будинки на постіль;
Подумавши там, погадавши,
Проворно скочила на піл.
І, взявши з запічка кресало
І клоччя в пазуху чимало,
Тихенько вийшла на город.
Ночною се було добою
І самой тихою порою.
Як спав хрещений ввесь народ.

Кругом костер той запаливши,
Зо всей одежі роздяглась,
В огонь лахміття все зложивши,
Сама в огні тім простяглась.
Вкруг неї полум'я палало,
Покійниці не видно стало,
Пішов од неї дим і чад!
Енея так вона любила,
Що аж сама себе спалила,
Послала душу к чорту в ад.

На участь горькую Дидона
В унынье сетовала так.
Не в силах возместить урона,
Ганнуся хлипала в кулак,
Тоскуя, слезы проливала
И рукавом их утирала,
Энея помогала клясть.
«Теперь оставь меня, сестрица, —
Вздохнув, промолвила царица, —
Дай мне нагореваться всласть».

Для зимних нужд на огороде
В скирду сложили очерет;
Хоть царской не под стать породе, —
В степи, однако, дров-то нет!
Сухой, горючий был, как порох, —
Держали на растопку ворох.
К нему Дидона подошла,
Взяла она кремень, огниво,
Достала паклю и на диво
Огонь раздула, разожгла.

Погоревавши, пострадавши,
Легла в хоромах на кровать;
Недолго думавши, гадавши,
С постели спрыгнула опять,
Нашла за печкою кресало
И пакли в пазуху наклала;
Босая вышла в огород.
Уже сгустилась тьма ночная,
Стояла тишина немая,
В домах крещеный спал народ.

Освободилась от одёжи,
Лохмотья кинула в костер,
Сама туда шагнула тоже,
Он к небу языки простер.
Покойницу закрыло пламя,
Рванулся черный дым клубами,
И повалил великий чад.
Энея, бедная, любила!
Из-за него себя сгубила,
Послала душу к черту в ад.

ЧАСТИНА ДРУГА

Еней, попливши синім морем,
На Карфагену оглядавсь;
Боровсь з своїм, сердега, горем,
Слізьми, бідняжка, обливавсь.
Хоть од Дідони плив поспішно,
Та плакав гірко, неутішно.
Почувши ж, що в огні спеклась,
Сказав: «Нехай їй вічне царство,
Мені же довголітнє панство
І щоб друга вдова найшлась!»

Як ось і море стало грати,
Великі хвилі піднялись,
І вітри зачали бурхати,
Аж човни на морі тряслись.
Водою чортзна-як крутило,
Що трохи всіх не потопило.
Вертілись човни, мов дурні.
Троянці з страху задрижали,
І що робити, всі не знали,
Стояли мовчки всі смутні.

ЧАСТЬ ВТОРАЯ

Эней, плывя по синю морю,
На Карфаген в слезах глядел.
Бедняга предавался горю,
Оплакивая свой удел.
Дидону покидал поспешно,
Рыдал, однако, неутешно,
Узнав, что на костре сожглась.
Небесное сулил ей царство,
Себе — чтоб кончились мытарства
И новая вдова нашлась!

Но тут, глядишь, взыграло море,
Крутые волны поднялись,
Разбушевались ветры вскоре,
Суда скрипели и тряслись.
От налетевшей непогоды
Чертовски закрутило воды,
Вертелись бешено челны,
Троянцев била дрожь с испуга,
Они глядели друг на друга,
Раздумья мрачного полны.

Один з троянської ватаги,
По їх він звався Палінур;
Сей більше мав других одваги,
Сміленький був і балагур;
Що наперед сей схаменувся
І до Нептуна окликнувся:
»А що ти робиш, пан Нептун!
Чи се і ти пустивсь в ледащо,
Що хочеш нас звести нінащо?
Хіба півкопи і забув? —

Троянці разом прийнялися
І стали веслами гребти,
Як стрілки, човники неслися,
Мов ззаду пхали їх чорти.
Їх сіцілійци як уздріли,
То з города, мов подуріли,
До моря бігли всі встрічать,
Тут між собою розпитались,
Чоломкались і обнімались,
Пішли до короля гулять.

А далі після сеї мови
Троянцям він так всім сказав: —
Бувайте, братця, ви здорові!
Оце Нептун замудровав.
Куди тепер ми, братця, пійдем?
В Італію ми не доїдем,
Бо море дуже щось шпує,
Італія відсіль не близько,
А морем в бурю їхать слизько,
Човнів ніхто не підкує.

Ацест Енею, як би брату,
Велику ласку показав
І, зараз попросивши в хату,
Горілкою почастував;
На закуску наклали сала,
Лежала ковбаса чимала
І хліба повне решето.
Троянцям всім дали тетері
І відпустили на кватері:
Щоб йшли, куди потрапить хто.

От тут земелька єсть, хлоп'ята,
Відсіль вона невдалеку:
Сіцілія, земля багата,
Вона мені щось по знаку.
Дмухнім лиш, братця, ми до неї
Збувати горесті своєї,
Там добрий цар живе Ацест.
Ми там, як дома, очуняєм
І, як у себе, загуляєм,
Всього у нього вдоволь єсть».

Тут зараз підняли бенкети,
Замурмотали, як коти,
І в кахлях понесли пашкети
І киселю їм до сити;
Гарачую, м'яку бухинку,
Зразову до рижків печінку,
Гречаних з часником пампух.
Еней з дороги налигався
І пінної так нахлистався,
Трохи не виперсь з його дух.

Среди Энеевой ватаги
Был весельчак и балагур,
Хватало у него отваги;
Он прозывался Палинур.
Смекнув быстрее всех, в чем дело,
Нептуну закричал он смело:
«Ты что затеял, пан Нептун?
Ужель тебе дурить не стыдно?
Про четвертак забыл, как видно!
Задать нам хочешь карачун?»

Чтоб выгрести из водоверти,
За весла казаки взялись,
И, словно подтолкнули черти,
Челны стрелою понеслись.
Сицилианцы их узрели
И от восторга одурели,
Бегут приезжих обнимать!
Поразобравшись меж собою,
Они отправились гурьбою
К царю Ацесту пировать.

И после этой речи краткой
Храбрец троянцам говорит:
«Скитаться нам не больно сладко,
Вдобавок и Нептун мудрит.
Куда свой путь направим, братцы?
Нам до Италии добраться
Шальное море не дает.
Отсель Италия неблизко,
А в бурю морем ехать склизко, —
Челнов никто не подкует!

Ацест Энею, словно брату,
Гостеприимством угодил.
Привел его радушно в хату,
Ему горелки нацедил.
С дороги закусил он салом
И кругом калбасы немалым,
Умял и хлеба решето.
Троянцы, позабыв о буре,
Как следует наелись тюри.
Голодным не ушел никто.

Зато земелька есть, ребята,
Невдалеке — рукой подать!
Страна Сицилия богата!
Там не житье, а благодать.
Простимся навсегда с унынъем,
В тот край без промедленья двинем,
Где добрый царствует Ацест.
Его столица мне знакома.
Там обживемся мы, как дома.
Небось он вдоволь пьет и ест!»

И начались у них пирушки,
Как только стали на постой:
Паштеты, с чесноком пампушки,
Кисель с медовою сытой,
Грибы с печенкою говяжьей
И каравай, как пух лебяжий.
Эней с дороги ел за двух.
Хмельного крепко нахлестался
И всякой снеди наглотался, —
Едва не испустил он дух.

Еней хоть трохи був підпилий,
Та з розумом не потерявсь;
Він син був богобоязливий,
По смерті батька не цурався.
В сей день його отець опрягся,
Як чикилдихи обіжрався, —
Анхіз з горілочки умер.
Еней схотів обід справляти
І тут старців нагодовати, —
Щоб біг душі свій рай одпер.

І зараз миттю всі пустились
Горілку, м'ясо куповать,
Хліб, бублики, книши вродились,
Пішли посуди добувать;
І коливо з куті зробили,
Сити із меду наситили,
Договорили і попа;
Хазяїнів своїх ззивали,
Старців по улицям шукали,
Пішла на дзвін дякам копа.

Зібрав троянську всю громаду
І сам пішов на двір до них,
Просить у їх собі пораду,
Сказав їм річ в словах таких:
»Панове, знаєте, трояне
І всі хрещенії миряне,
Що мій отець бував Анхіз,
Його сивуха запалила
І живота укоротила,
І він, як муха в зиму, зслиз.

На другий день раненько встали,
Огонь на дворі розвели
І м'яса в казанки наклали,
Варили страву і пекли.
П'ять казанів стояло юшки,
А в чотирьох були галушки,
Борщу трохи було не з шість;
Баранів тьма була варених,
Курей, гусей, качок печених,
Досита щоб було всім їсть.

Зробити поминки я хочу,
Поставити обід старцям —
І завтра ж — далі не одстрочу.
Скажіте: як здається вам?»
Сього троянці і бажали,
І всі у голос закричали:
»Енею, боже, поможи;
Коли же хочеш, пане, знати,
І сами будем помагати,
Бо ми тобі не вороги».

Цебри сивушки там стояли
І браги повнії діжки;
Всю страву в вагани вливали
І роздавали всім ложки.
Як проспівали «со святими»,
Еней облився слізьми гіркими,
І принялися всі трепать;
Наїлися й нахлистались,
Що деякі аж повалялись,
Тогді і годі поминать.

Сверх меры нализавшись пенной,
Троянец не терял ума.
Богобоязненный, смиренный,
Он чтил родителя весьма.
Старик винищем обожрался
Да в тот же день к чертям убрался.
И вот затеял молодец
В честь годовщины сей печальной
Обед устроить поминальный,
Чтоб отомкнул свой рай творец.

Немедля накупили мяса,
Горелки на помин души.
Добыли — не прошло и часа —
Хлеб ситный, бублики, кныши.
Кутью сварили, взяли меду
И щедро подсластили воду,
Сходили принанять попа.
На звон дьякам пошла полтина,
Хотел троянский сиротина,
Чтоб нищих собралась толпа.

Всех неимущих по обряду
Желая накормить, Эней
Созвал троянскую громаду,
Совета попросил у ней:
«Мол, сами знаете, Трояне
И православные миряне, —
Анхиз, мой батя, неспроста
Загинул, как зимою муха!
Нутро сожгла ему сивуха,
И он лишился живота.

Троянцы порешили миром
Стряпней заняться на заре.
Котлы наполнив мясом, жиром,
Огонь раздули на дворе.
Похлебка и уха для бедных
В пяти котлах кипели медных,
С борщом дымилось целых шесть,
Варились в четырех галушки;
Бараны жарились, индюшки;
А кур, гусей — не перечесть.

Охота мне поминки справить,
Для бедняков задать обед,
Для нищих стол едой уставить.
Скажите — ладно или нет?»
Троянцам этого и надо,
Заговорила вся громада:
«Господь Энею помоги!
Надейся, пан Эней, на бога,
Но будет и от нас подмога!
Тебе мы, дескать, не враги!»

Сивухи ведра, дежки браги
Уже стояли на виду.
Тут ложки роздали ватаге
И в миски налили еду.
Как «Со святыми...» затянули,
Эней с троянцами всплакнули
И стали яства уминать.
Так нахарчились, нахлестались,
Что под столами спать остались…
И перестали поминать.

Еней і сам зо старшиною
Анхіза добре поминав;
Не здрів нічого пред собою,
А ще з-за столу не вставав;
А далі трошки проходився,
Прочумався, протверезився,
Пішов к народу, хоть поблід.
З кишені вийнявши півкіпки,
Шпурнув в народ дрібних, як ріпки,
Щоб тямили його обід.

Зібравшися, всі панетята
Ізнов кружати начали,
Пили, як брагу поросята,
Горілку так вони тягли;
Тягли тут пінненьку троянці,
Не вомпили сіціліанці,
Черкали добре назахват.
Хто пив тут більш од всіх сивухи
І хто пив разом три осьмухи,
То той Енеєві був брат.

Енея заболіли ноги,
Не чув ні рук, ні голови;
Напали з хмелю перелоги,
Опухли очи, як в сови,
І ввесь обдувся, як барило,
Було на світі все немило,
Мисліте по землі писав.
З нудьги охляв і ізнемігся,
В одежі ліг і не роздігся,
Під лавкою до світа спав.

Еней наш роздоброхотався,
Ігрища вздумав завести
І п'яний зараз розкричався,
Щоб перебійців привести.
У вікон школяри співали,
Халяндри циганки скакали,
Іграли в кобзи і сліпці;
Було тут разні чути крики,
Водили в городі музики
Моторні, п'яні молодці.

Прокинувшися, ввесь трусився,
За серце ссало, мов глисти;
Перевертався і нудився,
Не здужав голови звести,
Поки не випив півквартівки
З імбером пінної горілки
І кухля сирівцю не втер.
З-під лавки виліз і струхнувся,
Закашляв, чхнув і стрепенувся:
»Давайте, — крикнув, — пить тепер».

В присінках всі пани сиділи,
На дворі ж вкруг стояв народ.
У вікна деякі гляділи,
А інший був наверх ворот;
Аж ось прийшов і перебієць,
Убраний так, як компанієць,
І звався молодець Дарес;
На кулаки став викликати
І перебійця визивати,
Кричав, опарений мов пес:

Эней и сам со старшиною
Успел Анхиза помянуть.
Застлало очи пеленою,
А в голове стояла муть;
Но отходился, слава богу,
И протрезвился понемногу,
Лишь побледнел и спал с лица.
С большим трудом придя в понятье,
Швырнул он меди нищей братье,
Чтоб помнили его отца.

Подпанками набилась хата,
Как только стало рассветать.
Они, как брагу поросята,
Горелку начали лакать.
Тянули пенную троянцы,
Не струсили сицилианцы —
И ну хлебать наперебой!
Кто выпил больше всех сивухи,
Кто разом дул по три осьмухи,
Тот был Энею брат родной.

Заныли ноги у Энея,
Отяжелела голова.
Эней, с похмелья цепенея,
Глаза таращил, как сова.
Ему постыло всё на свете.
Он по земле писал мыслёте,
Как бочка винная разбух.
Разыскивать не стал он ложе.
Анхизов сын, как был — в одёже
И в сапогах, — под лавку бух!

И вдруг троянцев атаману,
Когда хватил он через край,
Приспичила охота спьяну:
Кулачников ему подай!
Цыганки с бубнами скакали,
Поживы школяры искали
И распевали под окном,
Играли кобзари слепые,
Гуляли молодцы хмельные,
Ходил весь город ходуном.

Проснувшись на рассвете, трясся:
Под ложечкой сосет — нет сил!
Бедняга только тем и спасся,
Что кружку квасу осушил.
Еще хватил полкварты пенной —
Горелки с инбирем отменной.
Откуда появилась прыть?
Встряхнувшись от такой затравки,
Чихнул и вылез из-под лавки.
«Теперь давайте, — крикнул, — пить!»

Паны уселись на крылечко,
Теснился во дворе народ,
Иной облюбовал местечко
На перекладине ворот.
Тут подоспел боец геройский,
Одет, как в компанейском войске.
По имени звался Дарес.
Видать, он силачом считался.
Как пес ошпаренный метался,
Кричал и первый в драку лез:

»Гей, хто зо мною вийде битись,
Покуштовати стусанів?
Мазкою хоче хто умитись?
Кому не жаль своїх зубів?
А нуте, нуте, йдіте швидше
Сюди на кулаки лиш ближче!
Я бебехів вам надсаджу;
На очі вставлю окуляри,
Сюди, поганці-бакаляри!
Я всякому лоб розміжжу.—

Знайшли Ентелла-сіромаху,
Що він під тином гарно спав;
Сього сердешного тімаху
Будити стали, щоб устав.
Всі голосно над ним кричали,
Ногами всилу розкачали.
Очима він на них лупнув:
»Чого ви? Що за вража мати,
Зібрались не давати спати».
Сказавши се, оп'ять заснув.

Дарес довгенько дожидався,
Мовчали всі, ніхто не йшов;
З ним всякий битися боявся,
Собою страху всім задав. —
Так ви, бачу, всі легкодухи,
Передо мною так, як мухи,
І пудофети наголо».
Дарес тут дуже насміхався,
Собою чванився, величався,
Аж слухать сором всім було.

»Та встань, будь ласкав, пане-свату!» –
Абсест Ентеллові сказав,
»Пійдіть лиш ви собі ік кату! –
Ентелл на їх так закричав.
А послі баче, що не шутка,
Абсест сказав, яка погудка,
Проворно скочивши, здригнувсь: –
Хто, як, Дарес? Ну, стійте, наші!
Зварю пану Даресу каші,
Горілки дайте лиш нап'юсь».

Абсест троянець був сердитий,
Згадав Ентелла-козака,
Зробився мов несамовитий,
Чимдуж дав відтіль дропака.
Ентелла скрізь пішов шукати,
Щоб все, що бачив, розказати
І щоб Дареса підцьковать.
Ентелл був тяжко смілий, дужий,
Мужик плечистий і невклюжий,
Тогді він, п'яний, вклався спать.

Примчали з казанок сивухи,
Ентелл її разком дмухнув
І од сієї він мокрухи
Скривився, наморщився і зівнув,
Сказав: «Тепер ходімо, братця,
До хвастуна Дареса-ланця!
Йому я ребра полічу,
Зімну всього я на кабаку,
На смерть зувічу, мов собаку,
Як битися — я научу!»

«А нуте — кто желает биться,
Моих отведать тумаков?
Кто кровью захотел умыться?
Кому своих не жаль зубов?
Эй, выходите на кулачки!
Не ладите от меня потачки.
Живей, кутейники-дьячки!
Вы не останетесь в убытке.
Я надаю вам под микитки,
Подставлю под глаза очки!»

Троянцы, храп услышав зычный,
Нашли беднягу наконец.
Под тыном лежа, горемычный,
С похмелья дрыхнул удалец.
«Проснись!» — ему кричали в ухо
Пинали в спину и под брюхо.
Он буркнул: «Не мешайте спать!
С чего вы? Что за чертовщина!»
Глазами поморгал детина
И тут же захрапел опять.

Дарес долгонько ждал ответа,
Он всех троянцев застращал.
Любой что ни на есть отпетый
Головорез — и тот молчал.
«Сробели, увальни, старухи?
Махну — и сгинете, как мухи.
Побойтесь духу моего!» —
Кричал Дарес. Его нахальство,
Его бесстыжее бахвальство
Претило всем до одного.

«Вставай, — сказал Абсест Энтеллу, —
Довольно спать, голубчик сват!
Встань, сделай милость! Мы — по делу».
Тот проворчал: «Возьми вас кат!»
Но рассердился не на шутку,
Абсеста выслушав погудку;
Решил бахвала проучить.
Вскочил, встряхнулся: «Стойте, наши!
Даресу наварю я каши,
Лишь дайте глотку промочить».

Абсест, неистовый троянец,
Вскипел и задал стрекача.
Давай, расталкивая пьяниц,
Искать Энтелла-силача.
А тот был из такого теста,
Что мог порадовать Абсеста,
Надолго сбить с Дареса спесь:
Мужик на диво смелый, дюжий,
Плечистый, рослый, неуклюжий, —
К Энтеллу без нужды не лезь!

Он полным котелком горелки
Немедля горло сполоснул
И после доброй опохмелки
Скривился, сморщился, зевнул.
Сказал: «Теперь пойдемте, братцы,
С Даресом-прощелыгой драться!
Пускай попомнит мой кулак.
Ему я ребра перемечу
И как собаку изувечу!
Я хвастуна сотру в табак».

Прийшов Ентелл перед Дареса,
Сказав йому на сміх: «Гай-гай!
Ховайсь, проклята неотеса,
Зарання відсіль утікай;
Я роздавлю тебе, як жабу,
Зітру, зімну, мороз як бабу,
Що тут і зуби ти зітнеш.
Тебе диявол не пізнає,
З кістками чорт тебе злигає.
Уже від мене не влизнеш».

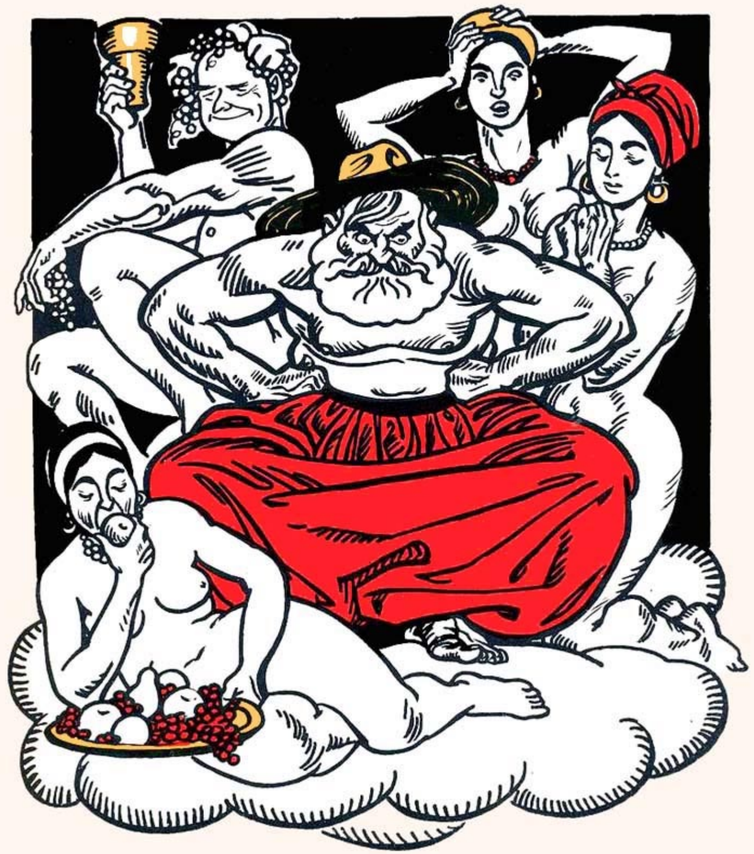
Як ось знечев'я вбіг Меркурій,
Засапавшися, до богів,
Прискочив, мов котище мурий
До сирних в маслі пирогів!
»Ге! Ге! от тут-то загулялись,
Що і од світа одцурались,
Диявол-ма вам і стида.
В Сіцілії таке твориться,
Що вам би треба подивиться,—
Там крик, мов підступа орда».

На землю шапку положивши,
По локоть руки засукав
І, цупко кулаки стуливши,
Дареса битись визивав.
Із серця скреготав зубами,
Об землю тупотав ногами
І на Дареса налізав.
Дарес не рад своїй лихоті,
Ентелл потяг не по охоті
Дареса, щоб його він знав.

Боги, почувши, зашатались,
Із неба виткнули носи,
Дивитись на бійців хватались,
Як жаби літом, із роси.
Ентелл там сильно храбровався,
Аж до сорочки ввесь роздягся,
Совав Даресу в ніс кулак.
Дарес ізвомпив, сіромаха,
Бо був Ентелл непевна птаха,
Як чорноморський злий козак.

В се врем'я в рай боги зібрались
К Зевесу в гості на обід,
Пили там, їли, забавлялись,
Забули наших людських бід.
Там лакомини різні їли,
Буханчики пшеничні білі,
Кислиці, ягоди, коржі
І всякі-разні витребеньки,—
Уже, либонь, були п'яненькі,
Понадувались, мов йоржі.

Венеру за виски хватило,
Як глянула, що там Дарес;
Їй дуже се було не мило,
Сказала: «Батечку, Зевес!
Дай моєму Даресу сили,
Йому хвоста щоб не вкрутили,
Щоб він Ентелла поборов.
Мене тогді ввесь світ забуде,
Коли Дарес живий не буде;
Зроби, щоб був Дарес здоров».

Вплотную подступив к Даресу,
Невеже говорит Энтелл:
«Эхма, ступай-ка лучше к бесу!
Проваливай, покуда цел.
Я раздавлю тебя, как жабу.
Насяду, как мороз на бабу!
Вовек зубов не разомкнешь.
Тебя сам черт узнать не сможет
И сатана с костями сгложет.
Ты от меня не улизнешь!»

Откуда ни возьмись Меркурий
Влетел, запыхавшись, к богам,
Как рыжий кот, глаза прижмуря,
В кладовку, к сырным пирогам.
«Эге! сивухи натянулись,
От всех на свете отмахнулись.
У вас, я вижу, нет стыда!
В Сицилии раздор великий.
Там небывалый шум и крики,
Как будто у ворот Орда».

Энтелл сердито шапку скинул,
И рукава он засучил,
Сжал кулаки и брови сдвинул,
К Даресу ближе подскочил,
Заскрежетал зубами злобно,
Затопотал ногами дробно.
Дарес попятился назад.
Теперь попал он в передрягу
И проклинал свою отвагу,
Был удали своей не рад.

Богам едва служили ноги.
Из неба высунув носы,
Уставились на схватку боги,
Как жабы летом из росы.
Энтелл разделся до рубахи,
Противника держал он в страхе,
Махал пудовым кулаком.
Глядел Энтелл опасной птицей!
Дарес боялся с ним сразиться,
Как с черноморским казаком.

В ту пору олимпийцы-богн
Сошлись к Зевесу на обед
И пировали без тревоги,
Людских не замечая бед.
Был у Зевеса стол отличный:
Закуски, ягоды, пшеничный
Печеный хлеб, коржи, кныши.
Каких там только блюд не ели!
И гости вскоре охмелели,
Понадувались, как ерши.

Венеру за виски схватило.
Бойцов увидела с небес,
И стало ей житье немило.
Взмолилась: «Батюшка Зевес!
Дай силы моему Даресу,
Прибавь ему побольше весу,
Чтоб он Энтелла одолел.
Энтелл сердит, коли не шутит.
Того и жди, что хвост накрутит.
Вели, чтоб милый уцелел!»

Тут Бахус п’яний обізвався,
Венеру лаяти начав,
До неї з кулаком совався
І так ісп’яна їй сказав:
»Пійди лиш ти к чортам, плюгава,
Невірна, пакосна, халява!
Нехай ізслизне твій Дарес,
Я за Ентелла сам вступлюся,
Як більш сивухи натягнуся,
То не заступить і Зевес.

Венера, облизня піймавши,
Слізки пустила із очей,
І, як собака, хвіст піджавши,
Пішла к порогу до дверей,
І з Марсом у куточку стала,
З Зевеса добре глузувала;
А Бахус пінненьку лигав,
Із Ганімедова пуздерка
Утер трохи не з піввідерка;
Напився — і тілько що кректав.

Чи знаєш, він який парнище?
На світі трохи єсть таких,
Сивуху так, як брагу, хлище,
Я в парубках кохаюсь сих.
Уже заллє за шкуру сала,
Ні неня в бразі не скупала,
Як він Даресові задасть.
Уже хоть як ти не вертися,
З своїм Даресом попростися,
Бо прийдеться йому пропасть».

Як між собой боги сварились
В раю, попившись в небесах,
Тогді в Сіцілії творились
Великі дуже чудеса.
Дарес од страху оправлявся
І до Ентелла підбирався,
Цибульки б дать йому під ніс.
Ентелл од ляпаса здригнувся,
Разів із п’ять перевернувся,
Трохи не попустив і сліз.

Зевес до речі сей дочувся,
Язик насилу повернув.
Він од горілки весь обдувся
І грімко так на їх гукнув:
«Мовчіть!.. Чого ви задрочились?
Чи бач, у мене розходились!
Я дам вам зараз тришия!
Ніхто в кулачки не мішайтесь,
Кінця од самих дожидайтесь, —
Побачим, — візьметь-то чия?»

Розсердився і роз’ярився,
Аж піну з рота попустив,
І саме в міру підмостився,
В висок Дареса затопив:
З очей аж. іскри полетіли,
І очі ясні соловіли,
Сердешний об землю упав.
Чмелів довгенько дуже слухав,
І землю носом рив і нюхав,
І дуже жалібно стогнав.

Венеру тут отборной бранью
Стал Бахус пьяный осыпать,
Честить ее сквернавкой, дрянью,
К ней с кулаками подступать.
«Поди к чертям, — кричал он, — шлюха,
Негодница и потаскуха!
Чтоб ои загинул, твой Дарес!
Дай мне сивухи нализаться
И за Энтелла в бой ввязаться,
Так не поможет и Зевес!

Тогда, несолоно хлебавши,
Роняя слезки из очей
И, как собака, хвост поджавши,
Венера стала у дверей.
Платком утерла глазки, щечки
И вместе с Марсом в уголочке
Глумилась над своим отцом.
А Бахус пил, кряхтя, сивуху,
Трудился, сколь хватало духу,
Над Ганимеда погребцом.

Ты знаешь, он какой парнище?
На свете равных не найти.
Как брагу, хлещет он винище.
Такие у меня в чести!
Люблю казацкую натуру.
Уж сала он зальет за шкуру,
Натешится, наверно, всласть.
С твоим Даресом распрощайся!
Как он теперь ни защищайся,
Наверняка ему пропасть!»

Великое творилось диво
В стране Сицилии как раз,
Когда на небесах сварливо
Бранились боги с пьяных глаз.
Дарес бодрился, горячился
И супостату изловчился
Цибулю дать под самый нос.
Энтелл от оплеухи знатной
Перевернулся пятикратно.
Едва сдержался он от слез.

Зевес, раздувшись от горелки,
Ворочал языком едва;
С трудом таращил он гляделки,
Вникая в Бахуса слова.
Вспылив, об стол ударил чашей:
«Молчать, пока не выгнал взашей!
Не смейте забегать вперед!
В кулачный бой вы не мешайтесь,
Конца спокойно дожидайтесь.
Увидим сами — чья берет».

Со злости изо рта Энтелла
Бежала пена. Дайте срок!
Энтелл, изладившись умело,
Хватил обидчика в висок.
Сердешный памяти лишился.
Осоловел и повалился,
Лежал и носом землю рыл;
Шмелей, как говорится, слушал,
Стенаньем тишину нарушил
И, посрамленный, жалок был.

Тут всі Ентелла вихваляли,
Еней з панами реготавсь,
З Дареса ж дуже глузували,
Що силою він величавсь.
Звелів Еней його підняти,
На вітрі щоб поколихати
Од ляпаса і щоб прочхавсь;
Ентеллові ж дав на кабаку
Трохи не цілую гривняку
За те, що так він показавсь.

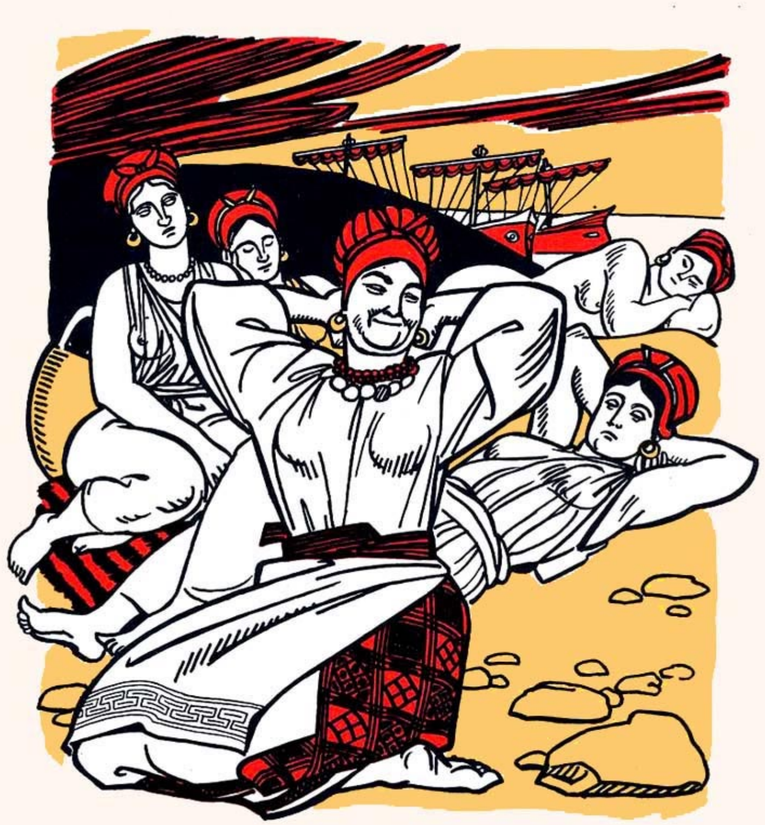
Прийшла, Ірисі підморгнула,
Черкнули разом в хижу вдвох,
І на ухо щось їй шепнула,
Щоб не підслухав який бог;
І пальцем, цупко прикрутила,
Щоб зараз все то ізробила
І їй би принесла лепорт;
Ірися низько поклонилась
І в ліжник зараз нарядилась,
Побігла з неба, як би хорт.

Еней же, сим не вдовольнившись,
Іще гуляти захотів
І, цупко пінної напившись,
Ведмедів привести звелів.
Литва на труби засурмила,
Ведмедів зараз зупинила,
Заставила їх танцьовать.
Сердешний звір перекидався,
Плигав, вертівся і качався,
Забув і бджоли піддерать.

В Сіцілію якраз спустилась,
Човни троянські де були;
І між троянок помістилась,
Которі човнів стерегли.
В кружку сердешні сі сиділи
І кисло на море гляділи;
Бо їх не кликали гулять,
Де чоловіки їх гуляли,
Медок, сивушку попивали
Без просипу неділь із п’ять.

Як пан Еней так забавлявся,
То лиха він собі не ждав,
Не думав і не сподівався,
Щоб хто з Олімпа кучму дав.
Но те Юнона повернула
І в голові так коверзнула,
Щоб зараз учинить ярміз;
Набула без панчіх патинки,
Пішла в Ірисині будинки,
Бо хитра ся була, як біс.

Дівчата з лиха горювали,
Нудило тяжко молодиць;
Лиш слинку з голоду ковтали,
Як хочеться кому кислиць.
Своїх троянців проклинали,
Що через їх так горювали,
Дівки кричали на ввесь рот:
«Щоб їм хотілось так гуляти,
Як хочеться нам дівовати,
Коли б замордував їх чорт».

Энтелла за его успехи
Превозносили до небес
И вспоминали для потехи,
Как силой чванился Дарес.
«Вставай, — сказал Эней вояке, —
И прочихайся после драки!
Энтеллу, хлопцы, на табак
Не пожалею гривны целой
За то, что сей кулачник смелый
Сегодня отличился так!»

Пришла, Ирисе подмигнула,
Шмыгнула вместе с ней в чулан
И там ей на ухо шепнула,
Какой замыслила обман.
Наказ уразумевши строгий,
Ирися поклонилась в ноги:
«Всё, дескать, выполню точь-в-точь!»
Лишь завернулась в покрывало,
И — след простыл, как не бывало.
Борзой с небес умчалась прочь.

Любил Эней гульнуть на славу.
Хоть он изрядно охмелел,
Себе и людям на забаву
Медведей привести велел.
Дудел в трубу литвин заезжий,
Глядел народ на пляс медвежий,
А звери, разевая пасть,
Ревели, прыгали, ложились,
И кувыркались, и кружились, —
Забыли мед из ульев красть!

И очутилась на стоянке
Троянских кораблей. Вдали
Сидели хмурые троянки —
Челны, паромы стерегли.
Они в кружок уныло жались,
На благоверных обижались.
Мужья гуляли пять недель,
А на пирушку их не звали,
Сивушку сами попивали,
Несчастных посадив на мель.

Эней глазел на эти штучки,
Беды не чаял никакой,
Не ждал с Олимпа нахлобучки,
И пенная лилась рекой.
Вмешайся, как на грех, Юкона!
«Задам-ка я ему трезвона!
Троянских проучу повес».
Обулась без чулок и рысью
Отправилась искать Ирисю.
А та была хитра, как бес!

Слюну глотали молодухи,
Сводило рот, как от кислиц.
Мутило тяжко с голодухи
И разбирало зло девиц.
Они троянцев проклинали,
Недобрым словом поминали:
«Чтоб им хотелось пировать,
Как в девках нам сидеть охота!
Чтоб черт их утащил в болото!
Неужто здесь нам вековать?»

Троянці волокли з собою
Стару бабу, як ягу,
Лукаву відьму, злу Берою,
Іскорчившуюся в дугу.
Ірися нею ізробилась,
І, як Бероя, нарядилась,
І підступила до дівок;
І щоб к ним лучче підмоститься
І пред Юноной заслужиться,
То піднесла їм пиріжок.

«Спасеть же біг тебе, бабусю! —
Троянки вголос загули.—
Такої б ради, пайматусю,
Ми ізгадати не могли».
І зараз приступили к флоту,
І принялися за роботу:
Огонь кресати і нести
Скіпки, тріски, солому, клоччя;
Була тут всяка з них охоча,
Пожар щоб швидше розвести.

Сказала «Помагай біг, діти!
Чого сумуєте ви так?
Чи не остило тут сидіти?
Оце гуляють наші як!
Мов божевільних, нас морочать,
Сім літ, як по морям волочать;
Глузують, як хотять, із вас,
Але з другими бахурують,
Свої ж жінки нехай горюють,
Коли водилось се у нас?

Розжеврілось і загорілось,
Пішов димок до самих хмар,
Аж небо все зачервонілось,
Великий тяжко був пожар.
Човни і байдаки палали,
Соснові пороми тріщали,
Горіли дьоготь і смола.
Поки троянці огляділись,
Що добре їх троянки грілись,
То часть мала човнів була.

Послухайте лиш, молодиці,
Я добрую вам раду дам,
І ви, дівчата білолиці,
Зробім кінець своїм бідам,
За горе ми заплатим горем —
А доки нам сидіть над морем?
Приймімось човни попалім.
Тогді і мусять тут остаться
І нехотя до нас прижаться;
Ось так на лід їх посадім».

Еней, пожар такий уздрівши,
Злякався, побілів як сніг
І, бігти всім туди звелівши,
Чимдуж до човнів сам побіг.
На гвалт у дзвони задзвонили,
По улицям в трещотки били,
Еней же на ввесь рот кричав:
«Хто в бога вірує — рятуйте!
Рубай, туши, гаси, лий, куйте!
А хто ж таку нам кучму дав?»

Троянцы мыкали по свету
Верою, древнюю каргу.
Уже давненько ведьму эту
Со злости скрючило в дугу.
Ирися перегнулась втрое,
Обличье приняла Берои
И — к бабам: «Помогай вам бог!
Не надоело ли поститься?»
Чтоб к ним получше подольститься,
Она им поднесла пирог.

«Спаси тебя господь, бабуся!» —
Карга услышала в ответ.
Троянки принялись, не труся,
Разумный выполнять совет.
Гурьбою подступили к флоту,
Взялись проворно за работу,
Давай охапками таскать
Сухие сучья для растопки,
Щепу, пеньковые охлопки,
Огонь кресалом высекать.

«С чего, мол, загрустили, дочки?
Грешно кручиниться вам так.
Чем тут сидеть на бугорочке,
Взгляните на мужей-гуляк.
Как полоумных, нас морочат
И по морям семь лет волочат,
Как будто им на глум дались!
С чужими жёнками балуют,
Зато свои пускай горюют,
И хоть бы вы за ум взялись!

Затлелось, полыхнуло яро,
И стал небесный свод багров.
От небывалого пожара
Клубился дым до облаков.
Челны, сосновые паромы
Пылали как пучки соломы.
Горели деготь и смола.
Пока троянцы осмотрелись,
Как славно их троянки грелись.
Часть флота сожжена была.

Не унывайте, молодицы,
Я вам отличный дам совет!
И белолицые девицы
Теперь избавятся от бед.
Доколе нам сидеть над морем?
За горе мы отплатим горем!
Сожжем постылые челны.
Тогда мужья — как на приколе:
Куда деваться? Поневоле
Они прижаться к нам должны!»

При виде зарева с испугу
Сынок Анхизов побелел.
Чтоб на ноги поднять округу,
В набат ударить повелел.
Вовсю трещотки затрещали,
Колокола беду вещали.
Эней стремглав бежал к челнам:
«Кто в бога верует — спасайте!
Гасите, лейте, заливайте!
Откуда ж это лихо к нам?»

Еней од страху з плигу збився,
В умі сердега помішавсь
І зараз сам не свій зробився.
Скакав, вертівся і качавсь;
І із сього свого задору
Він, голову піднявши вгору,
Кричав, опарений мов пес.
Олімпських шпетив на всю губу,
Свою і неню лаяв любу,
Добувсь і в рот, і в ніс Зевес.

І братик ваш Плутон, поганець,
Із Прозерпіною засів,
Пекельний, гаспидський коханець,
Іще себе там не нагрів?
Завів братерство з дьяволами
І в світі нашими бідами
Не погорює ні на час.
Не посилкується німало,
Щоб так палати перестало
І щоб оцей пожар погас.

«Гей ти, проклятий стариганю!
На землю з неба не зиркнеш,
Не чуєш, як тебе я ганю,
Зевес! — ні усом не моргнеш.
На очах більма поробились,
Коли б довіку посліпились,
Що не поможеш ти мені.
Чи се ж таки тобі не стидно,
Що пропаду, от лиш не видно?
Я ж, кажуть люди, внук тобі!

І ненечка моя рідненька
У чорта десь тепер гуля,
А може, спить, уже п'яненька
Або з хлоп'ятами ганя.
Тепер їй, бачу, не до соли,
Уже, підтикавши десь поли,
Фурцює добре, навісна.
Коли сама з ким не ночує,
То для когось уже свашкує,
Для сього тяжко поспішна.

А ти з сідою бородою,
Пане добродію Нептун!
Сидиш, мов демон, під водою,
Ізморщившись, старий шкарбун!
Коли б струхнув хоть головою
І сей пожар залив водою —
Тризубець щоб тобі зломився!
Ти базаринку любиш брати,
А людям в нужді помагати
Не дуже, бачу, поспішився.

Та враг бери вас,— що хотіте,
Про мене, те собі робіть,
Мене на лід не посадіте,
Пожар лиш тілько погасіть,
Заверед уйте по-своєму
І, будьте ласкаві, моєму
Зробіте лихові кінець.
Пустіть лиш з неба веремію
І покажіте чудасію,
А я вам піднесу ралець».

Трясло Энея-горемыку,
Со страху был он сам не свой;
Бедняга сбился с панталыку,
Скакал, вертелся, как шальной,
С досады по земле катался,
Задравши голову, метался,
Костил Зевеса сгоряча,
Честил богов напропалую,
А заодно и мать родную,
Как пес ошпаренный крича:

А братец ваш, буян бесчинный,
Любовник аспидский, Плутон?
Засевши в пекле с Прозерпиной,
Неужто не нагрелся он?
Наверно, с дьяволами дружит,
О горестях людских не тужит.
Поганец позабыл о нас
И не заботится нимало,
Чтоб это пламя отпылало,
Пожар губительный погас.

«Небось, проклятый старичище,
С небес на землю не сойдешь!
Ругнул бы я тебя почище,
Да ты и усом не моргнешь.
Придется пропадать мне, видно!
И как тебе, Зевес, не стыдно?
Людских не замечаешь мук!
Иль на глазища сели бельма?
Чтоб ты ослеп навеки, шельма!
Ведь я тебе как будто внук!

И маменька моя родная
К чертям отправилась гулять!
Проспится где-нибудь хмельная
И вьется с хлопцами опять.
Теперь ей «не до соли», значит!
Небось как бешеная скачет,
Повыше полы подобрав.
Когда ни с кем не заночует,
Других сведет — и не горюет.
Такой у ней веселый нрав.

А ты-то, с бородой седою,
Высокородный пан Нептун!
Засел, как демон, под водою,
Корявый лапоть, бормотун!
Залей хоть пламя, душегубец, —
Переломил бы ты трезубец!
Поборы собирать не хвор,
А если нам придется туго
И надобна твоя услуга,
Так ты на выручку не скор.

По мне, живите как хотите, —
Пускай нечистый вас возьмет!
Но только пламя погасите,
Троянский не губите флот.
Уж вы трудов не пожалейте,
Кручину горькую развейте,
Залейте, милые, пожар!
Нам кутерьму устройте живо,
С небес явите чудо-диво!
За это поднесу вам дар»,

Тут тілько що перемолився
Еней і рот свій затулив;
Як ось із неба дощ полився,
В годину ввесь пожар залив.
Бурхнуло з неба, мов із бочки,
Що промочило до сорочки;
То драла врозтіч всі дали.
Троянці стали всі як хлюща,
Їм лучилася невсипуща,
Не раді і дощу були.

Бував і в Шльонському з волами,
Не раз ходив за сіллю в Крим;
Тарані торговав возами,
Всі чумаки братались з ним.
Він так здавався і нікчемний,
Та був розумний, як письменний,
Слова так сипав, як горох.
Уже в чім, бач, пораховати,
Що розказать — йому вже дати;
Ні в чім не був страхополох.

Не знав же на яку ступити
Еней і тяжко горював,
Чи тут остатись, чи поплити?
Бо враг не всі човни забрав;
І миттю кинувсь до громади
Просить собі у ней поради,
Чого собою не вбагне.
Тут довго тяжко раховали,
І скілько не коверзували,
Та все було, що не оне.

Невтесом всі його дражнили,
По-нашому ж то звався Охрім;
Мені так люди говорили —
Самому ж незнакомий він.
Побачив, що Еней гнівився,
До його зараз підмостився,
За білу рученьку і взяв;
І, вивівши Енея в сіни,
Сам поклонився аж в коліни,
Таку Енею річ сказав:

Один з троянської громади,
Насупившися, все мовчав
І, дослухавшись до поради,
Ціпком все землю колупав.
Се був пройдисвіт і непевний,
І всім відьмам був родич кревний —
Упир і знахур ворожить,
Умів і трясцю одшептати,
І кров христьянську замовляти,
І добре знав греблі гатить.

«Чого ти сильно зажурився
І так надувся, як індик?
Зовсім охляв і занудився,
Мов по болотові кулик?
Чим більш журитися — все гірше,
Заплутаєшся в лісі більше,
Покинь лиш горе і заплюй.
Піди вкладися гарно спати,
А послі будеш і гадати,
Спочинь, та вже тогді міркуй!»

Сынок Анхизов отмолился
И рот успел закрыть как раз,
А дождь уже ручьями лился
И погасил пожар за час.
Хлестало с неба, как из бочки.
Всех промочило до сорочки.
Хотя в дожде была нужда,
Троянцы мигом дали ходу —
Попавши из огня да в воду,
Бежать пустились кто куда.

Бывал в Силезии с волами,
Не раз ходил за солью в Крым
И продавал тарань возами;
Все чумаки братались с ним.
Собой невзрачный, а смышленый, —
Умнее, чем иной ученый!
Словечки сыпал что горох:
И растолкует, и расскажет,
И узелок любой развяжет,
Вдобавок был не трус и жох.

Энея мучило сомненье:
Остаться здесь иль дальше плыть?
Беда, коли найдет затменье
И сам не ведаешь — как быть?
Решил Эней: «На то — громада.
Гуртом подумать, братцы, надо!
Ума не хватит одного».
И стали толковать, кумекать,
Смекать, рассчитывать, мерекать...
Всё получалось — не того!

Невтесом все его дразнили
(По-нашему звался — Охрим).
Уж так мне люди говорили,
А сам я не встречался с ним.
Увидя, что Эней невесел,
Охрим поклон ему отвесил,
За белу ручку крепко взял,
Энея вывел прямо в сени
И там без долгих размышлений
Такую речь ему сказал:

Один троянец из громады
Молчал, держась особняком.
Бросая исподлобья взгляды,
Царапал землю посошком.
Опасный человек, пройдоха,
Он ворожить умел неплохо,
Был ведьмам родич и свояк,
Знал заговор на кровь людскую,
Отшептывал трясучку злую,
Гатить плотину был мастак.

«С чего насупился ты грозно
И, как индюк, раздул кадык?
С чего затосковал ты слезно,
Как по болоту, мол, кулик?
Коль станешь убиваться дольше —
В лесу ты заплутаешь больше.
Наплюй на лихо, не тоскуй!
Забудь невзгоду роковую,
Ступай себе на боковую,
А выспишься — тогда толкуй!»

Послухавши Еней Охріма,
Укрившись, на полу ліг спать;
Но лупав тілько все очима,
Не міг ні крихти задрімать.
На всі боки перевертався,
До люльки разів три приймався,
Знемігся ж, мов і задрімав.
Як ось Анхіз йому приснився,
Із пекла батечко явився
І синові таке сказав:

І по Олімпському закону
Уже ти пекла не минеш:
Бо треба кланятись Плутону,
А то і в Рим не допливеш.
Якусь тобі він казань скаже,
Дорогу добру в Рим покаже,
Побачиш, як живу і я.
А за дорогу не турбуйся.
До пекла навпростець прямуйся
Пішком,— не треба і коня.

«Прокинься, милеє дитятко!
Пробуркайся і проходись,
Се твій прийшов до тебе батько,
То не сполохайсь, не жахнись.
Мене боги к тобі послали
І так сказати приказали:
Щоб ти нітрохи не журивсь,
Пошлють тобі щасливу долю,
Щоб учинив ти божу волю
І швидше в Рим переселивсь.

Прощай же, сизий голубочок!
Бо вже стає надворі світ;
Прощай, дитя, прощай, синочок!..»
І в землю провалився дід.
Еней спросоння як схопився,
Дрижав од страху і трусився,
Холодний лився з його піт;
І всіх троянців поскликавши,
І лагодитись приказавши,
Щоб завтра поплисти як світ.

Збери, всі човни, що остались,
І гарно зараз Їх оправ;
Придерж своїх, щоб не впивались,
І сю Сіцілію остав.
Пливи і не журись, небоже!
Уже тобі скрізь буде гоже.
Та ще, послухай, щось скажу:
Щоб в пекло ти зайшов до мене,
Бо діло єсть мені до тебе.
Я все тобі там покажу.

К Ацесту зараз сам махнувши,
За хліб подяковав, за сіль,
І, там недовго щось побувши,
Вернувся до своїх відтіль.
Ввесь день збирались та складались;
І світа тілько що дождались,
То посідали на човни.
Еней же їхав щось несміло,
Бо море дуже надоїло,
Як чумакам дощ восени.

Эней послушался Охрима.
Укрывшись, на полу он лег.
Измучился невыносимо!
Вздыхал, моргал, уснуть не мог,
Ворочался и так и эдак,
Взялся за трубку напоследок,
Но утомился и раскис.
Когда он крепким сном забылся,
Из пекла батюшка явился,
И молвил спящему Анхиз:

По олимпийскому закону
Никак его не миновать.
Коль не поклонишься Плутону —
Тебе и в Риме не бывать.
Сказав напутственное слово,
Путь в Рим укажет он толково.
Ты в пекле разыщи меня.
Не бойся, головы не вешай!
Туда найдешь дорогу пеший,
Не нужно даже и коня.

«Протри глаза, сынок любимый,
Не ужасайся, не страшись!
К тебе пришел отец родимый.
Встряхнись, опомнись, пробудись!
Меня к тебе послали боги,
Чтоб ты забыл свои тревоги.
Ты будешь цел и невредим,
Счастливую познаешь долю.
Исполни только божью волю,
Переселись немедля в Рим.

Прощай же, сизый голубочек!
Уж на дворе забрезжил свет.
Прощай, дитя, прощай, сыночек!»
И в землю провалился дед.
Эней дрожа вскочил спросонок,
Со страху трясся, как ребенок.
Со лба стекал холодный пот.
Созвал Эней своих, и сразу
Троянцы по его приказу
К отплытью стали ладить флот.

Живей челны готовь к отплытью,
«Прощай» Сицилии скажи!
А кто склоняется к подпитью,
Того построже придержи.
Плыви бездумно, беззаботно —
И всюду проживешь вольготно.
Хоть завтра отправляйся в путь!
Еще словцо скажу я кстати:
По-моему, не грех дитяти
И к батьке в пекло завернуть!

А сам бегом пустился к месту,
Где сицилийский жил король,
И поспешил сказать Ацесту:
«Спасибо, мол, за хлеб, за соль!»
Закончив хлопоты и сборы,
Назавтра дождались Авроры,
Расселись вмиг по челнокам.
Эней глядел вперед несмело:
Уж больно море надоело,
Как дождь осенний — чумакам.

Венера тілько що уздріла,
Що вже троянці на човнах,
К Нептуну на поклон побігла,
Щоб не втопив їх у волнах.
Поїхала в своїм ридвані,
Мов сотника якого пані,
Баскими конями, як звір.
Із кінними проводниками,
З трьома назаді козаками,
А коні правив машталір.

«Коли, Нептун, мені ти дядько,
А я племінниця тобі,
Та ти ж. мені хрещений батько,
Спасибі зароби собі.
Моєму поможи Енею,
Щоб він з ватагою своєю
Щасливо їздив по воді;
Уже і так пополякали,
Насилу баби одшептали,
Попався в зуби був біді».

Була на йому біла свита
Із шаповальського сукна,
Тясомкою кругом обшита,
Сім кіп стоялася вона.
Набакир шапочка стриміла,
Далеко дуже червоніла,
В руках же довгий був батіг;
Їм грімко ляскав він із лиха,
Скакали коні без оддиха;
Ридван, мов вихор в полі, біг.

Нептун, моргнувши, засміявся;
Венеру сісти попросив
І після неї облизався,
Сивухи чарочку налив;
І так її почастовавши,
Чого просила, обіщавши,
І зараз з нею попрощавсь.
Повіяв вітр з руки Енею,
Простивсь сердешненький з землею,
Як стрілочка, по морю мчавсь.

Приїхала, загримотіла,
Кобиляча мов голова;
К Нептуну в хату і влетіла
Так, як із вирію сова;
І не сказавши ні півслова,
Нехай, каже, твоя здорова
Бува, Нептуне, голова!
Як навіжена, прискакала,
Нептуна в губи цілувала,
Говорячи такі слова:

Поромщик їх щонайглавнійший
З Енеєм їздив всякий раз,
Йому слуга був найвірнійший —
По-нашому він звався Тарас.
Сей, сидя на кормі, хитався,
По саме нільзя нахлистався
Горілочки, коли прощавсь.
Еней велів його прийняти,
Щоб не пустивсь на дно ниряти
І в луччім місці би проспавсь.

Венера всхлипнула, вздохнула,
Узрев троянцев на челнах,
К Нептуну на поклон махнула,
Чтоб их не потопил в волнах.
Поехала в своем рыдване,
Не хуже сотниковой пани.
Зверье — не лошади у ней!
Три гайдука скакали сзади,
Возница в щегольском наряде,
Застыв на козлах, гнал коней.

«Ты — батька крестный мне и дядя,
Прислушайся к моей мольбе.
Уважь меня Зевеса ради!
Ведь я племянница тебе.
Ты сделай, чтоб Эней-бедняга
И вся троянская ватага
Счастливо плыли по воде.
Его и так уж укатали!
Насилу бабы отшептали.
Попался на зубок беде!»

Он белою гордился свитой
Из шерстобитного сукна,
По краю галуном обшитой.
Ей семь полтин была цена!
Шапчонка набекрень сидела,
Как вишня, издалёка рдела.
Бичом он щелкал напоказ.
Без отдыха, как от погони,
Как ветер в поле, мчались кони,
И пропадал рыдван из глаз.

Нептун моргнул и усмехнулся;
Венеру пригласил он сесть,
Утер усы и облизнулся;
Ей чарку не забыл поднесть.
Исполнить просьбу обещался,
Учтиво с гостьей распрощался,
Помочь Энею был готов.
Задул попутный ветер вскоре,
Челны стрелой погнал он в море
От сицилийских .берегов.

Приехала, затарахтела —
Точь-в-точь кобылья голова.
С разгона в хату залетела,
Как ошалелая сова.
И ни привета, ни присловья!
Нептуну посулить здоровья
Едва успела сгоряча.
Лишь поцелуями душила
И старика затормошила,
Как полоумная, треща:

Энею преданный, исправный
Слуга с ним ездил каждый раз.
То был паромщик самый главный —
По-нашему звался Тарас.
Он, сидя на корме, шатался —
Донельзя, бедный, нахлестался,
Успел он через край хлебнуть!
Эней велел на всякий случай
Убрать его с кормы зыбучей —
Пускай проспится где-нибудь.

Но видно, що пану Тарасу
Написано так на роду,
Щоб тілько до сього він часу
Терпів на світі сім біду.
Бо, розхитавшись, бризнув в воду,
Нирнув — і, не спитавши броду,
Наввиринки пішла душа.
Еней хотів, щоб окошилась
Біда і більш не продовжилась,
Щоб не пропали всі з коша.

Увы, паромщику Тарасу
Предначертали на роду,
Чтоб до сего лишь дня и часу
Земную он терпел беду.
Сердешный не спросился броду
И, раскачавшись, порскнул в воду,
Со дна всплыла его душа.
Эней настроился уныло
И пожелал, чтоб это было
Последним горем для коша.

ЧАСТИНА ТРЕТЯ

Еней-сподар, посумовавши,
Насилу трохи вгамувавсь;
Поплакавши і поридавши,
Сивушкою почастувавсь;
Но все-таки його мутило
І коло серденька крутило,
Небіжчик часто щось вздихав;
Він. моря так уже боявся,
Що на богів не полагався
І батькові не довіряв.

А вітри ззаду все трубили
В потилицю його човнам,
Що мчалися зо всеї сили
По чорним пінявим водам.
Гребці і весла положили
Та, сидя, люлечки курили
І кургикали пісеньок:
Козацьких, гарних запорозьких,
А які знали, то московських
Вигадували бриденьок.

ЧАСТЬ ТРЕТЬЯ

Эней сначала был не в духе,
Поплакал, малость погрустил,
А там и чарочку сивухи,
Угомонившись, пропустил.
Но все-таки его мутило,
Под сердцем бесперечь крутило,
Вздыхалось часто молодцу.
Он моря крепко испугался
И на богов не полагался.
Не доверял он и отцу.

А ветры знай трубили с тыла
В корму разболтанным челнам,
Чтоб им лететь привольно было
По черным пенистым волнам.
Гребцы курили, сложа руки,
Под нос мурлыкали от скуки,
Плывя без цели, наобум.
Московских присказок забавных
И запорожских песен славных
Немало им пришло на ум.

Про Сагайдачного співали,
Либонь, співали і про Січ,
Як в пікінери набирали,
Як мандровав козак всю ніч;
Полтавську славили Шведчину,
І неня як свою дитину
З двора провадила в похід;
Як під Бендер'ю воювали,
Без галушок як помирали,
Колись як був голодний год.

Розгардіяш настав троянцям;
Оп'ять забули горювать;
Буває щастя скрізь поганцям,
А добрий мусить пропадать.
І тут вони не шановались,
А зараз всі і потаскались,
Чого хотілося шукать:
Якому меду та горілки,
Якому — молодиці, дівки,
Оскому щоб з зубів зігнать.

Не так-то діється все хутко,
Як швидко кажуть нам казок;
Еней наш плив хоть дуже прудко,
Та вже ж він плавав не деньок;
Довгенько по морю щось шлялись
І сами о світі не знались,
Не знав троянець ні один,
Куди, про що і як швендюють,
Куди се так вони мандрують,
Куди їх мчить Анхізів син.

Були бурлаки сі моторні,
Тут познакомились той час,
З диявола швидкі, проворні,
Підпустять москаля якраз.
Зо всіми миттю побратались,
Посватались і покумались,
Мов зроду тутечка жили;
Хто мав к чому яку кебету,
Такого той шукав бенкету,
Всі веремію підняли.

От так поплававши немало
І поблудивши по морям,
Як ось і землю видно стало,
Побачили кінець бідам!
До берега якраз пристали,
На землю з човнів повставали
І стали тута оддихать.
Ся Кумською земелька звалась,
Вона троянцям сподобалась,
Далось і їй троянців знать.

Де досвітки, де вечерниці
Або весілля де було,
Дівчата де і молодиці,
Кому родини надало,
То тут троянці і вродились;
І лиш гляди, то й заходились
Коло жінок там ворожить,
І, чоловіків підпоївши,
Жінок, куди хто знав, повівши,
Давай по чарці з ними пить.

О Сагайдачном распевали,
Про Сечь тянули во всю мочь;
Как в пикинеры вербовали;
Как странствовал казак всю ночь;
И про Полтавскую победу,
Когда урок мы дали шведу;
Как провожала сына мать,
Как мы Бендеры воевали,
Как без галушек помирали,
Но духом не слабела рать.

И снова повезло троянцам.
Для них настала благодать.
Лафа бывает сплошь поганцам,
А честному — хоть пропадать!
Они здесь тоже не чинились,
На промысел поволочились,
Искали, что кому под стать:
Кто — водки либо сливовицы,
А кто — молодки иль девицы —
С зубов оскомину согнать.

Хоть сказка говорится скоро,
Да дело медленно идет.
Хоть плыл Эней проворно, споро,
Не день в морях носило флот.
Троянцы со светом расстались,
Долгонько на челнах мотались
Среди неведомых пучин,
И всех томила неизвестность —
Зачем, куда, в какую местность
Дружину мчит Анхизов сын?

Бродяги, прыткие, как черти,
Знакомства завели тотчас.
Кто зазевается, поверьте,
Надуют, подкузьмят как раз!
С округой целой побратались,
Как будто сроду здесь шатались,
Нашли кто — кума, кто — куму,
И каждый по нутру, по нраву
Себе придумывал забаву,
Все поднимали кутерьму.

Уже проплавали немало
И проплутали по воде.
Но вот и берег видно стало,
И наступил конец беде.
Троянцы душу облегчили,
С челнов на сушу соскочили
И перестали горевать.
Земельку эту Кумской звали.
Они ее облюбовали,
Себя ей тоже дали знать!

Где свадьба или вечерницы,
Где мед или горелку пьют,
Где девки или молодицы —
Пролазы наши тут как тут.
Не унимаются троянцы,
К молодкам липнут, окаянцы, —
Ну разливаться соловьем!
И, подпоив мужей, бывало,
Уводят жен куда попало —
Распить по чарочке вдвоем.

Які ж були до карт охочі,
То не сиділи дурно тут;
Гуляли часто до півночі
В ніска, в пари, у лави, в жгут,
У памфиля, в візка і в кепа,
Кому ж із них була дотепа,
То в гроші грали в сім листів,
Тут всі по волі забавлялись,
Пили, іграли, женихались.
Ніхто без діла не сидів.

Еней стояв і дожидався,
Щоб вийшов з хати хто-небудь,
У двері стукав, добувався,
Хотів був хатку з ніжки спхнуть,
Як вийшла бабище старая,
Крива, горбатая, сухая,
Заплісняві́ла, вся в шрамах;
Сіда, ряба, беззуба, коса,
Розхристана, простоволоса,
І, як в намисті, вся в жовнах.

Еней один не веселився,
Йому немило все було;
Йому Плутон та батько снився
І пекло в голову ввійшло.
Оставивши своїх гуляти,
Пішов скрізь по полям шукати.
Щоб хто дорогу показав:
Куди до пекла мандровати,
Щоб розізнати, розпитати,
Бо в пекло стежки він не знав.

Еней, таку уздрівши цяцю,
Не знав із ляку, де стояв;
І думав, що свою всю працю
Навіки тута потеряв,
Як ось до його підступила
Яга ся і заговорила,
Роззявивши свої уста:
«Гай, гай же, слихом послихати,
Анхізенка у віч видати,
А як забрів ти в сі міста?

Ішов, ішов, аж з русих кудрів
В три ряди капав піт на ніс,
Як ось забачив щось і уздрів,
Густий пройшовши дуже ліс.
На ніжці курячій стояла
То хатка дуже обветшала
І вся вертілася кругом;
Він, до тії прийшовши хати,
Хазяїна став викликати,
Прищурившися під вікном.

Давно тебе я дожидаю
І думала, що вже пропав;
Я все дивлюсь та визираю,
Аж ось коли ти причвалав.
Мені вже розказали з неба,
Чого тобі пильненько треба,—
Отець твій був у мене тут».
Еней сьому подивувався
І баби сучої спитався,
Як відьму злую сю зовуть.

Которые до карт охочи —
Без дела не сидели тут:
Сражались в «дурни» до полночи
Иль резались в «носки» да в «жгут»,
Играли в «пары» и в «памфила»,
А в ком ума побольше было —
На деньги дулись в «семь листов».
Чем хочешь, тем и утешайся:
Пей, козыряй иль женихайся,
Ходи с червей, с бубен, с крестов...

В сердцах ломился долго в двери,
Был хатку с ножки рад спихнуть.
И пусть ее! По крайней мере
Хоть отзовется кто-нибудь!
Вдруг вышла бабища седая,
Заплесневелая, хромая,
Косматая, с клюкой в руках;
Была старуха конопата,
Суха, крива, коса, горбата
И — как в монисте — в желваках.

Один Эней не веселился:
О преисподней думал он.
Ему Анхиз, покойник, снился,
В башку втемяшился Плутон.
И от своей троянской голи
Эней ушел украдкой в поле,
Давай искать кого-нибудь,
Чтоб разузнать скорей дорогу
К Плутону самому в берлогу,
Разведать в пекло ближний путь.

Эней не знал куда деваться
И слова вымолвить не мог,
Когда к нему такая цаца
Из хатки вышла на порог.
К Энею ближе подступила
Яга и тотчас разлепила
Беззубые свои уста:
«Анхизенко! Слыхали слыхом...
Известно, за каким ты лихом
Забрался в здешние места.

Шел, шел... Ручьями пот горючий
На переносье лил с кудрей.
Пробился через лес дремучий
И кое-что узрел Эней:
На курьей ножке стоя шатко,
Трухлявая такая хатка
Вертелась медленно кругом.
Троянец пересек лужайку,
И тщетно выкликал хозяйку
Он, притулившись под окном.

А я уж очи проглядела:
Пропал, должно быть, молодец!
Смотрю в окошко то и дело,
И вот приплелся наконец.
Уже мне рассказали с неба,
Какая у тебя потреба.
Отец твой был недавно тут».
И, осмелев,у бабы сучьей
Спросил Эней на всякий случай,
Как ведьму злобную зовут.

«Я Кумська зовусь Сівілла,
Ясного Феба попадя,
При його храмі посіділа.
Давно живу на світі я!
При Шведчині я дівувала,
А татарва як набігала,
То вже я замужем була;
І першу сарану зазнаю;
Коли ж був трус, як ізгадаю,
То вся здригнусь, мовби мала.

На світі всячину я знаю,
Хоть нікуди і не ходжу,
І людям в нужді помагаю,
І їм на звіздах ворожу:
Кому чи трясцю одігнати,
Од заушниць чи пошептати,
Або і волос ізігнать;
Шепчу — уроки проганяю,
Переполохи виливаю,
Гадюк умію замовлять.

Тепер ходімо лиш в каплицю,
Там Фебові ти поклонись
І обіщай йому телицю,
А послі гарно помолись.
Не пожалій лиш золотого
Для Феба світлого, ясного
Та і мені що перекинь;
То ми тобі таки щось скажем,
А може, в пекло шлях покажем,
Іди утрись і більш не слинь».

Прийшли в каплицю перед Феба,
Еней поклони бити став,
Щоб із блакитного Феб неба
Йому всю ласку показав.
Сівіллу тут замордовало.
І очі на лоб позганяло,
І дибом волос став сідий;
Клубком із рота піна билась;
Сама ж вся корчилась, кривилась,
Мов дух вселився в неї злий.

Тряслась, кректала, побивалась,
Як бубен, синя стала вся;
Упавши на землю, качалась,
У барлозі мов порося.
І чим Еней молився більше,
То все було Сівіллі гірше;
А послі, як перемолився,
З Сівілли тілько піт котився;
Еней же на неї дивився,
Дрижав од страху і трусився.

Сівілла трохи очуняла,
Отерла піну на губах
І до Енея проворчала
Приказ од Феба в сих словах:
«Така богів олімпських рада,
Що ти і вся твоя громада
Не будете по смерть в Риму;
Но що тебе там будуть знати,
Твоє іменя вихваляти,
Но ти не радуйся сьому.

«Я, знаешь, Кумская Сивилла,
При храме Феба — попадья.
Ему изрядно послужила!
Давно живу на свете я:
При шведах, слышь, была девицей,
А при татарах молодицей;
Видала саранчи налет;
А вспомнится землетрясенье —
Пугаюсь, просто нет спасенья!
Как в малолетстве, страх берет.

Немало всячины я знаю,
Хоть никуда и не хожу.
В нужде я людям помогаю:
На звездах знатно ворожу;
Могу и отшептать ушницу;
Сгонять умею трясавицу
И заговаривать гадюк;
Искусно порчу прогоняю,
Переполохи выливаю,
Свожу и ногтоеды с рук.

Теперь пойдем со мной в каплицу,
И в жертву Фебу самому
Сейчас же обещай телицу,
Усердно помолись ему.
Не пожалей лишь золотого
Для Феба светлого, святого
И для меня не поскупись:
Ты кое-что услышишь, малый,
Да в пекло сыщешь путь, пожалуй.
Ступай, утрись и не слюнись!»

Пришли они в часовню Феба.
Эней давай поклоны бить,
Чтоб тот его услышал с неба
И не замедлил возлюбить.
Вдруг у Сивиллы, как от порчи,
Глаза на лоб, и в теле корчи,
И волос дыбом встал седой.
Сама ж она, как бубен, билась,
И пена изо рта клубилась.
Знать, дух в нее вселился злой!

Она тряслась, кряхтела, выла,
Вихлялась, посинела вся.
Каталась по земле Сивилла,
Как в луже смрадной — порося.
И чем Эней молился дольше,
Тем ведьму разбирало больше,
Всё хуже становилось ей.
А уж когда перемолился —
С нее лишь градом пот катился;
Дрожал со страху наш Эней.

Очухалась тогда Сивилла,
Полой утерла пену с губ
И волю Феба изъявила.
Анхизов сын молчал, как дуб.
«Тебе и всей громаде строгий
Наказ дают с Олимпа боги.
Вам не попасть вовеки в Рим.
Однако после смерти имя
Твое известно будет в Риме.
Не вздумай утешаться сим.

Іще ти вип'єш добру повну,
По всіх усюдах будеш ти;
І долю гірку, невгомонну
Готовсь свою не раз клясти.
Юнона ще не вдовольнилась,
Її злоба щоб окотилась
Хотя б на правнуках твоїх;
Но послі будеш жить по-панськи,
І люди всі твої троянські
Забудуть всіх сих бід своїх».

Не перший я, та й не послідній,
Іду до пекла на поклон:
Орфей, який уже негідний,
Та що ж йому зробив Плутон;
А Геркулес як увалився,
То так у пеклі розходився,
Що всіх чортяк порозганяв.
Ану! Черкнім—а для охоти
Тобі я дам на дві охвоти...
Та ну ж! Скажи, щоб я вже знав».

Еней похнюпився, дослухався,
Сівілла що йому верзла,
Стояв, за голову узявся,
Не по йому ся річ була.
«Трохи мене ти не морочиш,
Не розчовпу, що ти пророчиш,—
Еней Сівіллі говорив.—
Диявол знає, хто з вас бреше,
Трохи б меж було не легше,
Якби я Феба не просив.

«Огнем, як бачу, ти іграєш,—
Йому дала яга одвіт,—
Ти пекла, бачу, ще не знаєш,
Не мил тобі уже десь світ,
Не люблять в пеклі жартовати,
Повік тобі дадуться знати,
От тілько ніс туди посунь;
Тобі там буде не до чмиги,
Як піднесуть із оцтом фиги,
То зараз вхопить тебе лунь.

Та вже що буде, те і буде,
А буде те, що бог нам дасть;
Не ангели — такії ж люде,
Колись нам треба всім пропасть.
До мене будь лиш ти ласкава,
Услужлива і нелукава,
Мене до батька поведи;
Я проводився б ради скуки
Побачити пекельні муки,
Ану, на звізди погляди.

Коли ж сю маєш ти охоту
У батька в пеклі побувать.
Мені дай зараз за роботу,
То я приймуся мусовать,
Як нам до пекла довалитись
І там на мертвих подивитись;
Ти знаєш — дурень не бере;
У нас хоть трохи хто тямущий,
Уміє жить по правді сущій,
То той хоть з батька, то здере.

Еще хлебнешь ты лиха вволю,
Узнаешь всякую напасть.
Еще изменчивую долю
Готовься не однажды клясть.
Еще свирепствует Юнона
(Хватило б у нее разгона
Не дальше правнуков твоих!),
Но знай: ты заживешь по-пански
И горемычный люд троянский
Избавится от мук своих».

Не первый я иду к Плутону
И не последний — так и знай!
Орфей вернулся без урону,
Хоть был изрядный негодяй.
Не сладили и с Геркулесом —
Он в пекле задал жару бесам,
Разгон устроил всем чертям.
Мы тоже дернем без опаски.
Я дам тебе на две запаски!
Ну что? Ударим по рукам?»

Повесив нос, Эней уныло
Руками голову сжимал
И слушал, что плела Сивилла,
Но ничего не понимал:
«Меня едва ли не морочишь!
В толк не возьму — что ты пророчишь?
Не по нутру мне речь твоя.
Черт знает, кто из вас тут брешет?
Я думал, Феб меня утешит.
Уж лучше б не молился я!

«Огнем играешь! — так Сивилла
Энею молвила в ответ. —
Тебе житье, скажи, не мило
Иль опротивел белый свет?
А в пекле знаешь как прижучат!
Тебя по смерть шутить отучат.
Попробуй, сунься, рот разинь!
Как поднесут нам фиги с маком,
Небось попятишься ты раком,
И зададут тебе аминь!

А впрочем, ладно, будь что будет!
Ведь я не ангел — человек,
И будет то, что бог мне судит;
Положен всякому свой век!
Ты только окажи мне дружбу
И честно сослужи мне службу:
К отцу родному проводи.
Я прогулялся бы от скуки,
Чтоб адские увидеть муки.
А ну на звезды погляди!

А если возымел охоту
У батьки в пекле побывать,
Плати живее за работу,
Тогда начну я мозговать,
Как нам с тобой туда пробраться
И с мертвецами повидаться.
У нас дурак лишь не берет.
А кто умней, тот — загребущий,
Умеет жить по правде сущей,
С отца родимого сдерет.

Поким же що, то ти послухай
Того, що я тобі скажу,
І голови собі не чухай...
Я в пекло стежку покажу:
В лісу великому, густому,
Непроходимому, пустому
Якеєсь дерево росте;
На нім кислиці не простії
Ростуть — як жар, всі золотії,
І деревце те не товсте.

Яга тут чортзна-де дівалась,
Еней остався тілько сам,
Йому все яблуня здавалась,
Покою не було очам;
Шукать її Еней попхався,
Втомився, засапавсь, спотикався,
Поки прийшов під темний ліс;
Коловсь сердешний об тернину,
Пошарпався ввесь об шипшину,
Було таке, що рачки ліз.

Із дерева сього зломити
Ти мусиш гілку хоть одну;
Без неї-бо ні підступити
Не можна перед сатану;
Без гілки і назад не будеш
І душу з тілом ти погубиш,
Плутон тебе закабалить.
Іди ж та пильно приглядайся,
На всі чотири озирайся,
Де деревце те заблищить.

Сей ліс густий був несказанно.
І сумно все в йому було,-
Щось вило там безперестанно
І страшним голосом ревло;
Еней, молитву прочитавши
І шапку цупко підв'язавши,
В лісную гущу і пішов;
Ішов і утомивсь чимало,
І надворі тогді смеркало,
А яблуні ще не знайшов.

Зломивши ж, зараз убирайся,
Якмога швидше утікай;
Не становись, не оглядайся
І уха чим позатикай;
Хоть будуть голоса кричати,
Щоб ти оглянувся, прохати,
Гляди, не озирайсь, біжи.
Вони, щоб тілько погубити,
То будуть все тебе манити;
От тут себе ти покажи».

Уже він починав боятись,
На всі чотири озирався;
Трусивсь, та нікуди діватись,
Далеко тяжко в ліс забрався;
А гірще ще його злякало,
Як щось у очах засіяло,
От тут-то берега пустивсь;
А послі дуже удивився,
Як під кислицей опинився,—
За гілку зараз ухвативсь.

Мне это дело не впервинку.
В затылке нечего скрести!
Я в пекло укажу тропинку,
Хоть мудрено ее найти.
В лесу густом, непроходимом,
Глухом, пустынном, нелюдимом
Растет чудное деревцо.
На нем кислицы не простые —
Все, как червонцы, золотые!
Послушай же мое словцо:

Хрычовка вдруг запропастилась.
Эней один остался там.
Всё яблоня пред ним светилась!
Покоя не было очам.
Эней на поиски подался,
Устал, задохся, спотыкался
И наконец приплелся в лес.
Колол сердешного терновник,
Царапал, обдирал шиповник,
Бродяга на карачках лез.

Подобно жару на загнетке,
Начнет в очах твоих блистать.
Ломай смелей! Нельзя без ветки
Пред сатаной тебе предстать:
Из пекла не вернешься целым,
Загубишь вовсе душу с телом,
Тебя закабалит Плутон.
Ступай! Раскрой глаза пошире,
Поглядывай на все четыре,
Не трусь и не считай ворон!

И сумрачно и смутно было
В лесу, невиданно густом.
Там что-то беспрестанно выло,
Ревело грозно за кустом.
Прочтя молитву с расстановкой
И шапку подвязав бечевкой,
Пустился напролом Эней.
Он шел и шел, глаза тараща.
Смеркалось; помрачнела чаща,
А яблони не видно в ней.

Сломивши ветку золотую,
Живей старайся улизнуть.
Лети назад напропалую,
Да уши не забудь заткнуть!
Ты непременно за собою
Услышишь голоса с мольбою:
«Оборотись, мол, не спеши!»
Но ты не верь бесовской силе
И, чтоб тебя не заманили,
Оттуда во весь дух чеши!»

Эней пугливо озирался,
Дрожал, но вверился судьбе;
Сквозь дебри живо продирался,
Поблажки не давал себе.
Когда же засияло в пуще,
Эней перепугался пуще,
Но поздно было отступать.
Себя не помня, очутился
Под яблоней — и удивился.
Рукой за ветку сразу хвать!

І, не подумавши німало,
Нап'явсь, за гілечку смикнув,
Аж дерево те затріщало,
І зараз гілку одчахнув.
І дав чимдуж із лісу драла,
Що аж земля під ним дрижала,
Біг так, що сам себе не чув;
Біг швидко, не остановлявся,
Увесь об колючки подрався;
Як чорт, у реп'яхах ввесь був.

Піп зараз взяв вола за роги
І в лоб обухом зацідив,
І, взявши голову між ноги,
Ніж в черево і засадив;
І вийняв тельбухи з кишками.
Розклав гарненько їх рядами
І пильно кендюх розглядав;
Енею послі божу волю
І всім троянцям добру долю,
Мов по звіздам, все віщував.

Прибіг к троянцям, утомився
І оддихати простягнувсь;
Як хлюща, потом ввесь облився,
Трохи-трохи не захлебнувсь.
Звелів з бичні волів пригнати,
Цапів з вівцями припасати,
Плутону в жертву принести,
І всім богам, що пеклом правлять
І грішних тормошать і давлять,
Щоб гніву їм не навести.

Як тут з скотиною возились
І харамаркали дяки,
Як вівці і цапи дрочились,
В різницях мов ревли бики;
Сівілла тут де не взялася,
Запінилася, і тряслася,
І галас зараз підняла:
«К чортам ви швидше всі ізгиньте,
Мене з Енеєм тут покиньте,
Не ждіть, щоб тришия дала.

Як тілько темна та похмурна
Із неба зслизла чорна ніч,
Година ж стала балагурна,
Як звізди повтікали пріч,
Троянці всі заворушились,
Завештались, закамешились
На жертву приганять биків;
Дяки з попами позбирались,
Зовсім служити всі прибрались,
Огонь розкладений горів.

А ти,— мовляла ко Енею,—
Моторний, смілий молодець,
Прощайся з юрбою своєю,
Ходім лиш в пекло — там отець
Нас твій давно вже дожидає
І, може, без тебе скучає.
Ану, пора чимчиковать.
Возьми на плечі з хлібом клунок;
Нехай йому лихий прасунок,
Як голодом нам помирать.

Эней не размышлял нимало,
Напрягся, дернул что есть сил,
И древесина затрещала.
Он ветку мигом отломил.
Немедля из лесу дал драла.
Бежал — земля под ним дрожала,
И ног не чуял второпях.
Бежал без духу, оголтело,
Ему колючки рвали тело.
Примчался, ровно черт, в репьях.

Схватив обух, ударил глухо
Троянский поп вола меж рог
И нож всадил скотине в брюхо,
Ее башку зажав меж ног.
Он вынул залитые кровью
Кишки и требуху воловью
И, разглядев сычуг, рубец,
Вещал Энею божью волю,
Троянцам — радостную долю,
Их недругам — худой конец.

Троян увидя, повалился,
Уж больно был он утомлен.
Хоть выжми, потом весь облился,
Едва не захлебнулся он.
Страшась божественного гнева,
Отборный скот пригнать из хлева
Велел поспешно молодец
И в жертву тем, кто пеклом правит,
Кто грешных тормошит и давит,
Обречь козлов, быков, овец.

Овечки стали беспокойней,
Козлы метались, а быки
Гуртом ревели, как на бойне;
Псалмы гнусавили дьяки.
Откуда ни возьмись — Сивилла!
Разбушевалась, вражья сила;
Тряслась, кудахтала: «К чертям
Ступайте все! Живее сгиньте!
Энея своего покиньте,
Чтоб не попало по шеям.

И вскоре звезды врассыпную
С небес пустились наутек.
Рассвет рассеял тьму ночную,
Утешный наступил часок.
Троянцы тут заворошились,
Засуетились, всполошились,
Овец, быков приволокли.
Дьяки с попами — очи к небу! —
Служить готовы были требу
И жертвенный огонь зажгли.

А ты, — промолвила Энею, —
Проворный, смелый молодец,
Прощайся с голытьбой своею,
И двинем в пекло. Там отец
Давненько по тебе скучает,
В сынке небось души не чает!
А ну, пора маршировать!
Да с хлебом захвати кошелку,
Чем зубы положить на полку
И без харчей околевать!

Не йди в дорогу без запасу,
Бо хвіст од голоду надмеш;
І де-где іншого ти часу
І крихти хліба не найдеш.
Я в пекло стежку протоптала,
Я там не раз, не два бувала,
Я знаю тамошній народ;
Дорожки всі, всі уголочки,
Всі закоморочки, куточки
Уже не первий знаю год».

Вергілій же, нехай царствує,
Розумненький був чоловік,
Нехай не вадить, як не чує,
Та в давній дуже жив він вік.
Не так тепер і в пеклі стало,
Як в старину колись бувало
І як покійник написав;
Я, може, що-небудь прибавлю,
Переміню і що оставлю,
Писну — як од старих чував.

Еней в сю путь якраз зібрався,
Шкапові чоботи набув,
Підтикався, підперезався
І пояс цупко підтягнув;
А в руки добру взяв дрючину,
Обороняти злу личину,
Як лучиться де, од собак.
А послі за руки взялися,
Прямцем до пекла поплелися,
Пішли на прощу до чортяк.

Еней з Сівіллою хватались,
До пекла швидше щоб прийти,
І дуже пильно приглядались,
До пекла двері як найти.
Як ось перед якуюсь гору
Прийшли, і в ній велику нору
Знайшли, і вскочили туди.
Пішли під землю темнотою,
Еней все щупався рукою,
Щоб не ввалитися куди.

Тепер же думаю, гадаю,
Трохи не годі і писать;
Ізроду пекла я не знаю,
Нездатний, далебі, брехать;
Хіба, читателі, пождіте,
Вгамуйтесь трохи, не галіте,
Піду я до людей старих,
Щоб їх о пеклі розпитати,
І попрошу їх розказати,
Що чули од дідів своїх.

Ся улиця вела у пекло,
Була вонюча і грязна;
У ній і вдень було, мов смеркло,
Од диму вся була чадна;
Жила з сестрою тут Дрімота,
Сестра же звалася Зівота,
Поклон сі перші оддали
Тімасі нашому Енею
З його старою попадею,—
А послі далі повели.

Не озаботишься припасом —
Надуешь с голодухи хвост!
Ты знаешь сам: в дороге часом
Случается Великий пост.
Бог весть, найдешь ли хлеба крошку!
Я в пекло протоптала стежку,
Я знаю тамошний народ;
Все закоулки, уголочки,
Все загуменнички, куточки
Знакомы мне который год!»

Небесное поэту царство, —
Вергилий рассуждал умно
И знал все адские мытарства,
Да жил он чересчур давно!
Теперь, наверно, в пекле тоже
Всё по-другому, не похоже
На то, как было в старину.
Покойного слегка поправлю,
Что скажут старики — добавлю,
На новый лад пером черкну.

Эней, дай бог ему здоровья,
Собрался в путь не кое-как:
Обулся в чеботы конёвьи,
Потуже затянул кушак;
Жердину выбрал в огороде,
Чтоб сатанинское отродье
От злых собак оборонять,
И, захвативши хлеба с солью,
Махнул к чертям на богомолье,
Чтоб там Анхиза повидать.

Сивилла в пекло дверь искала,
Глядела пристально кругом,
В сердцах Энея понукала.
Он поспевал за ней бегом.
Вот наконец узрели гору,
А в той горе большую нору
Нашли — и бросились туда.
Энею в очи мрак ударил.
Пошли. Эней рукою шарил —
Не провалиться бы куда!

Но в пекле не бывал я сроду
И врать, ей-богу, не мастак.
Зачем толочь мне в ступе воду?
Поставлю точку, если так...
Читатели, вы не галдите,
Не наседайте, погодите!
У старых выспрошу людей,
Что им рассказывали деды —
Бывалые, не домоседы! —
О преисподней... Им видней!

На улице нечистой, смрадной,
Что в пекло напрямик вела,
И днем и ночью было чадно,
Вонючая клубилась мгла.
Гнездилась в полутьме Дремота
С сестрой, по имени Зевота.
Поклон отвесив поясной,
Безмолвно выплыли сестрицы
И навязались в проводницы
Энею с древней попадьей.

А потім Смерть до артикулу
Їм воздала косою честь;
Наперед стоя калавуру,
Який у її мосці єсть:
Чума, война, харцизтво, холод,
Короста, трясця, парші, голод;
За сими ж тут стояли в ряд:
Холера, шолуді, бешиха
І всі мирянські, знаєш, лиха,
Що нас без милості морять.

За сими йшли святі понури,
Що не дивились і на світ,
Смиренної були натури,
Складали руки на живіт;
Умильно богу все молились,
На тиждень дні по три постились
І вслух не лаяли людей;
На чотках мир пересуждали
І вдень ніколи не гуляли,
Вночі ж було не без гостей.

Іще ж не все тут окошилось,
Іще брела ватага лих:
За смертію слідом валилось
Жінок, свекрух і мачух злих.
Вітчими йшли, тести-скуп'яги,
Зяті і свояки-мотяги,
Сердиті шурини, брати,
Зовиці, невістка, ятровки—
Що все гризуться без умовки —
І всякі тут були кати.

Насупротив сих окаянниць
Квартал був цілий волоцюг,
Моргух, мандрьох, ярижниць, п'яниць
І бахурів на цілий плуг;
З обстриженими головами,
З підрізаними пеленами
Стояли хльорки наголо.
І панночок фільтифікетних,
Лакеїв, гарних і дотепних,
Багацько дуже щось було.

Якіїсь злидні ще стояли,
Жовали все в зубах папір,
В руках каламарі держали,
За уха настромляли пір.
Се все десятські та соцькії,
Начальники, п'явки людськії,
І всі прокляті писарі;
Ісправники все ваканцьові,
Судді і стряпчі безтолкові,
Повірені, секретарі.

І молодиці молоденькі,
Що вийшли замуж за старих,
Що всякий час були раденькі
Потішить парнів молодих,
І ті тут молодці стояли,
Що недотепним помагали
Для них сімейку розплодить;
А діти гуртові кричали,
Своїх паньматок проклинали,
Що не дали на світі жить.

Пришельцам честь по артикулу
Воздав косою, Смерть сама
Скомандовала караулу,
Что состоял при ней: чума,
Война,разбой,злодейство, холод,
Трясучка, рожа, парши, голод;
За ними выстроились в ряд
Холера, шелуди, короста,
Еще напастей разных со сто,
Что без пощады нас морят.

Ханжей понурые фигуры
Плелись, молчание храня.
Сии смиренные натуры,
Постясь в неделю по три дня,
На животе слагали руки
И слали господу докуки;
Не осуждали вслух людей,
А, не в пример иным трещоткам,
Перебирали всех по четкам
И ждали по ночам гостей.

Плелась ватага бед ходячих.
Валила туча всяких зол:
Сварливый полк свекровей, мачех
И жен за Смертью следом брел.
Шли тести — скупердяи, жмоты,
Зятья — растратчики и моты,
Буяны братья, свояки,
Свояченицы и золовки —
Обидчицы и колотовки,
Что в ход пускали кулаки.

Напротив этих окаянниц
Квартал был целый потаскух,
Бродяг, моргух, ярыжниц, пьяниц,
Бесстыдных шатунов и шлюх.
С остриженными головами,
С подрезанными подолами Распутницы
стояли сплошь.
А сколько панночек ломливых,
Лакеев ловких и смазливых
Там было — право, не сочтешь!

И крючкотворы и плутяги
С пером за ухом были здесь,
Жевали жвачку из бумаги,
Чернил с песком глотали смесь;
И тьма начальников-пиявок,
Десятских, сотских — злобных шавок,
И распроклятых писарей;
Толпа исправников заштатных,
Судей и стряпчих беспонятных,
Поверенных, секретарей.

Теснились там и молодицы,
Что втайне от мужей седых
Большие были мастерицы
Парней потешить холостых,
И хваты те, что не гуляли,
А ротозеям пособляли
Семейку расплодить быстрей;
Пригульные кричали дети
И, не успев пожить на свете,
За это кляли матерей.

Еней хоть сильно тут дивився
Такій великій новині,
Та вже од страху так трусився,
Мов сидя охляп на коні.
Побачивши ж іще іздалі,
Які там дива плазували
Кругом, куди ні поглядиш,
Злякавсь, к Сівіллі прихилився.
Хватавсь за дергу і тулився,
Мов од кота в коморі миш.

Сорочка, зв'язана узлами.
Держалась всилу на плечах,
Попричепляна мотузками,
Як решето, була в дірках;
Замазана була на палець,
Засалена, аж капав смалець,
Обутий в драні постоли,
Із дір онучі волочились,
Зовсім, хоть вижми, помочились,
Пошарпані штани були.

Сівілла в дальший путь таскала
Не баскаличивсь би та йшов;
І так швиденько поспішала,
Еней не чув аж підошов,
Хватаючися за ягою;
Як ось уздріли пред собою
Чрез річку в пекло перевіз.
Ся річка Стіксом називалась,
Сюди ватага душ збиралась,
Щоб хто на той бік перевіз.

За пояс лико одвічало,
На йому висів гаманець;
Тютюн, і люлька, і кресало,
Лежали губка, кремінець.
Хароном перевізчик звався,
Собою дуже величався,
Бо і не в шутку був божок:
З крючком весельцем погрібався,
По Стіксові, як стрілка, мчався,
Був човен легкий, як пушок.

І перевізчик тут явився,
Як циган, смуглой цери був,
Од сонця ввесь він попалився
І губи, як арап, оддув;
Очища в лоб позападали,
Сметаною позапливали.
А голова вся в ковтунах;
Із рота слина все котилась,
Як повстка, борода скомшилась,
Всім задавав собою страх.

На ярмарку як слобожане
Або на красному торгу
До риби товпляться миряне,
Було на сьому так лугу.
Душа товкала душу в боки,
І скрекотали, мов сороки;
Той пхавсь, той сунувсь, інший ліз:
Всі м'ялися, перебирались,
Кричали, спорили і рвались,
І всяк хотів, його щоб віз,

Эней глазел, давался диву
И трясся, словно без седла
Скакал, схватив коня за гриву;
Беднягу оторопь взяла.
Успел он присмотреться с ходу
Ко всякой нечисти и сброду.
Чудно, куда ни поглядишь!
Хватал он ведьму за дерюгу
И хоронился с перепугу,
Как от кота в чулане мышь.

Сорочка, стянута узлами,
Держалась на плечах с трудом,
Бечевкой скреплена местами,
Могла поспорить с решетом;
И эта рвань была на палец
Засалена, аж капал смалец;
Вконец обтерханы штаны;
Хоть выжми — мокрые онучи,
Сорочки дедовой не лучше,
Из постолов худых видны.

Карга его рванула с силой,
Чтоб он артачиться не мог.
Послушно за своей Сивиллой
Бежал Эней, не чуя ног.
Уж пекло было недалечко,
Но путь им пересекла речка,
Что Стиксом издавна звалась.
Там оказалась переправа,
Куда стекалась душ орава
И на ту сторону рвалась.

А пояс лыко заменяло.
На нем болтался кошелек,
Лежала трубка там, кресало,
Кремень, и трут, и табачок.
Хароном перевозчик звался.
Он чванился и величался.
Немаловажный был божок!
Харон великим слыл умельцем,
Крюкастым подгребал весельцем,
Стрелой по Стиксу гнал челнок.

Явился перевозчик — грубый
И черномазый, как цыган;
Под стать арапу, толстогубый
И кислоглазый старикан.
Заплывши начисто сметаной,
Слипались веки беспрестанно…
Космат он был от колтуна.
Как войлок, борода свалялась,
Сердито голова вихлялась,
Бежала изо рта слюна.

Как в день осенний слобожане
На ярмарке иль на торгу,
У ряда рыбного миряне, —
Так возле речки на лугу
Душа толкала душу в боки
И стрекотала, как сороки,
Кричали, лаялись до слез,
Друг дружку тискали, совались,
Пихались, лезли, надрывались,
Чтоб дед скорее перевез.

Як гуща в сирівці іграє,
Шиплять, як кваснуть, буряки,
Як против сонця рій гуляє.
Гули сі так небораки,
Харона, плачучи, прохали,
До його руки простягали,
Щоб взяв з собою на каюк,
Но сей того плачу байдуже,
На просьби уважав не дуже:
Злий з сина був старий дундук.

Попхались к берегу поближче,
Прийшли на самий перевіз,
Де засмальцьований дідище
Вередував, як в греблі біс;
Кричав, буцімто навіжений,
І кобенив народ хрещений,
Як водиться в шинках у нас;
Досталось родичам сердешним,
Не дуже лаяв словом, гречним,
Нехай же зносять в добрий час.

І знай, що все веслом махає,
І в морду тиче хоч кому,
Од каюка всіх одганяє,
А по вибору своєму
Потрошечку в човен саджає
І зараз човен одпихає,
На другий перевозить бік:
Кого не візьме, як затнеться,
Тому сидіти доведеться,
Гляди — і цілий, може, вік.

Харон, таких гостей уздрівши,
Оскілками на їх дививсь,
Як бик скажений заревівши,
Запінився дуже і озливсь:
«Відкіль такії се мандрьохи,
І так уже вас тут не трохи,
Якого чорта ви прийшли?
Вас треба хати холодити!
Вас треба так опроводити,
Щоб ви і місця не найшли.

Еней в кагал сей як убрався,
Щоб зближитися к порому,
То з Палінуром повстрічався,
Штурмановав що при йому.
Тут Палінур пред ним заплакав,
Про долю злу свою балакав,
Що через річку не везуть;
Но баба зараз розлучила,
Енею в батька загвоздила,
Щоб довго не базікав тут,

Геть, преч, вбирайтесь відсіль к чорту,
Я вам потиличника дам;
Поб'ю всю пику, зуби, морду,
Аж не пізна вас дідько сам;
Ійон же як захрабровали,
Живі сюди примандровали,
Бач, гиряві, чого хотять!
Не дуже я на вас поквапліюсь,
Тут з мертвими ось не управлюсь,
Що так над шиєю стоять».

Как против солнца рой гуляет,
С шипеньем киснут бураки
Иль гуща в сыровце играет, —
Гудели эти бедняки.
Мольбою душу раздирали,
К Харону руки простирали:
«Возьми с собою на каюк!»
Увы, не обращал вниманья
На вопли, жалобы, рыданья
Харон, бесчувственный индюк.

Веслом ширяя то и дело,
Знай тычет в морду хоть кого!
Всех гонит прочь остервенело,
Не хочет слушать ничего.
По выбору в челнок усадит
И на ту сторону спровадит,
На остальных и не глядит.
Кого не повезет, упрется,
Тому долгонько ждать придется:
Он век, пожалуй, просидит.

Эней в кагал вломился хмуро —
Пробиться думал на паром.
И повстречал он Палинура,
Что плавал штурманом при нем.
Тут Палинур пред ним заплакал,
Про злую долю покалякал, —
Мол, через речку не везут!
Да ведьма тотчас их шугнула
И в батьку накрепко ругнула
Энея, чтоб не мешкал тут.

К засаленному старичине
Едва пробились на причал.
Ломался дед, как бес в плотине.
Как полоумный, он кричал
И, многолюдством не смущенный,
Обкладывал народ крещеный,
Как водится в шинках у нас.
И родичам досталось честным:
Он их почтил словцом нелестным,
Пусть привыкают в добрый час!

Харон, бранясь как оглашенный,
Гостей приметил невзначай,
Ощерился, покрылся пеной,
Взревел, как бешеный бугай:
«Откуда вас, бродяг, пригнало?
Здесь шатунов таких немало!
Нужны вы — хату холодить!
Я вас отважу, побирохи.
Со мной, поверьте, шутки плохи!
Забудете сюда ходить.

Вон, прочь! Не то носы расквашу,
В придачу тресну по шеям
И морды так вам разукрашу,
Что не узнает леший сам!
Плюгавцы, вишь как изловчились!
Живые в пекло притащились.
Чего хотят, возьми их ляд!
Для вас пошевелюсь не больно,
С меня и мертвецов довольно —
Всё время над душой стоят».

Сівілла бачить, що не шутка,
Бо дуже сердиться Харон,
Еней же був собі плохутка,
Дала стариганю поклон:
«Та ну, на нас лиш придивися, —
Сказала,— дуже не гнівися,
Не сами ми прийшли сюди;
Хіба ж мене ти не пізнаєш,
Що так кричиш, на нас гукаєш,—
Оце невидані біди!

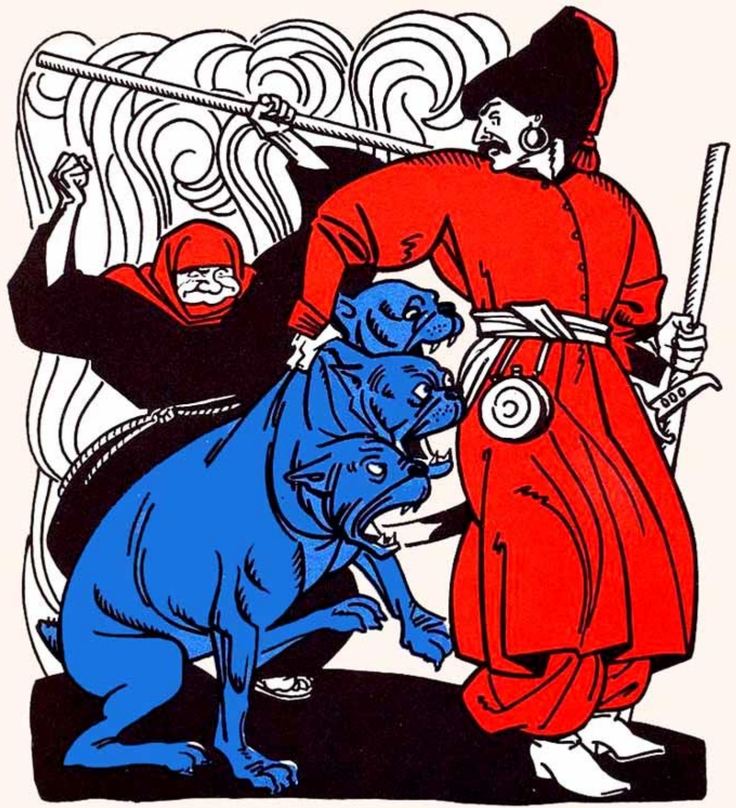
Приставши, висадив на землю;
Взяв пів-алтина за труди,
За працьовиту свою греблю,
І ще сказав, іти куди.
Пройшовши відсіль гонів з двоє,
Побравшись за руки обоє,
Побачили, що ось лежав
У бур'яні бровко муругий,
Три голови мав пес сей мурий,
Він на Енея загарчав.

Ось глянься, що оце такеє!
Утихомирся, не бурчи;
Ось деревце, бач, золотеє,
Тепер же, коли хоч, мовчи».
Потім все дрібно розказала.
Кого до пекла проводжала,
До кого, як, про що, за чим...
Харон же зараз схаменувся,
Разів з чотири погребнувся
І з каючком причалив к ним.

Загавкав грізно в три язики.
Уже був кинувсь і кусать,
Еней підняв тут крик великий,
Хотів чимдуж назад втікать.
Аж баба хліб бровку шпурнула
І горло глевтяком заткнула,
То він за кормом і погнавсь;
Еней же з бабою старою,
То сяк, то так, попід рукою,
Тихенько од бровка убравсь.

Еней з Сівіллою своєю,
Не мішкавши, в човен ввійшли;
Кальною річкою сією
На той бік в пекло попливли;
Вода в розколини лилася,
Що аж Сівілла піднялася,
Еней боявсь, щоб не втонуть,
Но пан Харон наш потрудився,
На той бік так перехопився.
Що нільзя оком ізмигнуть.

Тепер Еней убрався в пекло,
Прийшов зовсім на інший світ;
Там все поблідло і поблекло,
Нема ні місяця, ні звізд,
Там тілько тумани великі,
Там чутні жалобнії крики,
Там мука грішним не мала,
Еней з Сівіллою гляділи,
Якії муки тут терпіли,
Якая кара всім була.

Сробев, Эней глядел тихоней.
Яга отвесила поклон
И старику без церемоний
Сказала: «Не серчай, Харон!
Чего кричишь — куда, мол, прете?
Мы разве по своей охоте?
Нужда нас привела сюда.
Не узнаёшь? Ведь я — Сивилла.
Спасибо, что не съездил в рыло.
Бранишься, лаешься — беда!

Спросив за греблю пол-алтына,
Старик зажал деньгу в горсти.
Проезжих высадил он чинно
И показал, куда идти.
Рука с рукой пустились вместе,
Прошли, должно быть, сажен с двести;
Глухим бурьяном луг зарос;
И вдруг попятились в испуге:
В бурьяне том лежал муругий
О трех главах свирепый пес.

Не ерепенься ты впустую.
Утихомирься, не бурчи!
Ты видишь ветку золотую?
Теперь послушай, помолчи».
И ну плести рассказ подробный —
Зачем пустилась в мир загробный,
К кому, с чего, почто, как, с кем...
Харон же, снизойдя к пришельцам,
Гребнув четырежды весельцем,
Каюк причалил между тем.

Залаял грозно трехъязыкий,
Вот-вот ухватит за бока.
Троянец, испуская крики,
Хотел уже задать стречка.
Яга собаке хлеб швырнула
И глотку мякишем заткнула,
За кормом погнался барбос.
Анхизов сын, прикрывшись шапкой,
Тихонько затрусил за бабкой
И ноги кое-как унес.

Немедля со своей Сивиллой
В челнок ввалился пан Эней.
Рекой зловонной и унылой
Поплыли в пекло поскорей.
В расщелины вода втекала,
Сивилла юбку подтыкала,
Эней боялся утонуть.
Харон зато на ту сторонку
Так быстро перегнал лодчонку,
Что не успеешь и моргнуть.

Эней дивился преисподней.
Совсем не то, что этот свет:
Куда мрачней и безысходней!
Ни звезд, ни месяца там нет.
Там зыблется туман великий,
Там слышны жалобные крики.
Анхизов сын оторопел,
Увидя, сколько душам грешным
Грозило мук в аду кромешном,
Какую кару кто терпел.

Смола там в пеклі клекотіла
І грілася все в казанах,
Живиця, сірка, нефть кипіла;
Палав огонь, великий страх!
В смолі сій грішники сиділи
І на огні пеклись, горіли,
Хто, як, за віщо заслужив.
Пером не можна написати,
Не можна і в казках сказати,
Яких було багацько див!

Багатим та скупим вливали
Розтопленеє срібло в рот,
А брехунів там заставляли
Лизать гарячих сковород;
Які ж ізроду не женились
Та по чужим куткам живились,
Такі повішані на крюк,
Зачеплені за теє тіло,
На світі що грішило сміло
І не боялося сих мук.

Панів за те там мордовали
І жарили зо всіх боків,
Що людям льготи не давали
І ставили їх за скотів.
За те вони дрова возили,
В болотах очерет косили,
Носили в пекло на підпал.
Чорти за ними приглядали,
Залізним пруттям підганяли,
Коли який з них приставав.

Всім старшинам тут без розбору,
Панам, підпанкам і слугам
Давали в пеклі добру хльору,
Всім по заслузі, як котам.
Тут всякії були цехмістри,
І ратмани, і бургомістри,
Судді, підсудки, писарі,
Які по правді не судили,
Та тілько грошики лупили
І одбирали хабарі.

Огненним пруттям оддирали
Кругом на спину і живіт,
Себе що сами убивали,
Яким остив наш білий світ,
Гарячим дьогтем заливали,
Ножами під боки штрикали,
Щоб не хапались умирать.
Робили рознії їм муки,
Товкли у мужчирях їх руки,
Не важились щоб убивать.

І всі розумні филозопи,
Що в світі вчились мудровать;
Ченці, попи і крутопопи,
Мирян щоб знали научать;
Щоб не ганялись за гривнями,
Щоб не возились з попадями
Та знали церков щоб одну;
Ксьондзи до баб щоб не іржали,
А мудрі звізд щоб не знімали,—
Були в огні на самім дну.

Смола, живица, нефть кипели,
Под ними полыхало, страх!
И, словно в огненной купели,
Сидели грешники в котлах.
Им воздавали полной мерой,
Бурлящей обливали серой,
Не уставали их терзать.
Какие чудеса там были —
Пером я описать не в силе
И в сказке не могу сказать.

Лгуны лизали сковородку.
Дрожавшим за свое добро
Богатым скрягам лили в глотку
Расплавленное серебро,
А тех, что сроду не женились
Да по чужим углам живились,
Тут черти вешали на крюк,
За бренное цепляя тело,
Которое грешило смело,
Не убоявшись этих мук.

Панов за то и мордовали
И припекали в свой черед,
Что людям льготы не давали,
На них смотрели, как на скот.
Паны за то дрова возили,
В болотах очерет косили,
Носили на растопку в ад.
Их черти сзади подгоняли,
Железным прутовьем шпыняли,
Кто отставал — был сам не рад!

Панов, подпанков крепко секли,
Не различая по чинам.
Досталось по заслугам в пекле
Всем, без разбора, старшинам.
Тут ратманы и бургомистры,
Все те, что на расправу быстры,
Цехмейстеры и писаря,
И судьи, и подсудки были,
Что денежки с людей лупили,
Свой суд неправедный творя.

Калеными рожнами спины
И животы безумцам жгли,
Что, в смерти собственной повинны,
Из мира не спросясь ушли.
Им под бока ножи совали,
Кипящим варом обдавали,
Чтоб не спешили умирать.
Для них придумывали муки,
Дробили в тяжких ступах руки,
Чтоб не решались убивать.

Разумники и филозопы,
Что любят напускать туман,
Попы, монахи, крутопопы, —
Чтоб знали, как учить мирян,
Чтоб не гнались за медяками,
Чтоб не возились с попадьями, —
Горели в адовом огне.
Чтоб звезд всезнайки не хватали,
Ксендзы, как жеребцы, не ржали, —
Держали их на самом дне.

Жінок своїх що не держали
В руках, а волю їм дали,
По весіллях їх одпускали,
Щоб часто в приданках були,
І до півночі там гуляли,
І в гречку деколи скакали,
Такі сиділи всі в шапках
І з превеликими рогами,
З зажмуреними всі очами,
В кип'ячих сіркой казанах.

Були там купчики проворні,
Що їздили по ярмаркам
І на аршинець на підборний
Поганий продавали крам.
Тут всякії були пронози,
Перекупки і шмаровози,
Жиди, міняйли, шинкарі.
І ті, що фиги-миги возять,
Що в баклагах гарячий носять,
Там всі пеклися крамарі.

Батьки, які синів не вчили,
А гладили по головах,
І тілько знай, що їх хвалили,
Кипіли в нефті в казанах;
Що через їх синки в ледащо
Пустилися, пішли в нінащо,
А послі чубили батьків
І всею силою бажали,
Батьки щоб швидше умирали,
Щоб їм прийнятись до замків.

Паливоди і волоцюги,
Всі зводники і всі плуги;
Ярижники і всі п'янюги,
Обманщики і всі моти,
Всі ворожбити, чародії,
Всі гайдамаки, всі злодії,
Шевці, кравці і ковалі;
Цехи: різницький, коновальський,
Кушнірський, ткацький, шаповальський —
Кипіли в пеклі всі в смолі.

І ті були там лигоминці,
Піддурювали що дівок,
Що в вікна дрались по драбинці
Під темний, тихий вечерок;
Що будуть сватать їх, брехали.
Підманювали, улещали,
Поки добрались до кінця;
Поки дівки од перечосу
До самого товстіли носу,
Що сором послі до вінця.

Там всі невірні і християне,
Були пани і мужики,
Була тут шляхта і мішане,
І молоді, і старики;
Були багаті і убогі,
Прямі були і кривоногі,
Були видющі і сліпі,
Були і штатські, і воєнні,
Були і панські, і казенні,
Були миряни і попи.

Мужья, что женам потакали,
Прибрать их не могли к рукам,
На свадьбы часто отпускали,
Чтоб за полночь гуляли там,
Чтоб новобрачных провожали
Да в гречку с кем-нибудь скакали, —
В больших рогатых колпаках,
В котлах, где клокотала сера,
Теперь сидели для примера
С тугой повязкой на глазах.

Все купчики, что с неклейменым
Аршином, с речью разбитной
На шумных ярмарках с поклоном
Сбывали свой товар гнилой;
Вьюны, пролазы, обиралы,
Мазилы-пачкуны, менялы,
Ростовщики и шинкари,
И те, что сбитень разливали,
И те, что ветошь продавали,
Все торгаши и корчмари.

Родители, что не пеняли
Своим ленивым сыновьям,
Их баловали, выхваляли
Да гладили по головам, —
В кипящей нефти здесь варились:
Ведь сыновья с дороги сбились,
Трепали за чубы отцов
И смерти им желали скорой,
Чтоб с кладовых сорвать затворы
И отпереть замки ларцов.

Головорезы, прощелыги,
Бродяги, плуты, болтуны,
Все сводники и забулдыги,
Гадальщики и колдуны,
Разбойники и живодеры,
Мошенники, пропойцы, воры
Кипели в огненной смоле;
А цех мясницкий, цех скорняжный,
Цех шерстобитный, цех портняжный
Сидели всяк в своем котле.

Здесь были те, что речью сладкой
Смущали девушек тайком
И в окна по стремянке шаткой
Неслышно крались вечерком,
Обманывали, улещали,
Клялись и сватать обещали,
Стремясь к желанному концу,
А девушки от перечеса
До самого толстели носа,
Да так, что срам идти к венцу.

Была здесь шляхта и мещане,
Паны здесь были, мужики,
Неверные и христиане,
И молодежь, и старики;
Здесь был богатый и убогий,
Здесь был прямой и колченогий,
Здесь были зрячие, слепцы,
И тьма военных и гражданских,
Казенных множество и панских,
Попы, миряне, чернецы.

Гай! гай! та нігде правди діти,
Брехня ж наробить лиха більш;
Сиділи там скучні піїти,
Писарчуки поганих вірш,
Великії терпіли муки,
Їм зв'язані були і руки,
Мов у татар терпіли плін.
От так і наш брат попадеться,
Що пише, не остережеться,
Який же втерпить його хрін!

Дівки, баби і молодиці
Кляли себе і ввесь свій рід.
Кляли всі жарти, вечерниці,
Кляли і жизнь, і білий світ;
За те їм так там задавали,
Що через міру мудровали
І верховодили над всім;
Хоть чоловік і не онеє,
Коли же жінці, бачиш, теє,
Так треба угодити їй,

Якусь особу мацапуру
Там шкварили на шашлику,
Гарячу мідь лили за шкуру
І розпинали на бику.
Натуру мав він дуже бридку,
Кривив душею для прибитку,
Чужеє оддавав в печать;
Без сорому, без бога бувши
І восьму заповідь забувши,
Чужим пустився промишлять.

Були там чесні пустомолки,
Що знали весь святий закон,
Молилися без остановки
І били сот по п'ять поклон,
Як в церкві між людьми стояли
І головами все хитали;
Як же були на самоті,
То молитовники ховали,
Казились, бігали, скакали
І гірше дещо в темноті.

Еней як відсіль відступився
І далі трохи одійшов.
То на другеє нахопився,
Жіночу муку тут найшов.
В другім зовсім сих каравані
Піджарьовали, як у бані,
Що аж кричали на чім світ;
Оці-то галас ісправляли,
Гарчали, вили і пищали,
Після куті мов на живіт.

Були і тії там панянки,
Що наряджались напоказ:
Мандрьохи, хльорки і діптянки,
Що продають себе на час.
Сі в сірці і в смолі кипіли
За те, що жирно дуже їли
І що їх не страшив і піст;
Що все прикушовали губи,
І скалили біленькі зуби,
І дуже волочили хвіст.

Эхма! Лукавить нет охоты.
Солгав, лишь попадешь впросак.
Томились в пекле рифмоплеты,
Немало было там писак.
Великую терпели муку
За то, что нагоняли скуку.
Полон татарский — их удел!
Вот так и наш брат обожжется,
Что пишет, не остережется.
Да ведь кой черт бы утерпел!

Девчата, бабы, молодицы
Себя не уставали клясть;
Свой род, житье и вечерницы,
Весь мир они костили — страсть!
Сажали их на сковородки
За то, что были верховодки,
Мудрили, ладили свое.
Хоть муженьку и неохота,
Да жёнке, вишь, приспичит что-то...
Ну как не ублажать ее?

Там страхолюдную фигуру
Поджаривали, как шашлык.
Стеснять бесчестную натуру
Корыстолюбец не привык.
Ему и медь за шкуру лили,
И распинали на кобыле;
Пришлось на вертеле торчать
За то, что рукопись чужую,
Нарушив заповедь восьмую,
За деньги отдавал в печать.

Терпели кару пустосвятки.
Таких немало было здесь,
Что теплят господу лампадки,
Устав церковный знают весь,
Молясь на людях до упаду,
Кладут пятьсот поклонов сряду,
Зато, когда наступит ночь,
Свои молитвенники прячут,
Беснуются, гогочут, скачут
И пуще согрешить не прочь.

Сынок Анхизов отшатнулся,
Чуть-чуть подальше отошел;
На казнь он снова натолкнулся,
Иное зрелище нашел:
Он караван увидел женский,
Что в бане жарился геенской.
Кричали на чем свет стоит!
Ревмя ревели поголовно,
Визжали, голосили, словно
С кутьи у них живот болит.

Тут были барышни-вострухи,
Одетые, как напоказ,
Распутницы и потаскухи,
Что продают себя на час.
В густой смоле они кипели
За то, что слишком жирно ели
И даже не страшил их пост;
За то, что, прикусивши губки,
Оскалив беленькие зубки,
Бесстыдно волочили хвост.

Пеклись тут гарні молодиці,
Аж жаль було на них глядіть,
Чорняві, повні, милолиці;
І сі тут мусили кипіть,
Що замуж за старих ходили
І мишаком їх поморили,
Щоб послі гарно погулять
І з парубками поводитись,
На світі весело нажитись
І не голодним умирать.

За сими по ряду шкварчали
В розпалених сковородах
Старі баби, що все ворчали,
Базікали о всіх ділах.
Все тілько старину хвалили,
А молодих товкли та били,
Не думали ж, які були,
Іще як сами дівували,
Та з хлопцями як гарцювали,
Та й по дитинці привели.

Якіїсь мучились там птахи
З куделями на головах;
Се чеснії, не потіпахи,
Були тендітні при людях;
А без людей — не можна знати,
Себе чим мали забавляти,
Про те лиш знали до дверей.
Їм тяжко в пеклі докоряли,
Смоли на щоки наліпляли,
Щоб не дурили так людей.

Відьом же тут колесували
І всіх шептух і ворожок,
Там жили з них чорти мотали
І без ветушки на клубок;
На припічках щоб не орали,
У комини щоб не літали,
Не їздили б на упирях;
І щоб дощу не продавали,
Вночі людей щоб не лякали,
Не ворожили б на бобах.

Бо щоки терли манією,
А блейвасом і ніс, і лоб,
Щоб краскою, хоч не своєю,
Причаровать к собі кого б;
Із ріпи підставляли зуби,
Ялозили все смальцем губи,
Щоб підвести на гріх людей;
Пиндючили якіїсь бочки,
Мостили в пазусі платочки,
В которих не було грудей.

А зводницям таке робили,
Що цур йому вже і казать,
На гріх дівок що підводили
І сим учились промишлять;
Жінок од чоловіків крали
І волоцюгам помагали
Рогами людський лоб квітчать;
Щоб не своїм не торговали,
Того б на одкуп не давали,
Що треба про запас держать.

Терпели муку молодицы —
Посмотришь, право, станет жаль:
Стройны, чернявы, круглолицы...
Нигде таких не сыщешь краль.
Они за старых, за немилых
Шли замуж, а затем постылых
Мужей травили мышьяком
И с парубками забавлялись;
Повеселившись, отправлялись
Вдовицы в пекло прямиком.

А бабы старые трещали,
Поджариваясь на углях,
За то, что день-деньской ворчали,
Судили о чужих делах,
Упрямо старину хвалили,
А молодых трепали, били,
Добро стороннее блюли,
Забыв, как жили в девках сами.
Как баловали с казаками
Да по дитяти привели.

Еще какие-то горюхи
С куделями на головах —
Девицы честные, не шлюхи —
В кипящих мучились котлах.
Они при всех держались крайне
Умильно, а грешили втайне,
Не выносили за порог.
Смолой горячей после смерти
Им щеки залепляли черти
И припекали недотрог

Шептух и ведьм колесовали;
Все жилы вытянув из них,
Без мотовил в клубок свивали, —
Чтоб не чинили козней злых,
На помеле чтоб не летали
Да на шестке чтоб не пахали,
Не ездили на упырях,
Чтоб ночью спящих не пугали
И чтоб дождя не продавали,
Не ворожили на бобах.

За то, что свой румянец блеклый,
Заемной не стыдясь красы,
Изрядно подправляли свеклой,
Вовсю белили лбы, носы,
Из репы подставляли зубы,
Примазывали смальцем губы,
А если не было грудей,
Совали в пазуху платочки,
Бока топорщили, как бочки,
Желая в грех ввести людей.

А чем карали в пекле сводниц —
Чур с ним! Зазорно молвить вслух.
Терзали дьявольских угодниц,
Чтоб не вводили в грех простух,
Не подбивали жен примерных
Венчать рогами благоверных,
Не опекали волокит,
Чужим добром их не ссужали,
На откупе чтоб не держали
Того, что прятать надлежит.

Еней там бачив щось немало
Кип'ящих мучениць в смолі,
Як з кабанів топилось сало,
Так шкварилися сі в огні;
Були і світські, і черниці,
Були дівки і молодиці,
Були і паньї, й панночки;
Були в свитках, були в охвотах,
Були в дульєтах і в капотах,
Були всі грішні жіночки.

Було їм вільно розмовляти
Про всякії свої діла,
І думати, і мізкувати —
Яка душа, де, як жила;
Багатий тут на смерть гнівився,
Що він з грішми не розлічився,
Кому і кілько треба дать;
Скупий же тосковав, нудився,
Що він на світі не нажився
І що не вспів і погулять,

Но се були все осужденні,
Які померли не тепер;
Без суду ж не палив пекельний
Огонь, недавно хто умер.
Сі всі були в другім загоні,
Як би лошата або коні,
Не знали попадуть куда;
Еней, на перших подивившись
І о бідах їх пожурившись,
Пішов в другії ворота.

Сутяга толковав укази
І що то значить наш Статут,
Розказовав свої прокази,
На світі що робив сей плут,
Мудрець же фізику провадив,
І толковав якихсь монадів,
І думав, відкіль взявся світ?
А мартопляс кричав, сміявся,
Розказовав і дивовався,
Як добре знав жінок дурить.

Еней, ввійшовши в сю кошару,
Побачив там багацько душ,
Вмішавшися між сю отару,
Як між гадюки чорний уж.
Тут розні душі походжали,
Все думали та все гадали.
Куди-то за гріхи їх впруть.
Чи в рай їх пустять веселитись,
Чи, може, в пекло пошмалитись
І за гріхи їм носа втруть.

Суддя там признавався сміло,
Що з ´удзиками за мундир
Таке переоначив діло,
Що, може б, навістив Сибір;
Та смерть ізбавила косою,
Що кат легенькою рукою
Плечей йому не покропив.
А лікар скрізь ходив з ланцетом,
З слабительним і спермацетом
І чванився, як людей морив.

Эней увидел там страдалиц —
В смоле кипящих дев и вдов.
Из них вытапливался смалец,
Как из отменных кабанов.
Там были бабы, молодицы,
Мирянки были и черницы,
Немало барышень и дам:
Кто — в кунтуше, а кто — в накидке,
Кто — в стеганом шелку, кто — в свитке.
Был женский пол в избытке там.

Там было размышлять вольготно
И обсуждать свои дела;
Пускались в россказни охотно —
Откуда чья душа пришла.
Богач на смерть пенял, сердился:
Деньгами не распорядился —
Кому, за что, какую часть.
Скупца досада разбирала:
На белом свете пожил мало
И не повеселился всласть.

Но эти души не сегодня
И не вчера пришли туда.
Умерших пламя преисподней
Не припекало без суда.
Все новички в другом загоне
Толклись, как молодые кони,
Не зная участи своей.
Приговоренным было хуже.
Об их судьбе вздыхая вчуже,
Другую дверь открыл Эней.

Сутяга толковал указы.
Опутав многих, этот плут
Расписывал свои проказы
И рассуждал про наш Статут.
Мудрец толмачил до надсады
Про физику да про монады,
Про мирозданье он твердил.
А вертопляс кричал, смеялся,
Бахвалился и удивлялся,
Как женщин за нос он водил.

И очутился он в кошаре,
Где трепыхалось много душ,
И затерялся в их отаре,
Как в логове змеином уж.
Все ждали с трепетом решенья,
Перебирали прегрешенья:
Куда качнутся, мол, весы?
Кого, гадали, в рай отправят?
Кого гореть в аду заставят?
Кому из них утрут носы?

Мундира с пуговками ради,
Как дышло повернув закон,
Судья остался бы внакладе:
В Сибирь бы прогулялся он.
«Но смерть вмешалась в это дело, —
К рассказу добавлял он смело, —
А то б не миновать плетей!»
А лекарь мельтешил с ланцетом,
Слабительным и спермацетом
И хвастал, как морил людей.

Ласощохлисти походжали,
Всі фертики і паничі,
На пальцях ногтики кусали,
Розприндившись, як павичі;
Все очі вгору піднімали,
По світу нашому вздихали,
Що рано їх побрала смерть;
Що трохи слави учинили,
Не всіх на світі подурили,
Не всім успіли морду втерть.

Еней уздрів свою Дідону,
Ошмалену, мов головня,
Якраз по нашому закону
Пред нею шапочку ізняв:
«Здорова! Глянь... де ти взялася?
І ти, сердешна, приплелася
Із Карфагена аж сюда?
Якого біса ти спеклася,
Хіба на світі нажилася?
Чорт мав тобі десь і стида.

Моти, картьожники, п'янюги
І весь проворний чесний род;
Лакеї, конюхи і слуги,
Всі кухарі і скороход,
Побравшись за руки, ходили
І все о плутнях говорили,
Які робили, як жили,
Як паній і панів дурили,
Як по шинках вночі ходили
І як з кишень платки тягли.

Така смачная молодиця,
І глянь! Умерла залюбки...
Рум'яна, повна, білолиця,
Хто гляне, то лизне губки;
Тепер з тебе яка утіха?
Ніхто не гляне і для сміха,
Навік тепер пропала ти!
Я, далебі, в тім не виною,
Що так роз'їхався з тобою,
Мені приказано втекти.

Там придзигльованки журились,
Що нікому вже підморгнуть,
За ними більш не волочились,
Тут їх заклекотіла путь;
Баби тут більш не ворожили
І простодушних не дурили.
Які ж дівок охочі бить,
Зубами з серця скреготали,
Що наймички їх не вважали
І не хотіли їм годить.

Тепер же, коли хоч, злигаймось
І нумо жить так, як жили,
Тут закурім, заженихаймось,
Не розлучаймось ніколи;
Ходи, тебе я помилую,
Прижму до серця—поцілую...»
Йому ж Дідона наодріз
Сказала: «К чорту убирайся,
На мене більш не женихайся...
Не лізь! Бо розіб'ю і ніс!»

Похаживали женолюбы —
Всё фертики да барчуки.
Покусывали ногти, губы,
Фуфырились, как индюки;
Вздыхая, очи воздевали,
О прежней жизни горевали.
Пришлось им рано умереть.
Не заслужили громкой славы
И не успели для забавы
Кому-то морду утереть.

Чернее головни Дидону
Внезапно повстречал Эней.
Как подобает по закону,
Шапчонку сбросил перед ней:
«Здорово! Глянь-ка... Что за чудо?
Сердешная! И ты оттуда,
Из Карфагена приплелась?
Себе искала злую долю?
Иль нажилась на свете вволю?
Какого беса ты сожглась?

Хлыщи, картежники, пьянчуги,
Прожженный, разбитной народ —
Лакеи, конюхи и слуги,
И повара, и скороход,
Держась как можно бесшабашней,
Калякали про плутни, шашни,
Хвалили ловкачей, проныр,
Что господам очки втирали,
В карманах шарили, таскали
Платки да бегали в трактир.

Была румяной, круглолицей —
Такой, что губки облизнуть!
И не терпелось молодице
Скорее ноги протянуть!
Какая из тебя утеха?
Никто не взглянет и для смеха!
Придется в пекле пропадать.
А я не виноват, ей-богу,
Что поспешил тогда в дорогу:
Мне приказали тягу дать!

Не стало вертихвосткам ходу,
Слонялись вяло, как-нибудь.
Им всем — хоть бы с моста да в воду.
Беда, коль некому моргнуть!
Здесь простофилям ворожейки
Уж не гадали, а злодейки,
Что девок любят истязать,
Зубами в гневе скрежетали:
Служанки их не почитали
И не желали угождать.

Но я готов с тобой спознаться,
Зажить по-прежнему точь-в-точь,
Не разлучаться, женихаться,
Как раньше, — если ты не прочь.
Пойдем! Тебя я поцелую,
Притисну к сердцу, помилую...»
Но отказала наотрез
Ему Дидона: «Поцелуйся
Хоть с чертом, а ко мне не суйся!
Расквашу рыло, чтоб не лез!»

Сказавши, чортзна-де пропала,
Еней не знав, що і робить,
Коли б яга не закричала,
Що довго годі говорить,
То, може б, там і застоявся,
І, може, той пори дождався,
Щоб хто і ребра полічив:
Щоб з вдовами не женихався,
Над мертвими не наглумлявся,
Жінок любов'ю не морив.

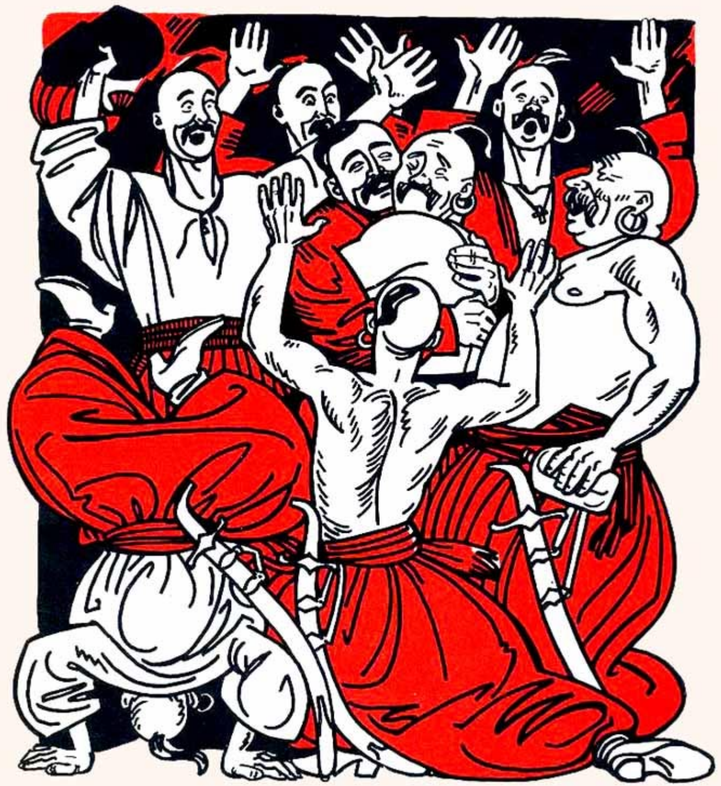
Жидівська школа завелася,
Великий крик всі підняли,
І реготня де не взялася,
Тут всяку всячину верзли;
Згадали чорт знає колишнє,
Балакали уже і лишнє,
І сам Еней тут розходився;
Щось балагурили довгенько,
Хоч ізійшлися і раненько,
Та пан Еней наш опізнився.

Еней з Сівіллою попхався
В пекельную подалі глуш;
Як по дорозі повстрічався
З громадою знакомих душ.
Тут всі з Енеєм обнімались,
Чоломкались і ціловались,
Побачивши князька свого;
Тут всяк сміявся, реготався,
Еней до всіх їх доглядався,
Знайшов з троянців ось кого:

Сівіллі се не показалось,
Що так пахолок застоявсь,
Що дитятко так розбрехалось,
Уже і о світі не знавсь;
На його грізно закричала,
Залаяла, запорощала,
Що аж Еней ввесь затрусився.
Троянці также всі здригнули
І врозтіч, хто куди, махнули,
Еней за бабою пустився.

Педька, Терешка, Шеліфона,
Панька, Охріма і Харка,
Леська, Олешка і Сізьона,
Пархома, Їська і Феська,
Стецька, Ониська, Опанаса,
Свирида, Лазаря, Тараса,
Були Денис, Остап, Овсій
І всі троянці, що втопились,
Як на човнах з ним волочились,
Тут був Вернигора Мусій.

Ішли, і як би не збрехати,
Трохи не з пару добрих гін,
Як ось побачили і хати,
І ввесь Плутонів царський дім.
Сівілла пальцем указала
І так Енеєві сказала:
«От тут і пан Плутон живе
Із Прозерпіною своєю.
До їх-то на поклон з гіллею
Тепер я поведу тебе».

Ее и след простыл...
Сначала Эней опешил, стал в тупик.
Яга, однако, проворчала,
Чтоб долго не чесал язык.
И то сказать, совет был добрый:
Пересчитать Энею ребра
Кому-нибудь пришло б на ум,
Чтоб не тревожил душу вдовью,
Бабенок не морил любовью
И прах не поднимал на глум.

Кагал устроили великий.
Галдеж поднялся, хохотня.
Не умолкали гомон, крики,
Вранье, прибаски,трескотня.
Давнишнее припоминали,
Уже и лишнее болтали.
Эней судачил пуще всех.
Побалагурили маленько,
И, хоть сошлись друзья раненько,
Он задержался, как на грех.

Эней с каргой — давай бог ноги!
В геенскую забравшись глушь,
Он повстречался на дороге
С ватагою знакомых душ,
И начались у них объятья,
Челомканье, рукопожатья:
Князька любили своего!
Эней вгляделся в оборванцев
И многих опознал троянцев,
А первым делом — вот кого:

Пришлось не по нутру Сивилле,
Что разбрехался он вконец,
Что дитятко затормошили
И не опомнится птенец.
Сивилла на Энея взъелась,
Раскаркалась и расшумелась.
Эней в испуге задрожал.
Троянцы тоже все струхнули
Да врассыпную и махнули,
А он за бабкой побежал.

Педька, Терешка, Шелифона,
Панька, Охрима и Харька,
Леська, Олешка и Сизона,
Еська, Пархома и Феська,
Стецька, Ониська, Опанаса,
Свирида, Лазаря, Тараса...
Еще нашлись Остап, Овсий
И те, что по волнам шатались
Да в море синем и остались.
Средь них — Вернигора Мусий...

Пожалуй, пару добрых гонов —
Чтоб не соврать — они прошли
И хаты, и дворец Плутонов
Как раз увидели вдали.
Карга Энея в бок толкнула
И на хоромы пальцем ткнула:
«Здесь проживает пан Плутон
С женой своею, Прозерпиной.
К нему-то с золотой ветвиной
Тебя веду я на поклон».

І тільки що прийшли к воротам
І в двір пустилися чвалать,
Як баба бридка, криворота;
«Хто йде?» — їх стала окликать.
Мерзенне чудо се стояло
І било під двором в клепало,
Як в панським водиться дворах;
Обмотана вся ланцюгами,
Гадюки вилися клубками
На голові і на плечах.

Ворота сами одчинились—
Не смів ніхто їх задержать,
Еней з Сівіллою пустились,
Щоб Прозерпіні честь оддать;
І піднесли їй на болячку
Ту суто золоту гіллячку,
Що сильно так вона бажа.
Но к ній Енея не пустили,
Прогнали, трохи і не били,
Бо хиріла їх госпожа.

Вона без всякого обману
І щиро без обиняків
Робила грішним добру шану,
Ремнями драла, мов биків;
Кусала, гризла, бичувала,
Кришила, шкварила, щипала,
Топтала, дряпала, пекла,
Порола, корчила, пиляла,
Вертіла, рвала, шпиговала
І кров із тіла їх пила.

А далі вперлися в будинки
Підземного сього царя,
Ні гич, ні гаріля пилинки,
Було все чисто, як зоря:
Цвяховані були там стіни
І вікна всі з морської піни;
Шумиха, оливо, свинець,
Блищали міді там і криці,
Всі убрані були світлиці;
По правді, панський був дворець.

Еней, бідняжка, ізлякався,
І ввесь, як крейда, побілів,
І зараз у яги спитався,
Хто їй так мучити велів?
Вона йому все розказала
Так, як сама здорова знала,
Що в пеклі є суддя Еак;
Хоть він на смерть не осуждає,
Та мучити повеліває,
І як звелить — і мучать так.

Еней з ягою розглядали
Всі дива там, які були,
Роти свої пороззявляли
І очі на лоби п’яли;
Проміж собою все зглядались,—
Всьому дивились, осміхались.
Еней то цмокав, то свистав.
От тут-то душі ликовали,
Що праведно в миру живали,
Еней і сих тут навіщав.

Пришли под самые ворота
И услыхали: «Кто идет?» —
От бабы скверной, криворотой;
Она у запертых ворот
Отвратным пугалом торчала
И била в медное клепало,
Как в панских водится дворах.
У ней на голове и шее
Клубками шевелились змеи,
Смертельный нагоняя страх.

Ворота сами разомкнулись,
И с веткой, что горит как жар,
Сивилла и Эней толкнулись
К царице — поднести ей дар;
Пришли почтить ее особу
И облегчить ее хворобу,
Да набежали сторожа!
Хоть не прибили пары нашей,
Однако проводили взашей:
Недужна, дескать, госпожа!

Она без хитрости, без лести,
Открыто, без обиняков,
Встречала грешных честь по чести,
Драла ремнями, как быков,
Кусала, грызла, бичевала,
Крошила, шкварила, щипала,
Царапала, порола, жгла,
Пилила, корчила, топтала,
Рвала, вертела, шпиговала,
Тянула жилы, кровь пила.

Зато открылся без заминки
Покой подземного царя,
Где ни соринки, ни пылинки,
Оконца сплошь из янтаря,
В начищенных гвоздочках стены,
Везде порядок, блеск отменный,
Куда ни глянь — сусаль, свинец,
Сверканье меди и булата,
Светлицы убраны богато.
Ну панский истинно дворец!

Увидя бабы облик мерзкий,
Эней, бедняжка, обомлел.
Ягу спросил он, — кто так зверски
Терзать несчастных повелел?
Сивилла рассказала честно
Всё то, что было ей известно:
Мол, есть в аду судья Эак;
Он смертной казнью не карает,
Но истязать повелевает.
Прикажет — вот и мучат так!

Вошли в Плутоново жилище
Разинув рты Эней с ягой
И, вылупив на лоб глазищи,
Дивились красоте такой.
Подмигивали, усмехались,
Локтями то и знай пихались.
Эней причмокивал, свистал:
«Вот тут-то праведные души
Ликуют, бьют небосвод баклуши!»
Эней и этих повидал.

Сиділи, руки поскладавши,
Для них все празники були;
Люльки курили, полягавши,
Або горілочку пили,
Не тютюнкову і не пінну,
Но третьопробну, перегінну,
Настояную на бодян;
Під челюстями запікану,
І з ганусом, і до калгану,
В ній був і перець, і шапран.

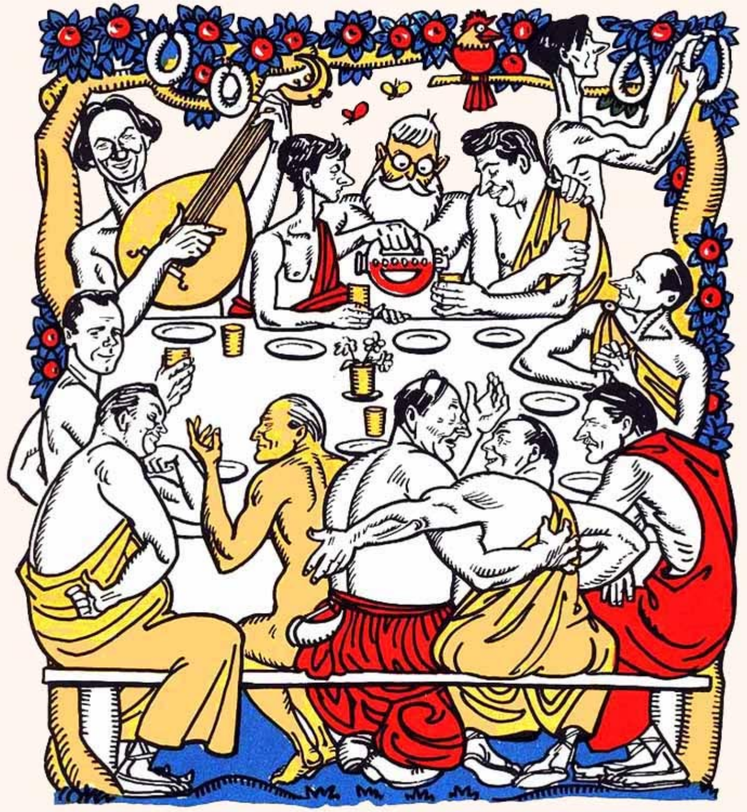
Ні чванились, ні величались,
Ніхто не знав тут мудровать,
Крий боже, щоб не догадались
Брат з брата в чім покепковать;
Ні сердилися, ні гнівились,
Ні лаялися і не бились,
А всі жили тут люб'язно;
Тут всякий гласно женихався,
Ревнивих ябед не боявся,
Було вобще все заодно.

І ласощі все тілько їли,
Сластьони, коржики, стовпці,
Варенички пшеничні, білі,
Пухкі з кав'яром буханці;
Часник, рогіз, паслін, кислиці.
Козельці, терн, глід, полуниці,
Крутії яйця з сирівцем
І дуже вкусную яєшню,
Якусь німецьку, не тутешню,
А запивали все пивцем.

Ні холодно було, ні душно,
А саме так, як в сіряках,
І весело, і так не скучно,
На великодніх як святках;
Коли кому що захотілось.
То тут як з неба і вродилось;
От так-то добрі тут жили.
Еней, се зрівши, дивувався
І тут яги своей спитався,
Які се праведні були.

Велике тут було роздолля
Тому, хто праведно живе,
Так, як велике безголов'я
Тому, хто грішну жизнь веде;
Хто мав к чому яку охоту,
Тут утішався тим до поту;
Тут чистий був розгардіяш:
Лежи, спи, їж, пий, веселися,
Кричи, мовчи, співай, крутися,
Рубайсь—так і дадуть палаш.

«Не думай, що були чиновні,—
Сівілла сей дала одвіт,—
Або що грошей скрині повні,
Або в яких товстий живіт;
Не ті се, що в цвітних жупанах,
В кармазинах або сап'янах;
Не ті ж, що з книгами в руках,
Не рицарі, не розбишаки;
Не ті се, що кричать «і паки»,
Не ті, що в золотих шапках.

Они сидели, руки сложа,
Для них и в будни праздник был:
Покуривали трубки лежа,
А кто хотел — горелку пил.
Но угощались там не пенной,
А третьепробною, отменной
(Ей вкусу придавал бадьян),
А также запеканкой пряной,
Анисовой или калганной.
В ней были перец и шафран.

Но чваниться и зазнаваться,
Насмешками глаза колоть
И брат над братом издеваться
Не смели — упаси господь!
Раздоров, стычек, ссор пустячных,
Ругни, обид, расправ кулачных
В заводе не было у них.
Все жили в дружбе и приязни
И женихались без боязни
Ревнивых ябед, козней злых.

Вареники, оладьи, пышки
На блюдах высились горой.
Все наедались до одышки
Пшеничных калачей с икрой.
Там кушали паслен, клубнику,
Чеснок, рогоз, терн, ежевику,
Крутые яйца с сыровцом,
Какую-то глазунью — чудо! —
Немецкое, не наше блюдо, —
А запивали всё пивцом.

Точь-в-точь как на святой неделе,
Совсем не скучно было там
И — словно вы зипун надели —
Ни холодно, ни душно вам!
Кому что вздумается — сразу
Появится, как по приказу:
Моргнешь — и с неба упадет.
«Скажи, кто — праведники эти?» —
Ягу спросил Эней, заметя,
Что им со всех сторон почет.

Где ждало грешников бездолье
И приходилось им страдать,
Там было праведным приволье,
Заслуженная благодать.
Им дозволялось без помехи
По вкусу выбирать утехи.
Творился полный ералаш:
Кричи, молчи, вертись, пой, слушай,
Лежи, валяйся, спи, пей, кушай,
Рубись — и то дадут палаш!

«Они, поверь, не толстосумы, —
Сивилла молвила в ответ, —
И не чиновные — не думай! —
И не с брюшком округлым, нет!
Не те, что в дорогих жупанах
И в кармазинах, и сафьянах;
Не те, что с четками в руках,
Не рыцари и не вояки,
Не те, что рявкают «и паки»,
Не в златотканых колпаках!

Се бідні нищі, навіжені,
Що дурнями зчисляли їх,
Старці, хромі, сліпорожденні,
З яких був людський глум і сміх:
Се, що з порожніми сумками
Жили голодні під тинами,
Собак дражнили по дворах;
Се ті, що біг дасть полупали,
Се ті, яких випроводжали
В потилицю і по плечах.

«Скажи ж, моя голубко сиза,—
Іще Еней яги спитав,—
Чом батька я свого Анхіза
І досі в вічі не видав?
Ні з грішними, ні у Плутона,
Хіба йому нема закона,
Куда його щоб засадить?»
«Він божої,—сказала,—крові
І по Венериній любові,
Де схоче, буде там і жить».

Се вдови бідні, безпомощні,
Яким приюту не було;
Се діви чесні, непорочні.
Яким спідниці не було:
Се, що без родичів остались...
І сиротами називались,
А послі вбгались і в оклад;
Се, що проценту не лупили,
Що людям помагать любили,
Хто чим багат, то тим і рад.

Базікавши, зійшли на гору,
На землю сіли оддихать
І, попотівши саме впору,
Тут прийнялися розглядать,
Анхіза щоб не прогуляти.
Обридло-бо і так шукати;
Анхіз же був тоді внизу
І, походжавши по долині,
Об миленькій своїй дитині
Водив по мізку коверзу.

Тут также старшина правдива,—
Бувають всякії пани;
Но тілько трохи сього дива,
Не квапляться на се вони!
Бувають військові, значкові,
І сотники, і бунчукові,
Які правдиву жизнь вели;
Тут люде всякого завіту,
По білому єсть кілько світу,
Которі праведно жили».

Як глядь нагору ненароком,
І там свого синка уздрів,
Побіг старий не просто — боком
І ввесь од радості згорів.
Хватавсь з синком поговорити,
О всіх спитатись, розпросити
І повидатись хоч часок,
Енеєчка свого обняти,
По-батьківській поціловати,
Його почути голосок.

То — бедняки, хромцы, юроды,
Что слыли дурнями у всех;
Слепцы, калеки от природы,
Сносившие глумленье, смех;
Все те, что летом и зимою,
Голодные, с пустой сумою,
Дразнили по дворам собак,
С мольбой в оконницы стучали,
Но «бог подаст» лишь получали
И уходили натощак.

«А почему ж, голубка сиза, —
Эней спросил ягу опять, —
Мне батьку своего, Анхиза,
Не удалось нигде застать:
Ни с грешными, ни у Плутона?»
— «А для Анхиза нет закона:
Где вздумается — там живи! —
Карга сказала, хмуря брови. —
Он родственник богам по крови
И по Венериной любви».

Тут бесприютных вдов немало,
И девы-голубицы есть.
Небось им юбки не вздувало,
Они блюсти умели честь;
И те, что, без родни оставшись,
В домах сиротских воспитавшись,
Попали в податной оклад;
И те, что лихвы не лупили,
А людям помогать любили,—
Кто чем богат был, тем и рад.

Болтая, на гору взобрались,
Присели отдохнуть слегка;
Умаявшись, они старались
Не проворонить старика,
Посматривали то и дело:
Искать уж им осточертело!
Анхиз в ту пору был внизу,
Похаживая по долине,
Раздумывал о милом сыне,
Готовился пустить слезу.

И хоть на свете справедливой
Не больно много старшины —
Увидишь и такое диво!
Бывают всякие паны.
Будь сотник ты или значковый,
Будь войсковой иль бунчуковый, —
Коль праведную жизнь ведешь
(Хоть господам не сродно это),
Сюда без всякого запрета
Ты после смерти попадешь».

Но вдруг Энея ненароком
Заметил он издалека
И побежал вприскочку, боком —
Обнять любезного сынка.
Куда как не терпелось деду
Начать с Энейчиком беседу,
Его услышать голосок.
Порасспросить по-стариковски
И в губы чмокнуть по-отцовски,
Наедине побыть часок.

«Здоров, синашу, ма дитятко! —
Анхіз Енеєві сказав.—
Чи се ж тобі таки не стидно,
Що довго я тебе тут ждав?
Ходім лишень к моїй господі,
Там поговорим на свободі,
За тебе будем мірковать».
Еней стояв так, мов дубина,
Котилась з рота тілько слина,
Не смів мерця поціловать,

Тут заплітали джерегелі,
Дробушечки на головах;
Скакали по полу вегері,
В тісної баби по лавках:
А в комин суджених питали,
У хатніх вікон підслухали,
Ходили в північ по пусткам;
До свічки ложечки палили,
Щетину із свині шмалили
Або жмурились по куткам.

Анхіз, сю бачивши причину,
Чого синочок сумовав,
І сам хотів обнять дитину —
Та ба! уже не в ту попав;
Прийнявсь, його щоб научати
І тайності йому сказати,
Який Енеїв буде плід,
Якії діти будуть жваві,
На світі зроблять скілько слави,
Яким-то хлопцям буде дід.

Сюди привів Анхіз Енея
І між дівок сих посадив;
Як неука і дуралея,
Прийнять до гурту їх просив;
І щоб обом їм услужили,
Як знають, так поворожили,
Що стрінеться з його синком:
Чи він хоть трохи уродливий,
К чому і як Еней щасливий,
Щоб всіх спитались ворожок.

Тогді-то в пеклі вечерниці
Лучились, бачиш, як на те,
Були дівки та молодиці
І там робили не пусте;
У ворона собі іграли,
Весільних пісеньок співали,
Співали тут і колядок;
Палили клоччя, ворожили,
По спині лещатами били,
Загадовали загадок.

Одна дівча була гостренька
І саме ухо прехихе,
Швидка, гнучка, хвистка, порскенька,
Було з диявола лихе.
Вона тут тілько і робила,
Що всім гадала, ворожила,
Могуща в ділі тім була;
Чи брехеньки які сточити,
Кому імення приложити.
То так якраз і додала.

«Здорово, дитятко, сыночек! —
Энею закричал Анхиз. —
Не мог прийти без проволочек!
Заставил ждать себя! Стыдись!
Ступай скорей к родному бате!
Мы всласть наговоримся в хате».
Но, слюни распустив, сынок
Стоял дубиной, обалдуем,
И обменяться поцелуем
Он с мертвецом никак не мог.

Тугие косы и косицы
Укладывали там венком,
И от «венгерки» половицы
Тряслись, ходили ходуном:
Там «тесной бабой» забавлялись,
В трубе о суженых справлялись,
Шли полночью в безлюдный дом:
Щетину девушки палили
И олово на свечке лили,
Подслушивали под окном.

Родитель разгадал причину,
С чего сынок ему не рад.
Обнять хотел он сиротину,
Да получилось невпопад.
Анхиз тогда изрек рацею,
В которой предсказал Энею,
Каким он будет хлопцам дед
И чем его, Энея, дети
Прославятся на белом свете,
Какой оставят в жизни след.

К девчатам своего Энея
Анхиз привел и усадил;
Как неуча и дуралея,
Принять в беседу попросил:
«Уж вы сыночку послужите,
Свое уменье покажите,
Покличьте лучших ворожей
И дайте нам ответ нелживый:
Счастливый или несчастливый,
Удатный, нет ли мой Эней?»

А в пекле — на-поди! — веселье
Случилось вроде вечерниц.
Там собралась не для безделья
Гурьба девчат и молодиц:
Кто стал загадывать загадки,
Кто — в ворона играть, колядки
Да песни свадебные петь;
И паклю жгли, и ворожили,
И по спине жгутами били;
Всю ночь готовы были бдеть.

Дивчина там была — вострУха:
Ловка, быстра, шустра, умна,
Плутовка — так и лезет в ухо!
Увертлива, как сатана,
Насмешница и озорница,
Гадать большая мастерица —
И тем прославилась как раз;
Брехню состряпать ей в привычку,
Кому-нибудь приляпать кличку
И угодить не в бровь, а в глаз.

Привідця зараз ся шептуха
І примостилась к старику.
Йому шепнула біля вуха
І завела з ним річ таку:
«Ось я синкові загадаю,
Поворожу і попитаю,
Йому що буде, розкажу;
Я ворожбу такую знаю,
Хоть що, по правді одгадаю
І вже ніколи не збрешу».

Як стали роздувать пильніше,
Горщок той дуже клекотав,
Почули голос виразніше,
І він Енею так сказав:
«Енею годі вже журитись,
Од його має розплодитись
Великий і завзятий рід;
Всім світом буде управляти,
По всіх усюдах воювати,
Підверне всіх собі під спід.

І зараз в горщечок наклала
Відьомських разних-всяких трав,
Які на Костянтина рвала,
І те гніздо, що ремез клав:
Васильки, папороть, шевлію,
Петрів батіг і конвалію,
Любисток, просерень, чебрець;
І все се налила водою
Погожою, непочатою,
Сказавши скількось і словець.

І Римській поставить стіни,
В них буде жити, як в раю;
Великі зробить переміни
Во всім окружнім там краю;
Там буде жить та поживати,
Покіль не будуть ціловати
Ноги чиєїсь постола...
Но відсіль час тобі вбиратьсяя
І з панотцем своїм прощаться,
Щоб голова тут не лягла».

Горщок сей черепком накрила,
Поставила його на жар
І тут Енея присадила,
Щоб огоньок він роздував;
Як розігрілось, зашипіло,
Запарилось, заклекотіло,
Ворочалося зверху вниз;
Еней наш насторочив уха,
Мов чоловічий голос слуха,
Те чує і старий Анхіз.

Сього Анхізу не бажалось,
Щоб попрощатися з синком,
І в голову йому не клалось,
Щоб з ним так бачитись мельком,
Та ба! вже нічим пособити,
Енея треба відпустити,
Із пекла вивести на світ,
Прощалися і обнімались,
Слізьми гіркими обливались,—
Анхіз кричав, як в марті кіт.

Проныра, знахарка, шептуха,
Не размышляя, к делу — шмыг,
Застрекотала прямо в ухо:
«Давай-ка загадаю вмиг!
Не ошибусь и точка в точку
Родному твоему сыночку
Правдиво предскажу судьбу.
Ей-богу, не совру Энею!
Умом раскинуть я умею,
Любую знаю ворожбу».

Раздули огонек нехудо,
Горшок заклокотал сильней.
Из раскаленного сосуда
Стал голос явственней, слышней:
«Энею горевать не надо.
Анхиза и Венеры чадо,
Он расплодит великий род.
Сей род обширный, стойкий, смелый
В чужие вторгнется пределы
И под себя их подомнет.

Вот ремеза гнездо дивчина
Вложила в глиняный горшок
И сорванных на Константина
Ведьмовских трав сухой пучок.
Подснежник, васильки, цикорий,
Зоря, шалфей — в ее наборе,
И ландыш, зверобой, чебрец.
Всё это залила водою,
Прозрачною, непочатою,
Сказавши несколько словец.

Чувствительные перемены
Произведет в своем краю
И, римские воздвигнув стены,
Там заживет он, как в раю.
До той поры не загорюет,
Пока, склонясь, не поцелует
С ноги святейшей постола.
Теперь довольно! Убирайся!
С покойным батюшкой прощайся,
Покуда голова цела».

На жар поставила, накрыла
Щербатым черепком горшок.
Энея рядом посадила,
Чтоб раздувал он огонек.
И вот уже кипит, клокочет,
Шипит, пузырится, бормочет,
Ворочается сверху вниз:
Эней насупился, не дышит,
Он голос человечий слышит,
Насторожился и Анхиз.

Отцу не слишком улыбалось
Так скоро отпустить сынка, —
Не думалось и не гадалось,
Что встреча будет коротка
И доведется столь поспешно
Бежать Энею из кромешной.
И, провожая свой приплод,
Слезами старый обливался,
С Энеем крепко обнимался,
Кричал Анхиз, как в марте кот.

Еней з Сівіллою старою
Із пекла бігли навпростець;
Синок ворочав головою,
Поки аж не сховавсь отець;
Прийшов к троянцям помаленьку
І крався нишком, потихеньку,
Де їм велів себе пождать.
Троянці покотом лежали
І на дозвіллі добре спали —
Еней і сам уклався спать.

Сам-друг с ягой пришлось Энею
Махнуть оттуда напрямик.
Он без конца ворочал шею,
Но скрылся из виду старик.
Из пекла вышли потихоньку,
Пустились дальше полегоньку,
Эней своих узрел опять:
Троянцы дрыхнули вповалку.
Он отшвырнул суму и палку
И тоже завалился спать.

ЧАСТИНА ЧЕТВЕРТА

Борщів як три не поденькуєш,
На моторошні засердчить;
І зараз тяглом закишкуєш,
І в буркоті закеньдюшить.
Коли ж що напхом з'язикаєш
І в треб добре зживотаєш,
То на веселі занутрить;
Об лихо вдаром заземлюєш,
І ввесь забуд свій зголодуєш,
І біг до горя зачортить.

Та що абищоти верзлялом,
Не казку кормом солов'ять:
Ось ну, закалиткуй брязкалом,
То радощі заденежать.
Коли давало сп'ятакуєш,
То, може, чуло зновинуєш.
Якщо з тобою спередить:
Куди на плавах човновати,
Як угодили Юнонати
І як Еней замінервить.

ЧАСТЬ ЧЕТВЕРТАЯ

«Обедка три не поденькуешь,
На муторне и засердчит.
Тогда тоскою закишкуешь
И в буркоте заживорчит.
Попробуй позубать жевами,
Харчудок нажелуть пихами!
Веселье сразу понутрит,
Об лихо гряном заземлюешь,
Про свой забуд поголодуешь,
К досаде бег и учертит.

Да что язычить зря болталом!
Не басню кормом соловят.
А ну закошелькуй бряцалом!
Небось бренчата заденьжат.
Коли давало спятакуешь —
Узнащее свое грядуешь:
Куда плавам теперь челнать,
И что с тобою впередится,
И как ловчей уминервиться,
Чтоб угодиле Юнонать?»

Мене за сю не лайте мову,
Не я її скомпоновав:
Сівіллу лайте безтолкову,
Її се мізок змусовав.
Се так вона коверзовала,
Енеєві пророковала,
Йому де поступатись як;
Хотіло мізок закрутити,
Щоб грошей більше улупити,
Хоть бідний був Еней і так.

Пливуть - аж вітри забурчали
І закрутили не шутя,
Завили, різно, засвистали,
Нема Енеєві пуття!
І зачало човни бурхати,
То сторч, то набік колихати,
Що враг устоїть на ногах;
Троянці з ляку задрижали,
Як лиху помогти-не знали;
Іграли тілько на зубах.

Та треба з лиха догадаться,
Як прийде узлом до чогось;
А з відьмою не торговаться,
Щоб хлипати не довелось.
Подяковав старую суку
Еней за добрую науку,
Шагів з дванадцять в руку дав.
Сівілла грошики в калитку,
Піднявши пелену і свитку,-
Ізслизла, мов лихий злигав.

Як ось став вітер ущухати,
І хвилі трохи улягліись;
Став місяць з хмари виглядати,
І звізди на небі блись-блись!
Агу! Троянцям легше стало,
І тяжке горе з серця спало,
Уже-бо думали пропасть.
З людьми на світі так буває:
Коли кого міх налякає,
То послі торба спать не дасть.

Еней, ізбувши сучу бабу,
Якмога швидше на човни,
Щоб не дала Юнона швабу,
Що опинився б в сатани.
Троянці, в човни посідавши
І швидко їх поодпихавши,
По вітру гарно поплили;
Гребли з диявола всі дружно,
Що деяким аж стало душно,
По хвилі весельця гули.

Уже троянці вгамовались,
Могоричу всі потягли;
І, мов меньки, повивертались,
Безпечно спати залягли;
Аж ось поромщик їх, проноза,
На землю впав, як міх із воза,
І, мов на пуп, репетовав:
«Пропали всі ми з головами,
Прощаймось з тілом і душами,
Остатній наш народ пропав.

Всю тарабарщину, до слова,
Не я придумал, видит бог.
Лишь мозг Сивиллы бестолковой
Такую чушь состряпать мог.
Карга недаром ахинею
Плела — пророчила Энею,
Что с ним стрясется, где и как.
Хотела, напустив туману,
Ударить крепче по карману,
Хоть был Эней совсем бедняк.

Плывут — а ветры не на шутку
Пустились выть, реветь, свистать.
Энею задали закрутку,
И некуда ему пристать.
Челны швыряло, болтыхало,
Торчмя и боком колыхало —
Не удержаться на ногах!
Трясло троянцев мелкой дрожью,
И, положась на волю божью,
Они играли на зубах.

Что делать! Нужно догадаться
И как-то узел разрубить.
Да с ведьмою не торговаться,
Чтоб горьких слез потом не лить.
Сынок Анхизов старой суке
Сказал спасибо на науке,
Грошей двенадцать в руку дал.
Задрав исподницу, Сивилла
В мешочек медяки сложила
И сгинула — как черт слизал!

Но постепенно вал кипучий
Смирился, ветры улеглись.
Вот месяц выглянул из тучи,
И звезды кое-где зажглись.
Троянский род приободрился,
От сердца камень отвалился.
Уж было думали тонуть!
Все люди так: не остерегся,
Разок на молоке ожегся —
И на воду привыкнешь дуть.

Эней Троянец от хрычовки
Избавился — и к морю шасть.
Он от Юноны ждал издевки,
Боялся к сатане попасть.
Все разом на челны метнулись,
Баграми тотчас отпихнулись.
По ветру славно было плыть.
Кипела дружная работа,
Махали веслами до пота.
Челны летели во всю прыть.

Пловцы остались невредимы.
Они, распив магарычи,
Свернулись, что твои налимы,
И ну храпеть, как на печи.
Никто не ожидал подвоха.
Но вдруг паромщик их, пройдоха,
Запричитал и бросил руль:
«Как только доплывем до суши,
Пропали, дескать, наши души!»
И шлепнулся, что с воза куль.

Заклятий острів перед нами,
І ми його не минемо,
Не пропливем нігде човнами,
А на йому пропадемо;
Живе на острові царица
Цірцея, люта чарівниця
І дуже злая до людей:
Які лиш не остережуться,
А їй на острів попадуться,
Тих переверне на звірей.

Цесарці ходять журавлями,
Цірцеї служать за гусар
І в острові тім сторожами.
Італіянець же маляр,
Ісквапніший на всякі штуки,
Співак, танцюра на всі руки,
Уміє і чижів ловить;
Сей переряжен в обезьяну,
Ошийник носить із сап'яну
І осужден людей смішить.

Не будеш тут ходить на парі,
А підеш зараз чотирма.
Пропали! Як сірко в базарі!
Готовте шиї до ярма!
По нашому хохлацьку строю
Не будеш цапом, ні козою,
А вже запевне, що волом:
І будеш в плузі походжати,
До броваря дрова таскати,
А може, підеш бовкуном.

Французи ж, давнії сіпаки,
Головорізи-різники,
Сі перевернуті в собаки,
Чужі щоб гризли маслаки.
Вони і на владику лають,
За горло всякого хватають,
Гризуться і проміж себе:
У них хто хитрий, то і старший,
І, знай, всім наминає парші,
Чуприну всякому скубе.

Лях цвенькати уже не буде,
Загубить чуйку і жупан,
І «не позвалям» там забуде,
А заблеє так, як баран.
Москаль - бодай би. не козою
Замекекекав з бородою;
А прус хвостом не завиляв.
Як, знаєш, лис хвостом виляє,
Як дуже Дойда налягає
І як Чухрай угонку дав.

Повзуть швейцарці черв'яками,
Голландці квакають в багні,
Чухонці лазять мурав'ями,
Пізнаєш жида там в свині.
Індиком ходить там гішпанець,
Кротом же лазить португалець,
Звіркує шведин вовком там,
Датчанин добре жеребцює,
Ведмедем турчин там танцює;
Побачите, що буде нам».

«Заклятый остров перед нами.
Не миновать его никак!
Уткнемся в берега челнами
И мигом попадем впросак.
Цирцея, злая чаровница,
На этом острове царица.
Она сердита на людей.
Не ждите, братцы, снисхожденья:
Кто угодит в ее владенья,
Всех превратит она в зверей!

Цесарцы ходят журавлями,
Не хуже записных гусар,
Цирцее служат сторожами,
А итальянец тут фигляр.
Он мастер на любые штуки,
Танцор, ну, словом — на все руки.
Умеет и ловить чижей.
Он — обезьяна, он — затейник,
На нем сафьяновый ошейник,
Его удел — смешить людей.

Придется бегать не на паре,
А на четверке! Задарма
Пропал, как Серка на базаре.
Готовь загривок для ярма!
Ведь по хохлацкому покрою
Не быть козлом или козою,
А не иначе, как волом!
Небось потащишь плуг по пару,
Дровец навозишь пивовару,
Пойдешь в упряжке одинцом.

Французы — щелкуны, вояки,
Головорезы-мясники —
На этом острове собаки:
Чужие гложут мослаки,
Они и на владыку лают,
Всех прочих за кадык хватают.
Промеж собой у них раздор,
И старший младшего по чину
Жестоко треплет за чуприну.
Здесь каждый на расправу скор.

По-польски цвякать лях не будет,
Навеки сбросит он жупан
И «Не позволяй!» позабудет,
Заблеет в голос, как баран.
Того гляди, что с бородою
Москаль замекает козою.
Хвостом пруссак вилять горазд,
Точь-в-точь как старый лис виляет,
Когда и выжлец настигает,
И хорт уже угонку даст.

Гуляют индюки-испанцы
И португалец — черный крот.
В болоте квакают голландцы,
Не просыхая круглый год.
Стал жеребцом датчанин дюжим,
А турок — мишкой неуклюжим,
Швед — волком, а еврей — хряком.
Швейцарцы ползают червями,
Шныряют финны муравьями.
Какая сласть в житье таком?»

Біду побачив неминучу,
Троянці всі і пан Еней
Зібралися в одну всі кучу
Подумать о біді своєй
І миттю тут уговорились,
Щоб всі хрестились і молились,
Щоб тілько острів їм минуть.
Молебень же втяли Еолу,
Щоб вітрам, по його ізволу,
В другий бік повелів дмухнуть.

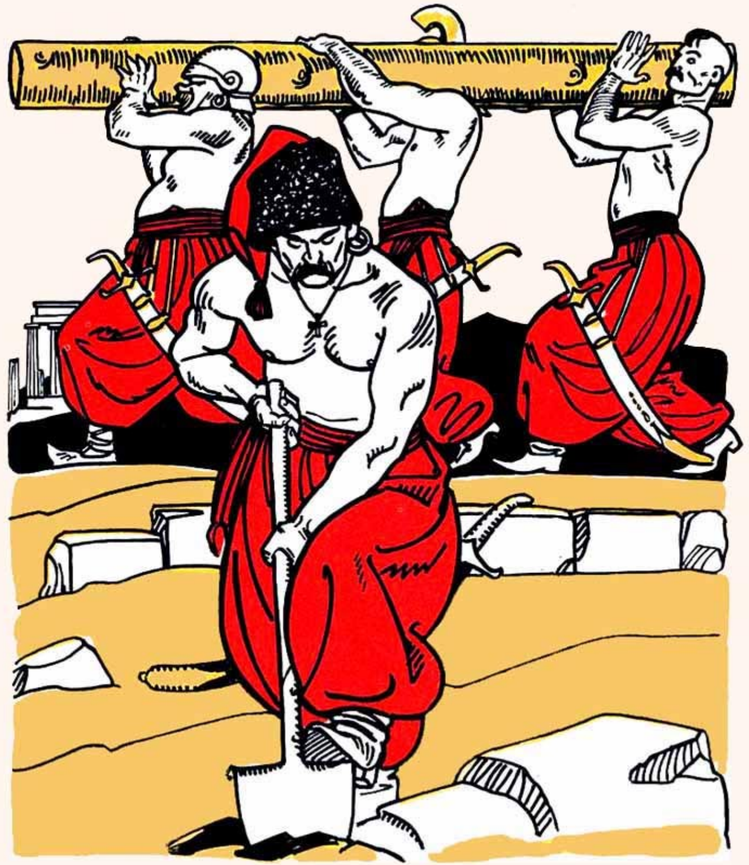
Гребнули раз, два, три, чотири,
Як на! - у берега човни;
Троянці наші чуприндирі
На землю скіць-як там були!
І зараз стали розкладатись,
Копати, строїть, ташоватись,
Мов їм під лагер суд одвів.
Еней кричить: «Моя тут воля,
І кілько оком скинеш поля,
Скрізь геть настрою городів».

Еол молебнем вдовольнився
І вітрів зараз одвернув,
Троянський плав перемінився,
Еней буть звірем увильнув.
Втага вся повеселіла,
Горілка з пляшок булькотіла,
Ніхто ні каплі не пролив;
Потім взялися за весельця
І пригребнули всі од серця,
Мовби Еней по пошті плив.

Земелька ся була Латинська,
Завзятий цар в ній був Латин;
Старий скупиндя - скурвасинська,
Дрижав, як Каїн, за алтин.
А также всі його підданці
Носили латані галанці.
Дивившись на свого царя;
На гроші там не козиряли,
А в кітьки крашанками грали,
Не візьмеш даром сухаря.

Еней, по човну походжая,
Роменський тютюнець курив;
На всі чотири розглядая,
Коли б чого не пропустив.
«Хваліте,- крикнув,- братця, бога!
Гребіте дужче якомога,
От Тібр перед носом у нас,
Ся річка Зевсом обіцана
І з берегами нам оддана.
Греби! - от закричу шабас!»

Латин сей, хоть не дуже близько,
А все олімпським був рідня,
Не кланявся нікому низько,
Для його все була бридня.
Мерика, кажуть, його мати,
До Фавна стала учащати
Та і Латина добула.
Латин дочку мав чепуруху,
Проворну, гарну і моргуху,
Одна у нього і була.

Беда казалась неминучей.
Смутился крепко пан Эней,
И все троянцы сбились кучей —
Подумать о судьбе своей.
Давай креститься и молиться,
Чтоб от напасти удалиться,
В другую сторону махнуть.
Молебен грянули Эолу,
Чтоб ветрам он по произволу
Наискосок велел подуть.

Гребнули раз, два, три, четыре...
Челнами врезались в песок.
Мотню по ветру растопыря,
На сушу все троянцы скок.
Давай проворно рыть землицу,
Как будто место под станицу
Им суд отвел без дальних слов.
Эней вскричал: «Моя здесь воля,
И — сколь окину глазом поля —
Везде настрою городов!»

Эол доволен был молебном
И сразу ветры повернул.
Волом на острове волшебном
Эней не стал — улепетнул.
Уже в руках у всей ватаги
Забулькали бутылки, фляги.
Ни капли не пролив из них,
Горелки досыта хлебнули,
Дружней весельцами гребнули,
Рванули, как на почтовых!

А между тем царем Латином
Был крепок сей латинский край.
Как Каин, трясся над алтыном
Заядлый этот скупердяй,
Чьи подданные — голодранцы —
Носили рваные «голландцы»,
Точь-в-точь как их сквалыжный царь.
На деньги там не козыряли,
А только писанки катали
И черствый прятали сухарь.

Пока, Эолу повинуясь,
Летел вовсю троянский флот,
Роменским табачком балуясь,
Анхизов сын глядел вперед.
Он гаркнул: «Братцы, шевелитесь!
На весла шибче навалитесь.
Вон Тибр уже маячит наш!
Ведь эта речка с берегами
Нам предназначена богами!
Гребите! — скоро и шабаш».

Богам родня — хоть не из, близких —
Был царь Латин, а потому
Занесся и поклонов низких
Не расточал он никому.
Мерика, мать его, исправно
Когда-то навещала Фавна,
Затем Латина родила.
Имел он доченьку-вострую,
Красотку, модницу, моргуху.
Одна лишь у царя была.

Дочка була зальотна птиця
І ззаду, спереду, кругом;
Червона, свіжа, як кислиця,
І все ходила павичом.
Дородна, росла і красива,
Приступна, добра, не спесива,
Гнучка, юрлива, молода;
Хоть хто на неї ненароком
Закине молодецьким оком,
То так її і вподоба.

Один був Турн, царьок нешпетний
З Латином у сусідстві жив,
Дочці і матері прикметний,
І батько дуже з ним дружив.
Не в шутку молодець був жвавий,
Товстий, високий, кучерявий,
Обточений, як огірок;
І війська мав свого чимало,
І грошиків таки бряжчало,
Куди не кинь, був Турн царьок.

Така дівча - кусочок ласий,
Заслинишся, як глянеш раз;
Що ваші грецькі ковбаси!
Що ваш первак, грушевий квас!
Завійниця од неї вхопить,
На голову насяде клопіт;
А може, тьохне і не там.
Поставить рогом ясні очі,
Що не доспиш петрівської ночі;
Те по собі я знаю сам.

Пан Турн щось дуже підсипався
Царя Латина до дочки,
Як з нею був, то виправлявся
І піднімавсь на каблучки.
Латин, дочка, стара Амата
Щодень від Турна ждали свата,
Уже нашили рушників
І всяких всячин напридбали.
Які на сватанні давали,
Все сподівались старостів.

Сусідні хлопці женихались
На гарну дівчину таку,
І сватать деякі питались,
Які хотіли, щоб смаку
В Латиновій дочці добиться,
Царя приданим поживиться,
Геть, геть - і царство за чуб взять.
Но ненечка її Амата
В душі своїй була строката,
Не всякий їй любився зять.

Коли чого в руках не маєш,
То не хвалися, що твоє;
Що буде, ти того не знаєш,
Утратиш, може, і своє.
Не розглядівши, кажуть, броду,
Не лізь прожогом перший в воду,
Бо щоб не насмішив людей.
І перше в волок подивися,
Тоді і рибою хвалися;
Бо будеш йолоп, дуралей.

Залетная такая птичка!
Всего в пропорции у ней:
Осанкой — пава; круглоличка,
Румянец — яблочка красней;
Стройна, дородна и красива,
Добра, спокойна, не спесива,
Гибка, проворна, молода.
Кто на нее хоть ненароком
Посмотрит молодецким оком,
Тот сразу влюбится — беда!

А некий Турн, царек, заметьте,
С Латином по соседству жил.
У дочки с матерью — в предмете,
К тому же и с отцом дружил.
Детина был на редкость бравый,
Высокий, толстый, кучерявый,
Обточенный, как огурец.
И войска он имел немало,
И серебро в мошне бренчало.
Куда ни кинь — был молодец.

Скажу я, не жалея красок,
Девица — лакомый кусок!
Смачнее греческих колбасок,
Вкусней, чем грушевый квасок.
Взглянул — и в голове забота,
В желудке — резь, в костях — ломота...
Не пожелаешь и врагу!
Остолбенеют ясны очи,
И недоспишь петровской ночи.
Я по себе судить могу.

Пан Турн, однако, подсыпался
К Латина дочке всё сильней.
На каблучки приподнимался
И выправлялся перед ней.
Латин, царевна и Амата
От пана Турна ждали свата.
Уже нашили рушников
И мелочей любого рода
Для свадебного обихода,
Как водится спокон веков.

Подбиться к девушке пригожей
Пытались уж не первый год.
С Латином породниться тоже
Соседним хлопцам был расчет:
Заполучить не только дочку —
В придачу к сладкому кусочку
Со временем и царство взять.
Но маменька ее, Амата,
Была причудами богата.
Годился ей не всякий зять.

Чего руками не ухватишь,
Того не называй своим.
Кто знает? Может быть, утратишь
И то, что было впрямь твоим.
Не испытав заране броду,
Не суйся опрометью в воду,
Иначе насмешишь людей.
А если в сети не заглянешь
И похваляться рыбкой станешь —
Ты, скажут, круглый дуралей!

Як пахло сватанням в Латина
І ждали тілько четверга,
Аж тут Анхізова дитина
Припленталась на берега
Зо всім своїм троянським плем'ям.
Еней немарно тратив врем'я,
По-молодецьку закурив:
Горілку, пиво, мед і брагу
Поставивши перед ватагу,
Для збору в труби засурмив.

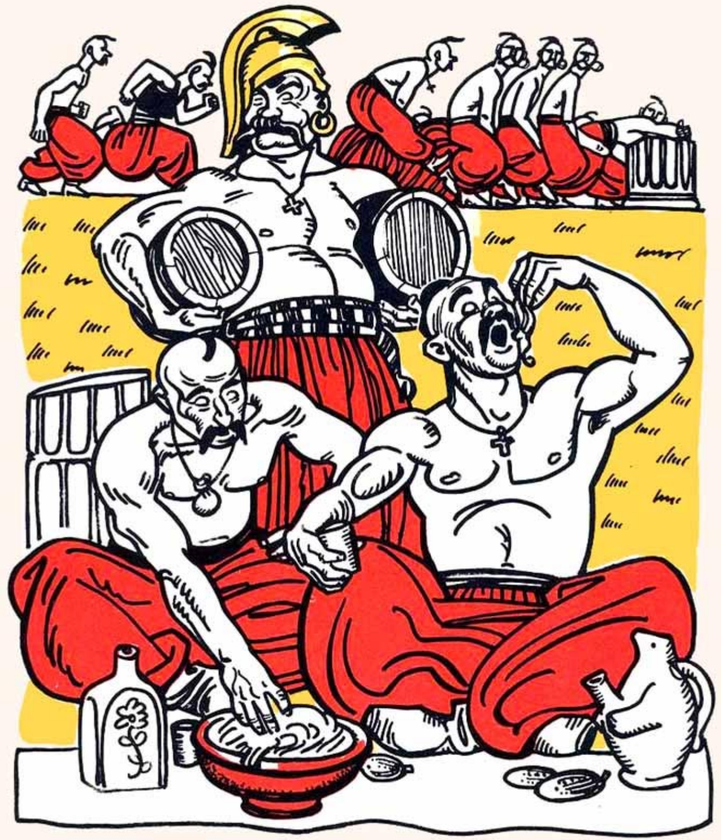
Еней оставив із носатку
Було горілки про запас,
Но клюкнув добре по порядку,
Розщедривсь, як бува у нас,
Хотів послідним поділитись,
Щоб до кінця уже напитись,
І добре цівкою смикнув;
За ним і вся його голота
Тягла, поки була охота,
Що деякий і хвіст надув.

Троянство, знаєш, все голодне
Сипнуло ристю на той клик;
Як галич в врем'я непогодне,
Всі підняли великий крик.
Сивушки зараз ковтонули
По ківшику, і не здригнули,
І докосились до потрав.
Все військо добре убирало,
Аж поза ухами лящало,
Один перед другим хватав.

Барильця, пляшечки, носатку,
Сулії, тикви, баклажки,
Все висушили без остатку,
Посуду потовкли в шматки.
Троянці з хмелю просипались,
Скучали, що не похмелялись;
Пішли, щоб землю озирать,
Де їм показано селитись,
Жить, будоватися, женитись,
І щоб латинців розпізнать.

Вбирали січену капусту,
Шатковану, і огірки
(Хоть се було в час м'ясопусту),
Хрін з квасом, редьку, буряки;
Рябка, тетерю, саламаху-
Як не було: поїли з маху
І всі строщили сухарі,
Що не було, все поз'їдали,
Горілку всю повипивали,
Як на вечері косарі.

Ходили там чи не ходили,
Як ось вернулись і назад
І чепухи нагородили,
Що пан Еней не був і рад.
Сказали: «Люди тут бурмочуть,
Язиком дивним нам сокочуть.
І ми їх мови не втнемо;
Слова свої на ус кончають,
Як ми що кажем їм,- не знають,
Між ними ми пропадемо».

Все ждали сватов у Латина
Никак не позже четверга.
А тут Анхизов сиротина
Приплелся вдруг на берега,
С собой привел троянцев племя,
Не стал напрасно тратить время,
По-молодецки закрутил:
Горелки, пива, меду, браги
Он выставил своей ватаге
И сбор немедля затрубил.

Эней Анхизович оставил
Кувшин горелки про запас,
Но, клюкнув, крышки расправил
И тут, как водится у нас,
Решил последним поделиться,
Чтоб окончательно напиться
Со всей своею голытьбой.
Он из носатого сосуда
Сначала дернул сам нехудо,
За ним другие — вперебой.

Голодное троянство с ходу
Посыпало на сей кутеж,
И, словно галки в непогоду,
Ужасный подняли галдеж.
Сивушки сгоряча глотнули
По склянице — и не моргнули.
Пустились яства убирать,
А запивали всё ковшами:
Трещало даже за ушами —
Так лихо уплетала рать.

Бочонки, сулеи, бутыли,
Баклажки, тыквы и жбанки
До дна троянцы осушили,
Посуду истолкли в куски.
Достойно справив новоселье,
Проснулись хмурые с похмелья:
«Узнать бы надо край, где впредь
Велели нам укорениться,
Осесть, построиться, жениться,
Айда латинцев посмотреть!»

Хрен с квасом, редьку и капусту
Шинкованную, огурцы,
Хоть было в пору мясопуста,
Умяли наши удальцы.
Не стало тюри, саламаты,
И пшенник уписали хваты,
До крошки сгрызли сухари,
Убрали дочиста съестное,
До капли выдули хмельное,
Как на вечере косари.

Ходили там иль не ходили,
Но, вскорости придя назад,
Нескладицы нагородили —
Эней и слушать был не рад.
Сказали: «Тут народ лопочет,
На языке чудном стрекочет,
И ничего не разберешь.
Слова свои на «ус» кончает,
По-нашему не понимает.
Пропали, дескать, ни за грош!»

Енеи тут зараз взяв догадку,
Велів побігти до дяків,
Купить піярську граматку,
Полуставців, октоїхів;
І всіх зачав сам мордовати,
Поверх, по словам складати
Латинськую тму, мну, здо, тло;
Троянське плем'я все засіло
Коло книжок, що аж потіло,
І по-латинському гуло.

Посли, прийшовши до столиці,
Послали до царя сказать,
Що до його і до цариці
Еней прислав поклон оддать
І з хлібом, з сіллю і з другими
Подарками предорогими,
Щоб познакомитись з царем;
І як доб'ється панської ласки
Еней-сподар і князь троянський,
То прийде сам в царський терем

Еней від них не одступався,
Тройчаткою всіх приганяв;
І хто хоть трохи ліновався,
Тому субітки і давав.
За тиждень так лацину взнали,
Що вже з Енеєм розмовляли
І говорили все на ус:
Енея звали Енеусом,
Уже не паном - домінусом,
Себе ж то звали - троянус.

Латину тілько що сказали,
Що од Енея єсть посли,
Із хлібом, з сіллю причвалали,
Та і подарки принесли,
Хотять Латину поклониться,
Знакомитись і подружиться,
Як тут Латин і закричав:
«Впусти! Я хліба не цураюсь
І з добрими людьми братаюсь.
От на ловця звір наскакав!»

Еней троянців похваливши,
Що так лацину поняли,
Сивушки в кубочки наливши,
І могорич всі запили.
Потім з десяток щомудрійших,
В лацині щонайрозумнійших,
З ватаги вибравши якраз,
Послав послами до Латина
Од імені свого і чина,
А з чим послав, то дав приказ.

Велів тут зараз прибирати
Світлиці, сіни, двір мести:
Клечання по двору саджати,
Шпалерів разних нанести
І вибивать царську хату,
Либонь, покликав і Амагу,
Щоб і вона дала совіт,
Як лучче, краще прибирати,
Де, як коврами застилати
І підбирать до цвіту цвіт.

Что делать с речью тарабарской?
Эней скорее землякам
Велел за азбукой Пиарской
Толкнуться к тамошним дьякам.
Купил он октоихи, святцы.
«А ну-ка, складывайте, братцы,
Латинское *тму, мну, здо, тло».*
Троянцев засадил за книжки
И муштровал без передышки,
Чтоб им ученье впрок пошло.

«Царю, сидящему в столице,
Скажите: шлет Эней поклон
Тебе, а также и царице.
Латинской дружбы ищет он.
Для. первого знакомства просит
Принять хлеб-соль и преподносит
Подарки дорогие вам.
Засим, добившись ласки панской,
Эней, сударь и князь троянский,
В твой терем явится и сам».

Эней взялся за дело строго.
Он всех тройчаткой пригонял,
А кто ленился хоть немного,
Тому субботки задавал.
И не прошло еще недели,
Как по-латыни загудели,
Привыкли говорить на «ус»,
Энея звали Энейусом,
Уже не паном — доминусом,
Свой род и племя — Троянус.

Уж сватовство не за горами,
А тут услышал царь Латин,
Что хлебом-солью и дарами
Почтил его Апхизов сын,
Хотят водиться с ним троянцы
И приплелись от них посланцы.
Латин вскричал: «Откройте дверь!
Я хлеба-соли не чураюсь
И с добрыми людьми братаюсь.
Вот на ловца бежит и зверь!»

Эней за то, что так отменно
Смогли латынщину постичь,
Всем нацедил по кружке пенной,
И вновь распили магарыч.
С десяток выбрал бойких, смелых,
В латыни самых наторелых,
Притом разумнейших голов,
И ко двору царя Латина
От своего лица и чина
Отправил пан Эней послов:

Амату царь велел покликать
И хату, сени, двор мести.
Повсюду зелени натыкать,
Шпалер печатных принести,
Оклеить заново светлицы
По изволению царицы,
И чтоб она дала совет —
Как выскоблить столы скребками,
Как застелить полы коврами,
Убранство подобрать под цвет.

Послав гінця до богомаза,
Щоб мальовання накупить
І також розного припаса,
Щоб що було і їсть, і пить.
Вродилось ренське з курдимоном
І пиво чорнеє з лимоном,
Сивушки же трохи не з спуст;
Де не взялись воли, телята,
Барани, вівці, поросята;
Латин прибравсь, мов на запуст.

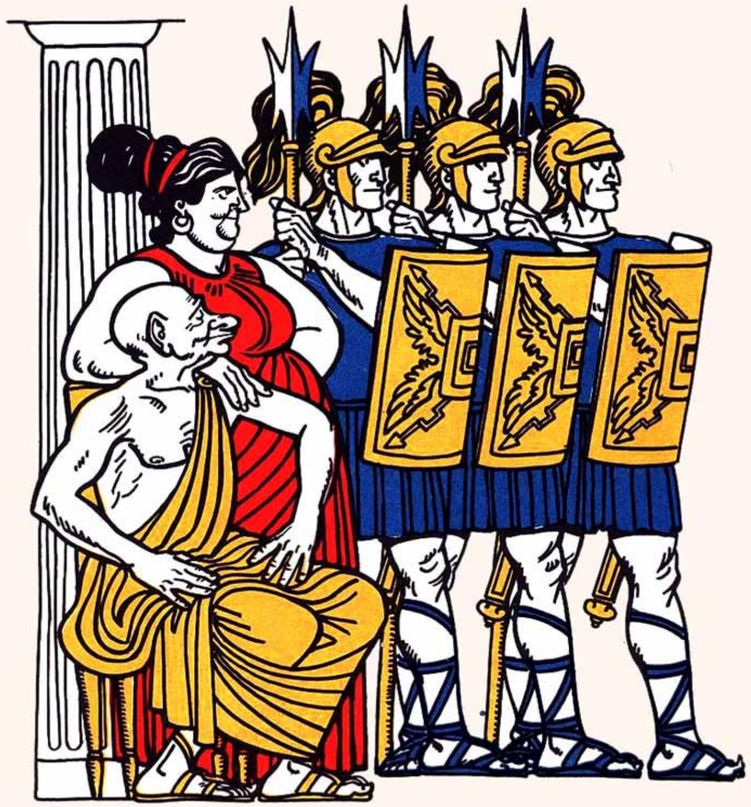
Латин, так дома спорядивши,
Кругом все в хатах оглядав,
Світелки, сіни обходивши,
Собі убори добирав:
Плащем з клейонки обвернувся,
Циновим ´удзем застебнувся,
На голову взяв капелюх;
Набув на ноги кинді нові
І рукавиці взяв шкапові,
Надувсь, мов на огні лопух.

Ось привезли і мальовання
Роботи первійших майстрів,
Царя Гороха панування,
Патрети всіх багатирів:
Як Александр цареві Пору
Давав із військом добру хльору;
Чернець Мамая як побив;
Як Муромець Ілля гуляє,
Як б'є половців, проганяє,-
Як Переяслів боронив;

Латин, як цар, в своїм наряді
Ішов в кругу своїх вельмож,
Которі всі були в параді,
Надувшись всякий з них, як йорж,
Царя на дзи´лик посадили,
А сами мовчки одступили
Від покутя аж до дверей.
Цариця ж сіла на ослоні,
В єдамашковому шушоні,
В кораблику із соболей.

Бова з Полканом як водився,
Один другого як вихрив;
Як Соловей Харциз женився,
Як в Польщі Желізняк ходив.
Патрет був француза Картуша,
Против його стояв Гаркуша,
А Ванька Каїн впереді.
І всяких всячин накупили;
Всі стіни ними обліпили;
Латин дивився їх красоті!

Дочка Лавися-чепуруха
В німецькім фуркальці була,
Вертілась, як в окропі муха,
В верцадло очі все п'яла.
Од дзи´лика ж царя Латина
Скрізь прослана була ряднина
До самой хвіртки і воріт;
Стояло військо тут зальотне,
Волове, кінне і піхотне,
І ввесь був зібраний повіт.

Гонца послали к богомазу —
Картин затейных приобресть.
Купили угощенья сразу.
Нашлось, чего попить, поесть.
Рейнвейн, конечно, с кардамоном
И пиво черное с лимоном,
Сивухи чан Латин припас.
Отколь взялись волы, телята,
Бараны, овцы, поросята!
Для заговенья в самый раз!

Латин, распорядившись толком,
Хоромы осмотрел подряд,
Прошелся по сеням, светелкам
И подобрал себе наряд:
Накидку из клеенки новой
На пуговке литой свинцовой;
Надел на голову треух,
В коты без голенищ обулся,
Взял рукавицы и надулся,
Точь-в-точь как на огне лопух.

Первейших мастеров творенья
Гонец доставил все сполна:
Богатырей изображенья,
Царя Гороха времена;
От Александра взбучка Пору,
Чье войско задавало деру;
Как старый Муромец гулял,
И как дубиной молодецкой
Илья от рати половецкой
Переяславль оборонял.

Вошел в торжественной одёже
Латин, в кругу своих вельмож.
Они понадувались тоже,
Был каждый на ерша похож.
Царя с почтеньем проводили,
Его на стульчик посадили
И молча стали у дверей.
Царица тут же на скамейке
Уселась в травчатой шубейке,
В кораблике из соболей.

Бовы с Полканом мировая;
Как Соловей-разбойник жил;
Как Пересвет побил Мамая;
Как в Польшу Железняк ходил.
Портрет француза был — Картуша.
И Ванька Каин, и Гаркуша...
Залюбовался царь Латин.
Чего там только не купили!
Всплошную стены облепили,
И не упомнишь всех картин!

Лавися-дочка приоделась,
В немецком платье, налегке,
Всё время в зеркальце гляделась,
Вертясь, как муха в кипятке.
От стульчика царя Латина
Была разостлана ряднина
До самых, почитай, ворот.
Стояли удальцы латинцы,
Здесь — конные, там — пехотинцы,
Воловье войско и народ.

Послів ввели к царю з пихою,
Як водилося у латин;
Несли подарки пред собою:
Пиріг завдовжки із аршин
І солі кримки і бахмутки,
Лахміття розного три жмутки,
Еней Латину що прислав.
Посли к Латину приступились,
Три рази низько поклонились,
А старший рацію сказав:

«Енеус постер магнус панус
І славний троянорум князь,
Шмигляв по морю як циганус,
Ад те, о рекс! прислав нунк нас.
Рогамус, доміне Латине,
Нехай наш капут не загине,
Пермітте жить в землі своєй,
Хоть за пекунії, хоть гратіс,
Ми дяковати будем, сатіс
Бенефіценції твоєй.

О рекс! будь нашим Меценатом,
І ласкам туам покажи,
Енеусу зробися братом,
О оптіме! не одкажи:
Енеус прінцепс єсть моторний,
Формозус, гарний і проворний,
Побачиш сам інноміне!
Вели акціпере подарки
З ласкавим видом і без сварки,
Що прислані через мене:

Се килим -самольот чудесний,
За Хмеля виткався царя,
Літа під облака небесні,
До місяця і де зоря;
Но можна стіл ним застилати,
І перед ліжком простилати,
І тарадайку закривать.
Царівні буде він в пригоду,
І то найбільш для того году,
Як замуж прийдеться давать.

Ось скатерть шльонська нешпетна,
Її у Липську добули;
Найбільше в тім вона прикметна,
На стіл як тілько настели
І загадай якої страви,
То всякі вродяться потрави,
Які на світі тілько єсть:
Пивце, винце, медок, горілка,
Рушник, ніж, ложка і тарілка.
Цариці мусим сю піднесть.

А се сап'янці-самоходи,
Що в них ходив іще Адам;
В старинній пошиті годи,
Не знаю, як достались нам;
Либонь, достались од пендосів,
Що в Трої нам утерли носів,
Про те Еней зна молодець;
Сю вещ, як рідку і старинну,
Підносимо царю Латину
З поклоном низьким на ралець».

Ввели послов — нельзя пышнее,
Придворный соблюдая чин.
Несли они дары Энея:
Пирог без малого с аршин
(На радость царскому желудку),
Соль крымскую и соль-бахмутку,
Лохмотьев чуть не целый воз.
К Латину подступили близко
И трижды поклонились низко.
Рацею старший произнес:

«Энеус, ностер магнус паннус
И славный Троянорум князь,
Шнырял по морю, как цыганус,
Ад те, — о реке! — прислал нунк нас.
Рогамус, домине Латине!
Спаси наш капут и отныне
Пермитте жить в твоем краю,
Хоть за пекунии, хоть гратис.
Уж мы, поверь, оценим сатис
Бенефиценцию твою.

О реке! Будь нашим меценатом
И ласкам туам окажи.
Энеусу названым братом
Стань, оптиме! Не откажи!
Энеус, принцепс наш удалый,
Формозус и проворный малый,
Инномине увидишь сам!
А прежде чем распить по чарке,
Вели акципере подарки,
От сердца присланные вам.

Вот коврик-самолет чудесный…
Его топтал еще царь Хмель.
Взовьется он под свод небесный,
Умчит за тридевять земель.
Тебе скажу я без утайки:
Годится он для таратайки,
И лавку можно покрывать.
Царевне он придется кстати:
Расстелет около кровати,
Как будешь замуж отдавать.

Вот эту скатерть-самобранку
Давно из Липска привезли.
Захочешь кушать — спозаранку,
Днем, ночью — скатерть расстели
И загадай. Невесть откуда
Появится любое блюдо,
К нему в придачу хлеб и соль,
Медок, пивцо, винцо, горелка,
Рушник, нож, ложка и тарелка.
Царице поднести дозволь!

А вот сапожки-самоходы
(Их, видишь ли, носил Адам),
Козловые, давнишней моды,
Не знаю, как попали к нам.
Их завезли, кажись, пендосы,
Когда мы удирали босы,
А во главе — Эней-сударь.
Диковинную вещь такую
Тебе с поклоном презентую —
Носи, мол, на здоровье, царь!»

Цариця, цар, дочка Лавина
Зглядалися проміж себе.
Із рота покотилась слина,
До себе всякий і гребе,
Які достались їм подарки,
Насилу обійшлось без сварки;
Як ось Латин сказав послам:
«Скажіте вашому Енею,
Латин із цілою сім'ю,
Крий боже, як всі раді вам.

І вся моя маєтність рада,
Що бог вас навернув сюди;
Мні мила ваша вся громада,
Я не пущу вас нікуди;
Прошу Енею покланятись
І хліба-солі не цуратись,
Кусок останній розділю.
Дочка у мене одиначка,
Хазяйка добра, пряха, швачка.
То, може, і в рідню вступлю».

І зараз попросив до столу
Латин Енеєвих бояр,
Пили горілку до ізволу
І їли бублики, кав'яр;
Був борщ до шпундрів з буряками,
А в юшці потрух з галушками,
Потім до соку каплуни;
З отрібки баба-шарпанина,
Печена з часником свинина,
Крохналь, який їдять пани.

В обід пили заморські вина,
Не можна всіх їх розказать,
Бо потече із рота слина
У декого, як описать:
Пили сикизку, деренівку
І кримську вкусную дулівку,
Що то айвовкою зовуть.
На віват - з мущирів стріляли,
Туш - грімко трубачі іграли,
А многоліт - дяки ревуть.

Латин по царському звичаю
Енею дари одрядив:
Лубенського шмат короваю,
Корито опішнянських слив,
Горіхів київських смажених,
Полтавських пундиків пряжених
І гусячих п'ять кіп яєць;
Рогатого скота з Лип'янки,
Сивухи відер з п'ять Будянки,
Сто решетилівських овець.

Латин старий і полигався
З Енеєм нашим молодцем.
Еней і зятем називався,-
Но діло краситься кінцем!
Еней по щастю без поміхи
Вдавався в жарти, ігри, сміхи,
А о Юноні і забув,
Його котора не любила
І скрізь за ним, де був, слідила,
Нігде од неї не ввильнув.

Латин, Амата и царевна
Глазами друг на дружку хлоп.
Едва не кончилось плачевно:
К себе подарки всякий греб.
Насилу удалось без драки
Принять расположенья знаки,
И молвил царь Латин послам:
«Энею передайте, братцы:
Моя семья и домочадцы
Не описать как рады вам!

И всё мое владенье радо,
Что вас господь привел сюда.
Мне ваша нравится громада!
Не отпущу вас никуда.
Поклон Энею, а дотоле
Прошу отведать хлеба-соли,
Куском последним поделюсь.
Лавися, дочь моя, — хозяйка,
Шить, прясть умеет, не лентяйка...
Возможно, с вами породнюсь».

Царя Латина хлебосольство
Пришлось троянцам по нутру.
Хлестало пенную посольство;
Все ели бублики, икру;
Была похлебка с потрохами,
К борщу — грудинка с бураками,
Затем с подливой каплуны;
На перемену — лещевина,
За нею — с чесноком свинина,
Кисель, что кушают паны.

Заморских вин запас немалый
Троянцы выдули в обед.
Но слюнки потекут, пожалуй!
Расписывать охоты нет.
Кизиловую и дулёвку,
Вернее, крымскую айвовку,
Там распивали, что квасок.
На «виват» из мортир стреляли,
Туш громко трубачи играли,
А дьякон многолетье рек.

Расщедрился на этот случай
Латин, Энею отрядив
Лубенский каравай пахучий,
Корыто опошнянских слив,
Сивухи бочку из Будянки,
Бычков и телок из Липянки,
Сто решетиловских овец,
Орехов киевских каленых,
Полтавских коржиков печеных,
Яиц гусиных, наконец.

Латин связался, столковался
С Энеем, нашим удальцом.
Эней и зятем назывался, —
Но дело славится концом!
Пошли забавы и потехи.
Сынок Анхизов без помехи
Успел на радостях гульнуть,
Хотя по-прежнему Юнона
За ним следила неуклонно,
Не позволяя увильнуть.

Ірися, цьохля проклятуща,
Завзятійша од всіх брехух,
Олімпська мчалка невсипуща,
Крикливійша із щебетух,
Прийшла, Юноні розказала,
Енея як Латинь приймала,
Який між ними єсть уклад:
Еней за тестя мав Латина,
А сей Енея як за сина,
І у дочки з Енеєм лад.

Прибігла фурія із пекла,
Яхиднійша од всіх відьом,
Зла, хитра, злобная, запекла,
Робила з себе скрізь содом.
Ввійшла к Юноні з ревом, стуком,
З великим треском, свистом, гуком,
Зробила об собі лепорт,
Якраз її взяли гайдуки
І повели в терем під руки,
Хоть так страшна була, як чорт.

«Еге!-Юнона закричала,-
Поганець, як же розібрав!
Я нарошно йому спускала,
А він і ноги розіклав!
Ого! провчу я висікаку
І перцю дам йому і маку,
Потямить, якова-то я.
Проллю троянську кров, латинську,
Вмішаю Турна скурвасинську,
Я наварю їм киселя».

«Здорова, люба, мила доню,-
Юнона в радощах кричить,-
До мене швидше, Тезіфоню! -
І ціловать її біжить.-
Сідай, голубко! Як ся маєш?
Чи. пса троянського ти знаєш?
Тепер к Латину завітав
І крутить там, як в Карфагені;
Достанеться дочці і нені,
Латин щоб в дурні не попав.

І на! через штафет к Плутону
За підписом своїм приказ,
Щоб фурію він Тезіфону
Послав к Юноні той же час;
Щоб ні в берлині, ні в дормезі,
І ні в ридвані, ні в портшезі,
А бігла б на перекладних;
Щоб не було в путі препони,
То б заплатив на три прогони,
Щоб на Олімп вродилась вмиг.

Ввесь знаєть світ, що я не злобна,
Людей губити не люблю;
Но річ така богоугодна,
Коли Енея погублю.
Зроби ти похорон з весілля,
Задай ти добре всім похмілля,
Хоть би побрали всіх чорти:
Амагу, Турна і Латина,
Енея, гадового сина,
Пужни по-своєму їх ти!»

Ирися — торопыга, врунья,
Богов заядлый вестовой,
Заноза, таранта, крикунья —
Спешила долг исполнить свой:
Юноне натрещать скорее,
Как чествует латынь Энея,
Как попросту и без затей
Он тестем, вишь, зовет Латина,
А царь Энея счел за сына,
И с дочкой снюхался Эней.

Из пекла Тезифона бурей
Примчалась, подняла содом.
Ехиднейшей из ведьм и фурий
Ее считали поделом.
Вошла с ужасным стуком, криком,
Со свистом, ревом, треском, зыком.
Тут гайдуки шагнули к ней
И повели под ручки в терем,
Хотя она смотрела зверем
И сатаны была страшней.

«Эге! — Юнона закричала. —
Сквернавец далеко зашел!
Не осадила я нахала,
Уж он и ноги класть на стол.
Ну, проучу я фордыбаку!
И перцу дам ему, и маку.
По-свойски с ним поговорю.
Стравлю латинцев и троянцев,
Вмешаю Турновых поганцев.
Я киселя им наварю!»

«Ко мне, голубка Тезифона!
Здорово, дитятко мое! —
Смеясь от радости, Юнона
Бежит расцеловать ее. —
Душа моя, как поживаешь?
Троянского ублюдка знаешь?
Ему в Латыни — Карфаген!
Небось и дочку и мамашу
Расхлебывать заставит кашу,
И в дурни выйдет старый хрен!

И — эстафетою к Плутону
За подписью своей приказ:
Чтоб фурию, мол, Тезифону
Послал к Юноне сей же час.
Чтоб ни в берлине, ни в дормезе,
Чтоб ни в рыдване, ни в портшезе,
А духом — на перекладных.
Чтоб не было в пути препоны,
Немедля заплатить прогоны —
И отговорок никаких!

Мне злоба, видишь ли, несродна.
Людей губить я не люблю.
Но так, поверь, богам угодно,
И я Энея погублю.
Из свадьбы сделай панихиду,
Латиицам нанеси обиду
И пир похмельем оберни!
Энея, дьяволова сына,
Царицу, Турна и Латина
Ты хорошенько припугни!»

«Я наймичка твоя покорна,-
Ревнула фурія, як грім,-
На всяку хіть твою неспорна,
Сама троянців всіх поїм;
Амату з Турном я з'єднаю
І сим Енея укараю,
Латину ж в тім'я дур пущу;
Побачать то боги і люде,
Що з сватання добра не буде,
Всіх, всіх в шматочки потрощу».

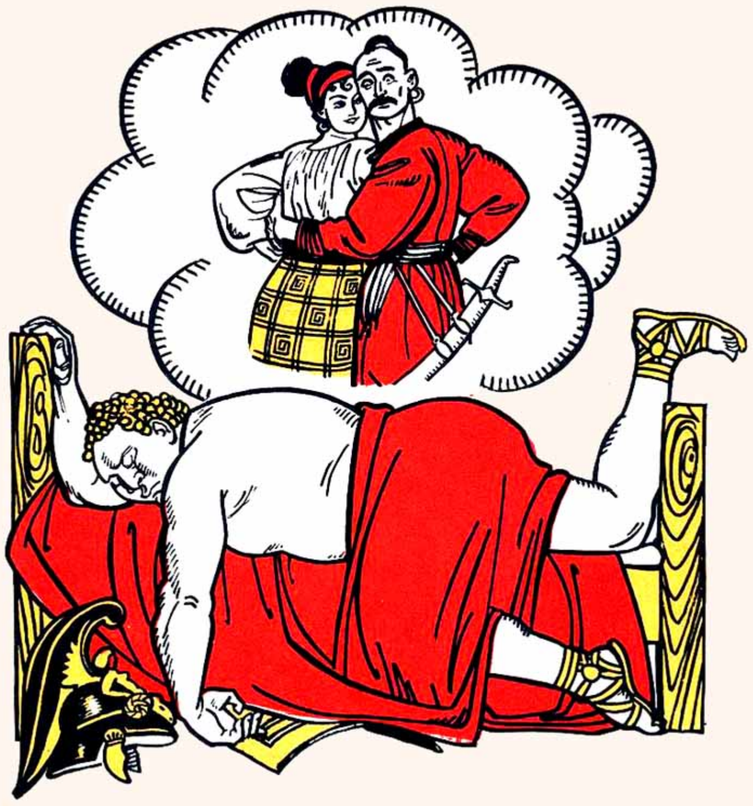
Потім і Турна навістила
Пресуча, лютая яга;
І із сього князька зробила
Енею лишнього врага.
Турн, по воєнному звичаю
З горілкою напившись чаю,
Сказать попросту, п'яний спав,
Яга тихенько підступила,
І люте снище підпустила,
Що Турн о тім не помишляв.

І перекинулась клубочком.
Кіть-кіть з Олімпа, як стріла;
Як йшла черідка вечерочком,
К Аматі шусть - як там була!
Смутна Амата пір'я драла,
Слізки ронила і вздихала,
Що Турн-князьок не буде зять;
Кляла Лавини родини,
Кляла кумів, кляла хрестини,
Та що ж? - против ріжна не прать.

Йому, бач, сонному верзлося,
Буцім Анхізове дитя
З Лавинією десь зійшлося
І женихалось не шутя:
Буцім з Лависей обнімався,
Буцім до пазухи добрався,
Буцім і перстень з пальця зняв;
Ловися перше мов пручалась,
А послі мов угамовалась,
І їй буцім Еней сказав:

Яга, під пелену підкравшись,
Гадюкой в серце поповзла,
По всіх куточках позвивавшись,
В Аматі рай собі найшла.
В стравлену її утробу
Наклала злості, мовби бобу;
Амата стала не своя;
Сердита лаяла, кричала,
Себе, Латина проклинала
І всім давала тришия.

«Лависю, милеє кохання!
Ти бачиш, як тебе люблю;
Нащо се наше женихання,
Коли тебе навік гублю?
Рутулець Турн тебе вже свата,
За ним, бач, тягне і Амата,
І ти в йому находиш смак.
До кого хіть ти більшу маєш,
Скажи, кого з нас вибираєш?
Нехай я згину, неборак!»

«Я милости твоей подвластна,
Безропотно тебе служу, —
Взревела ведьма громогласно, —
Троянцев заживо сгложу.
Свяжу я Турна и Амату,
В ущерб Энею-супостату
Вобью Латину в темя блажь
И заведу такую склоку,
Что в сватовстве не будет проку.
Всех растерзаю — и шабаш!»

Еще украдкой навестила
Князька рутульского яга
И на Энея напустила
Тем самым лишнего врага.
Уклад военный соблюдая,
Напился Турн с горелкой чая
И пьяный завалился спать.
Но тут прокралась ведьма в щелку,
Чтоб наважденье втихомолку
На Турна сонного наслать.

Клубком прикинувшись, к Амате
Шмыгнула в горницу, когда
Уж дело было на закате,
Домой шли с пастбища стада.
Амата сумрачно вздыхала
И, вся в слезах, перо щипала.
Зятьком желанным Турн ей был!
Кляла Лавинии родины,
Соседей, кумовьев, крестины.
Да кто ж полезет на копыл?

Попритчилось ему, помстилось,
Что, вишь, Анхизово дитя
С Лависей в разговор пустилось
И женихалось не шутя.
С Лависей вроде обнимался,
До пазухи ее добрался
И вроде перстень взял у ней.
Лавися вроде отбивалась,
А после уж не вырывалась,
И вроде ей сказал Эней:

К Амате под подол сорочки
Гадюкой ведьма заползла,
В укромном сердца уголочке
Она приют себе нашла
И, как бобов, наклала злобы
На дно царицыной утробы.
Амата лаялась, дралась,
Сулила сто чертей Латину
И всех таскала за чуприну,
Как будто с цепи сорвалась.

«Лавися, милое созданье,
Ты знаешь, как тебя люблю.
Что толку в нашем жениханье?
Тебя навек я погублю.
От пана Турна ждешь ты свата,
С ним спелась, видишь ли, Амата,
Да и тебе он по нутру.
Скажи, кого предпочитаешь?
Кого, признайся, выбираешь?
Я с горя, так и быть, помру!»

«Живи, Енеєчку мій милий,-
Царівна сей дала одвіт,-
Для мене завжди Турн остилий,
Очам моїм один ти світ!
Тебе коли я не побачу,
То день той і годину трачу,
Моє ти щастя, животи;
Турн швидше нагло околіє,
Ніж, дурень, мною завладіє,
Я вся-твоя, і пан мій - ти!»

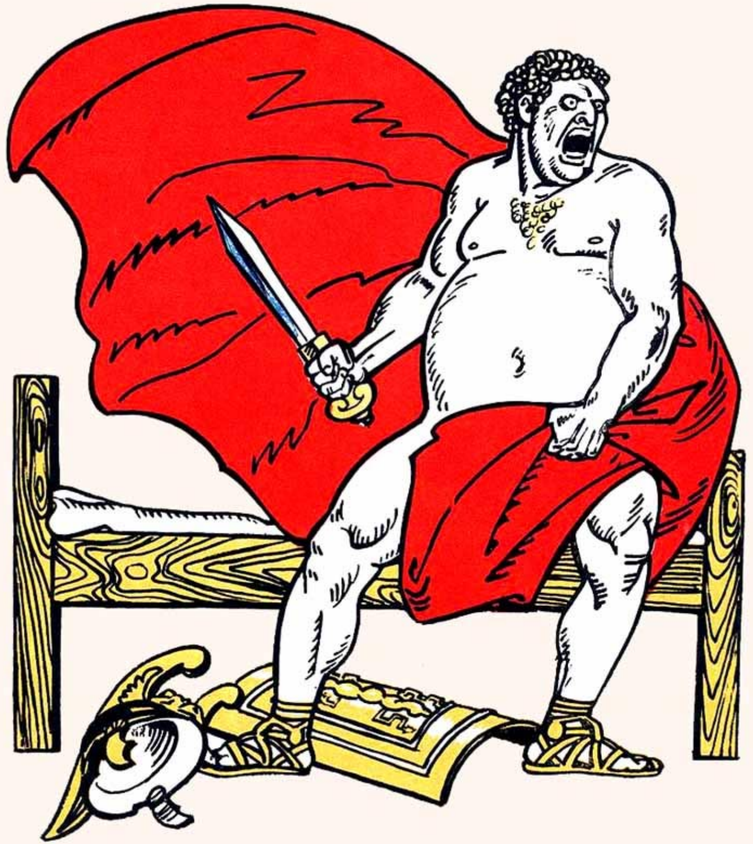
І зараз лист послав к Енею,
Щоб вийшов битись сам на сам,
Помірявсь силою своєю,
Достав од Турна по усам;
Хоть на киї, хоть кулаками
Поштурхатись попід боками
Або побитись і на смерть.
А также пхнув він драгомана
І до латинського султана,
Щоб і сьому мордаси втерть.

Тут Турн без пам'яті схватився,
Стояв, як в землю вритий стовп;
Од злості з хмелю ввесь трусився
І сна од яву не розчовп:
«Кого? - мене! і хто? - троянець!
Голяк, втікач, приплентач, ланець!
Звести? Лавинію однять?
Не князь я! - гірше шмаровоза,
І дам собі урізать носа,
Коли Еней Латину зять.

Яхидна фурія раденька,
Що по її все діло йшло;
До людських бід вона швиденька,
І горе миле їй було.
Махнула швидко до троянців,
Щоб сих латинських постоянців
По-своєму осатанить.
Тогді троянці всі з хортами
Збирались їхать за зайцями,
Князька свого повеселить.

Ловися шмат не для харциза,
Який пройдисвіт єсть Еней;
А то - і ти, голубко сиза,
Ізгинеш од руки моєй!
Я всіх поставлю вверх ногами,
Не подарую вас душами,
А більш Енею докажу.
Латина же, старого діда,
Прижму незгірше, як сусіда,
На кіл Амату посаджу».

Но «горе грішникові сущу,-
Так київський скубент сказав,-
Благих діл вовся не імущу!»
Хто божії судьби пізнав?
Хто де не дума - там ночує,
Хотів де бігти — там гальмує.
Так грішними судьба вертить!
Троянці сами то пізнали,
З малою речі пострадали,
Як то читатель сам уздрить.

«Живи, живи, Энейчик милый,
Очей моих желанный свет!
На что мне сдался Турн постылый? —
Царевна молвила в ответ. —
Скорее пентюх околеет,
Чем он Лависей овладеет!
В тебе — блаженство, жизнь моя!
Когда тебя не вижу — плачу,
Часы и дни впустую трачу.
Ты — мой владыка, я — твоя!»

Вскипев, на поединок вызов
Черкнул тотчас Энею сам:
Не хочет ли сынок Анхизов
От князя Турна — по усам?
Дубьем ли биться, кулаками
Пощекотать ли под боками —
Но победить иль умереть!
Пихнул он также драгомана
В шатер латинского султана —
Ему мордасы утереть.

Вскочив как встрепанный с постели,
Пан Турн как вкопанный торчал,
От злости трясся и, с похмелья,
Где сон, где явь, не различал:
«Кого? — меня! И кто? — троянец!
Бродяга, беглый, голодранец!
Надуть? Лавинию отнять?
Мне впору смазывать колеса,
Не будь я князь, будь я без носа,
Коли Эней Латину зять!

Зловредной фурии по нраву,
Что дело обернулось так.
Людское горе ей в забаву,
Затеять любо кавардак.
Она с коварством сатанинским
Спешит к нахлебникам латинским,
Троян ей надобно допечь.
А те задумали с налету
Скакать на заячью охоту,
Чтоб своего князька развлечь.

Лавися — кус не для злодея
И проходимца, как Эней!
Голубка сизая, скорее
Погибнешь от руки моей!
Я кверх ногами всех поставлю,
Не пощажу, к чертям отправлю,
Эней узнает, как я зол!
Прижму и своего соседа,
Безмозглого Латина-деда,
Амату посажу на кол!»

Но «горе грешникови сушу, —
Так киевский скубент изрек, —
Благих дел вовся не имущу!».
Нам божьи судьбы невдомек:
Где сам не чаял — там застрянешь,
Где дал бы драла — мешкать станешь.
Что делать? Жребий наш таков.
Читатель, ты узнаешь дале
О том, как сильно пострадали
Троянцы из-за пустяков.

Поблизь троянська кочування
Був на одльоті хуторок,
Було в нім щупле будування,
Ставок був, гребля і садок.
Жила Аматина там нянька,
Не знаю, жінка чи панянка,
А знаю, що була стара,
Скупа, і зла, і воркотуха,
Наушниця і щебетуха,
Давала чиншу до двора.

Троянці, в роги затрубивши,
Пустили гончих в чагарі,
Кругом болото обступивши,
Бичами ляскали псарі;
Як тілько гончі заганяли,
Загавкали, заскавучали,
То муцик, вирвавшись надвір,
На голос гончих одізвався,
Чмихнув, завив, до них помчався.
Стременний думав, що то звір.

Ковбас десятків з три Латину,
Лавинії к Петру мандрик,
Аматі в тиждень по алтину,
Три хунти воску на ставник;
Льняної пряжі три півмітки,
Серпанків вісім на намітки
І двісті валяних ´нотів.
Латин од няньки наживався,
Зате ж за няньку і вступався,
За няньку хоть на ніж готів.

«Атю його! гуджа! - і крикнув,
І з свори поспускав хортів;
Тут муцик до землі прилипнув
І дух від ляку затаїв;
Но пси, сонюхавшись, доспіли,
Шарпнула муцика, із'їли
І посмоктали кісточки.
Як вість така дійшла до няньки,
То очі вип'яла, як баньки,
А з носа спали і очки.

У няньки був біленький цуцик,
Її він завжди забавляв;
Не дуже простий - родом муцик,
Носив поноску, танцьовав,
І панії лизав од скуки
Частенько ноги скрізь і руки,
І тіменіці вигризав.
Царівна часто з ним ігралась,
Сама цариця любувалась,
А цар то часто годував.

Осатаніла вража баба
І крикнула, як на живіт,
Зробилась зараз дуже слаба,
Холодний показався піт,
Порвали маточні припадки,
Істерика і лихорадки,
І спазми жили потягли;
Під ніс їй клали асафету
І теплую на пуп сервету,
Іще клістир з ромну дали.

Вблизи троянского кочевья
Стоял невзрачный хуторок:
Строенье ветхое, деревья,
С плотиной пруд, мостки, лужок,
За хатой маленькая банька.
Владела всем Аматы нянька.
Была девицей иль вдовой —
Не знаю, но слыла ворчливой,
Скупой, злой, ябедой, сварливой.
Двору платила чинш большой:

В рога троянцы затрубили
И на прогалину скорей
Со своры гончих псов спустили.
Защелкали бичи псарей.
Ревя, повизгивая, лая,
Неслась неистовая стая.
Тут мопсик выскочил за дверь,
На голос гончих отозвался,
Чихнул, завыл и к ним помчался.
Стремянный думал — это зверь.

Колбас десятка три — Латину,
Лавинии к Петру — коржей,
В семь дней Амате по алтыну,
Три фунта воску для свечей,
Две сотни фитилей давала,
И кисеи на покрывало,
И пряжи три мотка в платеж.
Латин на няньке наживался,
Зато за няньку заступался.
За няньку был готов на нож!

Спустив борзых, собакам гикнул:
«Ату его!» — что было сил,
А мопсик наш к земле приникнул,
Дрожа, дыханье затаил.
К нему борзые подоспели,
Рванули мопсика и — съели.
Остались от него клочки.
У няньки — посудите сами —
Глазищи вспучились шарами
И с носа съехали очки.

Жил беленький у няньки песик,
Свою хозяйку забавлял.
Не то чтоб из дворняг, — из мосек!
Носил поноску, танцевал
И госпоже своей от скуки
Лизал частенько ноги, руки.
Царице он казался мил.
Смеясь и веселясь душевно,
Играла с мопсиком царевна,
А царь всегда его кормил.

Сперва остервенилась бурно,
Осатанела и орет.
Затем хрычовке стало дурно,
Ее прошиб холодный пот.
Ну биться, ну трястись в припадке,
В истерике и в лихорадке.
Совали под нос ей камедь,
Салфеткой пуп ей согревали,
Ромашковый клистир вливали,
Не допустили помереть.

Як тілько к пам'яті вернулась,
То зараз галас підняла;
До неї челядь вся сунулась
Для дива, як ввесь світ кляла;
Потім, схвативши головешку
І вибравшись на добру стежку,
Чкурнула просто до троян;
Всі курені їх попалити,
Енея заколоть, побити
І всіх троянських бусурман.

В сіє-то нещасливе врем'я
І в самий штурхобочний бой,
Троянське і латинське плем'я
Як умивалося мазкой,
Прибіг гінець з письмом к Латину,
Нерадосну привіз новину,
Князь Турн йому війну писав;
Не в пир, бач, запрошав напитись,
А в поле визивав побитись;
Гінець і на словах додав:

За нею челядь покотила,
Схвативши хто що запопав:
Кухарка чаплію вхопила,
Лакій тарілками шпурляв;
З рублем там прачка храбровала,
З дійницей ричка наступала.
Гуменний з ціпом скрізь совався,
Тут рота косарів з гребцями
Йшла битись з косами, з граблями.
Ніхто од бою не цурався.

Щарю Латине неправдивий!
Ти слово царськее зламав;
Зате узол дружелюбивий
Навіки з Турном розірвав.
Од Турна шмат той однімаєш
І в рот Енеєві соваєш.
Що Турнові сам обіцав.
Виходь же завтра навкулачки,
Відтіль полізеш, мабуть, рачки,
Бодай і лунь щоб не злизав».

Но у троянського народу
За шаг алтина не проси:
Хто москаля об'їхав зроду?
А займеш - ноги унеси.
Завзятого троянці кшталту,
Не струсять нічийого ´валту
І носа хоть кому утруть;
І няньчину всю рать розбили -
Скалічили, розпотрошили
І всіх в тісний загнали кут.

Не так розсердиться добродій,
Коли пан возний позов дасть;
Не так лютує голий злодій,
Коли немає що украсть;
Як наш Латин тут розгнівився
І на гінця сього озлився,
Що губи з серця покусав.
І тілько одповідь мав дати
І гнів царський свій показати,
Посол щоб Турнові сказав,

Как только память к ней вернулась —
Давай весь мир костить и клясть.
И сразу челядь к ней метнулась —
Ее ругни послушать всласть.
Схватила нянька головешку —
Троянцам сунуть под застрешку! —
И дернула через бурьян —
Сжечь курени, убить Энея,
Головореза, лиходея,
И всех троянских басурман.

Но в самое лихое время,
Пока лилась их кровь, пока
Троянцев и латинцев племя
Врагов пихало под бока,
Примчался скороход к Латину
С письмом, завернутым в холстину.
Весть о войне принес гонец:
Не в пир царя зовет, напиться,
А в поле выкликает биться
Князь Турн, великий удалец.

За нею повалила челядь.
Кухарка — сковородник хвать!
Лакей тарелками стал целить,
А прачка рубелем махать.
С цепом гуменщик лезет в драку,
За ним коровница в атаку
Бежит, подойник прихватив.
А косари с гребцами смело
Пустили косы, грабли в дело,
И каждый был в бою ретив.

«Латин, ты поступаешь дурно!
Не сам ли слово мне давал?
Теперь навеки дружбу с Турном
Ты столь бесчестно разорвал!
Ты слово царское ломаешь,
Кусок у Турна отнимаешь,
Суешь его Энею в рот.
Со мной побьешься на кулачках,
Домой вернешься на карачках,
Иль вовсе лунь тебя сожрет!»

Но у троянского народу
За грош алтына не проси.
Не трожь Энееву породу,
А тронул — ноги уноси!
Упорного троянцы нрава,
Их разве устрашит расправа?
Они любому нос утрут.
И, с нянькиным схватившись войском,
Они в сражении геройском
Его к стене приперли тут.

Не так вспылит помещик чванный,
Когда паи возный иск вчинит;
Поживы не найдя желанной,
Голодный вор не так сердит, —
Как наш Латин тут распалился;
Так на гонца он рассердился,
Что губы искусал со зла,
Великой яростью пылая
И гнев свой царственный желая
Излить на Турнова посла.

Як виглянув в вікно зненацька,
Прийшов Латин в великий страх;
Побачив люду скрізь багацько
По улицях і всіх кутках.
Латинці перлися товпами,
Шпурляли вгору всі шапками,
Кричали вголос на ввесь рот:
«Війна! Війна! Проти троянців!
Ми всіх Енеєвих поганців
Поб'єм,- іскореним їх род».

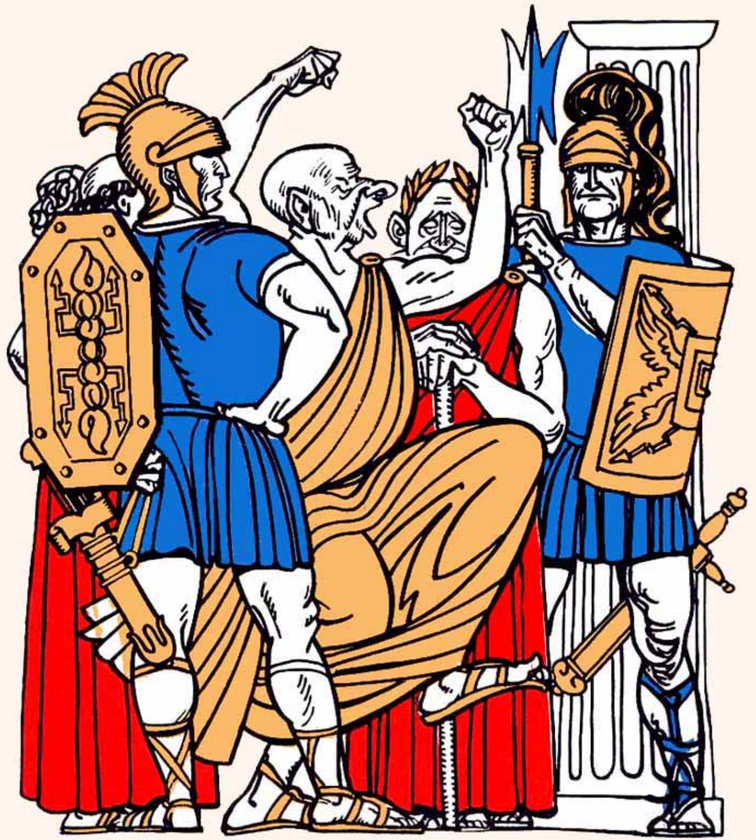
«Чи ви од чаду, чи з похмілля?
Чи чорт за душу удряпнув?
Чи напились дурного зілля,
Чи глузд за розум завернув?
Скажіть, з чого війна взялася?
З чого ся мисль вам приплелася?
Коли я тішився війной?
Не звір я - людську кров пролити,
І не харциз, людей щоб бити.
Для мене гидкий всякий бой.

Латин старий був не рубака
І воюватись не любив.
Од слова «смерть» він, неборака,
Був без душі і мов не жив.
Він стичку тілько мав на ліжку,
Аматі як не грав під ніжку,
І то тогді, як підтоптавсь;
Без того ж завжди був тихенький,
Як всякий дід старий, слабенький.
В чужеє діло не мішавсь.

І як війну вести без збруї,
Без війська, хліба, без гармат,
Без грошей?.. Голови ви буї!
Який вас обезглуздив кат?
Хто буде з вас провіянтмейстер
Або хто буде кригсцальмейстер,
Кому казну повірю я?
Не дуже хочете ви битись,
А тілько хочете нажитись,
І буде все біда моя.

Латин, і серцем, і душею
Далекий бувши од війни,
Зібравшись з мудростю своєю,
Щоб не попастись в кайдани,
Зізвав к собі панів вельможних,
Старих, чиновних і заможних,
Которих ради слухав сам;
І вислявши геть-преч Амату,
Завів їх всіх в свою ківнату,
Таку сказав річ старшинам:

Коли сверблять із вас у кого
Чи спина, ребра чи боки;
Нащо просити вам чужого?
Мої великі кулаки
Почешуть ребра вам і спину;
Коли ж то мало, я дубину
Готов на ребрах сокрушить.
Служить вам рад малахаями,
Різками, кнуттям і киями,
Щоб жар воєнний потушить.

В окошко глянув ненароком,
Латин пришел в великий страх:
Шумел народ пред царским оком
На улицах и площадях,
Толпа латинцев так и перла,
Швыряли шапки, драли горло
И лезли с криками вперед:
«Война! Война против троянцев!
Мы всех Энеевых поганцев
Побьем, искореним их род!»

«С угару вы или с похмелья?
Вас черт ли за душу щипнул?
Иль напились дурного зелья?
Иль ум за разум завернул?
Кто вбил в башки вам дурь такую?
Я лить не стану кровь людскую.
Когда я тешился войной?
Разбойник ли с большой дороги
Иль хищник я четвероногий?
Мне ненавистен всякий бой!

Царю чужда была отвага.
Рубиться не любил он — страсть!
От слова «смерть» Латин, бедняга,
Готов был замертво упасть.
Имел он стычки лишь в кровати,
Когда не угождал Амате.
В ту пору он уже был сед,
Держался тихо и несмело,
В чужое не мешался дело,
Как всякий дряхлый старый дед.

Вдобавок был бы я глупенек,
Когда бы воевать полез
Без войска, без харчей, без денег.
Мозги вам затуманил бес!
Кто будет наш провиантмейстер,
Кому доверю я казну?
Никто из вас не хочет биться,
Все только думают нажиться,
Как следует набить мошну.

Латин ни сердцем, ни душою
Не пожелал войны никак.
Запасшись мудростью большою,
Чтоб не попасть ему впросак,
Созвал к себе панов вельможных,
Чиновных, старых, осторожных,
Чье слово часто слушал сам.
Услявши с глаз долой Амату,
Их всех завел к себе в палату
И речь сказал он старшинам:

И царское скажу я слово:
Коли зудят у вас бока,
Иль ребра, иль спина — чужого
Зачем просить вам кулака?
Я крепко почешу вам спину
И, если надобно, дубину
Готов на ребрах сокрушить.
Я послужить вам рад кнутами,
И розгами, и батогами,
Чтоб жар военный потушить!

Покиньте ж се дурне юнацтво
І розійдіться по домах,
Панове виборне боярство;
А про війну і в головах
Собі ніколи не кладіте,
А мовчки в запічках сидіте,
Розгадуйте, що їсть і пить.
Хто ж о війні проговориться
Або кому війна приснiться,
Тому дам чортзна-що робить».

І так Латинь заворушилась,
Задумав всяк побить троян;
Від кіль та храбрість уродилась
Против Енеєвих прочан?
Вельможі царство збунтовали,
Против царя всіх наущали;
Вельможі! лихо буде вам.
Вельможі! хто царя не слуха,
Таким обрізать ніс і уха
І в руки всіх оддать катам.

Сказавши се, махнув рукою
І зараз сам пішов з ківнат
Бундючно-грізною ходою,
Що всякий був собі не рад.
Пристиджені його вельможі
На йолопів були похожі,
Ніхто з уст пари не пустив.
Не швидко бідні схаменулись
І в ратуш підтюпцем сунулись,
Уже як вечір наступив.

О музо, панночко Парнаська!
Спустись до мене на часок;
Нехай твоя научить ласка,
Нехай твій шепчеть голосок,
Латинь к війні як знаряджалась,
Як армія їх набиралась,
Який порядок в війську був;
Всі опиши мундири, збрую
І казку мні скажи такую,
Якой іще ніхто не чув.

Тут думу довгую держали,
І всяк компоновав своє,
І вголос грімко закричали,
Що на Латина всяк плює
І на грозьбу не уважає,
Війну з Енеєм починає,
Щоб некрут зараз набирать;
І не просить щоб у Латина
З казни його ані алтина,
Боярські гроші шафовать.

Бояри вмиг скомпоновали,
На аркуш маніхвест, кругом,
По всіх повітах розіслали,
Щоб військо йшло під коругов;
Щоб голови всі обголяли,
Чуприни довгі оставляли,
А ус в півлокоть би тирчав;
Щоб сала і пшона набрали,
Щоб сухарів понапікали,
Щоб ложку, казанок всяк мав.

Бросайте глупое гусарство
И расходитесь по домам,
Паны, вельможное боярство!
А про войну — приказ мой вам! —
Оставьте помыслы и речи.
Толкуйте, не слезая с печи,
Чего бы, мол, поесть, попить...
Кто о войне проговорится,
Кому во сне она приснится,
Того пошлю куниц ловить!»

Итак, латынь зашевелилась,
Троян задумала побить…
Откуда ухарство явилось,
Отколь взялась такая прыть?
Царя ослушалось боярство,
Вельможи взбунтовали царство.
Вельможи! Лихо будет вам.
Пропали головы и души!
Обрежут всем носы и уши
И предадут вас палачам.

Сказав сие, махнул рукою,
Напыжась грозно, вышел вон
Надменной поступью такою,
Что всякий был ошеломлен.
Остались в дураках вельможи,
У них повытянулись рожи,
Никто и жизни был не рад.
Рысцою в ратушу бедняги
Метнулись после передряги,
Когда уж наступил закат.

О муза, — панночке парнасской
Твержу, — спустись ко мне на час!
Утешь меня своею лаской
И опиши не без прикрас
Латынь в разгар военных сборов:
И рекрутов, и волонтеров,
Порядок войсковой и лад,
Оружие, мундиры, сбрую.
Мне сказку расскажи такую,
Где слово каждое впопад.

Совет они держали долгий,
До хрипоты кричали тут;
Шли про царя Латина толки, —
Что, дескать, на него плюют,
Его угроз ни в грош не ставят
И всё равно войну объявят,
Что рекрут набирать пора.
При этом из казны Латина
Просить не станут ни алтына,
А только у бояр. Ура!

Бояре на листе бумаги
Черкнули живо манифест,
Чтоб войско собралось под стяги
Из разных округов и мест;
Чтоб головы при этом брили,
Но чтоб у всех чуприны были
И чтоб торчал с пол-локтя ус;
Чтоб котелок иметь и ложку,
Пшена, мучицы понемножку,
Да сухари, да сала кус.

Все військо зараз розписали
По разним сотням, по полкам,
Полковників понаставляли,
Дали патенти сотникам.
По городам всяк полк назвався.
По шапці всякий розличався,
Вписали військо під ранжир;
Пошили сині всім жупани,
Наспід же білії каптани,-
Щоб був козак, а не мугир.

Було тут військо волонтирі,
То всяких юрбиця людей,
Мов запорожці-чуприндирі,
Що їх не втне і Асмодей.
Воно так, бачиш, і негарне,
Як кажуть-то - не регулярне,
Та до війни самий злий гад:
Чи вкрасти що, язик достати,
Кого живцем чи обідрати,
Ні сто не вдержать їх гармат.

В полки людей розпреділивши,
І по кватирям розвели,
І, всіх в мундири, нарадивши,
К присязі зараз привели,
На конях сотники финтили,
Хорунжі усики крутили,
Кабаку нюхав асаул;
Урядники з атаманами
Новими чванились шапками,
І ратник всякий губу дув.

Для сильной армії своєї
Рушниць, мушкетів, оружжин
Наклали повні гамазеї,
Гвинтівок, фузій без пружин,
Булдимок, флинт і яничарок.
А в особливий закамарок
Списів, пік, ратищ, гаківниць.
Були тут страшнії гармати,
Од вистрілу дрижали хати,
А пушкарі то клались ниць.

Так вічной пам'яті бувало
У нас в Гетьманщині колись,
Так просто військо шиковало,
Не знавши: стій, не шевелись;
Так славнії полки козацькі
Лубенський, Гадяцький, Полтавський
В шапках, було, як мак, цвітуть.
Як грянуть, сотнями ударять,
Перед себе списи наставлять,
То мов мітлою все метуть.

Жлукта і улики на пушки
Робить галили на захват;
Днища, основниці, ветушки
На принадлежность приправлять.
Нужда перемінить закони!
Квачі, помела, макогони
В пушкарське відомство пішли;
Колеса, бендюги і кари
І самії церковні мари
В депо пушкарськеє тягли.

На сотни, на полки разбили
Всё войско; для таких причин
Пернач полковникам вручили,
А сотникам — патент на чин.
По городам полки назвали;
По шапкам их распознавали.
В ранжир построили вояк,
Одели в синие жупаны
И белые полукафтаны —
Чтоб был казак, а не вахлак.

Здесь были также горлодеры,
Головорезы, храбрецы, —
Не рекруты, а волонтеры,
Как запорожцы-удальцы.
Конечно, регулярно ратью
Не назовешь такую братью,
Зато сердиты воевать:
Украдут и живьем облупят,
Пред сотней пушек не отступят,
Коль «языка» велишь достать.

Определили на квартиры,
По сотням расписали рать
И, нарядив людей в мундиры,
Пошли присягу принимать.
Верхами сотники финтили,
Свой ус хорунжие крутили,
И нюхал есаул табак.
От новых шапок и жупанов
Спесь раздувала атаманов
И всех урядников, служак.

На склад приволокли подарки
Латинцы для своих дружин:
Мушкеты, пики, янычарки,
Винтовки, ружья без пружин:
Горой лежали самопалы,
В углу — фузей запас немалый,
Пищалей и пороховниц.
Там были страшные мортиры:
Тряслись от выстрелов квартиры,
И пушкари валились ниц.

У нас в гетманщине, бывало,
Свои обычаи велись.
Равняясь, войско застывало
Без всяких «стой, не шевелись!».
Казацкий полк любой заправский —
Лубенский, Гадячский, Полтавский —
Все в шапках, словно мак, цветут.
Нагрянут с копьями стальными,
Ударят сотнями лихими —
И подчистую всё метут.

Из ульев, буков и кадушек
Спешили пушки сколотить,
А причиндалы к ним — из вьюшек,
Сновалок, донцев смастерить.
Нужде не писаны законы:
И водовозки, и фургоны,
Колеса, грабли, помело,
Песты, мочальные мазилки
И погребальные носилки —
В приказ пушкарский всё пошло!

Держась воєнного обряду,
Готовили заздалегідь
Багацько всякого снаряду,
Що сумно аж було глядіть.
Для куль - то галушки сушили,
А бомб - то з глини наліпили,
А слив солоних - для картеч;
Для щитів ночви припасали,
І дна із діжок вибивали,
І приправляли всім до плеч.

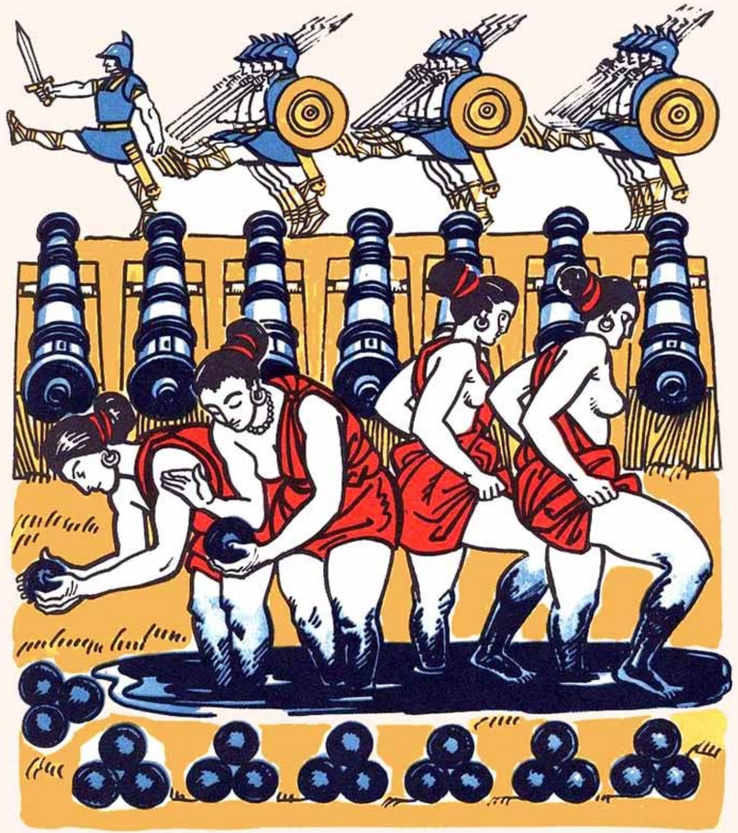
Тогді ну військо муштровати,
Учить мушкетний артикул,
Вперед як ногу викидати,
Ушкварить як на калавур.
Коли пішком-то марш шульгою,
Коли верхом - гляди ж, правою,
Щоб шкапа скочила вперед.
Такеє ратнєє фіглярство
Було у них за регулярство
І все Енеєві на вред.

Не мали палашів, ні шабель,
У них, бач, Тули не було;
Не шаблею ж убит і Авель,
Поліно смерть йому дало.
Соснові копистки стругали
І до боків поначепляли
На валяних вірьовочках;
Із лик плетені козубеньки,
З якими ходять по опеньки,
Були, мов суми, на плечах.

Мов посполитеє рушення
Латина в царстві началось,
Повсюдна муштра та учення,
Все за жолнірство прийнялось.
Дівки на прутах роз'їжджали,
Ціпками хлопців муштровали,
Старі ж учились кидать в ціль.
А баб старих на піч саджали
І на печі їх штурмовали,
Бач, для баталії в примір.

Як амуницю спорядили
І насушили сухарів,
На сало кабанів набили,
Взяли подимне од дворів;
Як підсусідків розписали
І виборних поназначали,
Хто тяглий, кінний, хто же піш,
За себе хто, хто на підставу,
В якеє військо, сотню, лаву,
Порядок як завівсь незгірш:

Були латинці дружні люди
І воюватись мали хіть,
Не всі з добра, хто од причуди,
Щоб битися, то рад летіть.
З гаряча часу, перші три дні,
Зносили всяке збіжжя, злидні
І оддавали все на рать:
Посуду, хліб, одежу, гроші
Своєй отчизни для сторожі,
Що не було де і дівать.

Хоть рады были, хоть не рады,
А про военный обиход
Пришлось готовить впрок снаряды, —
Так много, просто дрожь берет!
Из глины ядер налепили,
Для пуль — галушек насушили,
Солили сливы — на картечь.
В щиты корыта превращали,
Из бочек днища вышибали,
Прилаживали их у плеч.

Здесь муштровали рать помногу:
Метать учили артикул,
Выкидывать красиво ногу,
Мушкеты брать на караул.
Была у всех одна забота:
Шагает левою пехота,
А клячи — правой марш вперед!
За регулярность у боярства
Сходило ратное фиглярство.
Грозились на троянский сброд!

Беда без палашей и сабель!
Ведь у латинцев Тулы нет.
Ну что ж! Убит не саблей Авель, —
Дубиной, слышь, он был огрет.
Решили все из деревяшек
Понастрогать казацких шашек,
А вместо ранцев, так и быть,
Лукошки, кузовки, плетенки,
С какими ходят по опенки,
Для новобранцев раздобыть.

На страх Энею ополченье
В латинском царстве поднялось.
Повсюду началось ученье.
Хлебнуть солдатчины пришлось.
На прутьях девки гарцевали,
Хлыстами хлопцев муштровали,
Меж тем как старые хрычи,
Баталии примерной ради,
Своих старух держа в осаде,
Их штурмовали на печи.

Всю амуницию пригнали;
На сало били кабанов.
Сушили сухари, взимали
Везде подымщину с дворов.
И расписали напоследок,
Кто — выборный, кто — подсоседок,
Кто — конный, пеший, кто — с тяглом,
Кто — за себя, кто — на подставу,
В какое войско, сотню, лаву.
Порядок навели кругом.

К войне рвались латинцы смело.
Не столько требовала честь,
Как придурь в головах засела
И надо было в драку лезть.
Три дня подряд свои пожитки
В горячке до последней нитки
Спешили жертвовать на рать.
Отчизне в помощь отовсюду
Тащили хлеб, казну, посуду.
Уж было некуда девать!

Се поралася так Амата,
К війні латинців підвела;
Смутна була для неї хата,
На улиці все і жила.
Жінки з Аматою з'єднались,
По всьому городу таскались
І підмовляли воювать.
Робили з Турном шури-мури
І затялись, хоть вон із шкури,
Енеєві дочки не дать.

Гуде в Латії дзвін віщовий
І гасло всім к війні дає,
Щоб всяк латинець був готовий
К війні, в яку їх злость веде.
Там крик, тут галас, там клепало,
Тісниться люд, і все тріщало.
Війна в кровавих ризах тут;
За нею рани, смерть, увіччя,
Безбожность і безчоловіччя
Хвіст мантії її несуть.

Коли жінки де замішались,
І їм ворочати дадуть;
Коли з розказами втаскались
Та пхикання ще додадуть,
Прощайсь навік тогді з порядком,
Пішло все к чорту неоглядком,
Жінки поставлять на своє!
Жінки! Коли б ви більше їли,
А менш пащиковать уміли,
Були б в раю ви за сіє.

Була в Латії синагога,
Збудована за давніх літ
Для Януса, сердита бога,
Который дивних був приміт:
Він мав на голові дві тварі,
Чи гарнії були, чи харі,
Об тім Вергілій сам мовчить;
Но в мирне врем'я запирався,
Коли ж із храма показався,
Якраз війна і закипить.

Як Турн біснується, лютує,
В сусідні царства шле послів,
Чи хто із них не порятує
Против троянських злих синів;
Коли Латин од поєдинків
Сховавсь під спід своїх будинків
І ждав, що буде за кінець;
Коли Юнона скрізь літає,
Всіх на Енея навертає
Весільний збить з його вінець,-

По дзвону вся латинь сунула,
До храма з криком всі неслись,
І навстяж двері одімкнула,
І Янус вибіг, як харциз.
Воєнна буря закрутила,
Латинське серце замутила,
Завзятость всякого бере;
«Війни, війни!» - кричать, бажають,
Пекельним пламенем палають
І молодеє, і старе.

Старалась о войне Амата
И хлопотала, как могла.
Казалась ей постылой хата,
На улице она жила.
А женщины с Аматой спелись
И, словно белены объелись,
Всех подстрекали воевать,
Водили с Турном шуры-муры
И зареклись, хоть вон из шкуры,
Энею девки не отдать!

Гудит сигнал тревоги ратной,
Скликая на войну латынь.
Бьет злоба в колокол набатный.
Сумятица, куда ни кинь,
Шум, гомон, крики, звон клепала;
Уже война, подняв забрало,
В кровавых ризах тут как тут.
За ней — раненья, смерть, увечье;
Безбожность и бесчеловечье
Подол плаща ее несут.

Коль женщины не впору встрянут —
Сперва захнычут невзначай,
Затем соваться всюду станут, —
Советчицам лишь волю дай!
Тогда забудешь о порядке,
Пойдет всё к черту без оглядки,
О женщины! Не утаю,
Что, если б вы побольше ели
И меньше тарантить умели,
За это были бы в раю.

В земле латинской синагога
Стояла с дедовских времен
Для Януса, лихого бога,
И был о двух обличьях он.
Пригожи с виду или хари
Для устрашенья смертной твари —
Про то молчит Вергилий сам.
Известно, впрочем, по преданью,
Что мир в стране сменялся бранью,
Как только отмыкали храм.

Пока, беснуясь, Турн посланцев
В соседние державы шлет,
На сукиных сынов троянцев
Искать управы всех зовет.
Пока Латин от потасовки
Скрывается в своей кладовке
И ждет, когда беде конец,
Пока Юнона всюду вьется,
Пока богине сбить неймется
С Энея свадебный венец, —

По звону люди всколыхнулись,
К войне у всех припала страсть.
Ворота храма распахнулись,
И Янус, как разбойник, шасть!
В сердцах латинских бедокуря,
Военная взыграла буря,
И каждый ухарством объят.
«Войны, войны!» — кричат, желают,
Геенским пламенем пылают,
Стремятся в битву стар и млад.

Латинці військо хоть зібрали,
Та треба ж військову должносних,
Які б на щотах класти знали,
Які письменнійші із них.
Уже ж се мусить всякий знати,
Що військо треба харчовати
І воїн без вина -хом'як.
Без битой голої копійки,
Без сей прелесниці-злодійки
Не можна воювать ніяк.

Нехай турбуються латинці,
Готовляться против троян,
Нехай видумують гостинці
Енею нашому в із'ян.
Загляньмо, Турн що коверзує,
Троянцям рать яку готує,
Бо Турн і сам дзіндзівер-зух!
Коли чи п'є - не проливає,
Коли чи б'є - то вже влучає,
Йому людей давить, як мух!

Були златії дні Астреї,
І славний був тогді народ;
Міняйлів брали в казначеї,
А фіглярі писали щот,
К роздачі порції - обтекар;
Картьожник - хлібний добрий пекар,
Гевальдигером - був шинкар,
Вожатими - сліпці, каліки,
Ораторами - недоріки,
Шпигоном - з церкви паламар.

Та й видно, що не був в зневазі,
Бо всі сусідні корольки
По просьбі, мовби по приказі,
Позапаляючи люльки,
Пішли в поход з своїм народом,
З начинням, потрухом і плодом,
Щоб Турнові допомагать:
Не дать Енеєві женитись,
Не дать в Латії поселитись,
К чортам енейців всіх послать.

Всього не можна описати,
В Латії що тогді було,
Уже зволялися читати,
Що в голові у них гуло.
К війні хватались, поспішались,
І сами о світі не знались,
І все робили назворот;
Що строїть треба, те ламали,
Що треба кинуть, те ховали,
Що класть в кишеню, клали в рот.

Не хмара сонце заступила,
Не вихор порохом вертить.
Не галич чорна поле вкрила,
Не буйний вітер се шумить:
Се військо йде всіма шляхами,
Се ратне брязкотить збруями,
В Ардею-город поспіша.
Стовп пороху під небо в'ється,
Сама земля, здається, гнеться;
Енею! Де тепер душа?

Однако для такой затеи —
Где должностной народ? Где власть?
Нужны же войску грамотеи
И мастера на счетах класть!
Замечу кстати, не речами
Питают войско, а харчами,
И воин без вина — хомяк.
А без прелестницы-злодейки,
Без битой меченой копейки
Нам воевать нельзя никак.

Теперь мы знаем, как латинцы
Поход готовят на троян,
Какие припасли гостинцы
Энею нашему в изъян.
Еще проведать бы недурно,
Какой ждать каверзы от Турна?
Он — хват, сам черт ему не брат!
Уж коли пьет — не проливает,
Уж коли бьет — так попадает.
Людей, как мух, давить он рад.

Златые были дни Астреи,
И славный был тогда народ;
Менялу брали в казначеи,
А фигляры писали счет;
Раздатчик порций был аптекарь;
Картежник был усердный пекарь,
Гевальдигером был шинкарь,
Слепорожденный был вожатый,
Косноязычный был глашатай,
Шпион — из церкви пономарь.

Турн витязь был не из последних.
И, трубки раскурив, тотчас
Все корольки земель соседних,
Считая просьбу за приказ,
Пошли в поход со всем народом,
И с потрохами, и с приплодом,
Чтоб Турну-удальцу помочь:
Энею помешать жениться,
Не дать в Латии поселиться,
К чертям прогнать энейцев прочь!

Возможно ль описать словами
Латинцев ошалелый вид?
Они уж признавали сами,
Что в головах у них гудит.
От спешки впрямь оторопели,
Метались, как в котле кипели,
Всё делали наоборот:
Что строить нужно, то ломали,
Что кинуть — с полу поднимали,
Что класть в карман — то клали в рот.

Не туча солнце заслонила,
Не буйный вихрь кружил, пыля,
Не стая галок чернокрыла
Слеталась нынче на поля.
По всем шляхам, гремя булатом,
Шла рать навстречу супостатам,
К Ардее-городу спеша.
Казалось, пыль до неба вьется,
Сама земля, казалось, гнется.
Эней! Прощай твоя душа!

Мезентій наперед тірренський
Пред страшним воїнством гряде,-
Було, полковник так Лубенський
Колись к Полтаві полк веде,
Під земляні полтавські вали
(Де шведи голови поклали),
Полтаву-матушку спасать;
Пропали шведи тут, прочвари,
Пропав і вал -а булевари
Досталось нам тепер топтать.

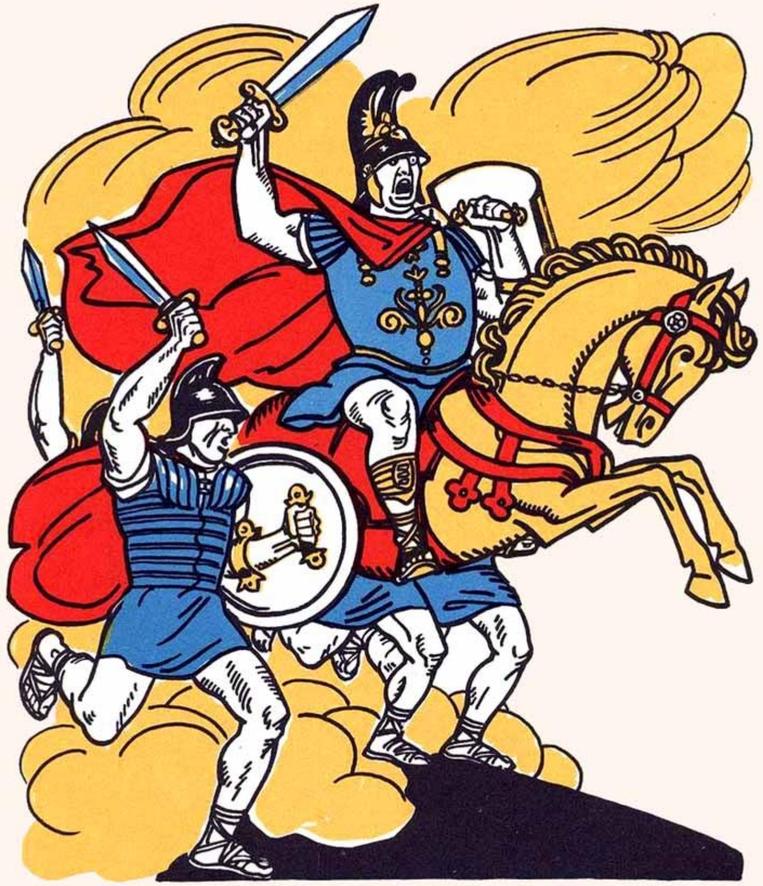
Цекул, пренестський коваленко,
В Латію з військом также пхався,
Так Сагайдачний з Дорошенком
Козацьким військом величався.
Один з бунчуком перед раттю,
Позаду другий п'яну браттю
Донським нагаєм підганяв.
Рядочком їхали гарненько,
З люльок тютюн тягли смачненько,
А хто на конику куняв.

За сим на бендюгах плететься
Байстрюк Авентій-попадич,
З своєю челяддю ведеться,
Як з блюдолизами панич.
Знакомого він пана внучок,
Добродій песиків і сучок
І лошаків мінять охоч.
Авентій був розбійник з пупку,
Всіх тормошив, валяв на купку,
Дивився бісом, гадом, сторч.

За сими плентавсь розбишака,
Нептунів син, сподар Мезап,
До бою був самий собака
І лобом бився, так, мов цап.
Боєць, ярун і задирака,
Стрілець, кулачник і рубака,
І дужий був з його хлопак;
В виски, було, кому як впнеться,
Той насухо не оддереться;
Такий ляхам був Желізняк.

Тут військо кіннеє валилось
І дуже руччеє було;
Отаман звався Покотиллос,
А асаул Караспуло.
Се греческії проскіноси,
Із Біломор'я все пендоси,
З Мореа, Дельга, Кефалос;
Везли з собою лагомини,
Оливу, мило, риж, маслини,
І капама, кебаб калос.

Другим шляхом, з другого боку,
Агамемноненко Галес
Летить, мов поспіша до сроку
Або к воді гарячий пес;
Веде орду велику, многу
Рутульцеві на підпомогу;
Тут люд був разних язиків:
Були аврунці, сидицяне,
Калесці і ситикуляне
І всяких-разних козаків.

Мезентий впереди Тирренский,
И воинства за ним стена.
Точь-в-точь полковник так Лубенскин
Свой полк в былые времена
Вел к земляным валам Полтавы
(Где шведы полегли без славы) —
Полтаву-матушку спасать.
И шведов-чудищ нет в помине,
И вал исчез, — осталось ныне
Одни бульвары нам топтать.

Сынок Вулканов, из Пренесте
Цекул в Латию с войском шел.
Не так ли с Сагайдачным вместе
Казаков Дорошенко вел?
Он с бунчуком скакал пред ратью,
А друг его хмельную братью
Донской нагайкой подгонял.
Рядочком ехали-пылили
И смачно трубками дымили,
А кое-кто в седле дремал.

Затем на битюгах тащился
Авентий-попадьич, байстрюк,
И с челядью он обходился,
Как с прихлебалами барчук.
Знакомому был пану внучек,
Господских кобельков и сучек
И лошаков менять умел.
Разбойник от рожденья — бучу
Любил поднять, валил всех в кучу
И чертом, бирюком глядел.

Нептунов сын, буян, вояка,
Мезап за ними следом брел.
В бою был сущая собака
И лбом бодался, как козел.
Боец, горлан и забияка,
Стрелок, кулачник и рубака,
И дюжий из него казак.
В виски кому-нибудь вопьется —
Тот насухо не отдерется.
Точь-в-точь как ляхам —Железняк!

А дальше конница стремилась,
Испытанное войско шло:
Там атаман был Покотиллос,
А есаул — Караспуло,
Лихие греческие части!
Они везли с собою сласти —
Пирожные, кебаб-калос,
А также мыло, рис, оливы —
Всё, чем богат их край счастливый:
Морея, Дельта, Кефалос.

Другой дорогою — обходной —
Агамемноненко Галес
Стремглав, как пес к воде холодной,
Летит врагу наперерез.
Галес орду велику, многу
Ведет рутульцу на подмогу.
Тут люди всяких языков:
Аврунцы есть и сидицяне,
Калесцы и ситикуляне
И пропасть разных казаков.

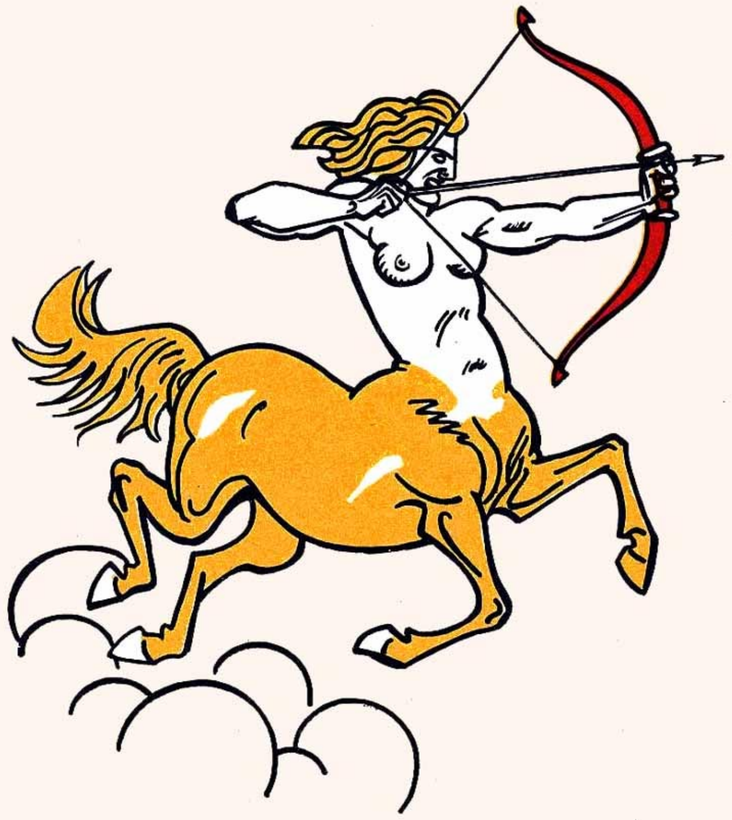
За сими панська дитина,
Тезейович пан Іполит,-
Надута, горда, зла личина,
З великим воїнством валить.
Се був панич хороший, повний,
Чорнявий, красний, сладкомовний,
Що й мачуху був підкусив.
’Він не давав нікому спуску,
Одних богинь мав на закуску,
Брав часто там, де не просив.

Тут ще наїзниця скакала
І військо немале вела,
Собою всіх людей лякала
І все, мов помелом, мела;
Ся звалась діва-цар Камілла,
До пупа жінка, там - кобила,
Кобилячу всю мала стать:
Чотири ноги, хвіст з прикладом,
Хвостом моргала, била задом,
Могла і говорить, і ржать.

Не можна, далебі, злічити,
Які народи тут плелись,
І на папір сей положити,
Як, з ким, коли, відкіль взялись.
Вергілій, бач, не нам був рівня,
А видно, що начухав тім’я,
Поки дрібненько описав.
Були рутульці і сіканці,
Аргавці, лабики, сакранці,
Були такі, що враг їх зна.

Коли чував хто о Полкані,
То це була його сестра:
Найбільш блукали по Кубані,
А рід їх вийшов з-за Дністра.
Камілла - страшна войовниця,
І знахурка, і чарівниця,
І скора на бігу була;
Чрез гори і річки плигала,
Із лука мітко в ціль стріляла,
Багацько крові пролила.

Така-то збірниця валилась,
Енея щоб побити в пух;
Уже Юнона де озлилась,
То там запри кріпкенько дух.
Жаль, жаль Енея-неборака,
Коли його на міль, як рака,
Зевес допустить посадить.
Чи він ввильне од сей напасті,
Побачимо те в п’ятой часті,
Коли удасться змайстерить.

Сыночек панский, богоданный
Тезеевич пан Ипполит,
В Ардею прется, дьявол чванный,
И воинство за ним валит.
Барчук упитанный, смазливый,
Чернявый был, сладкоречивый,
И мачеху он искусил;
Держал богинь лишь на закуску,
А смертным не давал он спуску,
Брал часто там, где не просил.

Еще наездница скакала
И войско грозное вела.
Людей пугала и брыкала
И всё, как помелом, мела.
Девица та звалась Камиллой
И от пупа была кобылой,
Имела всю кобылью стать:
Ноги четыре, хвост с прикладом,
Хвостом хлестала, била задом,
Умела говорить и ржать.

Ей-ей, и сосчитать не сможешь
Народов тех, что здесь толклись.
И на бумагу не положишь, —
Откуда все они взялись?
Не нам чета, в другое время
Вергилий жил, а тоже темя
Чесал он, видно, в свой черед.
Рутульцы были тут, сиканцы,
Аргавцы, лабики, сакранцы
И те, что черт их разберет!

Вы слыхивали о Полкане?
Она была его сестра.
Слонялись долго по Кубани,
А род вели из-за Днестра.
Сама Камилла, царь-девица,
Воительница, чаровница,
Была проворна на скаку,
Из лука метко в цель стреляла
И крови пролила немало,
Должно быть, на своем веку.

Такое сборище грозилось
Энея распатронить в пух;
Когда Юнона обозлилась —
Уж затаить придется дух!
Жаль, жаль Энея нам, однако!
Неужто Зевс его, как рака,
На мель позволит посадить?
Иль избежит он сей напасти?
Увидим это в пятой части,
Коли удастся смастерить.

Частина п'ята

Біда не по дерев'ях ходить,
І хто ж її не скуштував?
Біда біду, говорять, родить,
Біда для нас - судьби устав!
Еней в біді, як птичка в клітці;
Запутався, мов рибка в сітці;
Терявся в думах молодець.
Ввесь світ, здавалось, зговорився,
Ввесь мир на його напустився,
Щоб розорить його вкінець.

Еней ту бачив страшну тучу,
Що на його війна несла;
В ній бачив гибель неминучу
І мучився страшно, без числа.
Як хвиля хвилю проганяла,
Так думка думку пошибала;
К олімлським руки протягав,
Надеждою хоть підкреплявся,
Но переміни він боявся,
І дух його ізнемогав.

Часть пятая

Беда не по деревьям ходит.
Ее отведает любой.
Беда беду с собой приводит.
Она — устав судьбы людской.
Эней в беде — как птичка в клетке;
Запутался, как рыбка в сетке,
Теряясь в мыслях, молодец.
Как будто целый свет сплотился,
На горемыку напустился,
Чтоб сокрушить его вконец.

Неслась война зловещей тучей
На стан троянцев, и Эней
Грозы страшился неминучей,
Свою погибель видя в ней.
И как волна волну сменяла,
Так дума думу прогоняла.
Он духом был изнеможен,
Его надежды были бренны,
И, опасаясь перемены,
К Олимпу обращался он.

Ні ніч його не вгамовала,
Він о війні все сумував;
І вся коли ватага спала,
То він по берегу гуляв,
Хоть з горя сильно ізнемігся;
Мов простий, на піску улігся,
Та думка спати не дала.
Скажіть, тогді чи дуже спиться,
Як доля против нас яриться
І як для нас фортуна зла?

«Венерин сину! Не жахайся,-
Дід очеретяний сказав,-
І в смуток дуже не вдавайся,
Ти гіршії біди видав;
Війни кривавой не страшися,
А на олімпських положися,
Вони все злеє оддалять.
А що мої слова до діла,
Лежить свиня під дубом біла
І тридцять білих поросят.

О сон! З тобою забуваєм
Все горе і свою напасть;
Чрез тебе сили набираєм,
Без тебе ж мусили б пропасть.
Ти ослабівших укріпляєш,
В тюрмі невинних утішаєш,
Злодіїв снищами страшиш;
Влюблених ти докупи зводиш,
Злі замисли к добру приводиш,
Пропав - од кого ти біжиш.

На тім-то берлозі свиноти
Іул построїть Альбу-град,
Як тридесять промчаться годи.
З Юноною як зробить лад.
Однаково ж сам не плошайся,
З аркадянами побратайся,
Вони латинцям вороги:
Троянців з ними як з'єднаєш,
Тогді і Турна осідлаєш,
Все військо виб'єш до ноги.

Енея мислі турбовали,
Но сон таки своє бере;
Тілесні сили в кім охляли,
В тім дух не швидко, та замре.
Еней заснув і бачить снище:
Пред ним стоїть старий дідище,
Обшитий весь очеретом;
Він був собі ковтуноватий,
Сідий, в космах і пелехатий,
Зігнувсь, підпершися ціпком.

Вставай, Енею! Годі спати,
Вставай і богу помолись,
Мене ти мусиш також знати:
Я Тібр старий! - ось придивись.
Я тут водою управляю,
Тобі я вірно помагаю,
Я не прочвара, не упир,
Тут будеть град над городами,
Поставлено так між богами...»
Сказавши се, дід в воду - нир.

Спала беспечным сном ватага,
Эней лишь потерял покой.
Всё думал о войне бедняга,
Бродя по берегу с тоской.
Сердешный обессилел с горя,
Улегся на песке у моря,
Но долго не смыкал он глаз.
И впрямь, легко ли сном забыться,
Когда теснит судьбы десница,
Когда фортуна против нас?

«Не ужасайся, сын Венеры, —
Промолвил камышовый дед. —
Не огорчайся свыше меры!
Ты натерпелся горших бед.
Войны не бойся, жди подмоги:
С тобою — олимпийцы-боги.
Они опасность отвратят.
Моим словам поверку сделай:
Ищи свиньи под дубом белой,
С ней — тридцать белых поросят.

О сон, мы у тебя во власти.
Усталым придаешь ты сил,
Ты прогоняешь прочь напасти,
Нам без тебя и свет не мил.
Приносишь слабым подкрепленье,
В тюрьме невинным утешенье,
Злодеев муками страшишь.
Влюбленных сводишь ночью поздней,
К добру приводишь злые козни.
Тот жалок, от кого бежишь!

Промчится тридцать лет отныне,
И заведешь с Юноной лад.
На месте, где ютятся свиньи,
Иул построит Альбу-град.
Но ты и сам не просчитайся!
С аркадянами побратайся!
У них с латинцами вражда.
На помощь призовешь аркадян —
И Турн пропал, будь он неладен!
Всё войско перебьешь тогда.

Энея мысли одолели,
Но сон таки свое берет!
Когда иссякнут силы в теле,
В нем непременно дух замрет.
Энею снится старичище:
В колтун свалялись волосища,
Обшито тело тростником.
Седой, взлохмаченный, кудлатый,
С косматой бородой, горбатый,
Он подпирался посошком.

Настало время пробужденья.
Вставай с молитвой и не трусь!
Меня ты знаешь, без сомненья:
Я Тибром издавна зовусь.
Я водами от века правлю.
Тебя в несчастье не оставлю!
Я не упырь, не черный дух.
Здесь будет град над городами!
Так предначертано богами!» —
Промолвил дед и в реку — плюх!

Еней пробуркався, схопився
І духом моторнійший став;
Водою тібрською умився,
Богам молитви прочитав.
Велів два човни знаряджати,
І сухарями запасати,
І воїнів туди саджать.
Як млость пішла по всьому тілу:
Свиню уздрів під дубом білу
І тридцять білих поросят.

«Чи по неволі, чи по волі? -
Кричить аркадський їм горлань.-
Родились в небі чи - чи долі?
Чи мир нам везете, чи брань?»
«Троянець я, Еней одважний,
Латинців ворог я присяжний! -
Еней так з човна закричав.-
Іду к Евандру погостити,
На перепутті одпочити,
Евандр цар добрий, я чував».

Звелів їх зараз поколоти
І дать Юноні на обід,
Щоб сею жертвою свиноти
Себе ізбавити од бід.
Потім в човни метнувсь хутенько,
Поплив по Тібру вниз гарненько
К Евандру помочі просить;
Ліси, вода, піски зумились,
Які се два човни пустились
З одвагою по Тібру плить.

Евандра син, Паллант вродливий,
К Енею зараз підступив;
Оддав поклон дружелюбивий,
До батька в гості попросив.
Еней з Паллантом обнімався
І в його приязнь заставлявся.
Потім до лісу почвалав,
Де гардував Евандр з попами,
Зо старшиною і панами.
Еней Евандрові сказав:

Чи довго плив Еней,- не знаю,
А до Евандра він доплив;
Евандр, по давньому звичаю,
Тогді для празника курив,
З аркадянами веселився,
Над варенухою трудився,
І хміль в їх головах бродив:
І тілько що човни уздріли,
То всі злякалися без міри,
Один к троянцям підступив.

«Хоть ти і грек, та цар правдивий,
Тобі латинці вороги;
Я твій товариш буду щирий,
Латинці і мені враги.
Тепер тебе я суплікую
Мою уважить долю злую
І постояти за троян.
Я кошовий Еней-троянець,
Скитаюсь по миру, мов ланець,
По всім товчуся берегам.

Эней проснулся, встрепенулся.
Он после ночи стал бодрей.
Водою тибрской всполоснулся,
Прочел молитву поскорей.
«Челны, — сказал он, — снаряжайте
И сухарями нагружайте!»
К подножью дуба бросил взгляд,
И дрожь по телу пробежала:
Там белая свинья лежала,
С ней — тридцать белых поросят!

«По воле или по неволе?
Из горных или дольних стран?
Вы — с миром или биться в поле?» —
Аркадский крикнул им горлан.
«Троянец я, Эней отважный,
Как вы — латинцам враг присяжный,—
С челна последовал ответ. —
С дружиной издалёка еду
К царю Эвандру на беседу.
О нем наслышан целый свет».

Их заколоть велел он: свиньи
Пойдут Юноне на обед,
И, жертву принеся богине,
Эней избавится от бед.
На два челна троянство село.
Пустились вниз по Тибру смело
К Эвандру — помощи просить.
Леса, луга, пески и воды
Дивились: что за мореходы?
Отколь у них такая прыть?

Паллант, Эвандра сын красивый,
Навстречу гостю поспешал;
Поклон отвесивши учтивый,
К отцу радушно приглашал.
Смышлен царевич был аркадский.
Эней Паллаита обнял братски,
С ним общий отыскал язык.
Эвандра увидав с попами,
Со старшиною и панами,
Троянец брякнул напрямик:

Как долго плыл Эней — не знаю,
Однако в праздник наш герой
К желанному причалил краю.
Шел у Эвандра пир горой.
В ту пору, будучи под мухой,
Трудился царь над варенухой,
И хмель бродил уж в головах.
Все были в опьяненье сладком,
Но перетрусили порядком,
Троян увидя на челнах.

«Мол, так и так,— ты справедливый,
Достойный царь, хотя и грек!
Тебе я друг, пока мы живы,
Латинцам недруг я навек.
Просить хочу твою особу,
Не дашь ли войска мне в подсобу,
Чтоб нашим насолить врагам?
Я, кошевой Эней Троянец,
Как бесприютный оборванец,
По всем скитаюсь берегам.

Прийшов до тебе на одвагу,
Не думавши, як приймеш ти:
Чи буду пити мед, чи брагу?
Чи будем ми собі брати?
Скажи, і руку на - в завдаток,
Котора, бач, не трусить схваток
І самих злійших нам врагів.
Я маю храбрую дружину,
Терпівших гіркую годину
Од злих людей і од богів.

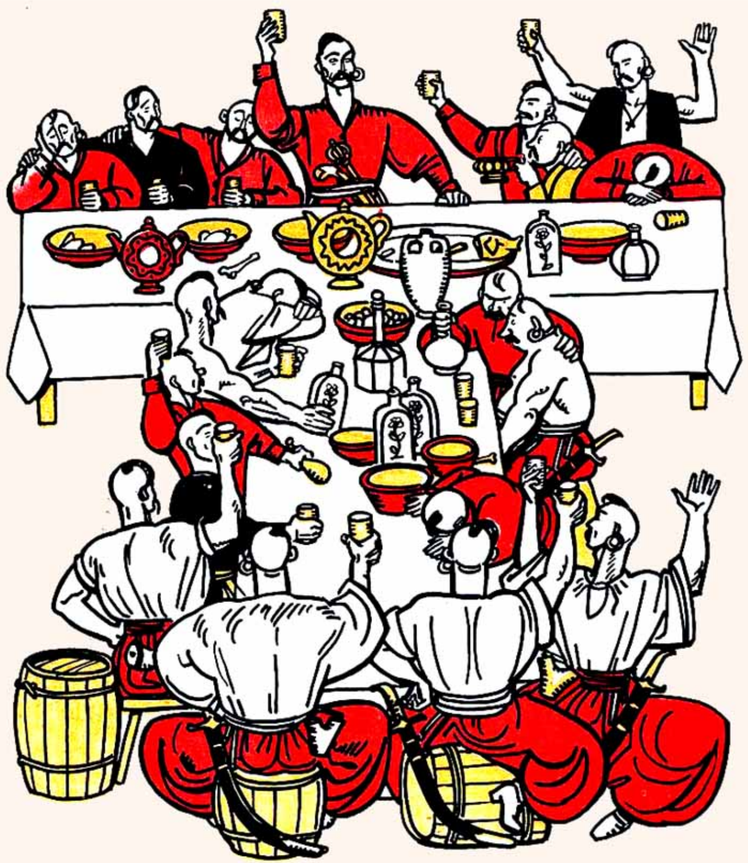
Не поцурайтесь хліба-солі,
Борщу скоштуйте, галушок;
Годуйтесь, кушайте доволі,
А там з труда до подушок.
А завтра, як начне світати,
Готово військо виступати,
Куди ви скажете, в поход;
За мной не буде остановки;
Я з вами не роблю умовки,
Люблю я дуже ваш народ».

Мені найбільше доїдає
Рутульський Турн, собачий син;
І лиш гляди, то і влучає,
Щоб згамкати мене, як блин.
Так лучче в саживці втоплюся
І лучче очкуром, вдавлюся,
Ніж Турнові я покорюсь.
Фортуна не в його кишені;
Турн побува у мене в жмені!
Дай поміч! - я з ним потягнусь».

Готова страва вся стояла,
Спішили всі за стіл сідать;
Хоть деяка позастивала,
Що мусили підогрівать.
Просілне з ушками, з грінками
І юшка з хляками, з кишками,
Телячий лизень тут лежав;
Ягни і до софорку кури,
Печені разної три гури,
Багацько ласих тож потрав.

Евандр мовчав і прислухався,
Слова Енеєві ковтав:
То ус крутив, то осміхався.
Енеєві одвіт сей дав:
«Еней Анхізович, сідайте,
Турбації не заживайте,
Бог милостив для грішних всіх;
Дамо вам війська в підпомогу.
І провіанту на дорогу,
І грошеняток з якийсь міх.

Де їсться смачно, там і п’ється,
Од земляків я так чував;
На ласеє куток найдеться,
Еней з своїми не дрімав.
І, правда, гості доказали,
Що жить вони на світі знали:
Пили за жизнь - за упокой;
Пили здоров’я батька з сином,
І голь-голь-голь, мов клин за клином,
Кричать заставив на розстрой.

К тебе пришел не без отваги:
Не знал, какой найду привет?
Отведаю медку иль браги?
Брататься будем или нет?
Я руку дам тебе в задаток.
Она, поверь, не трусит схваток
И злейших не щадит врагов.
Со мной геройская дружина.
Ей довелось терпеть безвинно
Людские козни, месть богов.

Не погнушайтесь хлебом-солью,
Галушки кушайте, борщок!
Не церемоньтесь, ешьте вволю
И — на подушки, на бочок.
За мной не будет остановки:
Мы на заре, без жеребьевки,
Полки сколотим — ив поход!
Даю — на дружеской основе,
Не ставя никаких условий,
Люблю я крепко ваш народ!»

Меня ужасно допекает
Рутульский Турн, собачий сын:
Латина к битве подстрекает.
Грозит сожрать меня, как блин.
Я затяну очкур на шее
Иль утоплюсь в пруду скорее,
Чем пану Турну покорюсь.
Не у него в горсти фортуна!
Еще в кулак зажму я Турна!
Дай рать — с постылым поборюсь!»

Уж для голодного троянства
На всех столах стояла снедь.
Иные поостыли яства,
Пришлось их снова разогреть.
Рассольник подали с гренками,
Рубцы, похлебку с потрохами,
И куры с фаршем были тут,
Еще язык лежал говяжий;
Столешницы ломились даже
От изобилья вкусных блюд.

Эвандр Энею молчаливо
Внимал и ус крутил, добряк.
С усмешкой, поглядев пытливо,
Троянцу отвечал он так:
«Эней Анхизович, присядьте!
Здоровья попусту не тратьте.
Господь наш милостью богат!
Вам войско снаряжу в подмогу,
Дам провианту на дорогу,
Отсыплю и мешок деньжат!

Где смачно естся, там и пьется —
Так слышал я от земляков.
В утробе уголок найдется
Всегда для лакомых кусков.
Эней со свитой не дремали,
Во здравье чары поднимали,
А также и за упокой.
Все гости выпили чин чином
За процветанье батьки с сыном,
«Ура» крича наперебой.

Троянці п’яні розбрехались
І чванилися без пуття,
З аркадянками женихались,
Хто так, а хто і не шутя.
Евандр точив гостям розкази,
Хвалив Іраклові прокази,
Як злого Кака він убив;
Якії Как робив розбої,
І що для радості такої
Евандр і празник учредив.

А все то хитрость єсть жіноча,
Новинкою щоб підмануть;
Хоть гарна як, а все охоча
Іще гарнійшою щоб буть.
Венера пазуху порвала
І так себе підперезала,
Що вся на виставці була;
Косинку нарошно згубила,
Груднину так собі одкрила,
Що всякого б з ума звела.

Всі к ночі так перепилися,
Держались ледве на ногах;
І на ніч в город поплелися.
Які іти були в силах.
Еней в керею замотався,
На задвірку хропти уклався,
Евандр же в хату рачки ліз;
І там, під прилавком зігнувшись
І цупко в бурку завернувшись,
Захріп старий во весь свій ніс.

Вулкан-коваль тогді трудився,
Зевесу блискавку ковав.
Уздрів Венеру, затрусився,
Із рук і молоток упав.
Венера зараз одгадала,
Що в добрий час сюди попала,
Вулкана в губи зараз черк;
На шию вскочила, повисла,
Вся опустилась, мов окисла,
Білки під лоб,- і світ померк.

Як ніч покрила пеленою
Тверезих, п’яних-всіх людей,
Як хріп Еней од перепою,
Забувши о біді своєй,
Венера без спідниці, боса,
В халатику, простоволоса,
К Вулкану підтюпцем ішла;
Вона тайком к Вулкану кралась,
Неначе з ним і не вінчалась,
Мов жінкой не його була.

Уже Вулкан розм’як, як кваша,
Венера те собі на ус.
За діло, ну! - бере, бач, наша!
Тепер під його підоб’юсь:
«Вулкасю милий, уродливий!
Мій друже вірний, справедливий!
Чи дуже любиш ти мене?»
«Люблю, люблю, божусь кліщами,
Ковадлом, молотом, міхами,
Все рад робити для тебе».

Троянцы спьяну разбрехались
И, небывальщину плетя,
С аркадянками женихались,
Кто — так, а кто и не шутя.
Эвандр ударился в рассказы
Про Геркулесовы проказы:
Как злого Кака он убил,
Какие Как чинил всем беды
И, в честь Геракловой победы,
Какой устроен праздник был.

На то и женская уловка,
Чтоб нас новинкой приманить:
Куда как хороша плутовка,
А ей охота — краше быть!
Венера устремилась к мужу.
Все прелести у ней наружу.
Косынку сорвала сама,
Обтянут стан донельзя, ворот
Чуть не до пояса распорот.
Кто поглядит — сойдет с ума.

Все крепко залили за ворот,
Едва держались на ногах.
Эней побрел с Эвандром в город,
Дорогу щупая впотьмах.
Он спать остался на ступеньках,
А царь пополз на четвереньках
И в хате под прилавком лег.
Там было старику вольготно.
Он в бурку завернулся плотно
И захрапел, как только мог.

Кузнец Вулкан, суровый с виду,
Ковал для Зевса молний пук,
Но задрожал, узрев Киприду,
И молот выронил из рук.
Венере мигом стало ясно,
Что потрудилась не напрасно.
Она Вулкана в губы — чмок!
На шею кинулась, повисла,
Отяжелела и раскисла.
Глаза уперла в потолок.

Окутал сумрак пеленою
Равно и трезвых и хмельных.
Троянцы спали с перепою,
Забыв о горестях своих.
Венера, соскочив с полатей,
Простоволосая, в халате,
К Вулкану кралась босиком,
Как будто с ним и не венчалась,
А скрытно по ночам встречалась
И в кузню бегала тайком.

Вулкан и сам размяк, что кваша;
Венера — ну мотать на ус:
Скорей на приступ! Ломит наша!
К нему теперь я подобьюсь.
«Вулканчик, миленький, красивый,
Мой друг надежный, справедливый,
Ты крепко любишь ли меня?»
— «Люблю со всей сердечной страстью,
Клянусь тебе кузнечной снастью!» —
Сказал поспешно бог огня.

І прилабузнився до Кіпріди,
Як до просителя писець.
Їй корчив разні милі види,
Щоби достать собі ралець.
Венера зачала благати
І за Енеєчка прохати,
Вулкан йому щоб допоміг:
Енеєві зробив би збрую
Із сталі, міді,- золотую,
Такую, щоб ніхто не зміг.

Венера, в облако обвившись.
Махнула в Пафос оддихать,
Од всіх в світелці зачинившись,
Себе там стала розглядать.
Краси пом'яті розправляла;
В волоссі кудрі завивала,
Ну п'ятна водами мочить.
Венера, як правдива мати,
Для сина рада все оддати,
З Вулканом рада в кузні жить.

«Для тебе? - ох, моя ти плітко! -
Вулкан задихавшись сказав.-
Зроблю не збрую, чудо рідко,
Ніхто якого не видав;
Палаш, шишак, панцир зо щитом,
Все буде золотом покрито,
Як тульської кабатирки;
Насічка з черню з образками,
І з кунштиками, і з словами,
Скрізь будуть брязкальця, дзвінки».

Вулкан, до кузні дочвалавши,
Будить зачав всіх ковалів;
Свинець, залізо, мідь зібравши,
Все гріти зараз ізвелів.
Міхи престрашні надимають,
Огонь великий розпаляють,
Пішов тріск, стук од молотів.
Вулкан потіє і трудиться.
Всіх лає, б'є, пужа, яриться,
К роботі приганя майстрів.

А що ж, не так тепер буває
Проміж жінками і у нас?
Коли чого просити має,
То добрий одгадає час
І к чоловіку пригніздиться,
Прищулиться, приголубиться,
Цілує, гладить, лескотить,
І всі сустави розшрубує,
І мізком так завередує,
Що сей для жінки все творить.

І сонце злізло височенько,
Уже час сьомий ранку був,
Уже закушовав смачненько,
Хто добре пінної лигнув;
Уже онагри захрючали,
Ворони, горобці кричали,
Сиділи в лавках крамарі;
Картьожники же спать лягали,
Фіндюрки щоки підправляли,
В суди пішли секретарі.

Хитрец к Венере с миной сладкой
Прильнул умильно, не дыша;
Так льнет к просителям украдкой
Писец, чернильная душа.
Венера начала мздоимца
Молить за своего любимца:
«Энею моему, Вулкась,
Доспехи скуй из меди, стали, —
Ни меч, ни пуля чтоб не брали, —
И чистым золотом укрась!»

«Ох, для тебя, моей утехи, —
Вулкан с одышкой молвил так, —
На диво сделаю доспехи:
Палаш, и панцирь, и шишак.
Щит супротив клинков рутульских,
Не хуже табакерок тульских,
Покрою золотом я сам;
Там будет и насечка с чернью
(Фигурки, притчи, изреченья)
И побрякушки по краям».

Кто станет осуждать Венеру?
Все жены так морочат нас.
Иная, по ее примеру,
Для просьбы выбрав добрый час,
К супругу на колени вскочит,
Целует, ластится, щекочет,
Голубит, гладит, жмется, льнет,
Лепечет: «Родненький, красавчик...»
И, каждый развинтив суставчик,
По-свойски дело повернет.

Летит на тучке втихомолку
Венера в Пафос отдохнуть;
Торопится в свою светелку,
Чтоб на защелку дверь замкнуть,
Красу измятую расправить,
Щипцами пряди раскудрявить,
Примочки к пятнам приложить.
Киприда для сынка родного
Собой пожертвовать готова
И в кузнице с Вулканом жить.

Хромой Вулкан подручных будит.
Собрав свинец, железо, медь,
Он кузнецов работать нудит,
Велит металлы разогнуть.
Меха раздули попроворней,
Заполыхало пламя в горне.
Вулкан без устали кует,
Потеет, злится, смотрит зверем
И колотушки подмастерьям,
Чтоб не ленились, раздает.

Уж солнце верх взяло над, мраком.
Пробило шесть, и кто-нибудь
Уже закусывал со смаком,
Успев как следует хлебнуть.
Трещали воробьи, сороки,
Багрила потаскуха щеки,
Открылись лавки и лари.
Укладывался спать картежник,
И молотком стучал сапожник,
Спешили в суд секретари.

А наші з хмелю потягались,
Вчорашній мордовав їх чад:
Стогнали, харкали, сморкались,
Ніхто не був і світу рад.
Не дуже рано повставали
І льодом очі протирали,
Щоб освіжитись на часок.
Потім взялись за оковиту
І скликали річ посполиту -
Поставить, як іти в похід.

Іди служи, годи Енею,
Він зна воєнне ремесло;
Умом і храбростю своєю
В опрічнє попав число.
А ви, аркадці,- ви не труси,
Давайте всім і в ніс, і в уси,
Паллант мій ваш єсть отаман.
За його бийтесь, умирайте,
Енеєвих врагів карайте,
Еней мій сват,- а ваш гетьман.

Тут скілько сотень одлічили
Аркадських жвавих парубків
І в ратники їх назначили;
Дали їм в сотники панів.
Дали значки їм з хоругвою,
Бунчук і бубни з булавою,
Списів, мушкетів, палашів.
На тиждень сала з сухарями,
Барильце з срібними рублями,
Муки, пшона, ковбас, коржів.

А вас, Анхізович, покорно
Прошу Палланта доглядать;
Воно хоть паруб'я, неспорно,
Уміє і склади читать;
Та дурень, молоде, одважне,
В бою як буде необачне,
То може згинуть неборак;
Тогді не буду жить чрез силу,
Живцем полізу я в могилу,
Ізгину, без води мов рак.

Евандр, Палланта підозвавши,
Такі слова йому сказав:
«Я, рать Енею в поміч давши,
Тебе начальником назвав.
А доки в паці будеш грати?
З дівками день і ніч ганяти
І красти голубів у всіх?
Одважний жид грішить і в школі,
Іди лиш послужи на полі;
Ледащо син - то батьків гріх.

Беріте рать, ідіте з богом,
Нехай Зевес вам помага,-
Тут частовались за порогом,
Евандр додав такі слова: -
Зайдіть к лідійському народу,
Вони послужать вам в пригоду,
На Турна підуть воювать.
Мезентій їх тіснить, зжимає,
На чинш нікого не пускає,
Готові зараз бунт піднять».

А наши харкали, стонали.
Их разбирал вчерашний чад.
Они похмелье проклинали.
Никто и жизни был не рад!
Вздыхая, льдом протерли очи,
Чтоб освежиться после ночи,
И стал бодрей троянский род.
Хлестнув горелки духовитой,
Собраньем Речи Посполитой
Решили двинуться в поход.

Ступай! Послушен будь Энею.
Не прячься под его крылом.
Он славен доблестью своею,
Владеет ратным ремеслом.
Не бойтесь недругов, аркадцы!
Хлещите в ус и в рыло, братцы!
Ваш атаман — Паллант, он — хват.
Деритесь храбро, умирайте,
Врагов Энеевых карайте!
Вам гетманом — Эней, мой сват.

По сотням тотчас рассчитали
Аркадских резвых пареньков.
Их числить ратниками стали,
Им дали в сотники панов,
Значки с хоругвью войсковою,
Бунчук с пернатой булавою,
Запас недельный сухарей,
Мушкеты, пики с палашами,
Бочонок серебра — рублями.
Муки, пшена, колбас, коржей.

Прошу, Анхизович, покорно:
За хлопцем присмотрите там!
Он — малый с головой, бесспорно,
Читать обучен по складам,
Да дурень — молодой, горячий,
Неосторожный, нетерпячий...
Легко ему попасть в беду.
Не дай господь — убьют беднягу!
Я заживо в могилу лягу,
Как рак на суше, пропаду.

Палланта подозвал родитель:
«Доколе в бабки, мол, играть?
Ты будешь войска предводитель.
Я снарядил Энею рать.
Иди, служи на бранном поле,
Чем с девками гонять на воле
Да голубей таскать у всех!
Ты с нынешнего дня начальник.
Запомни: батька — твой печальник!
Ленивый сын — отцовский грех.

Берите рать, ступайте с богом!
Зевеса воля такова».
Все угостились за порогом,
Эвандра слушая слова.
«Радушно встретят вас лидийцы
И против Турна-кровопийцы
Пойдут с охотой воевать.
Мезентий ими помыкает,
Теснит, на чинш не отпускает,
Они готовы бунтовать».

Пішли, розвивши короговку,
І сльози молодьож лила,
Хто жінку мав, сестру, ятровку,
У інших милая була.
Тогді найбільш нам допікає,
Коли зла доля однімає,
Що нам всього миліше єсть.
За милу все терять готові:
Клейноди, животи, обнови,
Одна дорожє милой - честь!

Сказала: «Милий, на, Енею,
Ту збрую, що ковав Вулкан;
Коли себе устроїш нею,
То струсить Турн, Бова, Полкан;
До збруї що ні доторкнеться,
Все зараз ламнеться і гнеться,
Її і куля не бере;
Устройсь, храбруй, коли, рубайся
І на Зевеса полагайся,
То носа вже ніхто не втре».

І так, питейним під крепившись,
Утерли сльози із очей;
Пішли, марш сумно затрубивши;
Перед же вів сам пан Еней.
Їх первий марш був до байраку.
Прийшовши, стали на біваку;
Еней порядок учредив.
Паллант по армії діжурив.
Трудивсь, всю ніч очей не жмурив,
Еней тож по лісу бродив...

Сказавши, аромат пустила:
Васильки, м'яту і амбре;
На хмарі в Пафос покотила.
Еней же збрую і бере,
Її очима пожирає,
На себе панцир натягає,
Палаш до бока прив'язав,
Насилу щит підняв чудесний,
Не легкий був презент небесний;
Еней роботу розглядав:

Як в північ самую глухую
Еней лиш тілько мав дрімать,
Побачив хмару золотую,
Свою на хмарі гарну мать.
Венера білолика, красна,
Курносенька, очима ясна
І вся, як з кров'ю молоко,
Духи од себе іспускала
І збрую чудную держала,
Явилась так перед синком.

На щиті, в самій середині,
Під чернь, з насічкой золотой,
Конала муха в павутині,
Павук торкав її ногой.
Поодаль був малий Телешик,
Він плакав і лигав кулешик,
До його кралася змія
Крилатая, з сім'ю главами,
З хвостом в версту, страшна, з рогами,
А звалася Жеретія.

Взвилось над головами знамя,
Геройски зашагала рать.
Пошли иные со слезами.
Кто покидал жену, кто — мать,
У третьего была зазноба.
Судьба следит за ними в оба,
Отнять заветное грозя.
Для милой мы терять готовы
Клейноды, животы, обновы,
Но чести нам терять нельзя!

«Эней, надень скорей доспехи!
Их выковал тебе Вулкан.
Теперь получат на орехи
Рутульский Турн, Бова, Полкан!
Булат ломается и гнется,
Как только панциря коснется.
Его и пули не берут.
Рубись, коли, сражайся, бейся
И на Юпитера надейся.
Тебе уж носа не утрут!»

Итак, бойцы глаза утерли,
Питейным славно подкрепясь;
Они под марш унылый перли,
А во главе — троянский князь.
И за ближайшим буераком
Расположились бивуаком;
Эней порядки наводил.
Паллант по армии дежурил,
Очей ни разу не зажмурил;
Троянец по лесу бродил.

Приятный запах испустила:
Амбре и мяту, базилик;
На тучке в Пафос покатила.
Эней издал восторга крик!
Надел Вулкановы доспехи,
Любуясь ими без помехи,
Привесил к поясу палаш.
Насилу поднял щит чудесный
(Нелегок был презент небесный)
И загляделся витязь наш:

Но в полночь самую глухую
Эней, желая задремать,
Увидел тучку золотую,
На ней свою родную мать.
Бела, румяна, круглолица,
Кровь с молоком, как говорится,
А носик вздернутый слегка;
Благоухая, возлежала,
Доспехи чудные держала
Венера, глядя на сынка.

На том щите посередине,
Где чернь с насечкой золотой,
Томилась муха в паутине,
Паук толкал ее ногой.
Поодаль плачущий Телешик
Из миски уплетал кулешик.
К нему по гладкому щиту
Злодейски крался змей крылатый.
Он семиглавый был, рогатый,
А хвост — без малого с версту.

Вокруг же щита на заломах
Найлуччі лицарські діла
Були бляховані в персонах
Іскусно, живо, без числа,
Котигорох, Іван Царевич,
Кухарчич, Сучич і Налетич.
Услужливий Кузьма-Дем'ян.
Кощій з прескверною ягою,
І дурень з ступою новою,
І славний лицар Марципан.

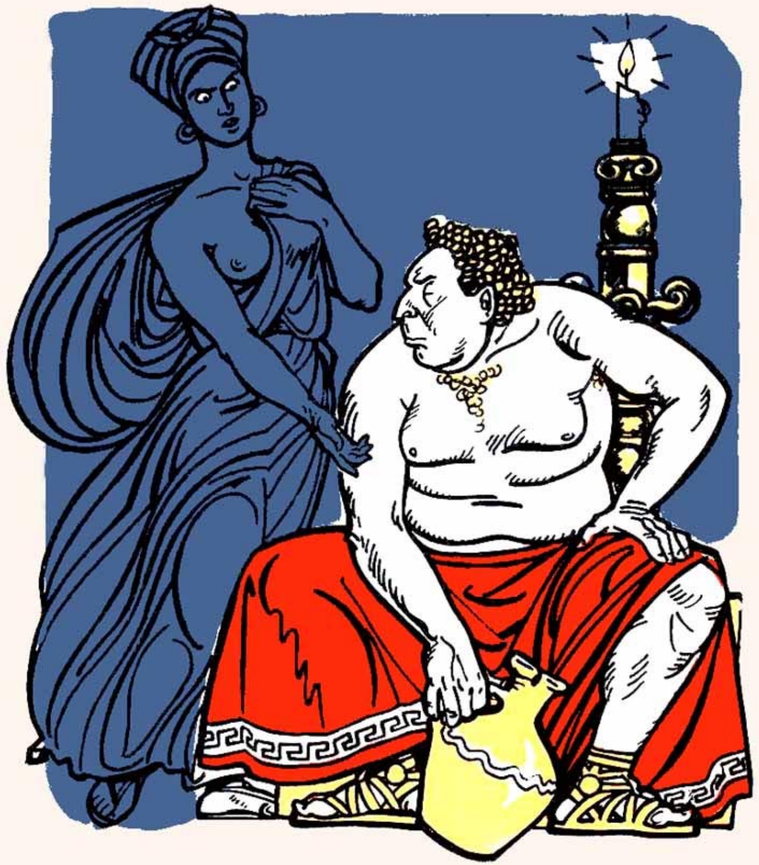
«А що? - Ірися щебетала.-
Сидиш без діла і клюєш?
Чи се на тебе лінь напала?
Чи все троянцям оддаєш?
Коту гладкому не до мишки;
Не втне, бачу, Панько Оришки!
Хто б сподівавсь, що Турн бабак?
Тобі не хист з Енеєм биться,
Не хист з Лавинією любиться,
Ти, бачу, здатний бить собак.

Так пан Еней наш знаряджався,
Щоб дружби Турну доказать;
Напасть на ворогів збирався,
Зненацька копоті їм дать.
Но зла Юнона не дрімає,
Навильот умисли всі знає,
Оп'ять Ірисю посила:
Як можна Турна роздрочити,
Против троянців насталити,
Щоб викоренив їх дотла.

Правдивий воїн не дрімає;
Без просипу же і не п'є:
Мудрує, дума, розглядає,
Такий і ворогів поб'є.
Ну, к чорту! Швидше охмеляйся.
Збирать союзних поспішайся,
На нову Трою нападі.
Еней в чужих землях, блукає,
Дружину в поміч набирає,
Не оплошай тепер: гляди!»

Ірися виль, скользнула з неба,
До Турна в північ шусть в намет;
Він дожидавсь тогді вертепа,
Хлистав з нудьги охтирський мед.
К Лависі од любві був в горі,
Топив печаль в питейном морі,
Так в армії колись велось:
Коли влюбився чи програвся,
То пуншту хлись - судьба поправся!
Вєселлє в душу і влилось!

Сказавши, столик ізвалила,
Шкереберть к чорту все пішло:
Пляшки і чарочки побила,
Пропало все, як не було.
Зробився Турн несамовитий,
Ярився, лютував неситий,
Троянської крові забажав.
Всі страсті в голову стовкнулись,
Любов і ненависть прочнулись:
«На штурм, на штурм!» - своїм кричав

Набор отменный на заломах,
Чеканка дивная была:
Фигуры витязей знакомых
И, в назиданье, их дела.
Всё так искусно, живо, с толком:
Иван-царевич с серым волком,
Катигорох, Кузьма-Демьян,
Кащей, дурак со ступой новой, —
В семье последыш непутевый, —
И славный рыцарь Марципан.

«Ты что? — Ирися щебетала. —
Сидишь без дела и клюешь?
Напала лень? Ума не стало?
Добро троянцам отдаешь?
Отъелся кот — и не до мышки!
Знать, не поймет Панько Оришки.
Уж если ты такой байбак,
Куда тебе с Энеем биться!
С Лавинией не лезь любиться.
Ты годен лишь гонять собак.

Троянец, натянув доспехи,
Готовил недругам подвох;
Он пана Турна для потехи
Надумал захватить врасплох.
Но, замысел Энея зная,
Ирисю шлет Юнона злая
К его сопернику в шатер:
Рутула пробудить от спячки,
Разбередить его болячки,
Чтоб он в табак Энея стер!

Не дремлет настоящий воин;
Как ты, без просыпу не пьет,
Смекает, мыслит, — будь спокоен! —
Такой всех недругов побьет!
К чертям! Живей опохмеляйся!
Подмогой спешно заручайся!
Ты новой Трои не щади!
Эней подался на чужбину,
Лихую сколотил дружину.
Не оплошай теперь, гляди!»

Пан Турн, зевая, ждал вертепа.
К нему Ирися как шмыгнет!
Ночной порой рутул свирепый
С тоски хлестал ахтырский мед.
Любя Лависю, был он в горе,
Печаль топил в питейном море,
Армейский соблюдал закон:
Кто в карты не на ту поставил,
Хвать пунша — и беду поправил!
И точно так же — кто влюблен!

Пихнула столик; вся посуда —
Бутылки, чарки — кувырком!
Осталась лишь осколков груда.
Тури отшвырнул ее пинком.
Все страсти в голову толкнулись,
Любовь и злоба в нем проснулись.
Он бушевал, осатанев,
Рычал, троянской жаждал крови,
Ревел: «На штурм!» — и в этом зове
Сливались ненависть и гнев.

Зібрав і кінних, і піхотних
І всіх для битви шиковав;
І розбишак самих одборних
Під кріпость задирать послав.
Два корпуси докупи звівши,
А на зикратого сам сівши,
На штурм їх не веде, а мчить;
Мезап, Галес в другім отряді
Пішли од берега к ограді,
Побить троянців всяк спішить.

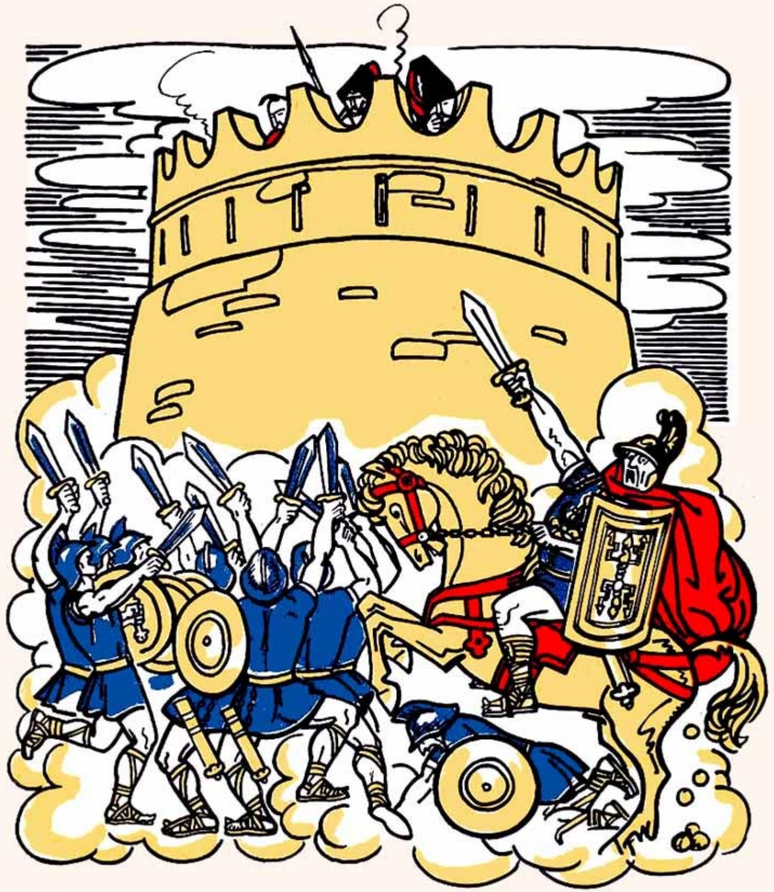
Турн, в міру к валу приступивши,
Скрізь на зикратому гасав;
В розсипку кінних розпустивши,
Сам, як опарений, кричав:
«Сюди, трусливії троянці,
На бой, шкодливії поганці!
Зарились в землю, мов кроти;
Де ваш Еней - жіночий празник?
Пряде з бабами набалдашник!
Не лепсько виглянуть сюди?»

Троянці, в кріпості запершись,
Енея ждали вороття;
З нещастям тісно пообтершись.
Біду встрічали, мов шутя.
Побачивши ж врагів напори,
У башт прибавили запори
І на валу всі залягли;
В віконця з будок виглядали
І носа вон не виставляли,
Шептались і люльки тягли.

І всі його так підкомандні
Кричали, лаяли троян;
Робили глузи їм досадні,
Гірш нівечили, як циган,
Пускали тучами к ним стріли,
А деякі були так смілі,
Що мали перескочить рів.
Троянці уха затикали,
Рутульців лайки не вважали,
Хоть битись всякий з них готів.

У них поставлено в громаді,
Коли на їх лан Турн напре,
То всім сидіть в своїй ограді,
Нехай же штурмом вал бере.
Троянці так і учинили;
На вал колоддя накотили
І разний приправляли вар;
Олію, дьоготь кип’ятили,
Живицю, оливо топили,
Хто лізтиме, щоб лить на твар.

Турн з серця скреготав зубами,
Що в кріпості всі ні гугу;
А стін не розіб’єш, лобами,
З посилку гнися хоть в дугу.
Злость, кажуть, сатані сестриця
Хоть, може, се і небилиця,
А я скажу, що, може, й так:
Од злості Турн те компонує,
Мов сатана йому диктує,
Сам чорт заліз в його кабак.

Собрав немедля пеших, конных,
Для битвы Турн построил рать.
Головорезов беспардонных
Послал под крепость — задирать.
А сам верхом на Белоглазом
Два корпуса на приступ разом
Повел, — верней сказать, помчал.
Отряд с Галесом и Мезапом,
Чтоб укрепленье взять нахрапом,
Вдоль Тибра двинулся на вал.

Ко рву приблизившись вплотную,
На Белоглазом Турн скакал.
Пустивши конных врассыпную,
Как оглашенный, выкликал:
«Сюда, трусливые троянцы!
На бой, шкодливые поганцы!
Зарылись в норы, как кроты.
А где Эней ваш — бабий праздник?
Сидит за прялкой, безобразник?
Наколобродил — и в кусты?»

Троянцы заперли ворота,
Энея терпеливо ждут.
Познав превратностей без счета,
Не стали унывать и тут.
В предвиденье осады скорой,
Давай везде крепить затворы,
Колоды громоздить плашмя.
Глядели в башенные щели,
А носа высунуть не смели.
Шептались, трубками дымя.

Рутулы под командой Турна
Срамили, лаяли троян;
Врагов ругали нецензурно,
Честили хуже, чем цыган.
К ним тучами пускали стрелы,
И всадники, не в меру смелы,
Пытались перепрыгнуть ров.
Трояне уши зажимали,
Обидной брани не внимали,
Но каждый биться был готов.

И порешили всей громадой,
Когда рутул на них напрет.
Отсиживаться за оградой, —
Пускай он штурмом вал берет.
Троянцы так и поступили.
Свинец проворно растопили;
Живица начала бурлить;
В котлах кипели деготь, масло,
Смола, — гостям незваным назло.
Кто сунется — чтоб сверху лить.

Пан Турн заскрежетал зубами:
Сидят себе — и ни гугу!
Как быть? Таранить стены лбами?
Не выйдет, хоть согнись в дугу.
Не зря, наверно, говорится,
Что злоба — сатане сестрица.
С ней впрямь не расстается бес.
Со зла придумал Турн уловку
Под сатанинскую диктовку.
В башку его сам черт залез!

Од злості Турн осатанівши,
Велів багаття розводить.
І військо к берегу привівши,
Казав троянський флот спалить.
Всі принялися за роботу
(На злеє всякий мав охоту),
Огні помчалися к водам.
Хто жар, хто губку з сірниками,
Хто з головней, хто з фітилями
Погибель мчали кораблям.

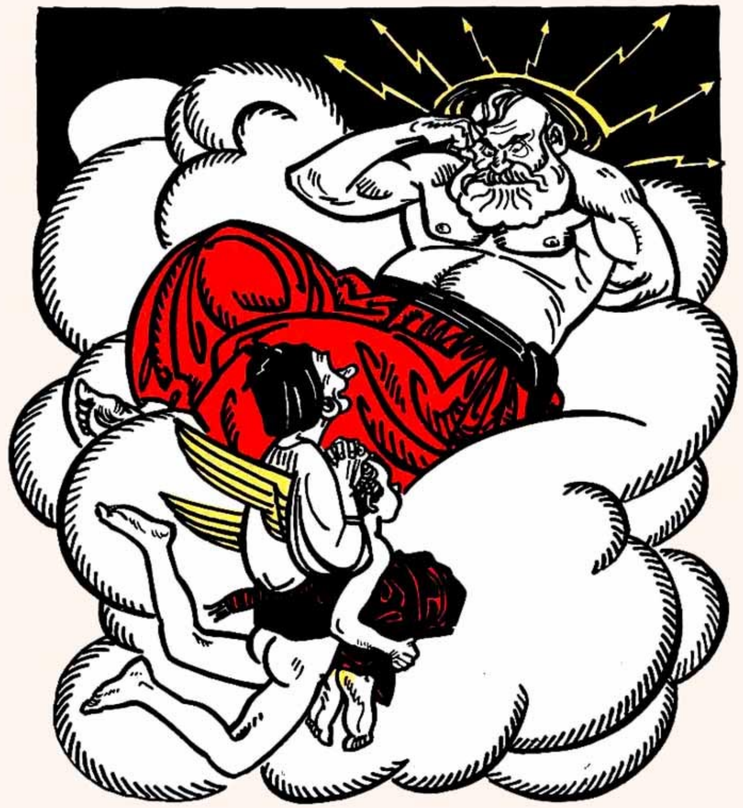
Цібелла, знають во всіх школах,
Що матір'ю була богів;
Ізмолоду була не промах,
Коли ж як стала без зубів,
То тілько на печі сиділа,
З кулешиком лемішку їла
І не мішалася в діла.
Зевес їй оддавав повагу
І посилав од столу брагу,
Яку Юнона лиш пила.

Розжеврілось і закурилось,
Блакитне полом'я взвилось;
Од диму сонце закоптилось,
Курище к небу донеслось,
Боги в Олімпі стали чхати;
Турн їм ізволив тимфи дати,
Богинь напав від чаду дур;
Дим очі їв, лилися сльози,
З нудьги скакали так, як кози;
Зевес сам був мов винокур.

Венера часто докучала
Зевесу самою бридней
За те в немилость і попала,
Що нільзя показать очей.
Прийшла Цібеллу умоляти
І мусила їй обіщати
Купити збитню за алтин,
Щоб тілько Зевса умолила,
Вступиться за троян просила,
Щоб флота не лишився син.

Венеру ж за душу щипало,
Що з флотом поступили так;
Од жалю серце завмирало,
Що сяде син на міль, як рак.
В жалю, в сльозах і гіркім смутку
Богиня сіла в просту будку,
На передку сів Купідон;
Кобила їх везе кривая,
Цібелла де жила старая,
Щоб сій язі оддать поклон.

Цібелла же була ласуха,
Для збитню рада хоть на все;
До того ж страшна говоруха,
О всякій всячині несе.
Стягли її насилу з печі,
Взяв Купідон собі на плечі,
В будинки к Зевсу і поніс.
Зевес, свою уздрівши неню.
Убгав ввесь оселедець в жменю,
Насупив брови, зморщив ніс.

Велит раздуть огонь гигантский
Пан Турн у тибрских берегов.
Он хочет флот зажечь троянский
И доконать своих врагов.
За дело принялись вояки
(Вредить другому склонен всякий),
Готовят гибель кораблям.
С трутом древесным, с фитилями,
С лучиной, с жаром, с головнями
Бегут, неся огонь к волнам.

Цибела, — знают в каждой школе, —
Была родная мать богов.
Она смирилась поневоле,
Когда осталась без зубов.
Тихонько на печи сидела,
С кулешиком лепешку ела,
Не лезла в Зевсовы дела.
В знак уваженья из корчаги
Сливал ей Зевс остатки браги
Той, что Юнона лишь пила.

Сперва затлело, закурилось,
И пламень голубой взвился,
А там и солнце закоптилось, —
Такой дымище поднялся!
От пимфы Турновой, в тревоге,
Чихали на Олимпе боги;
Угар богиням в ноздри лез;
Они метались, точно козы,
Дым ел глаза, бежали слезы;
Как винокур был сам Зевес.

Брехней недаром докучала
Венера Зевсу много раз:
Такая вышла ей опала,
Что показать нельзя и глаз.
Теперь Цибеле поклонилась
И за услугу посулилась
Купить ей сбитню на алтын.
Лишь просит-молит: «Поищи ты
У Зевса для троян защиты,
Чтоб флота не лишился сын!»

Венеру за душу щипало,
Что с флотом поступили так,
И сердце горько замирало:
Ведь сядет сын на мель, как рак!
В слезах печали и унынья
Вскочила в тарантас богиня,
На облучке сел Купидон,
И на кобыле сухопарой
К Цибеле поспешили старой —
К яге помчались на поклон.

Любила сладости старуха,
Как перед сбитнем устоять?
Была к тому же стрекотуха,
Охотница язык чесать.
Едва стащив Цибелу с печи,
Взял Купидон ее на плечи,
В хоромы Зевсовы понес.
Зевес, узрев такую гостью,
Сгреб молча оселедец горстью,
Насупил брови, сморщил нос.

Цібелла перше закректала,
А послі кашлять начала.
Потім у пелену смаркала
І дух п’ять раз перевела:
«Сатурнович, змилосердися,
За рідную свою вступися! -
К Зевесу шокала стара.-
Безсмертних смертні не вважають
І тільки що не б’ють, а лають:
Осрамлена моя гора!

«Та не турбуйтесь, паніматко! -
Зевес з досадою сказав.-
Провчу я всіх - і буде гладко;
Анахтем вічний - Турн пропав!»
Зиркнув, мигнув, махнув рукою
Над Тібром, чудною рікою,
Всі врозтіч кораблі пішли;
Як гуси, в воду поринали,
Із кораблів - сирени стали
І разні пісні підняли.

Мою ти знаєш гору Іду
І ліс, де з капищем олтар;
За них несу таку обиду,
Якой не терпить твій свинар!
На зруб я продала троянцям,
Твоїм молельщикам, підданцям,
Дубків і сосен строїть флот.
Твої уста судьбам веліли,
Були щоб ідські брусся цілі,
Нетлінної од рода в род.

Рутульське військо і союзне
Дрижало од таких чудес;
Злякалось плем’я все окружне,
Мезап дав драла і Галес.
Пороснули і рутуляни,
Як од дощу в шатер цигани,
А тілько Турн один оставсь.
Утікачів щоб перейняти,
Щоб чудо їм розтолковати
По всіх усюдах сам совавсь.

Зиркни ж тепер на тібрські води.
Дивись, як кораблі горять!
Їх палять Турнові уроди,
Тебе і всіх нас кобенять.
Спусти їм - то таке закоять.
І власть твою собі присвоять,
І всім дадуть нам киселя;
Сплюндрують ліс, розрюють Іду;
Мене ж, стару, уб’ють, мов гниду,
Тебе прогонять відсіля».

«Реб’ятушки! - кричав.- Постійте!
Се ж ласка божая для нас;
Одкиньте страх і не робійтє,
Прийшлось сказать Енею: пас.
Чого огнем ми не спалили,
То боги все те потопили,
Тепер троянці в западні.
Живцем в землі їх загромадим,
Разком на той світ одпровадим,
Богів се воля! Вірте мні».

С дороги покряхтев маленько,
Цибела кашлять начала,
В подол сморкнулась хорошенько
И дух пять раз перевела.
«Сатурнович, помилосердствуй!
Своей родимой поусердствуй! —
Слезливо шамкала она. —
Бессмертных смертный унижает
И только что не бьет, а лает.
Гора моя посрамлена.

«Не беспокойтесь, пани матка! —
Зевес с досадою сказал. —
Всех проучу, и будет гладко;
Ваш Турн, анафема, пропал!»
Взглянул, мигнул, махнул рукою
Над Тибром, чудною рекою, —
И врозь поплыли корабли;
Как гуси, в воду окунулись,
В сирен проворно обернулись,
А те и песни завели.

Мою ты знаешь гору Иду,
Где лес и с капищем алтарь.
Я из-за них терплю обиду,
Какой не снес бы твой свинарь!
На сруб я продала Троянам
(Твоей молельни прихожанам)
Дубков и сосен — строить флот.
Уста Юпитера велели,
Чтоб эти брусья не истлели,
Переходя из рода в род.

Войска рутульские в испуге
Дрожали от таких чудес.
И стон прошел по всей округе.
Мезап дал драла и Галес.
Тут порскнули и рутуляне,
Как от дождя в шатер цыгане.
Обратно повернула рать.
Один лишь Турн совался всюду,
Давая толкованье чуду,
Бегущих силясь перенять:

Взглянув теперь на Тибра воды,
Ты видишь — корабли горят?
Их палят Турновы уроды
И крепко всех богов костят.
Еще не то тебе подстроят!
Спусти им — власть твою присвоят.
Дадут нам киселя тогда!
Расхитят лес, разроют Иду,
Меня раздавят, словно гниду,
Тебя прогонят навсегда».

«Ребятушки, мол, не робейте!
То божье знаменье для нас.
Свой страх откиньте и рассейте.
Пришлось сказать Энею — пас!
Чего мы с вами не спалили,
То боги сами потопили.
Теперь троянцы в западне.
Живьем их в землю втопчем, вдавим,
Всех разом на тот свет отправим.
То воля божья, верьте мне!»

Великії у страха очі,
Вся рать неслась, хто швидше зміг.
Назад вертатись не охочі,
Всі бігли, аж не чули ніг.
Оставшись, Турн один маячив,
Нікого вкруг себе не бачив,
Стьогнув зикратого хлистом
І шапку на очі насунув,
Во всі лопатки в лагер дунув,
Що коник аж вертів хвостом.

У главной башти на сторожі
Стояли Евріал і Низ;
Хоть молоді були, та гожі
І кріпкі, храбрі, як харциз.
В них кров текла хоть не троянська,
Якась чужая-бусурманська,
Та в службі вірні козаки.
Для бою їх спіткав прасунок;
Пішли к Енею на вербунок;
Були ж обидва земляки.

Троянці із-за стін дивились,
Пан Турн як з військом тягу дав;
Перевертням морським чудились,
На добре всяк то толковав,
Но Турнові не довіряли;
Троянці правило се знали:
В війні з врагами не плошай;
Хоть утіка - не все женися;
Хоть мов і трусить - стережися;
Скиксуєш раз - тогді прощай!

«А що, як, викравшись помалу,
Забратися в рутульський стан? -
Шептав Низ в ухо Евріалу.-
Го каші наварили б там;
Тепер вони сплять з перепою,
Не дригне ні один ногою,
Хоть всім їм горла переріж.
Я думаю туди пуститься,
Перед Енеєм заслужиться
І сотню посадить на ніж».

Для ночі вдвоє калавури
На всіх поставили, баштах,
Ліхтарні вішали на шнури,
Ходили рунди по валах.
В обозі Турна тихо стало,
І тілько-тілько що блищало
Од слабих блідних огоньків.
Враги троянські почивали.
Од трусів вилазки не ждали;
Оставмо ж сих хропти соньків.

«Як? Сам? Мене оставиш? -
Спитався Низа Евріал.-
Ні! Перше ти мене удавиш,
Щоб я од земляка одстав.
Від тебе не одстану зроду,
З тобою рад в огонь і в воду.
На сто смертей піду з тобой.
Мій батько був сердюк опрічний,
Мовляв (нехай покой му вічний);
Умри на полі як герой».

Но велики у страха очи.
Спасался каждый, кто как мог,
И возвращаться не охочи,
Летели все, не чуя ног.
На поле Турн один маячит,
А войско врассыпную скачет.
Пан Турн огрел коня хлыстом
И шапку на глаза насунул,
Во все лопатки в лагерь дунул,
Конек лишь завертел хвостом.

На страже возле главной башни
Стояли Низ и Эвриал.
Не сыщешь удальцов бесстрашней!
Их черт веревочкой связал.
Хоть были крови не троянской, —
Иной какой-то, басурманской, —
Но знали службу казаки.
Молодцеваты, крепки, ловки,
Пошли к Энею по вербовке;
Водили дружбу земляки.

Глядеть на бегство пана Тура
Троянцам было по нутру;
Дивились оборотням бурно
И толковали всё к добру.
Ума, однако, не теряли
И Турну зря не доверяли:
С врагом воюешь — не плошай!
Он побежал — ты не гоняйся,
Он струсил — ты остерегайся.
Разок скиксуешь и — прощай!

«Забраться бы сейчас к рутулам! —
Так Эвриалу Низ шепнул. —
Хоть перережь их всех огулом —
Никто б ногой не шевельнул!
Храпят, как видно, с перепою.
К ним тайной подкрадусь тропою,
Энею доблесть покажу.
Покруче заварю я кашу,
Разинь храпящих ошарашу,
На нож я сотню посажу!»

Двойную стражу выставляют
На башнях для ночной поры
И фонари уж заправляют,
Чтоб их повесить на шнуры.
Вдоль вала ходят караулы.
Всё стихло. Улеглись рутулы.
Лишь кое-где блестит огонь.
Как видно, в Турновом обозе
Не помышляли об угрозе.
Храпеть оставим этих сонь!

«Как! Ты — один? Меня оставишь? —
Спросил у Низа Эвриал. —
Сначала ты меня удавишь,
Чтоб я от земляка отстал!
С тобой не расставался сроду —
С тобой пойду в огонь и воду!
Не побоюсь и смертных мук.
Трусливый — дружбы не достоин!
Мне говорил: «Умри как воин!» —
Покойный батька мой, сердюк».

«Пожди і пальцем в лоб торкнися,-
Товаришеві Низ сказав,-
Не все вперед - назад дивися.
Ти з лицарства глузд потеряв.
У тебе мати єсть старая,
Без сил і в бідності, слабая,
То і повинен жить для ней,
Одна оставшись без приюту,
Яку протерпить муку люту,
Таскавшись між чужих людей!

«Іноси!» - Низ сказав, обнявшись
Со Евріалом-земляком,
І, за руки любенько взявшись,
До ратуші пішли тишком.
Іул сидів тут з старшиною,
Змовлялись, завтра як до бою
Достанеться їм приступать.
Як ось ввійшли два парубійки,
У брам змінившися од стійки,
І Низ громаді став казать:

От я, пак чисто сиротина,
Росту, як при шляху горох;
Без нені, без отця дитина,
Еней - отець, а неня - бог.
Іду хоть за чужу отчизну,
Не жаль нікому, хоть іслизну,
А пам'ять вічну заслужу.
Тебе ж до жизні рідна в'яже,
Уб'ють тебе, вона в гріб ляже,
Живи для неї, я прошу».

«Був на часах я з Евріалом,
Ми пильновали супостат,
Вони тепер всі сплять повалом,
Уже огні їх не горять.
Дорожку знаю я окромну,
В нічну добу, в годину сонну
Прокрастись можна поуз стан
І донести пану Енею,
Як Турн злий з челяддю своєю
На нас налазить, мов шайтан.

«Розумно, Низ, ти розсуждаєш,
А о повинності мовчиш,
Которую сам добре знаєш,
Мені ж зовсім другу твердиш;
Де общеє добро в упадку,
Забудь отця, забудь і матку,
Лети повинность іспрaвлять;
Як ми Енею присягали,
Для його служби жизнь оддали,
Тепер не вільна в жизні мать».

Коли зволяєтесь - веліте
Нам з Евріалом попитать,
Чкурнем-і поки сонце зійде,
Енея мусим, покидать».
«Яка ж одвага в смутне врем'я!
Так не пропало наше плем'я?» -
Троянці всі тут заревли,
Одважних стали обнімати,
Їм дяковать і ціловати
І красовулю піднесли.

«Потыкай пальцем в лоб сначала!
От рыцарства с ума не спять! —
Прикрикнул Низ на Эвриала. —
Есть у тебя старуха мать!
Ей, бедной, немощной и хворой,
Не сын ли должен быть опорой?
Ты для нее обязан жить!
Легко ль ей будет без приюта,
Под гнетом лет и скорби лютой,
Скитаясь в людях, слезы лить!

Низ увидал, что спор напрасен.
Обнявшись крепко с земляком,
Он тут же вымолвил: «Согласен!»
И в ратушу пошли молчком.
В палату, где со старшиною,
Готовясь к завтрашнему бою,
Сидел Энеев сын Иул,
Явились пареньки честные,
Врата покинув крепостные,
Когда сменился караул.

Вот я, к примеру, сиротина.
Расту, что во поле горох,
Такая у меня судьбина:
Эней — отец, а матерь — бог.
Хоть пригожусь чужой отчизне.
А если б я лишился жизни —
Кому от этого печаль?
Тебя убьют — родимой горе.
Сойдет она в могилу вскоре.
Ужель тебе ее не жаль?»

«Стояли под одной из башен
Мы с Эвриалом на часах.
У недругов огонь погашен.
Спокойно спят они впотьмах.
Мы можем по тропе укромной
Прокрасться в лагерь ночью темной,
Насквозь пройти рутульский стан
И срочно донести Энею,
Что злобный Турн с ордой своею
Суется в крепость, как шайтан.

«Разумно, Низ, ты рассуждаешь,
А все-таки не прав кругом!
Меня в одном ты убеждаешь,
Умалчиваешь о другом.
Где общее добро в упадке —
Отца и мать покинь для схватки!
Ты долг обязан исполнять.
Энею дали мы присягу,
И за него костьми я лягу!
Над этим разве властна мать?»

Пускай дозволит нам громада!
Мы дернем — счастья попытать.
Пока не встало солнце, надо
Энея-князя повидать».
— «В столь смутное для Трои время
Полно отваги наше племя!» —
Раздался одобренья гул.
И все троянцы, без изъятья,
Раскрыли смельчакам объятья.
Братину им поднес Иул.

Іул, Енеїв як наслідник,
Похвальну рацію сказав;
І свій палаш, що звавсь побідник,
До боку Низа прив'язав.
Для милого же Евріала
Не пожалів того кинджала,
Що батько у Дідони вкрав.
І посулив за їх услугу
Землі, овець і дать по плугу,
В чиновні вивесть обіщав.

«Не бійся, добрий Евріале,-
Іул йому сей дав одвіт,-
Ти служиш нам не за пропало,
На смерть несеш за нас живіт,
Твоїм буть братом не стиджуся
І неню заступать кленуся,
Тебе собою заплачу:
Пайок, одежу і кватиру,
Пшона, муки, яєць і сиру
По смерть в довольстві назначу»

Сей Евріал був молоденький,
Так годів з дев'ятнадцять мав,
Де усу буть, пушок м'якенький
Біленьку шкуру пробивав;
Та був одвага і завзятий,
Силач, козак лицарковатий,
Но пред Іулом прослезивсь.
Бо з матер'ю він розставався,
Ішов на смерть і не прощався;
Козак природі покорився.

І так, одважно наша пара
Пустилася в рутульський стан.
На те і місяць вкрила хмара,
І поле вкрив густий туман.
Було се саме опівночі;
Рутульці спали, скілько мочі,
Сивуха сну їм піддала!
Роздігшися, порозкладались,
В безпечності не сподівались
Ні од кого ніяка зла.

«Іул Енейович, не дайте
Паньматці вмерти од нужди,
Їй будьте сином, помагайте
І заступайте від вражди.
Од бід, напраснини, нападку;
Ви самі мали паніматку,
То в серці маєте і жаль;
Я вам старую поручаю,
За вас охотно умираю»,-
Так мовив чулий Евріал.

І часовії, на мушкетах
Поклавшись, спали на заказ;
Хропли всі п'яні на пікетах,
Тут їх застав послідній час!
Переднюю побивши стражу,
Полізли в стан варити кашу;
Низ тут товаришу сказав:
«Приляж к землі ти для підслуху,
А я задам рутульцям духу;
Гляди, щоб нас хто не спіткав».

Как сын Энея и наследник,
Похвальную сказал он речь
И Низу подарил «победник»
(Так величал Иул свой меч).
Для дорогого Эвриала
Не пожалел того кинжала,
Что у вдовы стащил отец.
Чины сулил им за услугу,
Обоим обещал по плугу,
Земли под пашню и овец.

Иул в ответ: «Напрасно тужишь!
Твой труд, поверь, не пропадет.
Ты, Эвриал, нам честно служишь,
Не зря кладешь за нас живот.
Считай меня роднее брата!
Старушку сберегу я свято.
Довольствие назначу ей,
Паек, одёжу и квартиру;
Пшена, муки, яиц и сыру
В избытке — до скончанья дней!»

Был Эвриал дружка моложе:
Ему двадцатый шел годок;
Не ус темнел на белой коже,
А первый мягонький пушок.
Но воин был — храбрей не надо,
Силач и рыцарского склада.
А прослезился наш казак:
Ведь он с родимой разлучался,
Шел умирать и — не прощался.
Он, сердцу покорясь, размяк.

Давайте-ка с отважной парой
Отправимся в рутульский стан!
Зашел за тучи месяц ярый,
И на равнину пал туман.
Порой полночной всем рутулам —
И сотникам и есаулам —
Уснуть сивуха помогла.
Себя заботой не тревожа,
Вблизи костров потухших лежа,
Беспечные не ждали зла.

«Иул Энеевич! Не дайте
Загинуть матушке моей.
В нужде, в несчастье помогайте,
Заместо сына будьте ей.
Вы маменьку любили тоже.
Я у своей — одна надежа! —
Промолвил нежный Эвриал. —
Вверяю вам покой мамашин!
Мне смертный бой теперь не страшен.
Умру за вас, как обещал!»

Там часовые на мушкетах
Валялись, будто напоказ.
Храпели пьяные в пикетах.
Встречая свой последний час.
И, стражу сняв передовую,
Пошли друзья наудалую.
«Из рутулян повыбью блох! —
Промолвил Низ. — Управлюсь духом,
А ты к земле приникни ухом,
Чтоб не застигли нас врасплох».

Сказавши, першому Раменту
Головку буйную одтяв.
Не дав зробить і тестаменту,
К чортам його навік послав.
Сей на руках знав ворожити,
Кому знав скілько віку жити,
Та не собі він був пророк.
Другим ми часто пророкуєм,
Як знахурі, чуже толкуем,
Собі ж шукаєм циганок.

І Евріал, як Низ возився,
То не гулявши простояв;
Він также к сонним докосився,
Врагів на той світ одправляв.
Колов і різав без розбору,
І як ніхто не мав з ним спору,
То порався, мов в кошарі вовк;
І виборних, і підпомощних,
І простих, і старших вельможних,
Хто ні попався, того і товк.

А послі Ремових він воїв
По одному всіх подушив
І блюдолизів, ложкомоїв
В прах, вдребезги перемізжив.
Намацавши ж самого Рема,
Потиснув, мов Хому Ярема,
Що й очі вискочили преч;
Вхватився за бороду кудлату
І злому Трої супостату
Макітру одділив од плеч.

Попався Ретус Евріалу,
Сей не зовсім іще заснув;
Приїхавши од Турна з балу,
Пальонки дома ковтонув
І тілько-тілько забувався,
Як Евріал к йому підкрався,
І просто в рот кинджал уткнув,
І проколов його, як квітку,
Що баби колють на намітку,
Тут Ретус душу ізригнув.

Вблизі тут був намет Серрана,
На сього Низ і наскакав:
Він тілько що роздягсь з каптана
І смачно по вечері спав.
Низ шаблею мазнув по пупу,
Зад з головою сплющив вкупу,
Що із Серрана вийшов рак;
Бо голова між ніг вплелася,
А задня вгору піднялася;
Умер фігурно неборак!

Наш Евріал остервенився,
Забув, що на часок зайшов;
В намет к Мезапу був пустився,
Там, може б, смерть собі найшов;
Но повстрічався з другом Низом,
З запальчивим, як сам, харцизом,
Сей Евріала удержав.
«Покиньмо кров врагам пускати,
Пора нам відсіль уплітати»,-
Низ Евріалові сказав.

Сперва Рамента он проведал,
Башку отсек в один момент,
Составить завещанья не дал;
К чертям навек пошел Рамент.
Кто сколько проживет на свете,
Он по руке гадал, — заметьте, —
Не мысля о конце таком.
Мы часто ворожим, пророчим, —
Да только не себе, а прочим, —
К цыганкам бегая тайком.

И Эвриал, попав к рутулам,
Без дела тоже не стоял.
Подобно земляку, огулом
Постылых в пекло отправлял.
Нигде не встретивши отпора,
Колол и резал без разбора,
Трудился, как в овчарне волк.
Косил подряд простых, вельможных,
И выборных, и подпомощных.
Кого сгребет, того и — щелк!

На Рема и его героев
Обрушился отважный Низ.
Передушил он ложкомоев
И прихлебателей-подлиз,
А их начальника, облома,
Притиснул, как Фому Ерема;
Затем, подняв дареный меч,
Схватил за бороду густую
Он супостата и пустую
Макитру отделил от плеч.

А Ретус прискакал с пирушки,
Разделся, жженки выпил он
И повалился на подушки.
Его уже клонило в сон.
Но Эвриал кинжал Иула
Воткнул в раскрытый рот рутула
И горемыку приколол,
Ни дать ни взять, как цветик алый
Прикалывает к покрывалу
Для украшенья женский пол.

Серран в сорочке, без кафтана,
Покушав досыта, уснул.
Низ ворвался в шатер Серрана,
Мечом по пузу полоснул.
И вслед за этим, словно в ступе,
Зад сплющил с головою вкупе.
Из мужа получился рак:
Торчала голова конфузно
Меж ног, и поднималось гузно.
Картинно умирал бедняк!

Остервенясь, в шатер к Мезапу
Рванулся было Эвриал,
И тот его зажал бы в лапу, —
Да земляка он повстречал.
Хоть Низ был сорванец немалый,
Лихой, запальчивый, удалый,
Однако удержал дружка:
«Врагам пустили кровь нехудо!
Пора улепетнуть отсюда,
Чтоб не намяли нам бока».

Як вовк овець смиренних душить,
Коли в кошару завіта,
Курчатам тхір головки сушить,
Без крику мізок висмокта.
Як, добре врем'я угодивши
І сіркою хлів накуривши,
Без крику крадуть слимаки
Гусей, качок, курей, індиків
У гевалів і амаликів,
Що роблять часто і дяки,

Уже із лагеря щасливо
Убрались наші смільчаки;
Раділо серце не трусливо,
Жвяхтіли мокрі личаки.
Із хмари місяць показався.
І од землі туман піднявся,
Все віщувало добрий путь.
Як ось Волсент гульк із долини
З полком латинської дружини.
Біда! Як нашим увильнуть?

Так наші смілії вояки
Тут мовча проливали кров;
Од ней краснілися, мов раки,
За честь і к князю за любов.
Любов к отчизні де героїть,
Там сила вража не устоїть,
Там грудь сильнійша од гармат,
Там жизнь-алтин, а смерть-копійка,
Там рицар-всякий парубійка.
Козак там чортові не брат.

Дали якраз до лісу тягу,
Бистрійше бігли од хортів;
Спасались бідні на одвагу
Від супостатів, ворогів.
Так пара горличок невинних
Летять спастись в лісах обширних
Од злого кібчика когтей.
Но зло, назначене судьбою,
Слідитиме скрізь за тобою
Не утечеш за сто морей.

Так порався Низ з Евріалом,
Дали рутульцям накарпас;
Земля взялась од крові калом,
Поляк піднявся б по сам пас,
Но наші по крові бродили,
Мов на торгу музик водили,
І убирались на просторе
Щоб швидше поспішить к Енею
Похвастать храбростю своєю
І Турнів розказать задор.

Латинці до лісу слідили
Одважних наших розбишак
І часовими окружили,
Що з лісу не шмигнеш ніяк;
А часть, розсипавшись по лісу,
Піймали одного зарізу,
То Евріала-молодця.
Тогді Низ на вербу збирався,
Як Евріал врагам попався,
Мов між вовків плоха вівця.

Как волк в овчарне втихомолку
Смиренных потрошит ягнят,
Как хищный хорь, подобно волку,
Терзает в темноте цыплят,
Как, накуривши дымом серным,
В ночи с нахальством беспримерным
Без шуму крадут бурсаки
Гусей, индюшек, уток жирных
Из хлева у гевалов мирных
(Чем промышляют и дьяки),

Уже из лагеря счастливо
Ушли два дюжих молодца:
Лаптишки хлюпали, и живо
Стучали смелые сердца.
Явился месяц из-за тучи,
Рассеялся туман летучий,
Всё предвещало добрый путь.
И вдруг навстречу из долины
С полком латинские дружины —
Волсент! Как нашим улизнуть?

Так наши смелые вояки,
В рутульский стаи сумев залезть,
От крови красные, как раки,
Энея защищали честь.
А где любовь к отчизне светит —
Там вражья сила гибель встретит.
Там сердце крепче, чем свинец.
Не властна там судьба-злодейка.
Там жизнь — алтын, а смерть — копейка.
Там рыцарь, хват — любой птенец.

Они, попавши в передрягу,
Бегут быстрее гончих псов.
Бедняги к лесу дали тягу
От супостатов, от врагов;
Так пара горлинок невинных
Летит — спастись в лесах пустынных
От хищных ястреба когтей.
Но если суждено быть худу —
Оно тебя найдет повсюду.
Не скроешься за сто морей!

Итак, задав рутулам жару,
Бродили Эвриал и Низ,
Как музыканты по базару,
Хотя от крови грунт раскис.
Поляк, об этом беспокоясь,
Жупан бы подоткнул по пояс,
А наши перли напролом.
Спешили удальцы к Энею —
Похвастать храбростью своею
И рассказать о Турне злом.

Наездники и пехотинцы
Пустились догонять вояк.
Опушку окружив, латинцы
Им не дают уйти никак.
Часть войска по лесу шныряла
И выследила Эвриала.
Проворный Низ на вербу влез.
Попался, как волкам овечка,
От вербы этой недалечко
Дружок его, головорез.

Низ глядь ї бачить Евріала,
Що тішаться ним вороги;
Важка печаль на серце пала,
Кричить к Зевесу: «Помоги!»
Коп'є булатне направляє,
В латинців просто посилає,
Сульмону серце пробива;
Як сніп, на землю повалився,
Не вспів і охнуть, а скривився,
В послідній раз Сульмон зіва.

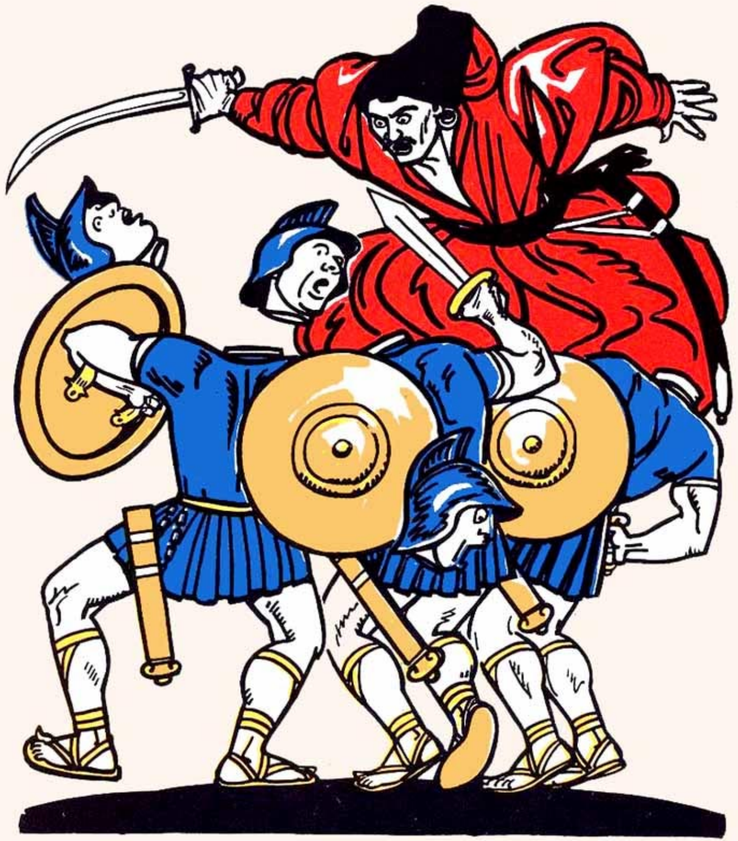
Но, замахнувшись, не вдержався,
Волсент головку одчесав:
Головка - мов кавун качався,
Язик невнятно белькотав.
Уста каральні посиніли,
Рум'яні щоки поблідніли,
І білий цвіт в лиці пожовк;
Закрилися і ясні очі,
Покрились тьмою вічной ночі,
Навіки милий глас умовк.

Вслід за коп'єм стрілу пускає
І просто Тагові в висок;
Душа із тіла вилітає,
На жовтий пада труп пісок,
Волсент утратив воїв пару,
Кленеть невидимую кару
І в ярості, як віл, реве:
«За кров Сульмонову і Тага
Умреш, проклята упиряга,
За ними вслід пошлю тебе».

Уздрівши Низ труп Евріала,
Од ярості осатанів;
Всіх злостей випустивши жала,
К Волсенту просто полетів.
Як блискавка проходить тучу.
Він так пробіг врагів між кучу
І ді Волсента докосивсь:
Схватив його за чуб рукою,
Меч в серце засадив другою.
Волсент і духу тут пустивсь.

І замахнувсь на Евріала,
Щоб знять головку палашем;
Тут храбрість Низова пропала,
І серце стало кулішем.
Біжить, летить, кричить щосили:
«Пеккатум робиш, фратер милий
Невинному морс задаєш:
Я стультус, лятро, розбишака,
Неквіссімус і гайдамака;
Постій! Невинную кров ллєш».

Як іскра, порох запаливши,
Сама з ним вкупі пропада:
Так Низ, Волсентія убивши,
І сам лишився живота;
Бо всі на його і напали,
На смерть звертіли і зім'яли
І голову зняли з плечей.
Так кончили жизнь козарлюги,
Зробивши славнії услуги
На вічность пам'яті своєй

И Низ увидел Эвриала,
Над коим тешились враги.
Душа его затосковала.
Зевесу крикнув: «Помоги!» —
Копье в латинцев он пускает,
Сульмону сердце пробивает,
Тот сразу валится, что сноп.
Как будто не было Сульмона!
Не охнув, не издавши стона,
Зевнул в последний раз и — хлоп.

Рука Волсента не сдержалась:
Головку с плеч срубил он вмиг,
И кавуном она каталась,
Невнятно лепетал язык.
Кораллы губ уже синели,
И щеки алые бледнели.
Густых кудрей свалялся шелк,
Померкли молодые очи,
Покрывшись мглою вечной ночи,
И голос навсегда умолк.

Стрела со свистом полетела
И Тагу врезалась в висок.
Его безжизненное тело
На желтый падает песок.
Волсент, бойцов утратив пару,
Клянет невидимую кару
И в ярости, как вол, ревет:
«За кровь моих Сульмона, Тага
Ответишь головой, бродяга!
Ступай за ними «обормот!»

При виде трупа Эвриала
Рассвирепел его земляк,
И, выпуская злости жало,
К Волсенту ринулся смельчак.
Как молния летит сквозь тучу,
Промчался сквозь латинцев кучу,
Врага настиг в один момент.
Схватил его за чуб рукою
И в сердце меч всадил другою —
Дыханье испустил Волсент.

Без лишних слов на Эвриала
Он замахнулся палашом.
Вся храбрость Низова пропала,
И сердце стало кулешом.
К Волсенту мчится что есть силы:
«Творишь пеккатум, фратер милый,
Ты морс невинному несешь:
Я — стультус, лятро, нечестивец,
Злодей, неквиссимус, убивец!
Постой! Ты кровь напрасно льешь!»

Как искра с порохом зажженным
Должна исчезнуть заодно,
Так Низу с ворогом сраженным
Погибнуть было суждено.
Осатаневшие латины
Не пощадили казачины
И голову ему снесли.
Так Низ и Эвриал дружили,
Так жизнь отважно положили,
Посмертно славу обрели.

Латинці зараз ізробили
Абияк мари із дрючків;
На них Волсента положили
І понесли до земляків.
А буйні голови поклали
В мішок і теж з собой помчали,
Мов пару гарних дубівок.
Но в лагері найшли різниці,
Лежали битих м'яс копиці,
Печінок, легкого, кишок.

На перву рутулян попитку
Троянці так дали в одвіт,
Що Турн собі розчухав литку,
Од стиду скорчило живіт.
Звелів з досади, гніву, злості
На глум підняти мертві кості,
На щогли голови наткнуть
Нещасних Низа з Евріалом
Перед самим троянським валом,
Щоб сим врагів своїх кольнуть.

Як тілько що восток зардівся,
Світилка Фебова взійшла,
То Турн тогді уже наївся,
Оп'ять о битві помишляв.
Велів тривогу бить в клепало,
Щоб військо к бою виступало,
Оддать троянцям з баришком
За зроблену вночі потіху;
Для більшого ж з троянців сміху
Велів взять голови з мішком.

Троянці зараз одгадали,
Чиї то голови стримлять;
Од жалю сльози попускали,
Таких лишившись паруб'ят.
Об мертвих вість скрізь пронеслася,
Вся рать троянська потряслася,
І душі смутку предались.
Як мати вість таку почула.
То тілько вічно не заснула,
Бо зуби у неї стялись.

Свого ж держася уговору,
Троянці в кріпості сидять,
Забилися, мов миші в нору,
Лукаву кішку як уздрять.
Но дать одпор були готові,
І до остатней каплі крові
Свою свободу боронить,
І нову Трою защищати,
Рутульцям перегону дати
І Турна лютость осрамить.

А одійшовши, в груди билась,
Волосся рвала з голови,
Ревла, щипалася, дрочилась,
Мов ум змішався у вдови:
Побігла з криком вокруг вала
І голову коли пізнала
Свого синочка Евруся,
То на валу і розплаталась,
Кричала, гедзалась, качалась,
Кувікала, мов порося.

Из крепких сучьев и брезента
Носилки смастерив, латынь
Поволокла на них Волсента,
Которому пришел аминь.
А две казацкие головки
С собой помчали, как дубовки,
Швырнув их попросту в мешок.
Но в лагере об эту пору
Застали, как на бойне, гору
Печенок, легкого, кишок.

Рутулы налетели бурно.
Троянцы сдачи дали так,
Что брюхо скорчило у Турна
И расчесал икру вожак.
Велит он, вне себя от злости,
На глум поднять убитых кости,
Чтоб лютых недругов кольнуть:
На жерди перед самым валом
Несчастных Низа с Эвриалом
Головки буйные наткнуть.

Как только небосклон зарделся,
Светильник Феба запылал,
Пан Турн покушал, огляделся
И снова биться пожелал.
Ударить приказал в клепало,
Чтоб войско сразу выступало,
И прихватить велел с собой
Казачьи головы для смеху,
Чтоб за недавнюю потеху
Троянцам отплатить с лихвой.

Троянцы с вала различали,
Чьи головы вблизи торчат,
И горькой предались печали,
Утративши таких ребят.
Ужасный слух про их кончину
Потряс троянскую дружину,
И слезы проливала рать.
Оцепенев от скорбной вести,
Едва не умерла на месте
Старуха, Эвриала мать.

Но в крепости, по уговору,
Молчком сидел троянский род;
Запрятались, как мыши в нору,
Когда вблизи мяучит кот.
При этом были все готовы
Погибнуть ради Трои новой
И чашу смертную испить,
Чтоб отстоять свою свободу,
Не покориться сумасброду,
Затрещину ему влепить.

Как будто разум потеряла:
Седые волосы рвала
И в грудь со стоном ударяла,
Лицо щипала и скребла.
Вдоль вала бегала бабуся.
Когда же голову Эвруся
Она узнала на колу —
Еще сильнее заметалась:
Вопила, ерзала, каталась
И распростерлась на валу.

І диким голосом завила:
«О сину! Світ моїх очей!
Чи я ж тебе на ге родила,
Щоб згинув ти од злих людей?
Щоб ти мене - стару, слабую,
Завівши в землю сю чужую,
На вічний вік осиротив.
Моя ти радість і одрада,
Моя заслона і ограда,
Мене од всіх ти боронив.

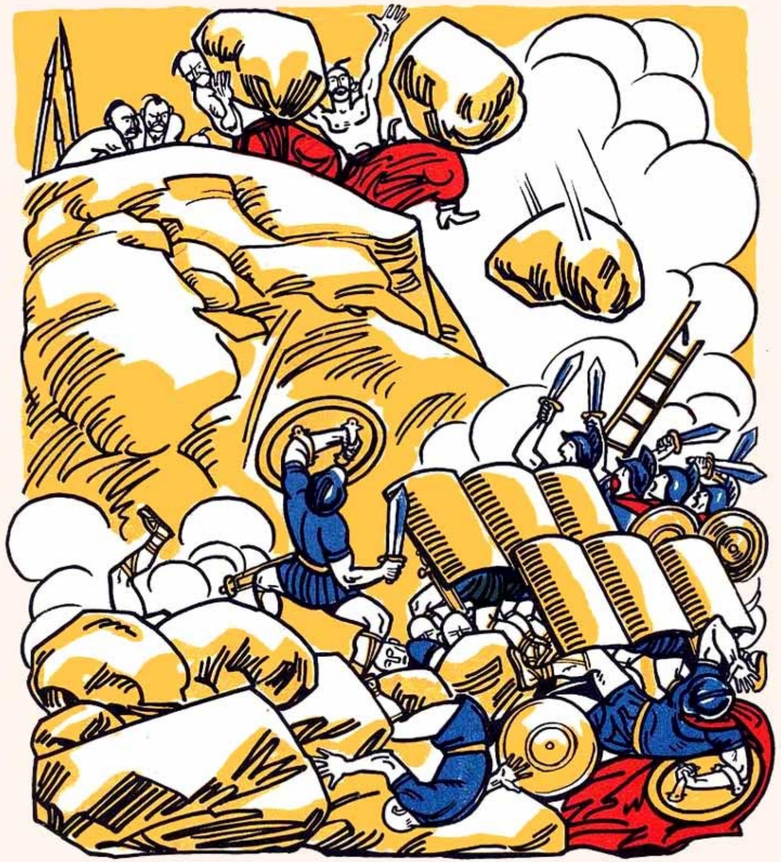
А ви, що Евруся згубили,
Щоб ваш пропав собачий рід!
Щоб ваші ж діти вас побили,
Щоб з потрухом погиб ваш плід!
Ох! Чом не звір я, чом не львиця?
Чом не скажена я вовчиця?
Щоб мні рутульців розідрать;
Щоб серце вирвать з требухою.
Умазать морду їх мазкою;
Щоб маслаки їх посмоктать».

Тепер до кого прихилюся,
Хто злую долю облегчить?
Куди в біді я притулюся?
Слабу ніхто не приглядить!
Тепер прощайте всі поклони,
Що долучала во дні они
Од вдов, дівчат і молодиць;
За дивні брови соболині,
За очі ясні соколині,
Що здатний був до вечерниць,

Сей галас і репетування
Троян всіх в смуток привело;
Плаксивеє з синком прощання
У всіх з очей слізки тягло.
Асканій більше всіх тут хлипав
І губи так собі задрипав,
Що мов на його сап напав.
К старій з поклоном підступивши,
На оберемок ухвативши,
В землянку з валу потаскав.

Коли б мені твій труп достати,
І тіло білеє обмить,
І з похороном поховати,
До ями з миром проводить.
О боги! Як ви допустили,
Щоб і одинчика убили
І настромили на віху
Його козацькую головку;
Десь світ вертиться сей без толку,
Що тут дають і добрим тьху.

А тут кричать та в труби сурмлять,
Свистять в свистілки, дмуть в роги,
Квилять, брат брата в батька луплять,
В наскок яряться вороги.
Тут ржання кінське з тупотнею,
Там разний гомін з стукотнею,
Скрізь клопіт, халепа, сто лих!
Так в мідні клекотить гарячій,
Так в кабаці кричить піддячий.
Як кажуть, хоть винось святих.

Истошным голосом завыла:
«Сыночек, свет моих очей!
На то ль тебя я породила,
Чтоб сгинул от лихих людей?
Чтоб ты в недобрую годину
Увел старуху на чужбину
Свой век в сиротстве коротать?
Моя ты радость и отрада!
Моя заслона и ограда!
Ты на кого покинул мать?

Недолго наживет на свете,
Рутулы, ваш собачий род!
Пусть вас казнят родные дети!
Пускай издохнет ваш приплод!
Как жаль, что я не зверь, не львица,
Не кровожадная волчица,
Чтоб вас, убийцы, растерзать!
Чтоб, исторгая рев из пасти,
Рвать сердце с требухой на части,
Мослы с рычаньем разгрызать!»

Куда идти убогой, хворой?
Кто злую долю облегчит?
Кто будет мне в беде опорой?
Кто участь горькую смягчит?
Теперь прощайте все поклоны,
Что получала во дни оны
От вдов, девчат и молодиц
За брови дивные сободьи,
За очи ясные сокольи...
Ты был красою вечерниц!

Тут не один троянский воин
Сочувственные слезы лил.
Прощаньем горестным расстроен,
Асканий нюни распустил.
Сильнее всех сморкался, хлипал,
На недругов проклятья сыпал
Энея доблестный сынок.
С поклоном подступивши, бабку
Схватил Энеевич в охапку,
В землянку с вала уволок.

Найти бы мне твой труп казацкий
И тело белое обмыть,
Назло дружине супостатской
В могилу с честью проводить.
О боги! Я ли в том повинна,
Что вы единственного сына
Дозволили обречь на смерть
И молодецкую головку
Над бедной матерью в издевку,
Как тыкву, насадить на жердь?

А тут кричат и трубят в трубы,
В свистелки дуют и в рога,
Вопят, брат брата лупит в зубы,
Враг налетает на врага.
Тут — ржанье конское и топот,
Там — гомон, стукотня и ропот,
Смятенье, сто напастей злых!
Так сбитень пенится горячий,
Так в кабаке шумит подьячий,
Хоть, вправду, выноси святых!

Гей, музо, панночко цнотлива,
Ходи до мене погостить!
Будь ласкава, будь не спесива,
Дай поміч мні стишок зложить!
Дай поміч битву описати
І про війну так розказати.
Мов твій язик би говорив.
Ти, кажуть, дівка не бриклива.
Але од старості сварлива;
Прости! Я, може, досадив.

І в самій речі проступився-
Старою дівчину назвав,
Ніхто з якою не любився,
Не женихавсь, не жартував.
Ох, скілько муз таких на світі!
Во всякім городі, в повіті!
Укрили б зверху вниз Парнас.
Я музу кличу не такую:
Веселу, гарну, молодую;
Старих нехай брика Пегас.

Рутульці дралися на стіни,
Карабкалися, як жуки.
Тур, з ярості дрижав і пінив,
Кричить: «Дружненько, козаки!»
В свою троянці также чергу
В одбої поралися зверху,
Рутульців плющили, як мук.
Пускали колоддя, каміння
І враже так товкли насіння,
Що у рутульців хляв і дух.

Турн, бачивши троян роботу,
Як рать рутульскую трощать,
Як б'ють їх, не жалія поту,
Рутульці, мов в'юни, пищать,
Велів везти зо всіх олійниць.
Де тілько єсть, із воскобійниць,
Як можна швидше тарани.
Якраз і тарани вродились,
І воскобійники явились,
Примчались духом сатани.

Приставив тарани до брами,
В ворота зачали гатить;
Одвірки затряслись, мов рами,
І снасть од бою вся тріщить.
Турн сили вдвоє прикладає,
І тарани сам направляє,
І браму рушити велить.
Упала!.. Стуком оглушила,
Троян багацько подушила,
Турн в кріпость впертись норовить.

Біда троянцям! Що робити?
А муза каже: «Не жахайсь,
Не хист їх Турну побідити,
В чужую казку не мішайсь».
Троянці нап'яли всі жили
Та вмить пролом і заложили,
І груддю стали боронить;
Рутульці бісом увивались,
Но на пролом не посовались,
А Турн не знав, що і робить.

— Гей, муза! — к панночке стыдливой
Взмолюсь. — Приди, хоть на часок!
Прошу тебя, не будь спесивой
И помоги сложить стишок.
Ты дай мне силу и уменье,
Чтоб мог я описать сраженье.
Здесь должен твой звучать язык!
Ты, девка, слышно, не брыклива,
Да жаль, от старости сварлива.
Прости! я брякнул напрямик,

И в самом деле провинился:
Девицу старой объявил,
Хоть с ней никто и не любился,
Не женихался, не шутил.
Ох, сколько муз таких на свете,
Во всяком городе, в повете!
Покрыли б доверху Парнас.
Я музу кличу не такую:
Веселую и молодую;
А старых — залягай Пегас!

Рутулы кинулись на стены,
Карабкаются, как жуки.
Свирепый Турн, покрывшись пеной,
Кричит: «Дружнёнько, казаки!»
Троянцы тоже не зевают,
Швырять каменья поспевают,
Рутулов плющат, словно мух,
Толкут, как в ступе, вражье семя.
Рутулы упустили время,
И ослабел в них бранный дух.

Троянцы до седьмого пота
Врагов молотят и крошат.
Спорится у троян работа,
Рутулы, как вьюны, пищат.
И Турн велит, обеспокоен,
Из маслобитен, воскобоен
Свезти немедля толкачи.
Тотчас перед его очами
Явились вместе с толкачами
Все воскобои-силачи.

И, как таранами, без счета
Пошли они удары класть.
Гремели и тряслись ворота,
От боя вся трещала снасть.
Турн силы вдвое прибавляет,
Он сам тараны направляет,
Ворота с петель сбить велит.
Упали!.. Стуком оглушили,
Троянцев многих сокрушили,
И Турну в крепость вход открыт.

Мне муза молвит: «Не пугайся!»
— «Беда троянцам! Как же быть?»
— «В чужую сказку не мешайся!
Не в силах Турн их победить!»
Троянцы, в грохоте и громе,
Преграду громоздят в проломе.
За нею грудью встала рать.
Рутулы бесом извивались,
В пролом, однако, не совались,
И Турн не знал, что предпринять.

Троянець Геленор одважний
І, як буряк, червоний Лик,
Горлань, верлань, кулачник страшний
І щирий кундель-степовик.
Сим двом безділля-всяке горе,
Здавалось по коліна море,
Потіха ж - голови зривать.
Давно їм в голові роїлось
І, мов на поступки, хотілось
Рутульцям перегону дать.

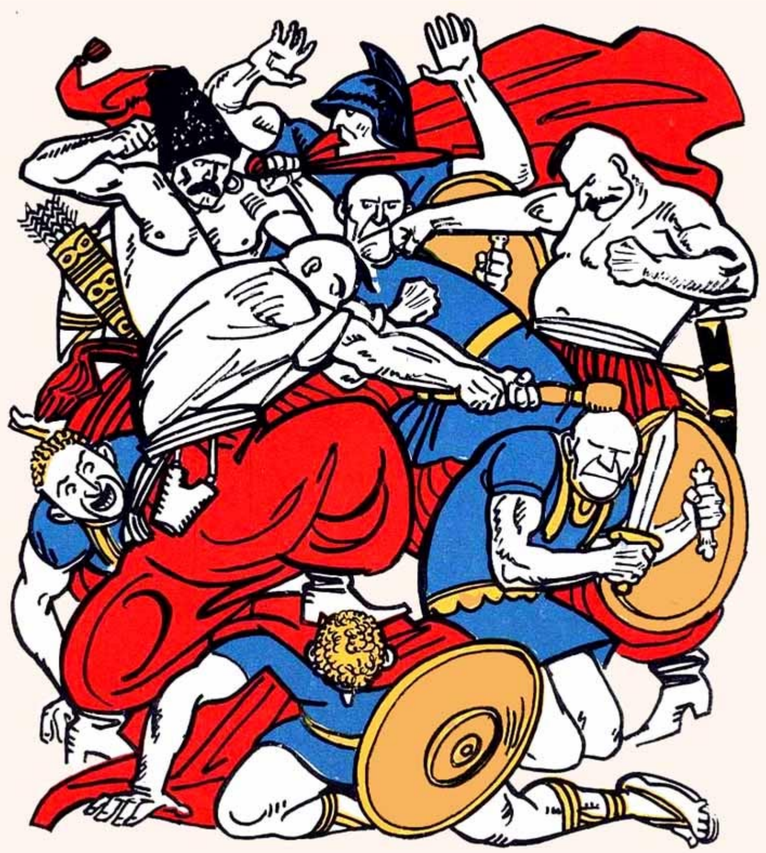
Натиснули і напустились,
Рутульці кинулись на вал,
Троянці, як чорти, озлились,
Рутульців били наповал.
Тріщали кості, ребра, боки.
Летіли зуби, пухли щоки,
З носів і уст юшила кров:
Хто рачки ліз, а хто просягся,
Хто був шкереберть, хто качався
Хто бив, хто різав, хто колов.

Так Геленор з червоним Ликом,
Роздягтися до сорочок,
Між вештанням, содомом, криком,
Пробралися подуть тічок;
Рутульців добре тасували
І од рутульців получали
Квитанцію в своїх долгах.
Лик тілько тим і одличився,
Що як до Турна примостився,
То з'їздив добре по зубах.

Завзятость всіх опановала,
Тут всякий пінив і яривсь;
Тут лютость всіми управляла
І всякий до надсаду бивсь.
Лигар ударом макогона
Дух випустив із Емфіона
І сам навіки зуби стяв.
Лутецій б'є Іліонея,
Ціней Арефа, сей Цінея,
Один другого тасував.

Но Турн і сам був розбишака
І Лика сплющив в один мах;
Із носа бризнула кабака,
У Турна околів в ногах.
А также пану Геленору
Смертельного дали затьору,
І сей без духа тут оставсь.
Рутульців се возвеселило
І так їх серце ободрило,
Що і негідний скрізь совався.

Ремул рутульської породи,
Троюрідний був Турну сват,
Хвастун і дурень од природи,
Що він робив, то все невлад;
І тут начав щосил кричати,
Троянців лаять, укоряти,
Себе і Турна величать:
«Ага! проклятії поганці,
Недогарки троянські, ланці!
Тепер прийшлось вам погибать.

Был Геленор боец на славу,
А Лик — кулачник и горлан.
Под стать степному волкодаву
Был краснорожий сей мужлан.
Обоим по колено море,
Безделица — любое горе,
Забава — головы срывать.
Друзьям давно уж не терпелось:
Как для корысти им хотелось
Тычков рутулам надавать.

Нажали дружно, напустились,
Рутулы кинулись на вал.
Троянцы, словно черти, злились,
Рутулов били наповал.
Вокруг вздымались пыли клубы,
Трещали кости, ребра, зубы,
Из губ, носов хлестала кровь.
Кто бил, кто резал, кто рубился,
Кто вверх тормашками валился,
Кто полз и поднимался вновь.

Плечищами толпу раздвинув,
Пан Геленор и красный Лик,
Протиснувшись, жупаны скинув,
Сквозь кутерьму, содом и крик,
Рутулов тасовали славно,
А те вручали им исправно
Квитанцию в своих долгах.
Лик только тем и отличился,
Что пану Турну изловчился
Заехать в зубы впопыхах.

Ожесточившись без предела,
Все до надсады бились тут.
Упорство всеми овладело,
И каждый стал не в меру лют.
Легар, пестом хватив с разгона,
Дух выпустил из Эмфиона
И зубы стиснул сам навек.
Лутеций бил Илионея,
Циней — Арефа, тот — Цинея.
Кто резал, кто колол, кто сек.

Но Турн великий был разбойник.
Он Лика сплющил в один мах.
С разбитым носом Лик, покойник,
Лежал у недруга в ногах.
Туза смертельного в ту пору
Успели дать и Геленору,
Погиб второй головорез.
Рутулов это взвеселило
И так сердца их ободрило,
Что и трусливый в драку лез.

Слыл Ремул хвастуном в народе,
Троюродный был Турну сват
И, глуповатый по природе,
Всегда всё делал невпопад.
Он тешить стал свою натуру,
Троян корить, бесчестить сдуру,
Себя и Турна величать:
«Ага, проклятые поганцы,
Огарки Трои, оборванцы!
Пришел черед вам погибать!

Ми вас одучим, супостати,
Морити вдов, дурить дівок,
Чужії землі однімати
І шкодити чужий садок.
Давайте вашого гульвісу,
Я вмить його одправлю к бісу.
І вас подавимо, як мух;
Чого прийшли ви, голодрабці?
Лигать латинськії потапці?
Пождіть,- ваш витісним ми дух!»

Служили у троян два брати,
Із них був всякий Голіаф;
Широкоплечий і мордатий,
І по вівці цілком глитав.
Один дражнився Битіасом,
Із Кочубейським він Тарасом
Коли б заввишки не рівнявсь;
Другий же брат Пандаром звався
І вищий од верстви здавався,
Та в'ялий, мов верблюд, тинявсь.

Іул Енейович, дочувшись
До безтолкових сих річей,
Як шкурка на огні надувшись,
Злость запалала із очей.
Вхопив камінчик,-прицілився,
Зажмурив око,- приложився
І Ремула по лобу хвись!
Хвастун бездушний повалився,
Іул сердечно взвеселився,
А у троян дух оживився.

Два брати, грізні ісполини,
В бою стояли у ворот,
Дрючки держали з берестини
І боронили в кріпость вход.
Вони к землі попрісідали,
Троянці ж в город одступали,
К собі манили рутулян.
Рутульці зрять - навстяж ворота,
Прожогом в кріпость вся піхота
Спішить насісти на троян.

Пішли кулачні накарпаси,
В виски і в зуби стусани;
Полізли тельбухи, ковбаси,
Всі пінили, як кабани.
Всі роз'ярились через міру.
По-сербськи величали віру,
Хто чим попав, то тим локшив.
Піднявся писк; стогнання, охи.
Враг на врага скакав, мов блохи,
Кусався, гриз, щипав, душив.

Но хто лиш в город показався.
Того в яєшню і поб'ють;
Битіас з братом управлявся,
Безщадно кров рутульську ллють.
Рутульці з криком в город пруться,
Як од серпа колосся жнуться.
Як над пашней хурчать ціпи,
Так ісполинськії дрючини
Мозчили голови і спини
І всіх молотять, мов снопи.

Мы вас отучим колобродить,
Морочить девок, вдов морить,
В чужих наделах верховодить,
Свои порядки заводить.
Давайте вашего повесу!
Я вмиг его отправлю к бесу.
Как мух, расплющим вражью рать.
Мы дух ваш вытесним, троянцы!
Мы вас отучим, голодранцы,
Латинские потапцы жрать!»

Служили у троян два брата.
Был каждый с виду — Голиаф, —
Широкоплечий и косматый,
Овец глотал, что твой удав!
Крещен был старший Битиасом
И с Кочубеевым Тарасом
Сровнялся ростом бы, ей-ей!
Другой силач Пандаром звался
И, вялый, как верблюд, слонялся,
Хотя и был версты длинней.

Иул Энеевич нагнулся,
Злость полыхнула из очей.
Как шкурка на огне, надулся
От бестолковых он речей.
Схватил булыжник, изловчился,
Глазок зажмурил, приложился
И камнем в лоб рутула — бух!
Хвастун умолк и повалился.
Иул сердечно взвеселился.
Взыграл в троянах бодрый дух.

Подняв тяжелые дубины,
Вдвоем у городских ворот
Стояли братья-исполины
И защищали в крепость вход.
Они присели, притаились,
Троянцы ж отступать пустились,
Заманивая рутулян.
Стремглав рутульская пехота
Летит в раскрытые ворота —
Атаковать троянский стан.

В виски и в зубы тулумбасы
Летели с каждой стороны.
Полезла требуха, колбасы,
Все пенились, как кабаны,
И, разъярившись через меру,
По-сербски величали веру.
Всяк чем попало, тем крошил.
Поднялся писк, стенанья, охи,
Враг на врага скакал, как блохи,
Кусался, грыз, щипал, душил.

Но в город сунься лишь — куда там!
Тотчас в яичницу собьют.
Тут Битиас с Пандаром-братом
Рутулов кровь нещадно льют.
Рутулы с криком в город рвутся,
Как под серпом колосья — гнутся.
Жужжа, как над копной цепы,
Две исполинские дубины
Утюжат головы и спины
И всех молотят, как снопы.

Побачив Турн таку проруху,
Од злості ввесь осатанів;
Здригнувсь, мов випив чепуруху,
К своїм на поміч полетів.
Як тілько в кріпость протаскався,
Тузити зараз і прийнявся,
Хто тілько під руку попавсь:
Убив він з Афідном Мерона
І зо всього побіг розгона,
Де Битіас в крові купавсь.

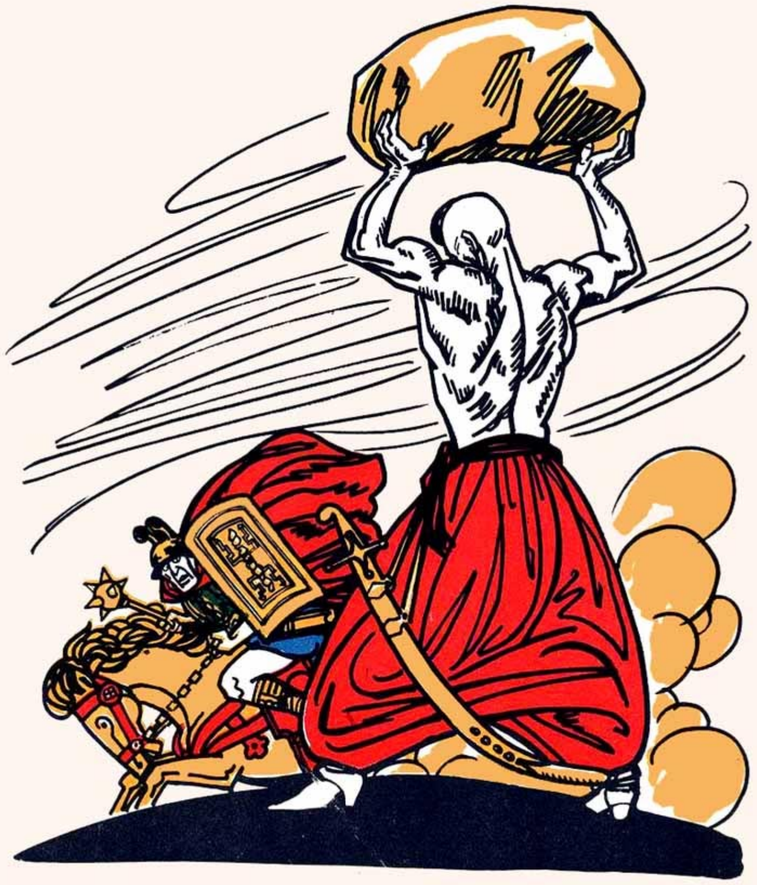
Но як же сильно удивився,
Як Турна в кріпості уздрів;
Тогді із нужди прибодрився
І злостію ввесь закипів.
«Ага! ти, шибеник, попався,
Без зву к нам в гості нав'язався,-
Пандар до Турна закричав.-
Пожди, от зараз почастую,
Із тебе виб'ю душу злую,
До сього часу храбровав!»

З наскоку тріснув булавою
По в`язах, великан упав,
Об землю вдарився головою
І кріпость всю поколихав.
Реветь, і душу іспускаєть,
І воздух грімом наповняєть;
На всіх напав великий страх!
Не спас ні рост, ні сила многа,
Пропав Битіас, мов стонога;
І ісполин єсть черв і прах.

«Ану прилізь! - Турн одвічає.-
Келебердянська верства!
Як б'ю я-брат твій теє знає,
Ходи, тобі вкручу хвоста».
Тут Пандар камінь піднімає
І в Турна зо всіх жил пускає,
Нирнув би Турн навіки в ад!
Но де Юнона не взялася
І перед Турном розп'ялася,
Попав богиню камнем влад.

Пандар погибель бачив брата.
Злякався, звомпив, замішавсь
І од рутульська стратилата
Якмога швидше убиравсь.
Проміж оселею хилявся,
Тини переступав, ховався,
І щоб од Турна увильнуть,
Ворота зачинив у брами
І завалив їх колоддями,
Хотів од бою оддохнуть.

Незриму чує Турн заслону,
Бодриться, скачеть на врага.
На поміч призива Юнону,
Пандара по лобу стьога,
І вовся з ніг його зшибає.
До мізку череп розбиває;
Пропав і другий великан!
Така потеря устрашила
І серце бодреє смутила
І самих храбрійших троян.

При виде этакой прорухи
Со злости Турн осатанел
И, вздрогнув, как бы от сивухи,
К своим на помощь полетел.
Протиснувшись к троянам в крепость,
Турн показал свою свирепость,
И кровь рекою полилась.
Убил Афидна и Мерона
И поспешил туда с разгона,
Где управлялся Битиас.

Но, в крепости заметив Турна,
Пандар был сильно удивлен.
В нем злоба закипела бурно,
И сразу расхрабрился он.
«Попался, висельник поганый,
К нам навязался, гость незваный! —
Пандар стал к Турну подступать. —
Постой, тебя я крепко вздую,
Из тела выбью душу злую.
Теперь тебе несдобровать!»

С наскока треснул булавою
По шее, великан упал,
Об землю грянул головою
И крепость всю поколебал.
Ревет, и душу испускает,
И воздух громом наполняет;
На всех напал великий страх.
От смерти не сумев укрыться,
Погиб верзила, как мокрица.
И исполин есть червь и прах!

А Турн с издевкой отвечает:
«Келебердянская верста!
Уж как я бью — твой братец знает.
Тебе ль не накручу хвоста?»
Гигант все жилы напрягает
И камнем в Турна запускает.
Послал бы в ад его Пандар.
Откуда ни возьмись — Юнона.
И, как незримая заслона,
Богиня приняла удар.

Пандар, увидя гибель брата,
Смешался, дрогнул, оробел
И от злодея стратилата
Стал удирать, покуда цел.
Бежал он, подоткнувши полы,
Переступал он частоколы,
Спеша от Турна улизнуть.
Засовами задвинул входы,
К воротам подвалил колоды,
От битвы вздумал отдохнуть.

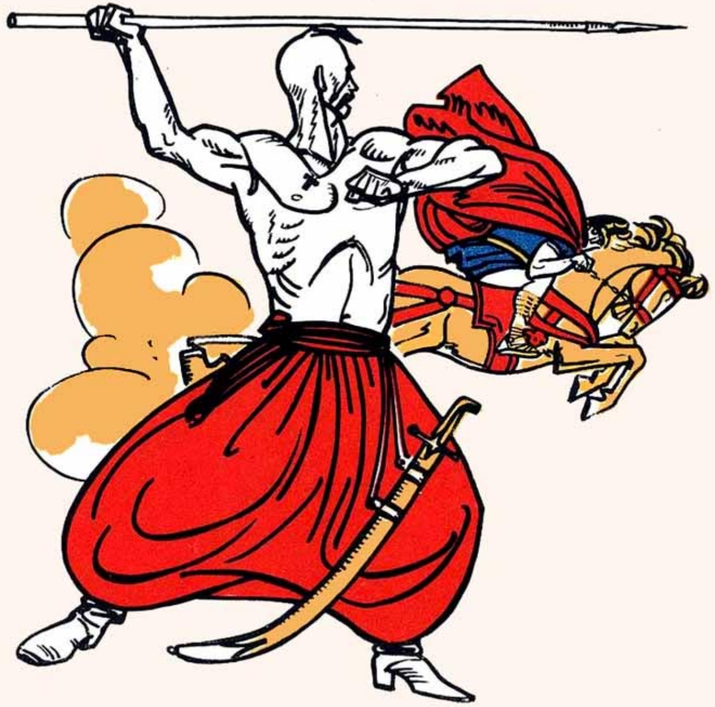
Рутул, защитой ободренный,
Врага вогнать задумал в гроб.
На помощь он призвал Юнону
И саданул Пандара в лоб.
Он исполина с ног сбивает,
До мозга череп расшибает.
Погиб и этот великан!
На что трояне были хваты,
Но от второй такой утраты
Сердца смутились у троян.

Удачею Турн ободрився,
По всіх усюдах смерть носив;
Як кнур свиріпий, роз'ярився
І без пощади всіх косив.
Розсік надвоє Філаріса.
В яєшню розтоптав Галіса,
Кріфею голову одтяв,
Щолкав в виски, штурхав під боки
І самії кулачні доки
Ховались, хто куди попав.

Один паливода ярує,
А вас тут стілько, боїтесь;
В господі вашій вередує
Рутульський шолудивий пес!
Що скаже світ про нас, трояне?
Що ми шатерники-цигане,
Що ми трусливійші жидів!
А князь наш бідний що помислить?
Адже ж за воїнів нас числить,
За внуків славнійших дідів.

Троянці злеє умишляють,
Щоб преч із кріпості втікать;
Своє лахміття забирають,
Куди удасться тягу дать.
Но їх Обозний Генеральний
Над всіма остававсь начальний,
Серест вельможний обізвавсь:
«Куди? - Вам сорому немає!
Хто чув? Троянець утікає!
Чого наш славний рід дожився!

Зберіться, Турна окружіте,
Не сто раз можна умирать;
Гуртом, гуртом його напріте,
Від вас він мусить пропадать».
Агу! Троянці схаменулись,
Та всі до Турна і сунулись;
Пан Турн тут на слизьку попав!
Виляв, хитрив і увивався
І тілько к Тібру що добрався,
То в воду стриб,- пустився вплав.

Пан Турн удачей ободрился,
Троянцам смерть он приносил,
Как боров бешеный ярился
И без пощады всех косил.
Рассек он саблей Филариса,
Яичницу сбил из Галиса,
Он голову Крифею снес
И надавал в бою жестоком
Таких щелчков кулачным докам,
Что высунуть боялись нос!

Не сладите с одним буяном,
А вас до черта собралось!
Прокрался в огород к Троянам
Рутульский шелудивый пес.
Иль мы кочевники-бродяги?
Иль не хватает нам отваги?
Не помним дедовских побед?
А князь наш бедный что помыслит?
Ведь нас он воинами числит!
Что скажет о троянах свет?

И стали в крепости троянцы
Свои пожитки собирать.
Как струсившие новобранцы,
Они решили тягу дать.
Предвидя сей исход печальный,
Троян обозный генеральный,
Сереет вельможный им кричит:
«Куда? Ни с места! Что такое?
Бежать троянам с поля боя?
Стыдом наш славный род покрыт!

Все сокрушайте супостата!
Давайте скопом напирать!
Тесните недруга, ребята,
Раз в жизни только помирать!»
Ого! Троянцы ободрились,
На Турна разом навалились.
Пропал он, как тут ни лукавь!
Пан Турн вертелся, извивался,
До Тибра кое-как добрался,
Прыг в реку — и пустился вплавь.

ЧАСТИНА ШОСТА

Зевес моргнув, як кріль усами,
Олімп, мов листик, затрусивсь;
Мигнула блискавка з громами,
Олімпський потрух взворушивсь.
Боги, богині і півбоги,
Простоволосі, босоногі,
Біжать в олімпську карвасар.
Юпітер, гнівом розпалений,
Влетів до них мов навіжений
І крикнув, як на гончих псар:

«Чи довго будете казитись
І стид Олімпові робить?
Щодень проміж себе сваритись
І смертних з смертними травить?
Поступки ваші всі не божі;
Ви на сутяжників похожі
І раді мордовать людей;
Я вас із неба поспихаю
І до того вас у караю,
Що пасти будете свиней.

ЧАСТЬ ШЕСТАЯ

Как кролик, Зевс моргнул усами,
Олимп, как листик, затрясло;
Сверкнула молния с громами,
Всех подхватило, понесло.
Богини, боги, полубоги,
Простоволосы, босоноги,
Стремглав бегут в базарный суд.
Влетел туда Юпитер ярый,
На них свирепо гаркнул старый,
Как на собак псари орут.

«Доколе, — закричал он гневно, —
Олимпа имя вам срамить,
Друг с дружкой грызться ежедневно
И смертных смертными травить?
Обычай ваш совсем не божий.
Вы на сутяжников похожи!
За что мытарите людей?
Не дам поблажки братье вашей:
С небес повытолкаю взашей
И прикажу пасти свиней.

А вам, олімпські зубоскалки,
Моргухи, дзиги, фіглярки,
Березової дам припарки,
Що довго буде вам втямки.
Ох, ви на смертних дуже ласі!
Як грек на ніжинські ковбаси.
Все лихо на землі од вас,
Чрез ваші зводні, женихання,
Не маю я ушанування;
Я намочу вас в шевський квас.

Венера молодиця сміла,
Бо все з воєнними жила,
І бите з ними м'ясо їла,
І по трахтирах пуншт пила;
Частенько на соломі спала,
В шинелі сірій щеголяла,
Походом на візку тряслась;
Манишки офицерські прала,
З стрючком горілку продавала
І мерзла вніч, а вдень пеклась.

Або оддам вас на роботу,
Запру в смирительних домах,
Там виженуть із вас охоту
Содомить на землі в людях.
Або я луччу кару знаю,
Ось як богинь, я укараю:
Пошлю вас в Запорозьку Січ;
Там ваших каверз не вважають,
Жінок там на тютюн міняють.
Вдень п'яні сплять, а крадуть вніч.

Венера по-драгунськи сміло
К Зевесу в витяжку іде,
Начавши говорити діло,
Очей з Зевеса не зведе:
«О тату сильний, величавий!
Ти всякий помисл зриш лукавий,
Тебе ніхто не проведе;
Ти оком землю назираєш,
Другим за нами приглядаєш,
Ти знаєш, що, і як, і де.

Не ви народ мій сотворили,
Не хист создать вам черв'яка;
Нащо ж людей ви роздрочили?
Вам нужда до чужих яка?..
Божусь моєю бородою
І Гебиною пеленою,
Що тих богів лишу чинів,
Які тепер в війну вплетуться;
Нехай Еней і Турн скубуться,
А ви глядіть своїх чубів».

Ти знаєш, для чого троянців
Злим грекам попустив побить;
Енея з пригорщею ланців
Велів судьбам не потопить;
Ти знаєш лучче всіх причину,
Чого Еней приплив к Латину
І біля Тібра поселивсь?
Ти ж словом що определяєш,
Того вовік не одміняєш;
Відкіль же Турн тут притулився?

Вы, олимпийские фиглярки!
Не будет снисхожденья вам.
Задам березовой припарки
Всем зубоскалкам и юлам.
Забудете свои повадки.
Уж больно вы до смертных падки —
Что грек до нежинских колбас.
Вы сеете раздор всегдашний!
За жениханье, плутни, шашни
Всех окуну в сапожный квас.

Венера молодицей смелой,
Живя с военными, слыла,
Битки в трактирах с ними ела,
Без церемоний пунш пила;
Привыкла щеголять в шинели,
Спать на соломенной постели,
Горелку с перцем продавать,
Мыть офицерские манишки,
В возке трястись без передышки,
Днем печься, ночью замерзать.

Иль погоню вас на работу,
В смирительный упрячу дом.
Навеки отобью охоту
Везде устраивать содом.
Я вас, богинь, на ум наставлю:
В Сечь Запорожскую отправлю!
Там знаете ведется как?
Днем спят хмельные, крадут ночью,
Плюют на трескотню сорочью
И жен меняют на табак.

С драгунской выправкою, смело
Венера к Зевсу подошла.
Не запиналась, не робела
И залпом речь произнесла:
«Тебе, мой батя величавый,
Известен каждый шаг лукавый.
Ты знаешь — где, и как, и что.
Всю землю оком обнимаешь.
Другим — за небом надзираешь.
Тебя не проведет никто.

Не вы народ мой сотворили.
Вам не создать и червяка!
Зачем людей вы разъярили
Из-за такого пустяка?
Клянусь я собственным престолом,
А также Гебиным подолом, —
Кто сунется — расквашу лбы.
Пока Эней и Турн дерутся,
Пусть все терпенья наберутся,
Жалеючи свои чубы»,

Ты ведаешь, зачем троянцев
Позволил грекам победить,
Энея с горсткой голодранцев
Нептуну не дал потопить.
Ты знаешь, по чьему почину
Эней приплыл к царю Латину,
Откуда к Тибру он махнул.
Что ты определяешь словом,
Того не отменяешь новым.
Скажи, при чем же здесь рутул?

І що такеє Турн за свято,
Що не вважає і тебе?
Фрігійське плем'я не проклято,
Що всякий єретик скубе;
Твої закони б ісполнялись,
Коли б олімпські не мішались
І не стравляли би людей.
Твоїх приказів не вважають,
Нарошно Турну помагають;
Бо, бач, Венерин син Еней.

«Мовчать! Прескверна пащекухо!
Юнона злобна порощить.-
Фіндюрко, ящірко, брехухо!
Як дам - очіпок ізлетить!
Ти смієш, кошеня мерзенне,
Зевесу доносить на мене.
Щоб тим нас привести в розлад.
За кого ти мене приймаєш?
Хіба ж ти, сучище, не знаєш,
Що Зевс мій чоловік і брат?

Троянців бідних і Енея
Хто не хотів, той не пужав;
Терпіли гірше Прометея,
На люльку що огню украв.
Нептун з Еолом з перепросу
Дали такого переносу,
Що й досі зашпори щемлять.
Другії ж боги... Що казати?
Діла їх лучче мусиш знати,
Енея тілько не з'їдять.

Тобі ж, Зевес, скажи, не стидно,
Що пред тобою дрянь і прах
Базіка о богах обидно,
Мудрує о твоїх ділах?..
Який ти світу повелитель
І наш олімпський предводитель,
Коли против фіндюрки пас?..
Всесвітня волоцюга мерзька,
Нікчемна зводниця цітерська
Для тебе луччая од нас.

О Зевс! О батечку мій рідний!
Огляньсь на плач дочки своєй;
Спаси народ фрігійський бідний.
Він діло єсть руки твоєй.
Як маєш ти кого карати,
Карай мене.- карай! Я мати,
Я все стерплю ради дітей!
Услиш Венеру многогрішну!
Скажи мні річ твою утішну:
Щоб жив Іул, щоб жив Еней!»

А з Марсом чи давно піймавши,
Вулкан їй пелену відтяв;
Різками добре одідравши,
Як сучку, в ретязку держав.
Но ти того буцім не знаєш,
Як чесную її приймаєш
І все робить для неї рад.
Вона і Трою розорила,
Вона Дідону погубила;
Но все іде для неї влад.

И что такое Турн за цаца?
Он самовольничать привык!
Фригийцам некуда податься!
Их щиплет всякий еретик.
Когда б не происки Юноны,
Кто б нарушал твои законы?
Ей любо стравливать людей.
Богами твой приказ похерен:
Энней-то ведь сынок Венерин:
За Турна — весь Олимп, ей-ей!

«Молчать! Сквернавка, потаскуха! —
Юнона в ярости частит. —
Как дам тебе, трещотке, в ухо!
Очипок с головы слетит!
Кого пред Зевсом ты порочишь?
Блудливая кошчонка, хочешь
Расстроить между нами лад?
Ты за кого меня считаешь?
Неужто, сучища, не знаешь,
Что мне Юпитер — муж и брат?

Троян и бедного Энея
Ленивый только не пугал.
Терпели пуще Прометея,
Что в трубку огонька украл.
Такую взбучку с пересолом
Им задали Нептун с Эолом,
Что и сейчас ни встать ни сесть!
Другие боги... — Боже правый!
Ты знаешь их дела и нравы! —
Живьем Энея рады съесть.

Зевес! Ужель тебе не стыдно,
Что пред тобою дрянь и прах
Болтает о богах обидно
И судит о твоих делах?
Какой ты мира повелитель
И олимпийцев предводитель,
Когда ты против шлюхи — пас?
Размяк перед моргуньей мерзкой,
Никчемной сводницей цитерской!
Она тебе милее нас.

Отец! Властитель олимпийский,
Взгляни! Я слезы лью рекой.
Спаси от мук народ фригийский!
Он сотворен твоей рукой.
Я за других страдать готова,
Я — мать, меня карай сурово,
Но пожалей моих детей.
Скажи хоть слово, знак утешный
Подай Венере многогрешной,
Чтобы жил Иул, чтоб жил Эней».

Ей вышла от Вулкана взбучка —
За Марса розгами порол!
Сидела на цепи, как сучка.
Вулкан ей отхватил подол.
Ты с ней обходишься, как с честной.
Тебе про это знать не лестно!
С ней нянчишься, с другими строг.
Она и Трою разорила,
Она Дидону уморила.
Все пакости идут ей впрок!

Де ся підтіпанка вмішалась,
То верб'я золоте росло;
Земля б щасливою назвалась,
Коли б таке пропало зло!
Чрез неї вся Латинь возстала
І на троян її напала,
І Турн зробився Енею враг.
Не можна бід всіх ізлічити,
Яких успіла наробити
На небі, на землі, в водах.

«Та цитьте, чортові сороки! -
Юпітер грізно закричав.-
Обом вам обіб'ю я щоки;
Щоб вас, бублейниць, враг побрав!
Не буду вас карать громами;
По п'ятах виб'ю чубуками,
Олімп заставлю вимітать;
Я вас умію усмирити,
Заставлю чесно в світі жити
І зараз дам себе вам знать.

Тепер же на мене звергає,
Сама наброївши біди;
І так Зевеса умовляє,
Мов тілько вилізла з води.
Невинничаєть, мов Сусанна,
Незаймана ніколи панна,
Що в хуторі зжила ввесь вік.
Не діждеш з бабкою своєю -
Я покажу твому Енею...
Богиня я!-він чоловік».

Занишкніть, уха наставляйте
І слухайте, що я скажу,
Мовчіть! Роти пороззявляйте,
Хто писне,- морду розміжжу.
Проміж латинців і троянців
І всяких Турнових поганців
Не сікайся ніхто в війну;
Ніхто ніяк не помагайте,
Князьків їх також, не займайте,
Побачим, здасться хто кому».

Венера лайки не стерпіла,
Юнону стала кобенить;
І перепалка закипіла,
Одна другу хотіла бить.
Богині в гніві також баби
І также на утори слабі,
З досади часом і брехнуть,
І, як перекупки, горланять,
Одна другу безчестять, ганять
І рід ввесь з потрухом кленуть.

Замовк Зевес, моргнув бровами.
І боги врозтіч всі пішли.
І я прощаюсь з небесами,
Пора спуститись до землі
І стать на Шведську могилу,
Щоб озирнуть воєнну силу
І битву вірно описать;
Купив би музі на охвогу,
Щоб кончить помогла роботу,
Бо нігде рифм уже достать.

Где затесалось это зелье —
Там всё крапивой поросло.
Настало б на земле веселье,
Исчезни этакое зло!
Из-за нее в Латыни смута,
Приходится троянцам круто,
И Турн Энею стал врагом.
Из-за нее везде напасти.
Она — причина всех несчастий
На небе, на земле — кругом!

«Молчите, чертовы сороки!
Попутал вас, бублейниц, бес.
Обеим отобью я щеки! —
Вскричал разгневанный Зевес. —
Не стану баб карать громами,
Велю по пяткам чубуками
Ударов сотню отсчитать,
Чтоб мирно жили вы отныне.
Уж я вас проучу, богини!
Олимп заставлю подметать.

Легко ли? На меня кивает,
Сама же, натворив беды,
К Зевесу жалобно взывает:
Мол, только-только из воды!
Невинничает, как Сусанна;
Скажите! Недотрога панна,
Жила на хуторе весь век!
Хоть лопни с бабкою своею —
Я место укажу Энею;
Богиня я! — он человек».

А ну-ка уши навострите,
Послушайте, что я скажу.
Молчать! Разиньте рты, замрите.
Кто пикнет — рожу размозжу.
Промеж латинцев и троянцев
И разных Турновых поганцев
Никто в побоище не лезь,
Не суйся ни к кому с подмогой,
Воюющих князьков не трогай!
Увидим, кто сильнее здесь».

Ругни Венера не стерпела,
Юнону лаять начала.
Тут перепалка закипела
И в свалку чуть не перешла.
Богини в гневе — те же бабы
И так же на уторы слабы.
С досады невесть что сбрехнут.
Доходит и до потасовки,
Горланят, что твои торговки,
Род, племя и приплод клянут.

Юпитер смолк, моргнул бровями,
И боги порскнули вразброд.
Простимся тоже с небесами,
Сойдем на землю в свой черед
И, став на Шведскую могилу,
Военную посмотрим силу.
Я схватку опишу сейчас.
Чтоб легче справиться с работой,
На юбку музе дам с охотой:
Пускай пополнит рифм запас.

Турн осушивсь після купання
І ганусною підкрепивсь,
З намету виїхав зарання,
На кріпость сентябрем дививсь.
Трубить в ріжок! - оп'ять тривога!
Кричать, біжать, спішать якмога;
Великая настала січ!
Троянці дуже славно бились,
Рутульці трохи поживились,
Насилу розвела їх ніч.

Читайте ж, муза що бормоче:
Що там з Енеєм плив Массик,
Лінтяй, ледащо неробоче,
А сильний і товстий, мов бик.
Там правив каюком Тигренко,
Із Стехівки то шинкаренко,
І вів з собою сто яриг.
Близ сих плили дуби Аванта,
Він був страшнійший од сержанта,
Бо всіх за все по спині стриг.

В сю ніч Еней уже зближався
До городка що Турн обліг;
З Паллантом в човні частовався,
Поїв всю старшину, як міг.
В розказах чванився ділами.
Як храбровав з людьми, з богами,
Як без розбору всіх тузив.
Паллант і сам був зла брехачка,
Язик його тож не клесачка,
В брехні Енею не вступив.

Поодаль плив байдак Астура,
Сей лежнем в винницях служив;
На нім була свиняча шкура,
Котору він як плащ носив.
За ним Азіллас плив на барці,
Се родич нашій паламарці,-
Недавно з кошельком ходив;
Но, бач, безокая фортуна
Зробила паном із чупруна.
Таких немало бачим див!

Ану, старая цар-дівице,
Сідая музо, схаменись!
Прокашляйсь, без зубів сестрице,
До мене ближче прихились!
Кажи: які там прасунки
В Енеєві пішли вербунки,
Щоб против Турна воювать.
Ти, музо, кажуть всі, письменна,
В полтавській школі наученна,
Всіх мусиш поіменно знать.

А то на легкому дубочку,
Що роззолочений ввесь в прах,
Сидить, розхриставши сорочку,
З турецьким чубуком в зубах?
То Цінарис, цехмістр картьожний.
Фігляр, обманщик, плут безбожний,
З собой всіх шахраїв веде;
Коли, бач, Турна не здоліють.
То картами уже подіють,
Що між старці Турн попаде.

Турн отдышался, обсушился,
Глотнул горелки с имбирем;
Шатер покинув, петушился,
Глядел на крепость сентябрем.
Опять — труба! Тревога! В сечу
Все ринулись врагам навстречу,
Чтоб их побольше утолочь.
Испробовав троян удалость,
Рутулы поживились малость,
Насилу развела их ночь.

Я слышу бормотанье музы:
С Энеем, дескать, плыл Массик,
Бездельник, лодырь толстопузый
И здоровенный, словно бык.
Отродье стеховской шинкарки,
Тигренко следовал на барке.
С ним сотня добрых забулдыг,
Бок о бок шли дубы Аванта.
Он был придирчивей сержанта:
Чуть что — по спинам так и стриг!

Эней по Тибру возвращался
К троянам в тишине ночной.
В челне с Паллантом угощался,
Усердно пил со старшиной.
Он стычками с богами хвастал,
Рассказывал, как всюду шастал.
Чесал язык и сам Паллант.
Царевич врал, как сивый мерин,
Не хуже, чем сынок Венерин.
К брехне имел большой талант!

Как плащ, надев свиную шкуру,
На байдаке торчал Астур;
Служил он лежнем винокуру
И с виду был довольно хмур.
Поодаль плыл Азиллас-модник,
Пономарихе нашей сродник.
Давно ли он таскал суму?
Фортуна вмиг простолюдина
Перекроила в господина.
Таких чудес я знаю тьму!

— Ты спишь, седая царь-девица?
О муза дряхлая, очнись!
Прокашляйся живей, сестрица,
Ко мне, беззубая, склонись
И расскажи — какой там леший
К Энею, конный или пеший,
Пошел, чтоб Турна доконать?
Ты, муза, грамоте училась,
В полтавской школе отличилась.
Должна всех поименно знать!

А кто на легоньком дубочке,
Раззолоченный в пух и в прах,
Сидит в распахнутой сорочке
С турецким чубуком в зубах?
Да это — Цинарис, картежный
Цехмейстер, плут, наглец безбожный.
Прохвостов шайку он ведет.
Не в битве, так в картежной схватке
Уложат Турна на лопатки,
И недруг по миру пойдет.

А то сидить в брилі, в кереї,
З товстою книжкою в руках,
І всім, бач, гонить ахинеї,
І спорить о своїх правах?
То родом з Глухова юриста,
Він має чин канцеляриста
І єсть добродій Купавон.
Щоб значкового дослужиться
І на війні чим поживиться,
Вступив в Енеїв легіон.

Уже Волосожар піднявся,
Віз на небі вниз повертавсь,
І дехто спати укладався,
А хто під буркой витягавсь.
Онучі інші полоскали,
Другії лежа розмовляли,
А хто прудився у кабиць.
Старші, підпивши, розійшлися
І дома за люльки взялися,
Лежали боком, навзнич, ниць.

А то-беззубий, говорливий,
Сухий, невірний, як шкелет,
І лисий, і брехун сварливий?
То вихрист із жидів, Авлет.
Недавно на другій женився,
Та, бач, в рахунку помилився.
Із жару в полом'я попав;
Щоб од яги як одв'язатись,
То мусив в військо записатись
І за шпигона на год став.

Еней один не роздягався,
Еней один за всіх не спав;
Він думав, мислив, умудрявся
(Бо сам за всіх і одвічав),
Як Турна-ворога побити,
Царя Латина ускромити
І успокоїти народ.
В сій думці смутно походжая
І мислю бог зна де літая,
Під носом бачить коровод.

Іще там єсть до півдесятка,
Но дріб'язок і гольтіпа;
В таких не буде недостатка,
Хоть в день їх згине і копа.
А скілько ж всіх? - того не знаю,
Хоть муза я,- не одгадаю,
По пальцям тож не розлічу;
Бігме! На щотах не училась,
Над карбіжем тож не трудилась,
Я, що було, те лепечу.

Ні риби то були, ні раки,
А так, якби кружок дівчат;
І бовталися, як собаки,
І вголос, як кішки, нявчать.
Еней здригнувсь, і одступає,
І «Да воскреснеть» вслух читає,
Но сим нітрохи не поміг;
Ті чуда з сміхом, з реготнею
Вхватились за поли з матнею;
Еней аж на поміст приліг.

Кто в шляпе, в епанче суконной
И с толстой книжкою в руках
Толкует вкривь и вкось законы,
Знай спорит о своих правах?
Юрист из Глухова речистый,
Что выбился в канцеляристы, —
Добродий некий Купавон.
Ища поживы не впервые,
Вдобавок метя в значковые,
Вступил к Энею в легион.

Возница в небе повернулся,
Стожары выше поднялись.
Кой-кто под буркой растянулся,
Не все, однако, улеглись.
Иные у костров искались,
Другие хлюпали, плескались —
Онучи мыли в тишине.
Дремали вполпьяна старшины,
Лежали, разметав чуприны,
Кто — на боку, кто — на спине.

А тот беззубый, говорливый,
Сухой, лядащий, как скелет,
Брехун плешивый и сварливый?
То выкрест, знаешь ли, Авлет.
С другой недавно окрутился
И за беспечность поплатился:
Из жару в полымя попал.
Теперь с чертовкой развязался:
К Энею в войско записался,
Лазутчиком на время стал.

Один Эней не спал в то время
И думал — как ему верней
Спасти троянский род и племя?
(За всех в ответе был Эней!)
Как Турна, дьяволова сына,
Побить, прибрать к рукам Латина
И успокоить весь народ?
Измучившись таким вопросом,
Эней увидел перед носом
Довольно странный хоровод.

Еще там было с полдесятка,
Всё мелюзга и гольтепа.
В таких не будет недостатка,
Хоть сгинь их целая толпа.
«А сколько всех, — сказала муза, —
Считать по пальцам — мне обуза,
Не знаю! Врать я не хочу.
На счетах класть я не училась,
Зарубки делать не трудилась.
Как было, так и лепечу!»

Ни рыбы, знаете, ни раки,
А словно бы кружок девчат;
Ныряют, плещут, как собаки,
Мяучат кошками, кричат.
Эней со страху чуть не треснет!
Читает в голос «Да воскреснет...»,
Он слышит визг и хохотню;
Свалился на помост, а чуда —
Давай тащить его оттуда,
Кто — за полы, кто — за мотню.

Тогді одна к йому сплигнула
Так, мов цвіркун або блоха,
До уха самого прильнула,
Мов гадина яка лиха.
«Чи не пізнаєш нас, Енею?
Та ми ж з персоною твоєю
Троянський ввесь возили род;
Ми Ідської гори дубина,
Липки, горішина, соснина.
З яких був зроблений твій флот.

А сам, матню прибравши в жменю,
По пояс в воду з човна плиг
І кличе в поміч гарну неню
І всіх олімпівських богів.
За ним Паллант, за сим вся сволоч
Стриб-стриб з човнів, Енею в помоч,
І тісно строяться на бой.
«Ну, разом! - закричав.- Напрімо!
І недовірків сокрушімо,
Рушайте як один, шульгой».

До нас було Турн докосився
І байдаки всі попалив,
Та Зевс, спасибі, поспішився,
Як бач, мавками поробив.
Була без тебе зла година.
Трохи-трохи твоя дитина
Не оддала душі богам.
Спіши свій городок спасати;
Ти мусиш ворогам тьху дати,
Ти сам,- повір моїм словам».

Троянці, з города уздрівши,
Що князь на поміч к ним іде,
Всі кинулись, мов одурівши,
Земля од топотні гуде.
Летять і все перевертають,
Як мух, рутульців убивають,
Сам Турн стоїть ні в сих ні в тих;
Скрізь ярим оком окидає,
Енея з військом уздріває
І репетує до своїх:

Сказавши, за ніс ущипнула;
Еней мов трохи ободрився;
І на других хвостом махнула,
Ввесь флот неначе поспішився;
Мавки-бо стали човни пхати,
Путем найлучиим направляти.
І тілько починався світ.
Еней уздрів свій стан в осаді;
Кричить во гніві і досаді,
Що Турна лусне тут живіт.

«Реб’ята! бийтесь, не виляйте,
Настав тепер-то січі час!
Доми, жінок, батьків спасайте,
Спасайте, любо що для вас!
Ступня не оддавайте даром,
Їх кості загребем тут ралом,
Або... но ми храбріші їх!
Олімпські нас не одступились,
Вперед! Троянці щось смутились,
Не жалуйте боків чужих».

Одна такая тварь скакнула
К нему сверчком или блохой
И к уху накрепко прильнула,
Подобно гадине лихой:
«Давно ли мы с твоей персоной
Таскались по воде соленой,
Возили весь троянский род?
Мы — Идского холма лесины, —
Дубки, орешины, соснины.
Из нас построен был твой флот.

По пояс в воду прыгнул с лодки
Эней, в кулак собрав мотню;
Взмолился маменьке-красотке,
Призвал с Олимпа всю родню.
Тут соскочил Паллант, и с ходу —
Плюх-плюх за ним вся сволочь в воду.
«Смелей! — вскричал Анхизов сын. —
На помощь удальцам Троянам
И на погибель басурманам,
Шагайте левой, как один!»

Уже рутул до нас добрался
И не шутя огонь раздул.
Зевес, однако, постарался
И нас в русалок обернул.
Такая вышла передряга!
Чуть без тебя Иул, бедняга,
Не отдал душеньки богам.
Спеши на выручку дитяти,
Спасай троян от вражьей рати.
Ты должен духу дать врагам!»

Троянцы в крепости узрели,
Что подоспел с подмогой князь,
И сразу будто одурели.
Земля под ними затряслась.
С ужасным топотом и гулом
Стремглав бегут они к рутулам
И супостатов бьют, как мух.
Пан Турн Энея ненароком
Вдали приметил ярым оком.
Со злости занялся в нем дух.

Энея за нос ущипнула,
На том и кончив разговор,
И по воде хвостом плеснула,
Скликаючи своих сестер.
Русалки вмиг зашевелились,
Всем хороводом навалились —
Троянский подтолкнули флот.
Эней узрел свой стан в осаде
И крикнул в гневе и в досаде,
Что Турн черево надорвет!

«Ребята, бейтесь, не виляйте!
Час грозной сечи наступил.
Дома и жен своих спасайте! —
Он в исступленье завопил. —
Стопы не отдадим бахвалам!
Их кости загребем оралом,
В нас — больше храбрости. Вперед!
Все олимпийцы нам ограда.
Чужих боков жалеть не надо.
Смутился, вишь, троянский род!»

Примітя ж Турн гармидер в флоті,
Туда всю силу волоче;
Скрізь йорзає, як чорт в болоті,
І о поживі всім товче.
Построївши рутульців в лаву,
Одборних молодців на славу,
Пустився на союзних вскач.
Кричить, рубає, вередує,
Не б'ється, бач, а мов жартує,
Бо був вертлявий і силач.

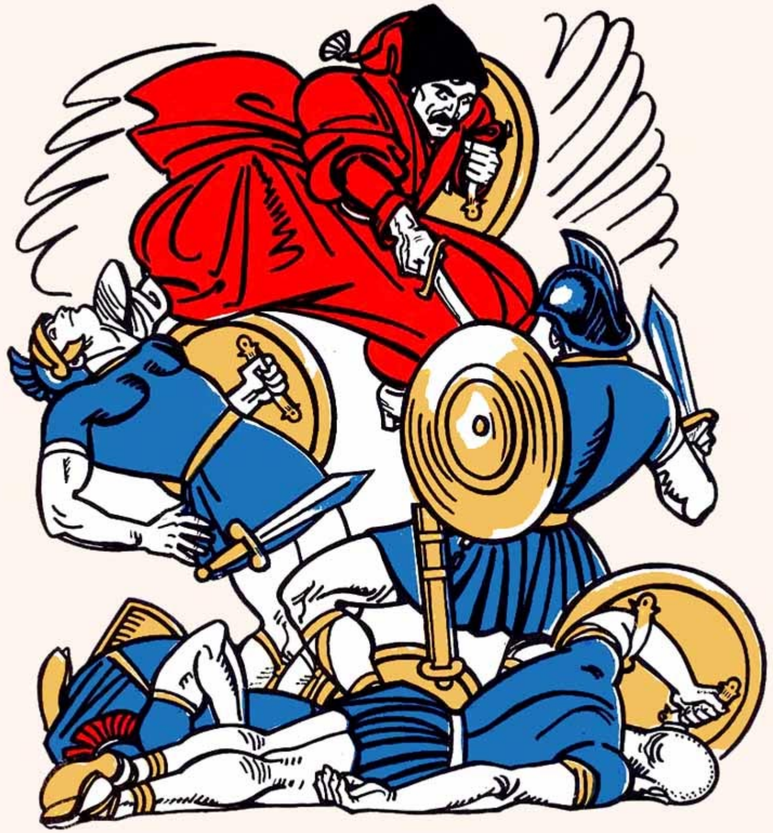
Еней тут добре колобродив
І всіх на чудо потрошив;
Робив він із людей уродів
І щиро всіх на смерть душив.
Паллант був перший раз на битві,
Кричав, жидки як на молитві,
Аркадян к бою підтруняв;
По фрунту бігав, турбовався,
Плигав, вертівся, ухилявся,
Як огир в стаді, ярував.

Еней пройдисвіт і не промах.
В війні і взріс, і постарів;
Привідця був во всіх содомах,
Ведмедів бачив і тхорів.
Дитина хукає на жижу;
Енею ж дур невдивовижу,
Видав він разних мастаків.
На Турна скоса поглядає
І на рутульців наступає,
Пощупать ребер і боків.

Тут Даг, рутулець прелукавий,
Пізнав одразу новичка,
Хотів попробовать для слави
Паллантові піддать тичка;
Но наш аркадець ухилився,
Рутулець з жизнею простився,
В аркадцях закипіла кров!
Одні других випереджають,
Врагів, як хмиз, трощать, ламають,
Така підданців єсть любов.

Фарона першого погладив
По тім'ю гострим, кладенцем
І добре так його уладив,
Що сей вильнув наверх денцем.
Потім Ліхаса в груди тиснув,
Сей повалився і більш не писнув:
За ним без голови Кісей,
Як міх з пашнею, повалився,
І Фар на теє ж нахопився,
Розплющив і сього Еней.

Паллант Евандрович наскоком
Якраз Гібсона і насів,
Шпигнув в висок над правим, оком,
Гібсон і дутеля із'ів,
За сим такая ж смертна кара
І лютого постигла Лара.
Ось Ретій в бендюгах летить!
Сього Паллант стягнув за ногу,
Ударив, як пузир, об дрогу,
Мазка із трупа капотить,

Увидя кавардак во флоте,
С войсками к Тибру Турн валит;
Сам ерзает, как черт в болоте,
И про поживу всем бубнит.
Он выбрал молодцов на славу,
Проворно их построил в лаву
И на союзных двинул вскачь.
Знай рубится., кричит, балует,
Как будто шутит, не воюет.
Был Турн увертлив и силач.

Сынок Анхиаов куролесил.
Он супостатов потрошил.
В бою немало начудесил
И без разбора всех крошил.
Паллант впервые шел на битву,
Горланил, как еврей молитву,
Носился из конца в конец,
До драки был не в меру жаден
И громко подстрекал аркадян,
Ярился, словно жеребец.

Эней-пройдоха, сам не промах,
В боях возрос и стал старей;
Был вожаком во всех содомах,
Видал медведей и хорей.
На свечку фукает пугливо
Дитя; Энею дурь — не диво!
Знавал он всяких мастаков.
Эней глядит на Турна косо,
Добраться пробует без спроса
До вражьих ребер и боков.

Но Даг — рутул весьма лукавый —
Узнал в Палланте новичка
И вздумал ради вящей славы
Поддать царевичу тычка;
Паллант, однако, изловчился,
И Даг с душою разлучился.
В аркадцах закипела кровь.
Летят, несутся, пыль вздымая,
Как хворост, вражью рать ломая.
Что значит подданных любовь!

Сперва по темени Фарона
Погладил острым кладенцем
Столь метко, что Фарон с разгона
Вильнул вверх донцем, вниз лицом.
Засим Лихаса в брюхо тыкнул.
Тот повалился и не пикнул.
Упал без головы Кисей,
Под стать мешку с мукой, а Фара
В лепешку с одного удара,
Играя, превратил Эней.

Паллант Эвандрович наскоком
Успел Гибсона уложить.
Пырнул в висок над правым оком —
И приказал он долго жить.
Смертельная постигла кара
Его и яростного Лара.
Вон Ретий в роспусках летит.
Паллант его схватил, — о боги! —
Ударил, как пузырь, об дроги,
И третий недруг был убит.

Ось! ось! яриться, бісом дише!
Агамемноненко Галес
І бистрим бігом все колише,
Неначе в гніві сам Зевес;
Вокруг себе все побиває,
Фарет, з ним збігшись, погибає,
Душі пустився Демоток,
Ладона сплющив, як блошицю,
Кричить: «Палланта-ледащицю
Злигаю я в один ковток».

Зробився Турн наш бісноватим,
Реве, як ранений кабан;
Гаса, финтить своїм зикратим;
Що ваш против його Полкан!
Простесенько к Палланту мчиться,
Зубами скреготить, яриться
І гамка їсти здалека.
Уже шаблюкою махає,
Коневі к шиї прилягає,
Хитрить, як ловить кіт шпака.

Паллант, любесенький хлопчина,
Скріпився, стоїть, як твердий дуб,
І жде, яка то зла личина
Йому нам'яти хоче чуб.
Дождавсь - і зо всього розгона
Вліпив такого макогона,
Що пан Галес шкереберть став.
Паллант, його поволочивши,
Потім на горло наступивши,
Всього ногами потоптав.

Паллант, мов од хорта лисиця,
Вильнув і обіруч мечем
Опоясав по поясниці,
Що Турн аж поморгав плечем;
І вмиг, не давши схаменутись,
Ні головою повернутись,
Стьогнув ще Турна через лоб.
Но Турн байдуже, не скривився,
Бо, бач, булатом ввесь обшився
І був, як в шкаралупі боб.

За сим Авента, пхнувши ззаду,
Поставив раком напоказ;
І тут сього ж понюхав чаду
Одважний парубійка Клавз.
Хто ні сусіль, тому кабаки
Давав Паллант і всі бурлаки,
З Аркадії що з ним прийшли.
Побачив Турн собі зневагу,
Не мед дають тут пить, а брагу,
І коси не траву найшли.

Так Турн, Палланта підпустивши,
Зо всіх сил келепом мазмув;
За русі кудри ухвативши,
Безчувственна з коня стягнув;
Кров з рани джерелом лилася,
В устах і в носі запеклася,
Надвоє череп розвалився;
Як травка, скошеная в полі,
Ув'яв Паллант, судеб по волі,
Сердега в світі не наживсь!

Вот! Вот! Ярится, бесом дышит
Агамемноненко Галес
И быстрым бегом всё колышет,
Точь-в-точь как в гневе сам Зевес.
Круша противников жестоко,
Он вышиб дух из Демотока,
Наткнул Фарета на клинок,
Прищелкнул, как блоху, Ладона.
Кричит: «Палланта, ветрогона,
Мне хватит на один глоток!»

У Турна помутился разум.
Что супротив него Полкан!
Знай носится на Белоглазом,
Ревет, как раненый кабан.
Летит к Палланту, лошадь хлещет,
Зубами лязгает, скрежещет, —
Вот-вот укусит молодца!
Турн саблищей как замахнется
Да к шее конской как пригнется!
Так ловит хитрый кот скворца.

Паллант, голубчик, молодчина,
Стоит, скрепясь, как твердый дуб,
И ждет — какая образина
Ему надрать желает чуб?
Дождался — и врагу с разгона
Такого закатил трезвона,
Что вверх тормошками он стал.
На горло наступив Галесу,
Паллант его отправил к бесу,
Ногами гневно растоптал.

Паллант вильнул, под стать лисице,
И Турну оберучь мечом
Так запалил по пояснице,
Что дернул супостат плечом.
Паллант не дал ему очнуться,
Он нападенья увернуться
И звезданул рутула в лоб.
Тот не поморщился. Куда там!
Кругом обшился он булатом
И был как в оболочке боб.

И напоказ поставил задом
Авента, в зад его пихнув;
И Клавз отважный рухнул рядом,
Того же чаду здесь нюхнув.
Лишь сунься! — отутюжат хватски
Паллант и сброд его аркадский.
Турн видит: им пренебрегли.
И впрямь от этакой ватаги
Не меду жди, а только браги;
На камень косы тут нашли.

Палланта он мазнул чеканом.
По черепу что было сил.
За русы кудри бездыханным
Царевича с коня стащил.
Из раны кровь текла густая
И запеклась, уста смыкая.
Недолог был Палланта век.
Увял, сердешный, поневоле
Былинкой скошенною в поле:
Турн череп надвое рассек!

Турн злобно сильною п’ятою
На труп Палланта настоптав,
Ремень з ладункой золотою
З бездушного для себе зняв;
Потім сам на коня схватився,
Над мертвим паничем глумився
І так аркадянам сказав:
«Аркадці! Лицаря возьміте,
В ралець к Евандру однесіте,
К Енею що в союз пристав».

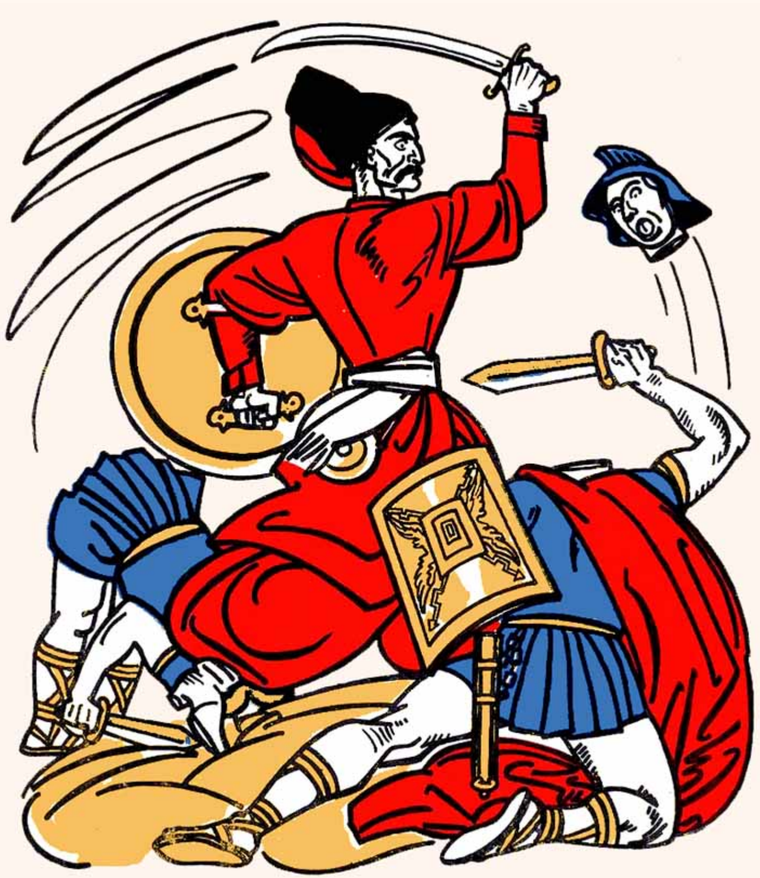
До лясу! Турна розбишаки,
Вам більше рясту не топтать!
Вам дасть Еней міцной кабаки,
Що будете за Стіксом чхать.
Еней совався, як навіжений,
Кричав, скакав, мов віл скажений,
І супротивних потрошив:
Махне мечем - врагів десятки
Лежать, повиставлявши п’ятки;
Так в гніві сильно їх локшив!

Таку побачивши утрату,
Аркадці галас підняли,
Клялися учинить одплату,
Хоча би трупом всі лягли;
На щит Палланта положили,
Комлицькой буркою прикрили,
Із бою потаскали в стан.
О смерті князя всі ридали,
Харциза Турна проклинали,
Та де ж троянський наш султан?

В запалі налетів на Мага,
Як на мале курча шулік;
Пропав навік сей Маг бідняга,
Порхне душа на другий бік;
Видючой смерті він боявся,
Енея у ногах валявся,
Просив живцем в неволю взять,
Но сей, коп’єм наскрізь пробивши
І до землі врага пришивши,
Других пустився доганять.

Но що за стук, за гомін чую?
Який гармидер бачу я!
Хто землю так трясе сирую?
І сила там мутить чия?
Як вихри на пісках бушують,
В порогах води як лютують,
Коли прорватися хотять;
Еней так в лютім гніві рветься,
Одмстить Палланта смерть несеться,
Сустави всі на нім дрижать.

Тут на бігу піймав за рясу
Попа рутульського полку,
Смертельного завдавши прасу,
Як пса, покинув на піску.
Погиб тут также храбрий Нума,
Убив Сереста, його кума,
Тарквіту голову одтяв;
Камерта висадив з кульбаки,
Ансула в ад послав по раки,
А Луку пузо розплатав.

На труп, злодею ненавистный,
Он стал могучею пятой.
С Палланта снял рукой корыстной
Ремень с лядункой золотой.
На своего коня взвалился,
Над мертвым паничем глумился
И крикнул, довершив удар:
«Возьмите рыцаря, аркадцы!
Союзнику Энея, братцы,
Эвандру отнесите в дар».

«До лясу!.. Я вас, лиходеев!
Траву недолго вам топтать.
Куда как зол табак Энеев:
За Стиксом будете чихать!»
Эней ревел, скакал, совался,
Как бык свирепый бесновался.
Вояк рутульских потрошил.
Махнет мечом — врагов десятки
Ложатся, выставляя пятки.
Так в лютом гневе их крушил!

Аркадцы, увидав утрату,
Сдержать рыданий не смогли
И учинить клялись расплату,
Хотя бы все костьми легли.
На щит Палланта положили,
Калмыцкой буркою прикрыли
И с поля потащили в стан.
Его оплакивали бурно,
Ругали кровопийцу Турна.
Да где ж троянский наш султан?

Как ястреб хищный на цыпленка,
На Мага напустился он;
Пропала слабая душонка,
Из тела запросилась вон!
Поджилки затряслись у Мага.
В ногах валялся он, бедняга,
Просил в неволю взять живьем,
Но с белым светом распрощался.
Вдогон другим Эней помчался,
Врага пришив к земле копьем.

Громам и грохоту я внемлю,
Вокруг — смятенье вижу я.
Кто так трясет сырую землю?
Ее колеблет сила чья?
Как вихрь бушует на дорогах,
Как воды пенятся в порогах,
Так в ярости Эней летит;
Кровавой жаждет он расправы,
От гнева все дрожат суставы,
Он за Палланта отомстит!

И на бегу поймал за рясу
Попа рутульского полку.
Он смертного набрался трясу,
Как пес, катаясь по песку.
Расстался с жизнью храбрый Нума,
Утратив и Сереста, кума.
Эней башку с Тарквита снял,
Камерта сбил с коня, Ансула
И Лука, грозного рутула,
К чертям за раками послал.

Як задавав Еней затьору
Всім супостатам на заказ,
Як всіх калічив без розбору
І убивав по десять враз:
Лігар з Лукуллом поспішають
І в тарадайці напирають
Енея кіньми потоптать.
Но тут їх доля зла наспіла,
І душі сих братів із тіла
Пішли к Плутону погулять.

В се врем'я Юпітер, підпивши,
З нудьги до жінки підмощавсь
І морду на плече склепивши,
Як блазень, чмокавсь та лизавсь;
Щоб більше ж угодить коханці,
Сказав: «Дивися, як троянці
Од Турна врозтіч всі летять,
Венера пас перед тобою:
Од неї краща ти собою,
До тебе всі лапки мостять.

Так наш Еней тут управлявся
І стан свій чистив од врагів;
Прогнавши супостат, зближався
До городка свого валів.
Трояни, вилазку зробивши,
Латинян к чорту протурivши,
З Енеєм вкупу ізійшлись.
Здоровкалися, обнімались,
Розпитовались, цілувались,
А деякі пить прийнялись.

Моє безсмертіє ярує,
Розкошних ласк твоїх бажа;
Тебе Олімп і світ шанує,
Юпітеру ти госпожа.
Захоч - і вродиться все зразу,
Все в світі ждеть твого приказу,
За твій смачний і ласий цмок...»
Сказавши, стиснув так Юнону,
Що трохи не скотилась з трону,
А тілько Зевс набив висок.

Іул, як комендант ісправний,
Енеєві лепорт подав,
Як війська ватажок начальний,
Про все дрібненько розказав.
Еней Іула вихваляє,
Потім, до серця прижимає,
Цілуєть люб'язно в уста.
Енея серце трепетало,
Воно о сині віщувало,
Що він надежда не пуста.

Юнона, козир-молодиця,
Юпітеру не піддалась;
Бо знала, що стара лисиця
На всякі штуки удалась.
Сказала: «О очей всіх світе,
Старий олімпський Єзуїте!
З медовими річми сховайсь.
Уже мене давно не любиш,
А тілько п'яний і голубиш,
Одсунься геть - не підсипайсь.

Покамест недругов калечит
По десять враз Анхизов сын,
На поле боя рвет и мечет,
Рутульских не щадя старшин, —
На таратайке в гневе яром
Стремглав летят Лукул с Лигаром,
Торопят, горячат коней.
Энея растоптать с разгону
Пытались братья, но к Плутону
Их души отослал Эней.

Подвыпив, мордою склонялся
К Юноне на плечо Зевес.
Как дурень, чмокался, лизался,
К супружнице со скуки лез.
«Гляди, — сказал он ей в угоду, —
Как Турн дает троянцам ходу!
Они пустились наутек.
Венера — тьфу перед тобою.
Ты дивно хороша собою!
Всяк ладит на тебя силок.

Он молодецки управлялся.
Рутулов молотил он всласть,
От супостатов избавлялся
И в городок спешил попасть.
Меж тем латинскую когорту
Троянцы протурили к черту
И, после вылазки лихой,
Навстречу своему Энею
Бежали, вешались на шею,
Галдели все наперебой.

Бессмертие мое ярится,
Роскошной ласки жду, дрожа.
Олимпа и земли царица!
Юпитеру ты — госпожа.
За смачный поцелуй твой сразу
Весь мир получишь без отказу».
Вздохнув, богиню стиснул так,
Что вместе с ним сама Юнона
Едва не сковырнулась с трона.
Зевес набил себе синяк.

Иул, как комендант исправный,
Здесь не ударил в грязь лицом
И как начальник войска главный
Предстал перед своим отцом.
Иул Энею рапортует,
А тот в уста его целует.
Не подкачал-таки сынок!
Недаром сердце трепетало,
Надежду лестную питало,
Что из дитяти будет прок.

Хотя на хитрости пуститься
Матерой вздумалось лисе,
Юнона, козырь-молодица,
Уловки разгадала все.
«О ты, — сказала, — светоч ярый!
О езуит Олийпа старый!
Речей медовых зря не трать.
Уже давно меня не любишь,
А только с пьяных глаз голубишь.
Не подсыпайся! Полно врать.

Чого передо мной лукавиш,
Не дівочка я в двацять літ,
І теревені-вені правиш,
Щоб тілько заморочить світ.
Нехай все буде по-твоєму;
Дай тілько Турнові моєму
Хоть трохи на світі пожить,
Щоб міг він з батьком повидаться
І перед смертю попрощаться,
Нехай,-не буду більш просить».

Тогді пан Турн зіло гнівився
І приступу к собі не мав,
Що у троян не поживився
І тьху Енеєві не дав.
Як ось мара в лиці Енея.
В кереї бідного Сіхея,
Явилась Турна задирать:
«Ану лиш, лицарю мізерний,
Злиденний, витязю нікчемний,
Виходь сто лих покуштовать».

Сказавши, в Йовиша вп'ялася,
І обняла за поперек,
І так натужно простяглася,
Що світ в очах обох померк.
Розм'як Зевес, як після пару,
І вижлуктив підпінка чару,
На все ізвол Юноні дав.
Юнона в котика з ним грала,
А в мишки так залескотала,
Що аж Юпітер задрімав.

Турн зирк - і бачить пред собою
Присяжного свого врага,
Що так не гречі кличе к бою
І явно в труси пострига.
Осатанів і затрусився,
Холодним потом ввесь облився,
Од гніву сумно застогнав.
Напер мару - мара виляє,
Еней від Турна утікає!
І Турн вдогонку поскакав,

Олімпські во всяку пору
І грім пускающий їх пан
Ходили голі без зазору,
Без сорому, на кшталт циган.
Юнона, з неба увильнувши
І гола, як долоня, бувши,
По-паруб'ячу одяглась;
Кликнувши ж в поміч Асмодея,
Взяла на себе вид Енея,
До Турна просто понеслась.

Той не втече, сей не догонить,
От тілько-тілько не вшпигне;
Зикратого мечем супонить,
Та ба! Мари не підстьобне.
«Та не втечеш,- кричить,- паничу!
Ось зараз я тебе підтичу,
Се не в кукли з Лависей грать;
Тебе я швидко повінчаю
І воронів потішу стаю,
Коли начнуть твій труп клювать».

Напрасно ты меня морочишь.
К чему туманить белый свет?
Как с девочкой балясы точишь!
Мне, знаешь ли, не двадцать лет.
Тебе не стану я перечить,
Но ты не позволяй увечить
Троянцам Турна моего.
С отцом он должен повидаться
И перед смертью попрощаться.
Мое желанье таково!»

Рутул ужасно расходился.
Досадой был он обуян.
Несолоно хлебав, сердился —
Зачем не припугнул троян?
Вдруг призрак в облике Энея,
В плаще покойного Сихея
Явился Турна задирать:
«Никчемный рыцарь, замухрышка!
Тебе, мозглявый витязь, крышка!
А ну-ка выйди помирать!»

Сказала — и впилась в Зевеса,
За поясницу обняла,
И свет померк в очах — завеса
Обоим на глаза легла.
Размяк Зевес, как после пару,
И вылакал подпенка чару.
Ни в чем Юнону не стеснял.
Она с ним в котика играла,
А в мышки так защекотала,
Что он раскис и задремал.

Присяжный враг, держась кичливо,
Донельзя Турна уязвил.
На поединок звал крикливо,
Вдобавок трусом объявил.
Пан Турн затрясся, обозлился,
Холодным потом весь облился,
Проклятье изрыгнул в ответ.
Конем на призрак напирает,
А тот вильнул и удирает.
Рутул за ним помчался вслед.

Все олимпийцы без изъятья
И громыхающий их пан,
Нимало не стыдясь, без платья
Гуляли, на манер цыган.
Нагая, как ладонь, Юнона
Скатилась тут же с небосклона
И парубком оделась вмиг.
Призвав на помощь Асмодея,
Обличье приняла Энея,
Помчалась к Турну напрямик.

Тот — не уйдет, сей — не догонит.
Вот-вот пырнет врага мечом!
Но в ярости ревет и стонет
Пан Турн, оставшись ни при чем.
«Ага, голубчик, удираешь?
Не в куклы с девками играешь!
Поймаю панича за чуб!
Со смертью мигом обвенчаю
И воронов потешу стаю.
Пусть расклюет она твой труп!»

Мара Енеєва, примчавшись
До моря, де стояв байдак,
Нітрохи не остановлявшись
(Щоб показать великий ляк),
Стрибнула в нього, щоб спастися;
Тут без числа Турн осліпився,
Туди ж в байдак і сам стрибнув,
Щоб там з Енея поглумиться,
Убить його, мазки напиться,
Тогді б Турн первий лицар був!

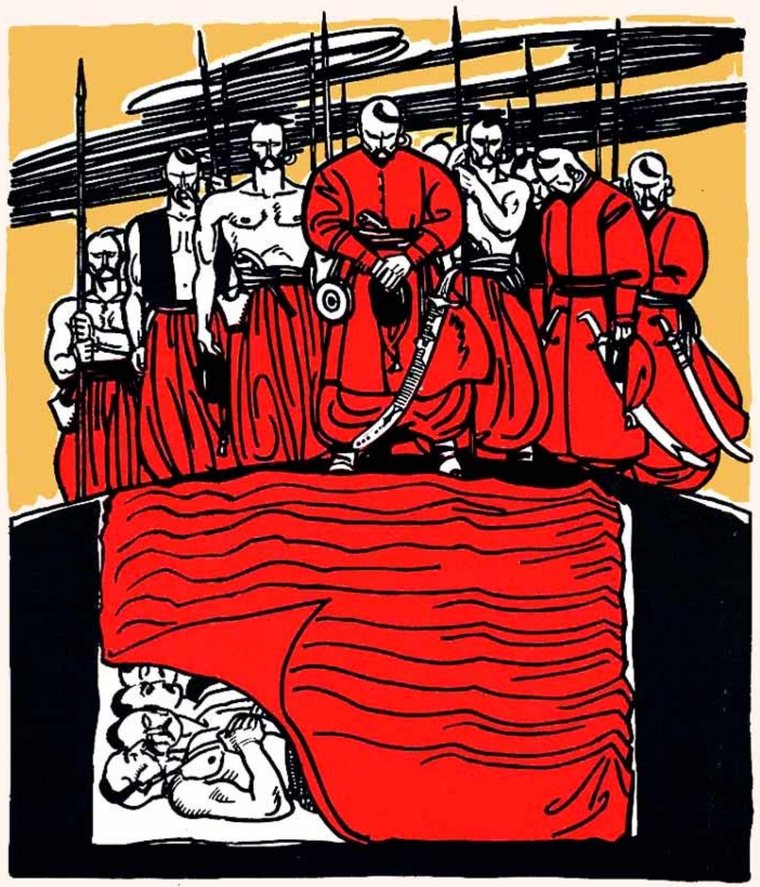
Мезентій, ватажок тірренський,
Одважно дуже підступив
І закричав по-бусурменськи,
Що тілько пан Еней і жив!
«Виходь,- кричить,- тичка подмімо,
Нікого в поміч не просімо,
Годящі парні: ти і я;
Ану!»-і сильно так стовкнулись,
Що трохи в'язи не звихнулись,
Мезентій же упав з коня.

Тут вмиг байдак заворушився
І сам, одчаливши, поплив,
А Турн скрізь бігав, і храбрився,
І тішивсь, що врага настиг.
Таку Юнона зливши кулю,
Перевернувшуся в зозулю,
Махнула в вирій навпростець.
Турн глядь, аж він уже средь моря,
Трохи не луснув з серця,- з горя.
Та мусив плить, де жив отець.

Еней, не милуя чванливих,
В Мезентія всадив палаш;
Дух вискочив в словах лайливих,
Пішов до чорта на шабаш.
Еней побідой утішався,
Зо всіми добре частовався,
Олімпським жертви закурив.
Пили до ночі та гуляли
І п'яні спати полягали,
Еней був п'яний, єле жив.

Юнона з Турном як шутила,
Еней про теє ні гугу;
Бо на його туман пустила,
Що був невидим нікому;
І сам нікого тож не бачив,
Но послі, як прозрів, кулачив
Рутулян і других врагів:
Убив Лутага, Лавза, Орсу,
Парфену, Палму витер ворсу,
Згубив багацько ватажків.

Уже світовая зірниця
Була на небі, як п'ятак
Або пшенична варяниця,
І небо рділося, мов мак.
Еней троянців в гурт ззиває
І з смутним видом об'являє,
Що мертвих треба поховать;
Щоб зараз прийнялися дружно,
Братерськи і єдинодушно,
Троян убитих зволікать.

Пан Турн за призраком Энея
Пустился к морю на коне.
Противник, будто бы робея,
Вдруг очутился на челне.
Рутул к Энею в лодку прыгнул
И думал, что его настигнул.
Теперь-то можно будет всласть
Над супостатом поглумиться
И кровью вражеской упиться,
В большие храбрецы попасть!

Под самый городок троянский
Мезентий нагло подступал
И выкликал по-басурмански,
Что, дескать, пан Эней пропал!
«Давай, — кричит, — на ровном месте
С тобой сойдемся честь по чести,
Как двое стоящих парней!»
Столкнулись так, что от усилья
Рванулись, хрустнув, сухожилья.
Врага с коня спихнул Эней.

Но сам собою по безбурным
Волнам, покинув берега,
Челнок помчался с паном Турном.
Он счастлив был загнать врага.
Наскучив этой заварушкой,
Юнона в небо шасть кукушкой.
Едва не треснул молодец,
В сердцах очнувшись среди моря.
Да что поделаешь! — и с горя
Поплыл туда, где жил отец.

Пощады на давая чванным,
Всадил в Мезентия палаш,
И дух его со словом бранным
Пустился в черту на шабаш.
Эней победой утешался,
С дружиной славно угощался,
Зевеса жертвой ублажив.
До поздней ночи пьянство длилось,
И всё троянство с ног валилось.
Эней и сам был еле жив.

Юнона славно пошутила
И Турну пулю отлила.
На всех туману напустила,
Глаза Энею отвела.
Он был как в шапке-невидимке,
И плавал взор его, как в дымке.
Но, сызнова прозрев, Эней
Пришиб Лутага, Лавза; Орсу,
Парфену, Палму сбавил форсу;
Сгубил немало силачей.

Уж заряница не с полушку
Светилась в небе, а с пятак
Или с пшеничную галушку,
И небо рдело, словно мак.
Анхизов сын созвал громаду
И молвил: «Нужно по обряду
Нам упокоить мертвецов.
Пускай возьмутся все Трояне
По-братски, дружно с поля брани
Таскать убитых удальцов».

Потім Мезентія доспіхи
На пень високий насадив.
І се робив не для потіхи,
А Марса щоб удоволив.
Шишак, панцир і меч булатний;
Спис з прапором, щит дуже знатний!
І пень, мов рицар, в збруї був.
Тогді до війська обернувся,
Прокашлявся і раз смаркнувся.
І річ таку їм уджигнув:

Звелів носилки з верболозу
І з очерету балдахин
Зготовить тіла для виносу,
Щоб в них Паллант, Евандрів син,
Вельможна, панська́я персона
Явилася перед Плутона
Не як абиякий харпак.
Жінки покійника обмили,
Нове убрання наложили,
Запхнули за щоку п'ятак,

«Козацтво! Лицарі! Трояне!
Храбруйте! Наша, бач, бере;
Оце опудало погане
Латинів город одіпре.
Но перше, чим начнем ми битись,
Для мертвих треба потрудитись,
Зробить їх душам упокой;
Імення лицарів прославить.
Палланта к батькові одправить,
Що наложив тут головой».

Як все уже було готово,
Тогді якийсь їх филозоп
Хотів сказать надгробне слово,
Та збився і почухав лоб;
Сказав: «Се мертвий і не дишеть,
Не видить, то єсть і не слишить,
Єй, єй! уви! Он мертв, амінь!»
Народ від річі умилився,
І гірко-гірко прослезився,
І мурмотав: «Паноче, згинь».

За сим пішов в курінь просторий,
Де труп царевича лежав,
Над ним аркадський підкоморій
Любистком мухи обганяв.
Троянські плакси тут ридали,
Як на завійницю кричали,
Еней зарюмав басом сам:
«Гай! гай!-сказав.-Ув'яв мій гайстер!
Який то був до бою майстер.
Угодно, бачу, так богам!»

Потім Палланта покадили,
К носилкам винесли надвір;
Під балдахином положили,
Еней тут убивавсь без мір.
Накривши гарним покривалом,
Либонь, тим самим одіялом,
Що од Дідони взяв Еней,
Взмостили воїни на плечі
І помаленьку, по-старечи
Несли в містечко Паллантей.

Эней Мезентия доспехи
На пень высокий насадил,
Но, видит бог, не для потехи:
Он Марсу этим угодил.
Пень выглядел, как рыцарь знатный:
Шишак и панцирь, щит булатный,
Копье с флажком и тяжкий меч.
Эней прокашлялся, сморкнулся,
К своей дружине обернулся
И выпалил такую речь:

Сплели носилки из ракиты
И камышовый балдахин,
Чтоб наш покойник родовитый,
Единственный Эвандров сын,
Явился ко двору Плутона
Как пан, как знатная персона,
А не задрипанный голяк.
Палланта женщины обмыли,
По-праздничному нарядили,
Заткнули за щеку пятак.

«Герои! Казаки! Трояне!
Храбритесь! Наша, слышь, берет!
Поганый сей чурбан заране
Латинский град нам отопрет.
Но, прежде чем начнете биться,
Для мертвых нужно потрудиться;
Палланта, павшего в бою,
Эвандру бедному отправить
И поименно всех прославить,
Кто смелость выказал свою».

Когда уж было всё готово,
Пришел соборный протопоп.
Надгробное начавши слово,
Он сбился и в затылке скреб.
Сказал: «Покойник сей не дышит,
Не видит, стало быть, не слышит.
Ей-ей! Увы! Он мертв, аминь!»
Народ премного умилился,
Растрогался и прослезился,
Забормотал: «Пан отче, сгинь!»

Эней в курень подался вскоре,
Где труп царевича лежал.
Вздыхал аркадский подкоморий
И мух любистком отгонял.
Троянские здесь плаксы были
И, как от боли в брюхе, выли.
Эней разрюмился и сам:
«Эхма, увял мой цветик мака!
То был недюжинный рубака.
Видать, угодно так богам!»

Палланту покадив, чин чином
Беднягу вынесли на двор;
Его узрев под балдахином,
Эней рыдал и очи тер.
Усопшему на покрывало
Пошло Дидоны одеяло —
Сынка Анхизова трофей.
Носилки взгромоздив на плечи,
Тащились воины далече —
К Эвандру, в город Паллантей.

Як вибрались на чисте поле,
Еней з покійником прощавсь,
Сказав: «О жизнь! Бурливе море,
Хто цілий на тобі оставсь?
Прости, приятелю любезний,
Оддячу я за вид сей слезний,
І Турн получить з баришком».
Потім Палланту уклонився,
Облобизав і прослезився,
Додому почвалав тишком.

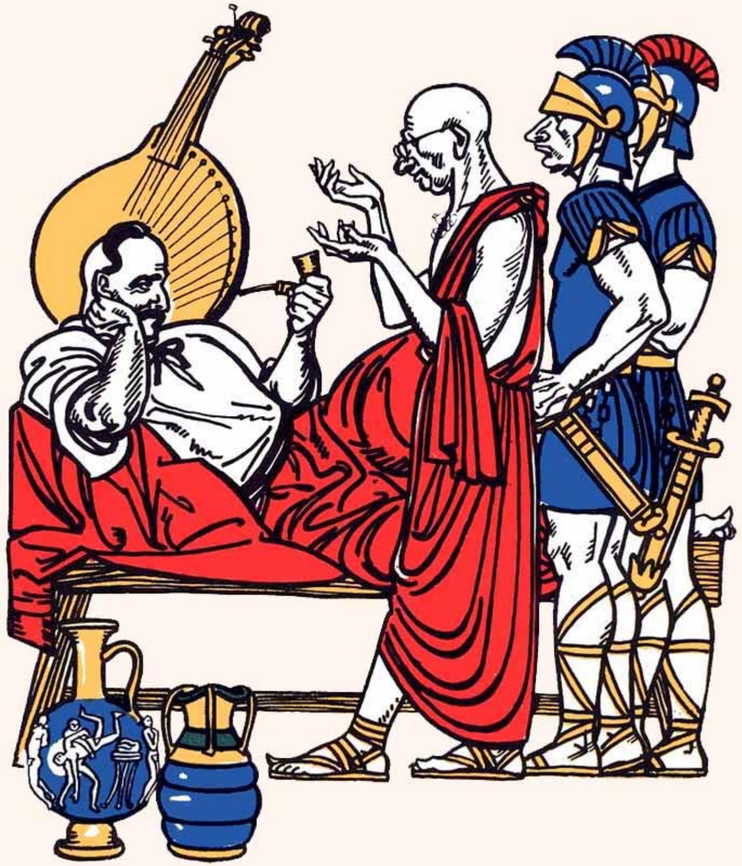
Еней, к добру з натури склепний,
Сказав послам латинським так:
«Латинус рекс єсть невгомонний,
А Турнус пессімус дурак.
І кваре воювать вам мекум?
Латинуса буть путоцекум,
А вас, сеньйорес, без ума;
Латинусу рад пацем даре,
Пермітто мертвих поховаре,
І злості корам вас нема,

К господі тілько що вернувся
Наш смутний лицар, пан Еней.
Уже в присінках і наткнувся
На присланих к ньому гостей:
Були посли се од Латина,
І всі асессорського чина,
Один армейський копитан;
Сей скрізь по світу волочився
І по-фрігійську научився,
В посольстві був як драгоман.

Один єсть Турнус ворог меус,
Сам, ерго, дебет воювать;
Велять так фата, ут Енеус
Вам буде рекс, Аматі зять.
Щоб привести, ад фінем беллюм,
Ми зробим з Турнусом дуеллюм,
Про що всіх сангвіс проливать?
Чи Турнус буде, чи Енеус,
Укажеть глядіус, вель деус,
Латинським сцептро управлять».

Латинець старший по породі
К Енею рацію начав,
І в нашім, значить, переводі
Буцімто ось він що сказав:
«Не ворог, хто уже дублений,
Не супостат, чий труп нікчемний
На полі без душі лежить.
Позволь тіла убитой раті.
Як водиться, землі продати;
Нехай князь милость сю явить».

Латинські посли ззиркнулись,
По серцю їм ся річ була;
Знечев'я трохи схаменулись,
Драксеса смілость тут взяла:
«О князь,- крикнув,- пресловутий!
Великим ти родився бути!
Ми все в Латинові уста
Внесем, дрібнесенько розкажем
І щиро, щиро те докажем,
Що з Турном дружба єсть пуста».

И в чистом поле, на просторе,
Эней простился с мертвецом,
Сказав: «Бурливо жизни море!
Вольно играть ему пловцом.
Прощай, приятель задушевный!
За нынешний твой вид плачевный
Рутулу я воздам с лихвой».
Палланту низко поклонился,
Облобызав его, пустился
Домой с поникшей головой.

Эней, к добру с рожденья склонный,
Сказал послам латинским так:
«Латинус реке неугомонный,
А Турнус пессимус дурак.
И кваре вам сражаться мекум?
Латинуса считаю цекум,
Сеньорес, олухами — вас.
Латинусу рад пацем даре,
Пермитто мертвых погребаре,
И корам вас мой гнев угас.

Во власти грустных размышлении
К себе вернулся пан Эней,
И только что ввалился в сени,
Как натолкнулся на гостей.
Пришли послы царя Латина,
Все сплошь — асессорского чина;
Один — армейский капитан;
Он век по свету волочился
И по-фригийски научился.
В посольстве был он драгоман.

Один лишь Турнус недруг меус,
Сам эрго дебет воевать;
Так хочет фатум! — ут Энеус
Вам будет реке, Амате зять.
Назначив с Турнусом дуеллюм,
Мы приведем ад финем беллюм.
Не всем же сангвис проливать!
Укажет глядиус, вель деус,
Достоин Турнус иль Энеус
Латинским сцептро обладать?»

Латинец родом познатнее
Немедля выступил вперед.
Кто не поймет его рацеи —
Прочтите этот перевод:
«Окостенелый труп — не ворог.
Как воин он уже не дорог:
Лежит на поле без души!
О князь, тела убитой рати,
Как водится, земле предати
Ты, сделай милость, разреши!»

Посольству речь пришлась по нраву,
И первый осмелел Драксес.
Не посрамил свою державу,
В карман за словом не полез.
Воскликнул: «Ты на свет родился
Затем, чтоб он тобой гордился.
О князь! Величье — жребий твой.
Мы всё в уста Латину вложим,
Царю мы уяснить поможем,
Что дружба с Турком — звук пустой».

І мировую тут зробили
На тиждень, два або і три
І в договорі положили,
Щоб теслі і другі майстри
Латинські помогли троянам,
Сим ланцям, голякам, прочанам,
Достроїть новий городок;
Щоб нарубать дали соснини,
Кленків, дубків і берестини,
На крокви годних осичок.

Як тілько світова зірниця
На небі зачала моргать,
То вся троянська станиця
Взялася мертвих зволікать.
Еней з Трахоном роз'їжджає.
К трудам дружину понуждає,
Кладуть із мертвих тіл костри;
Соломой їх обволікають,
Олію з дьогтем поливають
На всякий зруб разів по три.

За сим тут началось гуляння,
І чарочка пішла кругом;
Розкази, сміхи, обнімання,
Ділились дружно тютюном.
Які пили, які трудились
І над убитими возились;
В лісах же страшна стукотня.
В коротке мировеє врем'я
Латинське і троянське плем'я
Було як близькая рідня.

Потім солому підпалили,
І плам'я трупи обняло.
І вічну пам'ять заквилили,
Аж сумно слухати було,
Тут кость, і плоть, і жир шкварчали,
Тут інші смалець істочали,
У інших репався живіт;
Смрад, чад і дим кругом носились,
Жерці найбільше тут трудились,
Ізконебє халтурний рід.

Тепер би треба описати
Евандра батьківську печаль
І хлипання всі розказати,
І крик, і охання, і жаль.
Та ба! Не всякий так змудрує,
Як сам Вергілій намалює,
А я ж до жалю не мастак;
Я сліз і охання боюся
І сам ніколи не журюся;
Нехай собі се піде так.

Други, товариші і кревні,
Батьки, сини, куми, свати,
На віки вічні незабвенні,
А може, хто із суєти,
В огонь шпурляли різну збрую,
Одежу, обув дорогую,
Шаблі, ладунки, келепи.
Шашки, свитки, кульбаки, троки,
Онучі, постоли, волоки
Шпурлялись, як на тік снопи.

Пошли на мировую вскоре.
До срока прекратили рать.
И положили в договоре
Латинских плотников призвать,
Чтоб живо помогли троянцам,
Бездомным этим голодранцам,
Достроить новый городок;
Чтоб нарубить вольготно было
Дубков, осины на стропила,
Сосновых натесать досок.

Блеснула в небесах денница,
Померкли звезды, и опять
Взялась троянская станица
Убитых воинов таскать.
Эней с Трахоном разъезжает,
К трудам дружину понуждает;
Кладут, как бревна, труп на труп,
Сухой соломой покрывают
И троекратно поливают
Смолой и маслом каждый сруб.

И, согласясь на мировую,
Пустили чарочку кругом;
Пошла гульня напропалую,
Делились дружно табачком.
Одни порядком нагрузились,
Другие с мертвыми возились;
В лесах стояла стукотня.
Сложив забот военных бремя,
Троянцев и латинцев племя
Сошлись, как близкая родня.

Вот искры высекли огнивом,
И пламя обняло тела,
И память вечную с надрывом
Завыли так, что жуть брала.
Здесь кость, и плоть, и жир скворчали;
Иные смалец источали,
У многих лопался живот,
И было дымно, чадно, смрадно.
Жрецы трудились тут изрядно:
Искони бе хаптурный род.

Эвандра всхлипы, вопли, крики,
Стенанья, — словом, без прикрас
Печаль аркадского владыки
Я описал бы вам как раз.
Да полно! Стоит ли усилий?
На это нужен сам Вергилий!
Вдобавок ныть я не мастак.
Мне охи, слезы — пуще смерти.
Я сроду не грустил, поверьте.
Авось, друзья, сойдет и так!

Однополчане, други, сваты,
Отец и сын, свояк и кум,
Во имя горестной утраты,
А кто и просто наобум,
В костры швыряли седла, сбрую,
Доспехи, обувь дорогую,
Мешки онуч, лаптей, сапог,
Лядунки, сабли, шапки, свитки;
Оружье, утварь и пожитки
Метали, как снопы на ток.

Не тілько в полі так робилось,
В Лаврентї сумно тож було;
Багацько трупа там палилось,
Поспульство ж на чім світ ревло.
Там батько сина-парубійку
Оплакував і кляв злодійку
Війну і ветхого царя;
Тут дівка вельми убивалась,
Що без вінця вдовой осталась,
Утративши, багатиря.

Як ось од хана Діомида
Латинові прийшли посли,
І із охлявшого їх вида
Не видно, радість щоб несли.
Латин вельможам з старшиною
Велить явитись пред собою,
Що все і сталося якраз;
Послів кликнули до громади.
І, виповнивши всі обряди,
Латин прорек такий приказ:

Жінки, порозпускавши, коси,
Розхристані і без свиток,
Розтрьопані, простоволосі
Галасували на ввесь рот.
По мертвих жалібно кричали,
По грудях билися, стогнали,
Латинів проклинали рід;
Про Турна ж всі кричали сміло,
Що за своє любовне діло
Погубить даром ввесь нарід.

«Скажи, Венуле нежахливий,
Всю хана Діомида річ,
Здається, був ти не брехливий,
Таким тебе зна наша Січ».
«Підніжок твій я і підданець,
Із слуг твоїх послідній ланець,-
Сказав Венул,- не погнівись!
Мужича правда єсть колюча,
А панська на всі боки гнуча,
І хан сказав так, не сумнись:

Драисес на Турна тут доносить,
Що Турн всім гибелям вина;
Еней на бой його лиш просить,
І так би й кончилась війна.
Но і у Турна був сутяга,
Брехун, юриста, крюк, підтяга,
І діло Турна защищав;
Та і Аматині пролази
Пускали розній розкази,
Щоб Турн ні в чім не уважав.

«Не з мордою Латина битись
Против троянських розбишак,
Вам треба б перше придивитись,
Який то єсть Еней козак!
Під Троєю він дався знати
Нам всім, як взявся рятовати
Богів домашніх і рідню.
Він батька спас в злу саму пору,
На плечах зніс на Іду-гору,
Сього не майте за бридню.

В Лавренте тоже грустно было,
Народ являл прискорбный вид;
Сжигали мертвецов уныло,
Ревели на чем свет стоит.
Где сын пропал ни за копейку,
Там клял отец войну-злодейку,
А с ней и дряхлого царя;
И девка крепко убивалась,
Что без венца вдовой осталась,
Утративши богатыря.

Толкнулись к хану Диомиду
Тогда латинские послы;
Вернулись, — молвить не в обиду, —
Не так чтоб очень веселы.
Латин запиской именною
Созвал вельмож со старшиною,
Чтоб выслушать своих послов.
Поспешно собрались вельможи,
Что ко двору Латина вхожи,
И молвил царь без дальних слов:

Растрепаны, простоволосы,
Метались женщины, крича,
И на себе терзали косы,
Одежды рвали сгоряча.
Латина громко поносили,
Истошно выли, голосили,
Рыдали подле мертвых тел;
Себя, стеная, били в груди,
Ругали Турна: гибнут люди
Из-за его любовных дел!

«Венул! Ты человек правдивый
(Об этом знает наша Сечь)
И, говорят, небоязливый.
Перескажи мне хана речь!»
— «О царь, я твой слуга смиренный,
Никчемный самый и презренный,
Не гневайся! — сказал Венул. —
Мужичья правда очи колет,
А панская — как пан изволит!
Нам хан такое завернул:

Браня рутула за упорство,
Твердил Драисес: «Его вина!
Пусть выйдет на единоборство —
И сразу кончится война».
Нашелся между тем сутяга,
Брехун, юрист, крючок, плутяга,
Который Турна защищал,
И все Аматины клевреты
Давали шепотом советы,
Чтоб нипочем не уступал!

«Не с мордой, говорит, Латина
Троянских одолеть вояк!
Не лучше ль было для почина
Узнать, каков Эней казак?
Когда мы осаждали Трою,
Оборонять пришлось герою
Богов домашних и родню;
Он на закорках в злую пору
Отца втащил на Иду-гору,
Не посчитайте за брехню!

Против Енея не храбруйте,
Для нас здається він святим;
І так Латину розтолкуйте.
Щоб лучче помирився з ним.
Гай! гай! Де діти єсть такії,
Щоб кудрі батькові сідії
Найвище ставили всього?..
Не ворог я царю Латину,
Но чту Анхізову дитину
І не піду против його.

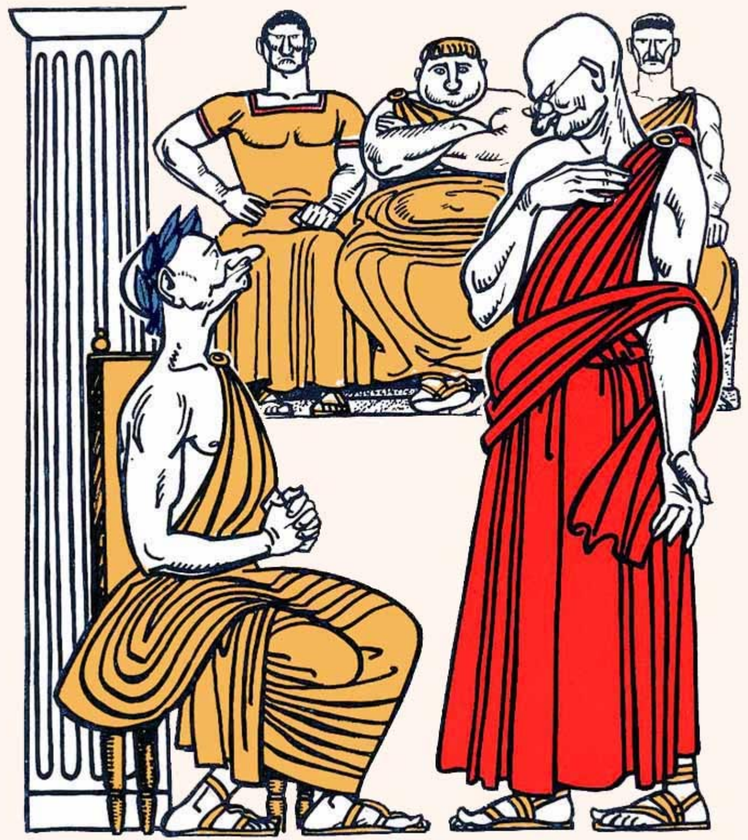
Тепер не приберу більш глузду,
Як тут сих поселить прочан;
Землі шматок єсть не під нужду,
То їм з угоддями оддам.
Оддам нив'я, і сінокоси,
І риболовні тібрські коси,
То буде нам Еней сусід;
Коли ж не схоче він остаться,
А пуститься іще таскаться,
То все ж ізбавимся од бід.

Прощайте, доміні латинці!
Поклон мій вашому царю;
Возьміть назад свої гостинці,
Одправте їх к багатирю
Енею і просіть покою»,
Венул утерся тут рукою
І річі сій зробив кінець.
Збентежила ся річ Латина,
Здавалось, близька зла година;
На лисині трусивсь вінець.

А щоб з Енеєм лад зробити,
Пошлю послів десятків п'ять;
І мушу дари одрядити,
Диковинки коли б достать:
Повидла, сала, осятрини,
Шалевий пояс і люстрини,
Щоб к празнику пошив каптан,
Сап'янці із Торжка новенькі,
Мальованії потибеньки.
А нуте! Як здається вам?»

Латин од думки схаменувся,
Олімпським трохи помолившись;
Наморщившись, сентябрем надувся
І смутно на вельмож дивився.
«А що?-сказав.-Чи поживились?
От з Діомидом ви носились,
А він вам фигу показав;
Заздалегідь було змовлятись,
Як з пан Енеєм управлятись,
Поки лапок не розіклав.

Драисес був дивний говоруха
І Турнові був враг лихий,
Встає, ус гладить, в носі чуха,
Дає одвіт царю такий:
«Латине світлий, знаменитий,
Твоїми мед устами пити!
Всяк тягне в серці за тебе;
Но одізватися не сміють,
Сидять, мовчать, сопуть, потіють,
І всяк мізкує про себе.

Латину растолкуйте внятно:
Эней мне кажется святым.
Идите лучше на попятный
И не воюйте больше с ним.
Да есть ли дети впрямь такие,
Чтоб кудри батькины седые
Ценили выше всяких благ?
Зачем обманывать Латина?
Мне мил Анхизов сиротина.
Энею, братцы, я не враг.

Теперь Анхизова отродья
Не протурить вовеки нам.
Клочок землицы и угодья
Отдам троянским шатунам:
Поля, луга, леса, покосы,
Для рыбной ловли — Тибра косы.
И станет нам Эней — сосед.
Не захоти он здесь остаться
И по свету пустись болтаться, —
Мы всё ж избавимся от бед.

Прощайте, домини латинцы!
Счастливый путь, поклон царю!
Отдайте вы свои гостинцы
Троянскому богатырю
И, не шутя, не для блезира,
Просите у Энея мира!»
На том и речи был конец.
В предчувствии лихой годины,
Латин исполнился кручины.
Дрожал на лысине венец.

С Энеем нужно лад уставить:
К нему сейчас десятков пять
Послов с подарками отправить, —
Да позатейливей сыскать!
Повидло, сало, осетрину,
На праздничный кафтан люстрину,
Цветной кушак Энею дам,
Козловые сапожки тоже
И табеньки тисненой кожи.
А нуте! Как сдается вам?»

Немножко помолясь, очнулся
Латин от невеселых дум,
Но, глядя сентябрем, надулся
И был с вельможами угрюм.
«Что! Взяли? — молвил с кислым видом. —
Носились больно с Диомидом,
А он и дулю показал.
Вам было загодя, болванам,
Управиться с троянским паном,
Покамест ног на стол не клал.

Драисес был краснобай великий
И пану Турну лютый враг.
Усы расправив, он владыке
Латинскому ответил так:
«О царь над здешними местами!
Твоими пить бы мед устами.
Ты в нас вливаешь бодрый дух.
К тебе сердцами тяготеем,
Сидим, молчим, сопим, потеем,
Не смея высказаться вслух.

Нехай же та личина люта,
Що нас впровадила в війну
І ганьбою до всіх надута,
Походить більш на сатану:
Що стілько болі причинила,
Що стілько люду погубила,
А в смутний час навтікача!
Нехай лиш Турн, що верховодить
І всіх панів за кирпи водить.
З Енеєм порівня плеча.

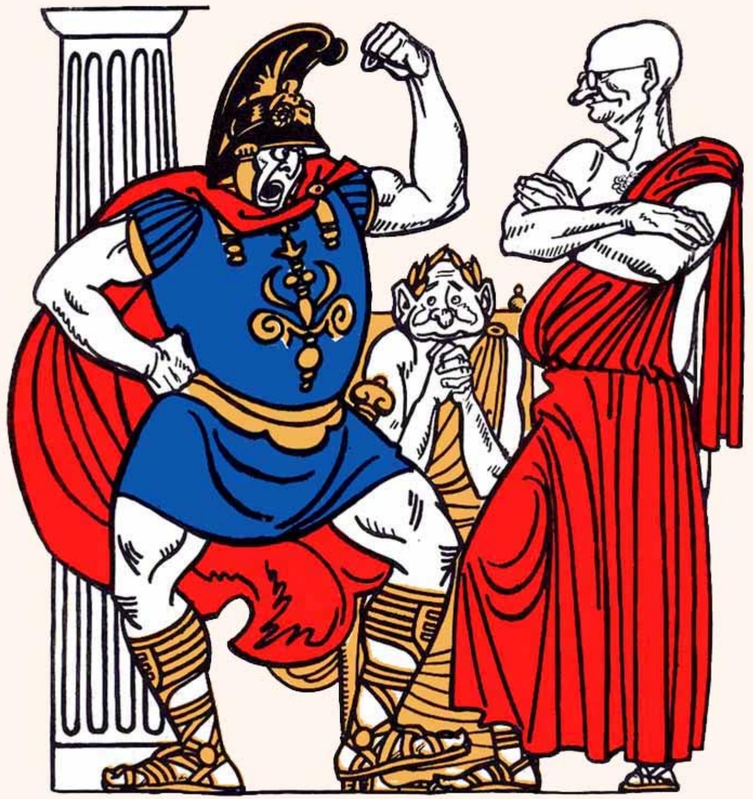
Од речі сей Турн роз'ярився,
Як втопленик, посинів ввесь;
Дрижали губи, сам дрочився,
Зубами клацав, мовби пес,
Сказав; «О стара пустомеля!
Яхидств і каверз всіх оселя!
І ти тхором мене зовеш!
І небилиці вимишляєш,
Народ лукаво ввесь лякаєш,
На мене ж чортзна-що плетеш.

Нехай оставить нас в свободі,
Нехай царівні дасть покой,
Нехай живе в своїй господі.
А щоб в Латію ні ногой.
А ти, Латине, всіх благійший,
Прибав Енею дар смачнійший:
Йому Лавинію оддай.
Сим сватовством нам мир даруєш
І царства рани урятуєш;
Дочці ж з Енеєм буде рай.

Що буцім хочу я одтяти
Головку лисую твою;
Та згинь! — не хочу покаляти
Честь багатирську свою.
А ти, Латине милостивий,
Коли такий став полохливий,
Що і за царством байдуже?
Так лізьте ж до Енея раком,
Плазуйте перед сим трояком,
Він мир дам славний устриже.

Тебе ж прошу я, пане Турне!
Покинь к Лавинії любов
І проясни чоло нахмурне,
Щади латинську нашу кров.
Еней тебе лиш визиває,
А нас, латинців, не займає,
Іди з троянцем потягайсь!
Коли ти храбрий не словами,
Так докажи нам те ділами,
Побить Енея постарайсь».

Коли ж до миру я поміха.
Коли Еней мене бажа
І смерть моя вам єсть потіха;
Моя душа не єсть чужа
Од храбрості і од надії,
Іду, де ждуть мене злодії,
Іду і б'юся з втікачем!
Нехай хоть стане він Бовою,
Не наляка мене собою,
Поміряюсь з його плечем».

Пускай заносчивый, надутый,
Похожий впрямь на сатану,
Разбойник, ненавистник лютый,
Что всех людей втравил в войну,
Что причинил нам столько боли,
Народу тьму сгубил на поле,
А сам — за шапку и бежать,
Что вас, вельможи, за нос водит, —
Пусть этот храбрый Турн выходит
С Энеем силы поравнять.

Пан Турн разгневался, однако!
Кривились губы, весь дрожал,
Зубами лязгал, как собака,
Синей утопленника стал.
Вскричал: «Матерый ты лгунище!
Всех козней мерзостных жилище!
Равняешь витязя с хорем?
В народе распускаешь бредни,
Клевещешь, как брехун последний,
Ты на меня перед царем,

Пусть нас покинет честь по чести,
Царевне пусть вернет покой,
Пускай живет в своем поместье,
А к нам, в Латию, — ни ногой.
Благое, царь, прими решенье,
Энею сделай подношенье:
Ему Лавинию отдай.
Ты нам даруешь мир желанный
И уврачуешь царства раны;
С Энеем дочке будет рай.

Что, дескать, я хочу оттяпать
Головку лысую твою;
Да пропади ты, старый лапоть!
Не стану честь марать свою!
А ты, Латин благолюбивый,
Давно ли стал такой пугливый,
Что царство для тебя — пустяк?
Перед Энеем ползай раком,
Пластайся перед сим трояком!
Дождешься мира! Как не так!

Тебя, пан Турн, прошу отныне
Любовь к Лавинии забыть,
Не потакать своей гордыне
И кровь латинцев пощадить.
Эней ведь нас не задевает,
Тебя лишь драться вызывает.
Ступай, с троянцем поборись
И, если ты — не пустомеля,
Геройство докажи на деле:
Побить Энея умудрись!»

Но если миру я — помеха,
И в поле ждет меня Эней,
И смерть моя для вас потеха, —
Отвага есть в душе моей!
Мечом по-прежнему владея,
Не испугаюсь я злодея,
Столкнемся мы лицом к лицу.
Будь он Полканом иль Бовою,
Я с ним померяюсь главою!
Дам бой Энею-беглецу».

Коли в конгресі так тягались,
Еней к Лавренту підступав;
На штурм троянці шиковались,
До бою всякий аж дрижав.
Латин таку почув новинку,
Злякавсь, пустив із рота слинку,
І вся здригнула старшина.
«От вам і мир»,—сказав Турн лютий
І, не терявши ні минути,
Пред військом опинивсь як на!

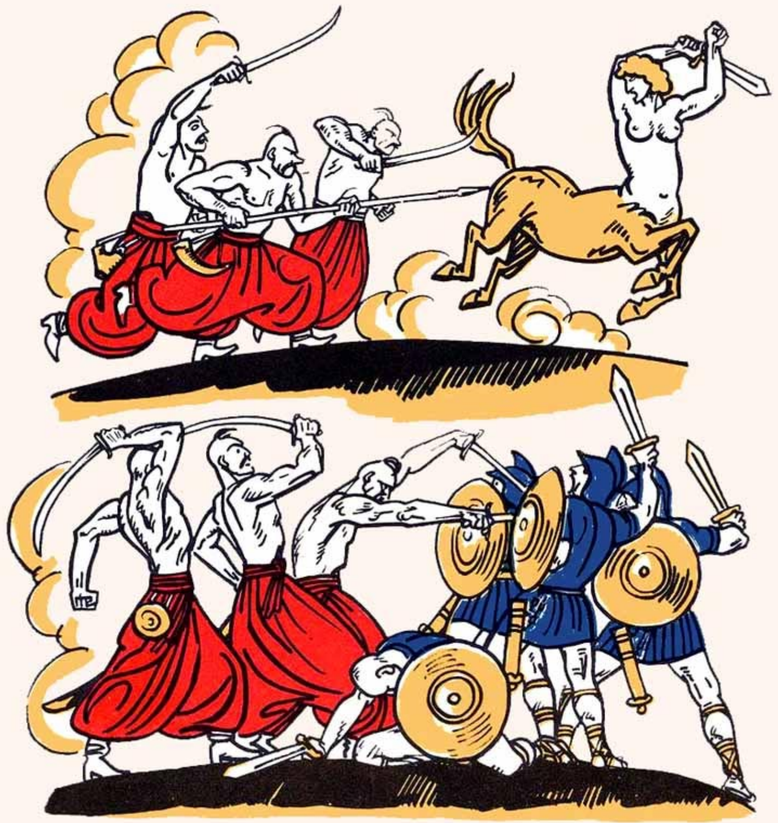
Розпорядивши Турн як треба,
Махнув, засаду щоб зробить,
На гору, що торкалась неба,
І щоб фрігійців окружить.
Еней построїв тож отряди,
Де всім назначив для осади
Без одступу на вал іти.
Ідуть, зімкнувшись міцно, тісно,
Ідуть, щоб побідить поспішно
Або щоб трупом полягти.

Оп’ять настав гармидер, лихо;
Народ, як черв, заворушивсь,
То всі кричать, то шепчуть тихо,
Хто лаявся, а хто молився.
Оп’ять війна і різанина,
Оп’ять біда гне в сук Латина,
Сердешний каявсь од душі,
Що тестем не зробився Енею
І послі б з мирною душею
Лигав потапці і книші.

Троянці сильно наступали
І тиснули своїх врагів,
Не раз латинців проганяли
До самих городських валів.
Латинці также оправлялись
І од троянців одбивались,
Один другого товк на прах;
Тут їх чиновники тузились,
Як півні за гребні возились;
Товклись кулаччям по зубах.

Турн миттю нарядився в збрую,
Летить, щоб потрошить троян;
І роз’ярив дружину злую
Побить Енеєвих прочан.
Прискочив перше до Камілли,
Як огир добрий до кобили,
І став їй зараз толковать:
Куди їй з військом напирати;
Мессап же мусить підкрепляти
Цариці сей прокляту рать.

Но як Арунт убив Камілу,
Тогді латинців жах напав,
Утратили і дух, і силу,
Побігли, хто куди попав.
Троянці з біглими змішались,
Над їх плечами забавлялись
І задавали всім сто лих.
Ворота в баштах запирали,
Своїх ховатись не пускали,
Бо напустили б і чужих.

В конгрессе с Турном препирались,
А чужестранцы в тот момент
Брать город штурмом собирались.
Эней привел их под Лаврент.
Пропали рассужденья втуне,
Латин пустил со страху слюни;
«Вот вам и мир!» — съязвил рутул.
Сробели старшина со знатью,
А Турн явился перед ратью
И даже глазом не моргнул.

Сказал — и на гору-громаду
Махнул до самых облаков.
Устроить он хотел засаду —
Фригийцам надавать пинков.
Эней на вал повел ватагу
И приказал: «Назад ни шагу!» —
Пред строем обнажив свой меч.
Идут! Идут, сомкнувшись тесно,
Сразиться с недругами честно.
Идут, костьми готовы лечь.

Опять народ зашевелился.
Шум, гам, смятенье, суета.
Кто чертыхался, кто молился.
Кто — в крик, а кто сомкнул уста.
Опять война! Опять кручина!
Заботы гнут в дугу Латина.
Он кается от всей души —
Зачем не стал Энею тестем?
Теперь бы тихо-мирно есть им
Коржи, потапцы да кныши!

Троянцы налетели дружно,
Наваливались на врагов
И оттесняли их натужно
До самых городских валов.
Латынь, оправясь от удара,
Атаки отбивала яро.
За чуб таскал чин чина там,
Как петуха петух — за гребень.
Толкли один другого в щебень
И молотили по зубам.

Одев булатом грудь и спину,
Троян закоренелый враг
Подуськивал свою дружину
Побить Энеевых бродяг.
Сначала подскочил к Камилле,
Как добрый жеребец к кобыле.
Мессапа дьявольскую рать
Царице дал он в подкрепленье
И прочитал ей наставленье —
Куда-де с войском напирать.

Но вот Арунт убил Камиллу.
Тогда латинцев обнял страх;
Утратили задор и силу,
Бежать пустились впопыхах.
Их дула Троя в хвост и в гриву.
Латинцы — быть бы только живу! —
Назад чесали во всю прыть.
Ворота башен замыкали,
Своих в укрытье не пускали:
Чужих боялись напустить.

Як вість така прийшла до Турна,
То так мерзенно іскривився,
Що твар зробилась нечепурна,
І косо, зашморгом дивився.
Потім ярує од досади,
Виводить військо із засади
І гору покида, і ліс;
І тільки що спустився в долину,
То в тую ж самую годину
Уздрів Енеєвих гульвіс.

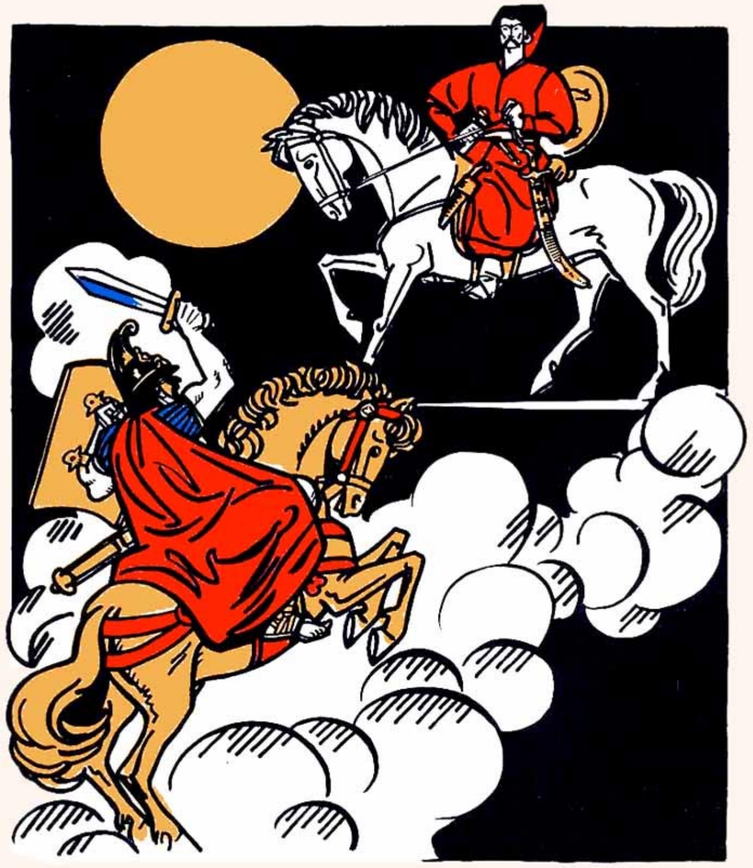
Пізнав пан Турн пана Енея,
А Турна тож Еней пізнав:
Вспалали духом Асмодея,
Один другого б розідрав;
Не обійшлося б тут без бою,
Коли б пан Феб од перепою
Заранше в воду не заліз
І не послав на землю ночі;
Тут всіх до сна стулились очі,
І всяк уклався горлоріз.

Турн, облизня в бою піймавши,
Зубами з серця скреготав;
Од дуру, що робить не знавши,
Латину з злостію сказав:
«Нехай злиденнії прочани,
Задрипанці твої трояни,
Нехай своїх держаться слові
Іду з Енеєм поштурхаться.
В моїх проступках оправдаться:
Убить і околіть готов.

Пошлю Енея до Плутона
Або і сам в ад копирсну;
Уже мні жизнь і так солона;
Оддай Енею навісну...»
«Гай, гай!-Латин тут обізвався.-
Чого ти так розлютовався?
Що ж буде, як розсерджусь я?
Уже мені брехати стидно,
А потаїть - богам, обидно,
Святая правда дорога!

Послухай же, судьби єсть воля,
Щоб я дочки не оддавав
За земляка, а то зла доля
Насяде, хто злама устав.
Мене Амата ублагала
І так боки натасовала,
Що я Енею одказав.
Тепер сам мусиш мірковати,
Чи треба жить, чи умирати;
А лучче, якби в ум ти взяв

І занедбав мою Лависю;
Чи трохи в світі панночок?
Ну, взяв би Муньку або Прісю,
Шатнувсь то в сей, то в той куток,
В Івашки, Мильці, Пушкарівку,
І в Будища, і в Горбанівку,
Тепер дівчат, хоть гать гати;
Тепер на сей товар не скудно,
І замужню украсть не трудно,
Аби по норову найти».

Турн скорчил пакостную мину,
Увидя, что произошло.
Хоть плюнь, — скривил он образину
И на людей косился зло.
Едва не лопнул он с досады
И вывел войско из засады.
Покинул спешно гору, лес
И только что сошел в долину,
Как натолкнулся на дружину —
Узрел Энеевых повес.

Мгновенно разгорелись страсти.
Хотели Турн и пан Эней
Друг друга разодрать на части.
Был каждый лют, как Асмодей.
Не обойтись бы тут без боя.
По счастью, в воду с перепоя
Пан Феб до времени залез,
И под покровом темной ночи
У всех слипаться стали очи.
Любой уснул головорез.

Несолоно хлебавши снова,
Пан Турн остался в дураках,
Латину буркнул он сурово,
Зубами скрежеща в сердцах:
«Скажи задрипанным троянцам, —
Твоим проклятым голодранцам, —
Пускай не пятятся назад!
Иду с Энеем потягаться,
В своих проступках оправдаться.
Убить и околеть я рад!

К Плутону ль отошлю Энея?
Ввалюсь ли в пекло невзначай?
Мне жить, ей-богу, солонее!
Врагу Лавинию отдай...»
— «Эхма! — Латин тут отозвался. —
С чего ты так разбушевался?
А если рассержусь и я?
Под старость лет брехать мне стыдно.
Чтоб не было богам обидно,
Скажу всю правду, не тая:

За земляком не быть Лависе!
На это есть судьбы запрет.
От олимпийских сил завися,
За ослушанье жду я бед.
Меня Амата уломала
И так бока мне натолкала,
Что я Энею отказал.
Жить? Нет ли? Что ж, тебе виднее!
Но было бы всего умнее,
Когда б меня ты развязал

И позабыл мою Лависю.
На свете мало ли невест?
Ну взял бы Муньку или Присю,
Из этих, из других ли мест...
В Ивашках, Мыльцах, Пушкаривке,
И в Будищах, и в Горбанивке
Теперь девчат хоть пруд пруди!
На этот счет у нас не скудно.
Замужнюю украсть не трудно, —
Ты только по душе найди!»

На слово се прийшла Амата
І зараз в Турна і вп'ялась;
Лобзала в губи стратилата
І од плачу над ним тряслась,
«В напасть,- сказала,- не вдавайся
І битися не поспішайся,
Як луснеш ти, то згину я;
Без тебе нас боги покинуть,
Латинці і рутульці згинуть.
І пропаде дочка моя».

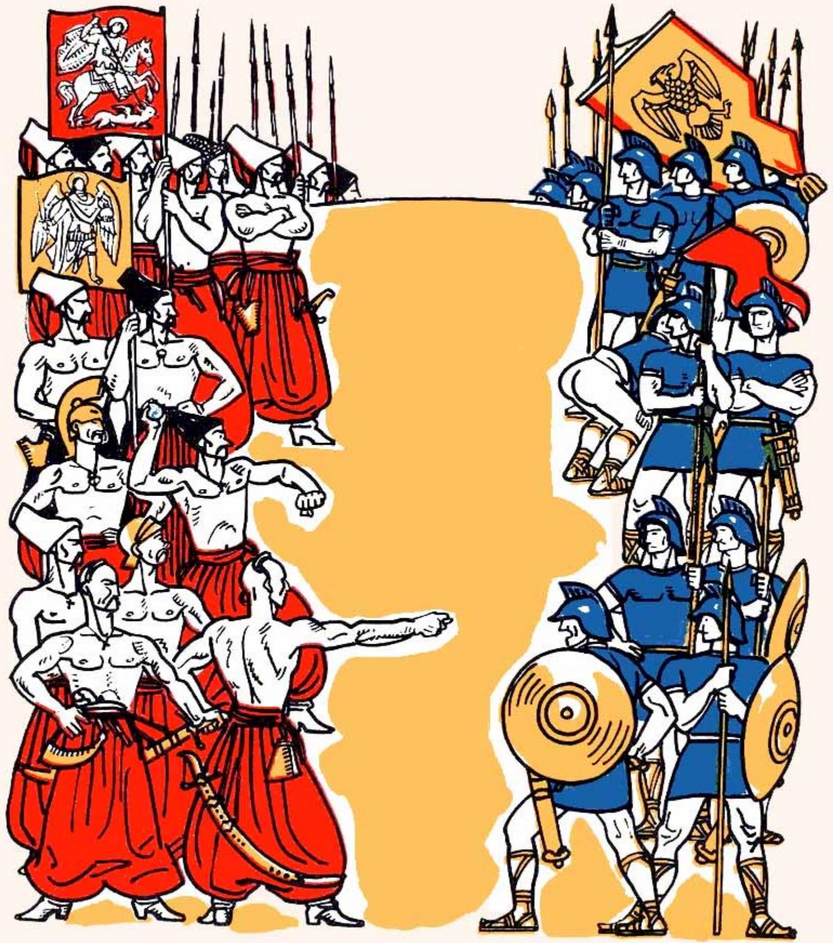
Тут військо стройними рядами
В параді йшло, мовби на бой:
В празничній збруї, з прапорами
Всяк ратник чванився собой.
Обидві армії стояли
На тих межах, що показали;
Між ними був просторий плець;
Народ за військом копошився,
Всяк товпився, всяк ліз, тіснився
Побоїщу щоб зріть кінець.

Но Турн на се не уважає,
І байдуже ні сльоз, ні слов;
Гінця к Енею посилає,
Щоб битись завтра був готов.
Еней і сам трусився до бою,
Щоб сильною своєй рукою
Головку Турну одчесать.
А щоб повірить Турна слову,
Тож посила зробить умову,
Як завтра виставляти рать.

Юнона, як богиня, знала,
Що Турну прийдеться пропасть,
Іще в мізку коверзовала,
Щоб одвернуть таку напасть;
Кликнула мавку вод Ютурну
(Бо ся була сестриця Турну)
І розказала їй свій страх;
Веліла швидше умудриться,
На всякі хитрощі пуститься,
Щоб брата не строщили в прах.

На завтра, тілько що світало,
Уже народ заворушивсь;
Все вешталося, все кишало,
На бой дивитись всяк галивсь.
Межовщики там розміряли,
Кілочки в землю забивали
На чак, де військові стоять.
Жреці молитви зачитали,
Олімпським в жертву убивали
Цапів, баранів, поросят.

Як так на небі дві хитрили,
Тут лагодились два на бой;
Всі за свого богів молили,
Щоб власною своей рукой
Ізміг врага в яєшню зм'яти.
Рутульці стали ж розмишляти,
Що Турн їх може скиксовать;
Уже заздалегідь смутився,
Іще нічого, а скривився,
Не лучче б бой сей перервать.

Тем временем явись Амата!
В князька рутульского впилась,
Лобзала в губы стратилата,
Над ним рыдала и тряслась.
«С Энеем не спеши сразиться! —
Сквозь слезы молвила царица. —
Коль треснешь — пропаду и я!
Нас боги без тебя покинут,
Латинцы и рутулы сгинут,
А заодно и дочь моя».

В доспехах праздничных, под стягом,
Рядами стройными, как в бой,
Шло войско молодецким шагом,
И ратник пыжился любой.
Две армии враждебных вскоре
Расположились на просторе.
Со всех сторон валил народ,
Толкался, напирал, толпился;
Всяк лез, пихался — торопился
Узреть побоища исход.

Пан Турн, от гнева цепенея,
Не хочет знать ни слез, ни слов,
Гонца немедля шлет к Энею,
Чтоб завтра биться был готов.
Эней сгорал от нетерпенья.
Он дожидался столкновенья,
Чтоб Турну отхватить башку,
И сам спешил гонца отправить —
Условиться, как рать расставить;
Был с паном Турном начеку.

Юнона, как богиня, знала,
Что Турну суждено пропасть,
Но голову себе ломала,
Нельзя ли отвратить напасть?
Покликала сестрицу Турна,
Русалку, что звалась Ютурна;
Всё рассказав ей под шумок,
Велела хитрости набраться
Да не зевать, иначе братца
Сотрут, как пить дать, в порошок.

К заре кишмя кишело всюду.
Сметая всё перед собой,
Тьма-тьмущая честного люду
Ломила поглазеть на бой.
Чтоб не теснить полки полками,
Межевщики пришли с колками
И стали площадь размерять.
Свиней, овец, козлов заклали
Жрецы, молясь, чтоб ниспослали
Им олимпийцы благодать.

Покуда эти две мудрили,
Здесь двое снаряжались в бой.
Свои за них богов молили:
«Пускай в яичницу герой
Собьет врага!» Но слух некстати
Прошел среди рутульской рати,
Что Турн-де может скиксовать.
Он загодя смотрел уныло,
Скривился так, что лучше было
Сраженья впрямь не затевать.

На сей-то час Ютурна-мавка
В рутульський подоспіла строй;
І там вертілася, як шавка,
І всіх скуйовдила собой.
Камерта вид на себе взявши,
Тут всіх учила, толковавши,
Що сором Турна видавать;
Стид всім стоять, згорнувши руки,
Як згине Турн, терпіти муки,
Дать шиї в кандали ковать.

Еней, правдивий чолов'яга,
Побачивши такий нелад,
Що вража, зрадивши, ватага
Послать фрігійців дума в ад.
Кричить: «Чи ви осатаніли!
Адже ми розмир утвердили!
Ми з Турном поб'ємось одні».
Но відкіль стрілка не взялася
І спотиньга в стегно вп'ялася,
І кров забризкала штани.

Все військо сумно мурмотало,
Сперва тихенько, послі в глас
Гукнули разом: «Все пропало!»
Щоб розмир перервать в той час.
Ютурна фиглі їм робила,
Шпаками кібця затровила,
І заєць вовка покусав.
Такії чуда небувалі
Лаврентці в добре толковали,
Тулумній к битві підтруняв.

Еней од рани шкандибає
В крові із строю в свій намет;
Його Асканій проводжає,
Либонь, і під руку ведеть.
Уздрів се Турн, возвеселився,
Розприндився і розхрабрився
І на троянців полетів:
То б'є, то пха або рубає,
Із трупів бурти, насипає,
Хоть би варить на сто котлів.

І перший стрелив на троянців,
Гиллипенка на смерть убив;
А сей був родом із аркадців,
То земляків на гнів підвів.
Отак оп'ять зірвали січу!
Біжать один другому встрічу,
Хто з шаблею, хто з палашем;
Кричать, стріляють, б'ють, рубають,
Лежать, втікають, доганяють;
Все вмиг зробилось кулішем.

І перших Філа, Тамаріса
На землю махом поваляв;
Потім Хлорея, Себаріса,
Мовби комашок, потоптав;
Дерету, Главку, Ферсілогу
Поранив руки, шию, ногу;
Навік каліками зробив.
Побив багацько Турн заклятий,
Не трохи потоптав зикратий,
В крові так, мов в багні, бродив

А тут Ютурна для затравки
В ряды втесалась, как на грех.
Вертелась наподобье шавки
И живо всполошила всех.
Затем прикинулась Камертом,
Твердила, подбоченясь фертом,
Что стыдно Турна выдавать,
Стоять при этом сложа руки,
Себя же — обрекать на муки
И шею под ярмо совать.

Эней правдивый был парняга,
Ему претил такой разлад.
А тут враждебная ватага
Послать фригийцев хочет в ад!
«Сбесились? — крикнул. — Что такое?
Деремся я да Турн — всех двое.
А мир ломать вы не вольны!»
Внезапно стрелка зажужжала,
Впилась в бедро и задрожала, —
И кровь забрызгала штаны.

Раздался гул в рутульском войске.
Негромко возроптала рать,
А после гаркнули по-свойски,
Чтоб замиренье разорвать.
Ютурна фигли здесь творила,
Скворцами кобчика травила,
И заяц волка искусал.
Толкуя всё к добру, лаврентцы
Дивились чуду, как младенцы.
К войне Толумний подстрекал.

Хромая, обливаясь кровью,
К себе в шатер Эней побрел.
Иул заботливо, с любовью,
Энея под руку повел.
А Турн взыграл и, полон чванства.
На супротивное троянство,
Коня пришпорив, налетел,
Храбрится, яростью вскипает,
Бьет, режет, рубит, насыпает
Кругом холмы из вражьих тел.

Рутулов подбивая драться,
Он первый выскочил вперед,
Пальнул в Гилипенка, аркадца,
И взбеленил аркадский род.
И снова завязали сечу!
Друг другу понеслись навстречу.
Кто мчится на коне, кто пеш,
Кричат и рубят, бьют, стреляют,
Лежат, бегут и догоняют.
Не поле битвы, а кулеш!

Сначала Фила с Тамарисом
Об землю головами — бух!
Затем Хлорея с Себарисом
Расплющил, как букашек двух;
Дерету, Главку, Ферсилогу
Поранил руки, шею, ногу;
Врагов калечил вновь и вновь.
Конем их растоптал без счету,
И тот бродил, как по болоту,
Месил копытом грязь и кровь.

Коробилась душа Енея,
Що Турн троянців так локшив;
Стогнав жалчіше Прометея,
Бо був од рани єле жив.
Япид, цилюрик лазаретний,
Був знахур в порошках нешпетний,
Лічить Енея приступав:
По локті руки засукає,
За пояс поли затикає,
Очками кирпу осідлав.

Таке лікарство чудотворне
Боль рани зараз уняло,
І стрілки копійце упорне
Без праці винятись дало.
Еней наш знову ободрився,
Пальонки кубком підкрепився,
В пайматчину одігся бронь.
Летить оп'ять врагів локшити,
Летить троянців ободрити,
Роздуть в них храбрості огонь.

І, зараз приступивши к ділу,
Він шпеник в рані розглядав,
Прикладовав припарки к тілу
І шилом в рані колупав.
І шевську смолу прикладає,
Но все те трохи помагає;
Япид сердечний чує жаль!
Обценьками питавсь, кліщами,
Крючками, щипцями, зубами,
Щоб вирвать проклятущу сталь.

За ним фрігійські воєводи,
Що тьху, навзаводи летять;
А військо - в потоках як води
Ревуть, все дном наверх, вертять
Еней лежачих не займає,
Утікачів нізащо має,
А Турна повстрічать бажа.
Хитрить лукавая Ютурна,
Яким би побитом їй Турна
Спасти од смертного ножа.

Венери серце засвербіло
Од жалю, що Еней стогнав;
Підтикавшись - ану за діло:
І Купідончик не гуляв.
Шатнулись, разних трав нарвали,
Зцілющої води примчали,
Гарлемських капель піддали,
І, все те вкупі сколотивши,
Якісь слова наговоривши,
Енею рану полили.

На хитрості дівчата здатні,
Коли їх серце защемить;
І в ремеслі сім так понятні,
Сам біс їх не перемудрить.
Ютурна з облака злетіла,
Зіпхнула братня машталіра
І стала коней поганять;
Бо Турн ганяв тогді на возі,
Зикратий же лежав в обозі,
Не в силах бігать, ні стоять.

Коробилась душа Энея,
Пока троянцев Турн косил.
Страдая пуще Прометея,
От боли он лишился сил.
Япид, цирюльник лазаретный,
Всех порошков знаток приметный
И не последний коновал,
За пояс полы затыкает,
По локоть руки обнажает
И нос очками оседлал.

Лекарство было чудотворным,
Промыло рану, боль сняло
И с копейцом стрелы упорным
Япиду сладить помогло.
Эней опять приободрился,
В мамашин панцирь нарядился,
Взял меч в окрепшую ладонь.
Летит расправиться с врагами,
В своих раздуть отваги пламя,
Разжечь в них мужества огонь.

Увидел, приступивши к делу,
Что в мякоти шпенек застрял;
Прикладывал припарку к телу,
И шилом в ране ковырял,
И смазывал сапожным варом,
Но все труды пропали даром.
Япид бессилен... Вот печаль!
Давай тисочками, клещами,
Щипцами, крючьями, зубами
Тащить предательскую сталь.

За ним — фригийцы-воеводы!
А войско ходит ходуном,
Как в мельничных колесах — воды,
И всё ворочает вверх дном.
Эней лежачих объезжает
И беглецов не догоняет,
Ища рутульского князька.
Ломает голову Ютурна,
Не знает, как спасти ей Турна
От смертоносного клинка.

Щемило сердце у Венеры.
Подол повыше подобрав,
Она принять спешила меры —
Сынку нарвать лечебных трав.
Добыл проворный Купидончик
Гарлемских капель ей флакончик,
Живой воды принес ведро.
Смешали, наскоро взболтали,
Слегка над зельем пошептали,
Энею полили бедро.

У девушек свои уловки.
Сумей лишь за сердце задеть!
Не растеряются плутовки
И сатану поймают в сеть.
Ютурна с облака спорхнула,
Возницу братнина спихнула,
На всем скаку за вожжи — хвать.
Пан Турн гонял тогда в телеге:
Надселся Белоглазый в беге,
Пришлось в обозе отдыхать.

Ютурна, кіньми управляя,
Шаталась з Турном між полків;
Як од хортів лиса виляя,
Спасала Турна од врагів.
То з ним наперед виїжджала.
То вмиг в другий кінець скакала,
Но не туда, де був Еней,
Сей бачить хитрость тут непевну,
Трусливость Турнову нікчемну,
Нап'явсь в погонь зо всіх гужей.

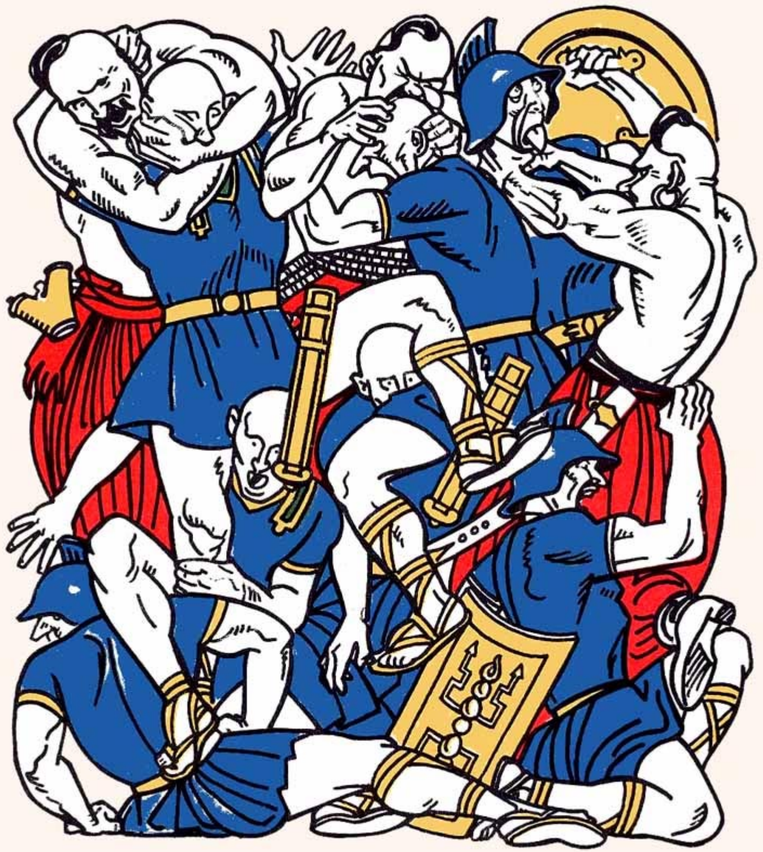
Тепер без сорома признаюсь,
Що трудно битву описать;
І як ні морщусь, ні стараюсь,
Щоб гладко вірші шкандовать,
Та бачу по моєму виду,
Що скомпоную панахиду.
Зроблю лиш розпис іменам
Убитих воїнів на полі
І згинувших тут по неволі
Для примхи їх князьків душам.

Пустивсь Еней слідити Турна
І дума з ока не спустить;
Но мавка хитрая Ютурна
І тут найшлася кулю злить.
К тому ж Мессап, забігши збоку,
Зрадливо, зо всього наскоку,
Пустив в Енея камінець;
Но сей, по щастю, ухилився
І камінцем не повредився,
З султана ж тілько збився кінець.

На сей баталії пропали:
Цетаг, Танаїс і Толон;
Од рук Енеєвих лежали.
Порізані: Оніт, Сукрон.
Троянців Гілла і Аміка
Зіпхнула в пекло Турна піка...
Та де всіх поіменно знать?
Там вороги всі так змішались,
Стіснились, що уже кусались,
Руками ж нільзя і махать.

Еней, таку уздрівши зраду,
Великим гнівом розпалився;
Гукнув на всю свою громаду
І тихо Зевсу помолився.
Всю рать свою вперед подвинув
І разом на врагів нахлинув,
Велів всіх сікти та рубать.
Пішли латинців потрошити;
Рутульців шпиговать, кришити,
Та ба! Як Турна б нам достать.

Як ось і сердобольна мати
Енею хукнула в кабак,
Велів, щоб штурмом город брати,
Рутульських перебить собак.
Столичний же Лаврент достати,
Латину з Турном перцю дати;
Бо цар в будинках ні гугу.
Еней на старших галасає.
Мерщій до себе їх ззиває
І мовить, ставши на бугру:

Конями ловко управляя,
Ютурна вьется меж полков;
Как от борзых лиса, виляя,
Спасает брата от врагов.
С ним где-то впереди маячит,
Назад напропалую скачет,
Но где Эней, там Турна нет!
Троянцу это не по вкусу:
Турн празднует бесстыдно трусу!
Эней стремглав помчался вслед.

И, взора не спуская с Турна,
Во все гужи за ним тянул,
Но смухлевала вновь Ютурна,
И враг заядлый улизнул.
А тут еще Мессап с наскоку
Метнул в Энея камнем сбоку.
Эней, по счастью, не погиб.
Он убережся от изъяна,
И только верх его султана
Булыжник, пролетая, сшиб.

Такой предательской повадкой
Анхизов сын был оскорблен.
Зевесу помолясь украдкой,
На всю громаду гаркнул он.
Вперед полки внезапно двинул
И с войском на врагов нахлынул.
Ну шпиговать, крошить и сечь,
Рубить рутулов и латинцев,
Наездников и пехотинцев.
Но как бы Турна подстеречь?

Я, братцы, не надеюсь даже
Картину битвы набросать,
Хотя и тщусь как можно глаже
Стихи об этом написать.
Такая уж моя планида,
Что выйдет разве панихида —
Простая роспись, без затей,
Всем воинам, убитым в поле,
Сложившим кости поневоле
По прихоти своих князей.

Сей участи не избежали
Цетаг, Танаис и Толон;
Энеем сражены, лежали
Невдалеке Онит, Сукрон;
Троянцев Гилла и Амика
Спихнула в пекло Турна пика...
Да где ж их поименно знать!
Ведь супостаты так смешались.
Стеснились, что уже кусались, —
Руками не могли махать.

И фыркнула в башку Энею
Его божественная мать,
Чтоб он войскам сказал рацею,
Велел им город штурмом брать,
Пробить в Лаврент столичный дверцу,
Задать Латину с Турном перцу,
Рутульских проучить собак.
Анхизов сын старшин скликает,
На новый подвиг подстрекает;
Взойдя на холм, кричит он так:

«Моєї мови не жахайтесь
(Бо нею управля Зевес)
І зараз з військом одправляйтєсь
Брать город, де паршивий пес,
Латин зрадливий, п'є сивуху,
А ми б'ємось зо всього духу.
Ідіть паліть, рубайте всіх;
Громадська ратуш, зборні ізби
Щоб наперед всього іслизли,
Амату ж зав'яжіте в міх».

Амата, глянувши в віконце,
Уздріла в городі пожар;
Од диму, стріл затьмилось сонце;
Напав Амату сильний жар.
Не бачивши ж рутульців, Турна,
Вся кров скипілася зашкурна,
І вмиг царицю одур взяв.
Здалося їй що Турн убитий,
Через неї стидом покритий,
Навік з рутульцями пропав.

Сказав, і військо загриміло,
Як громом, разним оружжям;
Построїлось і полетіло
Простесенько к градським стінам.
Огні через стіну шпурляли,
До стін драбини приставляли
І хмари напустили стріл.
Еней, на город руки знявши,
Латина в зраді укорявши,
Кричить: «Латин вина злих діл».

Йй жизнь зробилася немила
І осоружився ввесь світ,
Себе, олімпських кобенила,
І видно ізо всіх приміт,
Що глузд останній потеряла;
Бо царськеє убрання рвала
І в самій смутній сій порі.
Очкур вкруг шиї обкрутивши,
Кінець за жердку зачепивши,
Повісилась на очкурі.

Які в городі остались,
Злякались од такой біди,
І голови їх збунтовались,
Не знали, утікать куди.
Одні тряслись, другі потіли.
Ворота одчинять хотіли,
Щоб в город напустить троян.
Другі Латина визивали,
На вал полізти принуждали,
Щоб сам спасав своїх мирян.

Амати смерть ся бусурменська
Як до Лавинії дійшла,
То крикнула «уви!» з-письменська,
По хаті гедзатись пішла.
Одежу всю цвітну порвала,
А чорну к цері прибирала,
Мов галка, нарядилась вмах;
В маленьке дзеркальце дивилась,
Кривитись жалібно училась
І мило хлипати в сльозах.

«Моим словам не удивляйтесь.
Не я, — Зевес их произнес,
С дружиной тотчас отправляйтесь
Брать город, где паршивый пес
Латин-изменник жрет сивуху,
Пока мы бьемся что есть духу.
Рубите вдоль и поперек!
Сожгите царскую палату,
Спалите ратушу! Амату,
Чтоб не царапалась, — в мешок!»

Амата глянула в оконце,
И бросило царицу в жар:
От дыма, стрел затмилось солнце,
Пылает в городе пожар;
Не видя Турна, ужаснулась,
И в жилах кровь у ней свернулась.
Нашел на бедную туман.
Ей Турн мерещился убитый:
Из-за нее стыдом покрытый,
Он стал посмешищем троян.

Оружьем войско загремело,
Как будто прокатился гром.
Построилось и полетело
К стенам Лаврента прямиком.
Для штурма лестницы таскали
И стрелы тучами пускали,
Огни метали через тын;
И, чтоб услышал неприятель,
Кричал Эней: «Ваш царь — предатель!
Всех зол причина — ваш Латин!»

Всё, всё ей сделалось постыло,
И жизнь казалась немила.
Себя кляла, Олимп костила,
Одежды царские рвала.
Амата, здравый смысл утратив,
С ума, по всем приметам, спятив
И волю дав своей хандре,
Забормотала ахинею,
Очкур накинула на шею,
Повесилась на очкуре.

А кто в столице оставался,
Тому грозила впрямь беда.
У всех рассудок взбунтовался,
Бежать стремились — но куда?
Кто трясся, кто облился потом.
Иные бросились к воротам —
В Лаврент открыть троянцам вход.
Другие кинулись к Латину
И призывали старичину,
Чтоб лез на вал — спасать народ.

Конец Аматы басурманский
Лависю будто огорчил.
«Увы!» — воскликнула по-пански
И ну дрочиться что есть сил.
Цветные платья рвет, швыряет,
Убор печальный примеряет, —
Царевне черное под стать!
Мгновенно галкой нарядилась
И перед зеркальцем училась
Умильно хлипать и моргать.

Такая розімчалась чутка
В народі, в городі, в полках,
Латин же, як старий плохутка,
Устояв ледве на ногах.
Тепер він берега пустився
І так злиденно іскривився,
Що став похожим на верзун.
Амати смерть всіх сполошила,
В тугу, в печаль всіх утопила,
Од неї звомпив сам пан Турн.

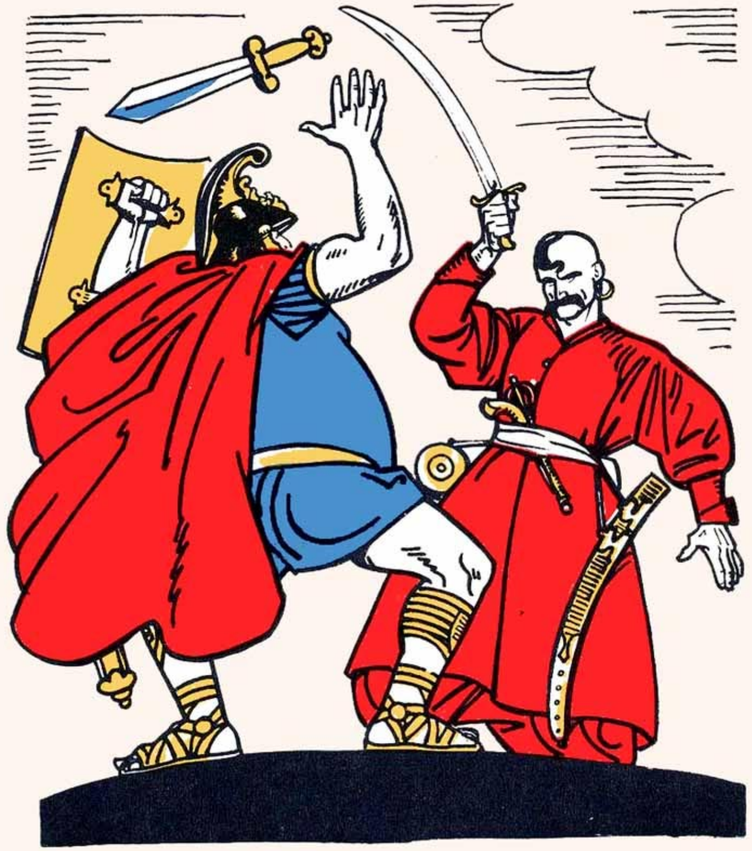
Як тілько виступили к бою
Завзята пара ватажків,
То, зглянувшися між собою,
Зубами всякий заскрипів.
Тут хвись! Шабельки засвистіли,
Цок-цок!-і іскри полетіли;
Один другого полосять!
Турн перший зацідив Енея,
Що з плеч упала і керея,
Еней був поточився назад.

Як тілько Турн освідомився,
Що дав цариці смерть очкур,
То так на всіх остервенився,
Підстрелений мов дикий кнур.
Біжить, кричить, маха руками
І грізними велить словами
Латинцям і рутульцям бой
З енеївцями перервати.
Якраз противні супостати,
Утихомирясь, стали в строй.

І вмиг, прочумавшись, з наскоком
Еней на Турна напустив,
Оддячивши йому сто з оком,
І вражу шаблю перебив.
Яким же побитом спастися?
Трохи не лучче уплестися?
Без шаблі нільзя воювать.
Так Турн зробив без дальней думки.
Як кажуть, підобравши клунки,
Ану! Чим тьху навтіки драть.

Еней од радості не стямивсь,
Що Турн виходить битись з ним;
Оскалив зуб, на всіх оглянувсь
І списом помахав своїм.
Прямий, як сосна, величавий.
Бувалий, здатний, тертий, жвавий
Такий, як був Нечоса-князь.
На нього всі баньки п'ялили,
І сами вороги хвалили,
Його любив всяк - не боявсь.

Біжить пан Турн, і репетує,
І просить у своїх меча;
Ніхто сердеги не рятує
Од рук троянська силача!
Як ось іще перерядилась
Сестриця, і пред ним явилась,
І в руку сунула палаш;
Оп'ять шабельки заблищали,
Оп'ять панцири забряжчали,
Оп'ять пан Турн оправивсь наш.

Об этом горестном уроне
Узнали в городе, в полках.
Латин, развалина, тихоня,
Едва держался на ногах.
Он по теченью плыть пустился
И столь плачевно искривился,
Что стал похожим на башмак.
Весть про Аматину кончину
Повергла всю латынь в кручину.
Смутился даже Турн, смельчак.

Тут вожаков свирепых пара
Сошлись, вступить готовы в бой.
Зубами заскрипели яро,
Переглянувшись меж собой.
Со свистом сабельки взлетели,
Цок-цок! — лишь искры заблестели;
Один другого хворостят.
Пан Турн ударил, не робея,
Сбил кирею с плеча Энея.
Эней попятился назад.

Когда надумала царица
На шее затянуть очкур,
Пан Турн давай кричать, браниться,
Остервенел, как злобный кнур;
Руками машет с диким ревом,
К войскам несется — грозным словом
Прервать кровопролитный бой.
Послушны Турнову приказу,
Латинцы и рутулы сразу,
Утихомирясь, стали в строй.

Опомнившись, врагу с наскока
Сто за сто отплатил Эней.
Чужой клинок в мгновенье ока
Он саблей разрубил своей.
Как Турну быть? Собрав отвагу,
Он думает — не дать ли тягу?
Нельзя без сабли воевать.
Давай бог ноги! Без оглядки
Рутулец Турн во все лопатки
Стал от Энея удирать.

Эней обрадовался вести,
Что Турн выходит биться с ним;
Осклабясь, постоял на месте
И помахал копьем своим.
Прямой, как струнка, величавый,
Бывалый, дошлый, тертый, бравый, —
Ни дать ни взять — Нечёса-князь!
Глазами все его сверлили,
Враги — и те его хвалили,
Свои ж любили, не боясь.

Бежит пан Турн, и причитает,
И просит у своих меча.
Никто беднягу не спасает
От рук троянца-силача.
Но, вмиг успев перерядиться,
Явилась перед ним сестрица
И в руку сунула палаш.
И скова сабельки блистали,
И снова панцири бряцали,
И Турн приободрился наш.

Тут Зевс не втерпів, обізвався,
Юноні з гнівом так сказав:
«Чи ум од тебе одцурався?
Чи хочеш, щоб тобі я дав
По пані старій блискавками?
Біда з злосливими бабами!
Уже ж вістимо всім богам:
Еней в Олімпі буде з нами
Живитись тими ж пирогами,
Які кажу пекти я вам.

«Іноси! сількість! Як мовляла»,-
Юноні Юпітер сказав.
Богиня з радіщ, танцювала.
А Зевс метелицю свистав.
І все на шальках розважали,
Ютурну в воду одіслали,
Щоб з братом Турном розлучить;
Бо книжка Зевсова з судьбами,
Несмертних писана руками,
Так мусила установить.

Безсмертного ж хто ма убити.
Або хто може рану дать?
Про що ж мазку мирянську лити?
За Турна щиро так стоять?
Ютурна на одну проказу,
І певне, по твому приказу,
Палаш рутульцю піддала.
І поки ж будеш ти біситься?
На Трою і троянців злиться?
Ти зла їм вдоволь задала».

Еней махає довгим списом.
На Турна міцно наступа.
«Тепер,- кричить, підбитий бісом,-
Тебе ніхто не захова.
Хоть як вертись і одступайся,
Хоть в віщо хоч перекидайся,
Хоть зайчиком, хоть вовком стань,
Хоть в небо лізь, ниряй хоть в воду,
Я витягну тебе спідсподу
І розмізчу, погану дрянь».

Юнона в первий раз смирилась,
Без крику к Зевсу річ вела:
«Прости, паноче! Проступилась,
Я, далебі, дурна була;
Нехай Еней сідла рутульця,
Нехай спиха Латина з стульця,
Нехай поселить тут свій рід.
Но тілько щоб латинське плем'я
Удержало на вічне врем'я
Імення, мову, віру, вид».

Од сей бундючкої Турн речі
Безпечно усик закрутив
І, зжав свої широкі плечі,
Енею глуздівно сказав:
«Я ставлю річ твою в дурницю;
Ти в руку не піймав синицю,
Не тебе, далебіг, боюсь.
Олімпські нами управляють,
Вони на мене налягають,
Пред ними тілько я смирюсь».

Не в силах скрыть свою досаду,
Зевес бранить Юнону стал:
«Не ждешь ли, чтоб тебя по заду
Я молниями отхлестал?
От вас, от баб сварливых, дрязги!
Задать бы вам хорошей встряски!
Давно известно всем богам:
Эней Троянец будет с нами
Кормиться теми ж пирогами,
Какие печь велю я вам!

«Что ж, быть по-твоему отныне!» —
Жене Юпитер отвечал.
Плясала с радости богиня,
А Зевс «метелицу» свистал.
Всё на безменах он развесил
И, чтоб никто не куролесил,
Ютурну отослал на дно.
Не смертных писана руками
Та книга Зевсова с судьбами,
В которой всё предрешено!

Где разум твой, скажи на милость?
Бессмертного ты не убьешь.
Зачем за Турна ты вступилась,
Людскую кровь напрасно льешь?
Его сестрицу на проказу
Подбила: по чьему приказу
Палаш Ютурна принесла?
Оставь-ка ты в покое Трою!
Уже троянскому герою
Довольно сделала ты зла!»

На Турна наступает грозно
Эней с копьем наперевес.
Врагу кричит: «Сдавайся, поздно!
Теперь тебя не спрячет бес!
Как ни вертись — хоть серым волком
Оборотись ты тихомолком,
Хоть зайчиком проворным стань,
Хоть в небо лезь, ныряй хоть в воду, —
На дне морском сыщу и с ходу
Расплющу этакую дрянь!»

Юнона тут угомонилась
И Зевсу молвила: «Ей-ей,
Глупа была я, провинилась!
Прости, отец мой! Прав Эней.
Пусть оседлает он рутула,
Латина прочь спихнет со стула,
Свой род здесь крепко утвердит.
Но только пусть латинцев племя
Блюдет и в будущее время
Язык, названье, веру, вид».

Эней надменными речами
Нисколько Турна.не смутил.
Пожав широкими плечами,
Он ус беспечно закрутил
И молвил: «Нечего хвалиться,
Покуда не в руках синица!
Я вовсе не тебя боюсь.
Но олимпийцы нами правят,
Они теснят меня и давят.
Лишь перед ними я смирюсь».

Сказавши, круто повернувся
І камінь пудів в п’ять підняв;
Хоть з праці трохи і надувся;
Бо, бач, не тим він Турном став,
Не та була в нім жвавость, сила,
Йому Юнона ізмінила;
Без богів ж людська моч - пустяк.
Йому і камінь ізміняє,
Енея геть не долітає,
І Турна взяв великий страх.

Но єсть у мене батько рідний,
Старий і дуже ветхих сил;
Без мене він хоть буде бідний,
Та світ мені сей став не мил;
Тебе о тім я умоляю,
Прошу, як козака, благаю:
Коли мені смерть задаси,
Одправ до батька труп дублений;
Ти будеш за сіє спасенний,
На викуп же, що хоч, проси».

В таку щасливую годину
Еней чимдуж спис розмахав
І Турну, гадовому сину,
На вічний поминок послав;
Гуде, свистить, несеться піка,
Як зверху за курчам шульпіка,
Торох рутульця в лівий бік!
Простягся Турн, як щогла, долі,
Качається од гіркой болі,
Клене олімпських єретик.

Еней од речі сей зм’ягчився
І меч піднятий опустив;
Трохи-трохи не прослезився
І Турна ряст топтать пустив.
Аж зирк - Паллантова ладунка
І золота на ній карунка
У Турна висить на плечі.
Енея очі запалали,
Уста од гніву задрижали,
Ввесь зашарівсь, мов жар в печі.

Латинці од сього жахнулись,
Рутульці галас підняли,
Троянці глумно осміхнулись,
В Олімпі ж могорич пили.
Турн тяжку боль одоліває,
К Енею руки простягає
І мову слезную рече:
«Не жизні хочу я подарка;
Твоя, Анхізович, припарка
За Стікс мене поволоче.

І вмиг, вхопивши за чуприну,
Шкереберть Турна повернув,
Насів коліном злу личину
І басом громовим гукнув:
«Так ти троянцям нам для сміха
Глумиш з Паллантова доспіха
І думку маєш буть живим?
Паллант тебе тут убиває,
Тебе він в пеклі дожидає,
Іди к чортам, дядькам своїм».

Сказавши, повернулся круто
И камень в пять пудов берет.
Но понатужился, как будто
Рутулец Турн уже не тот.
Не прежняя в нем удаль, сила.
Ему Юнона изменила,
А без богов — какой размах?
И камень изменил тяжелый!
Не долетев, он рухнул долу,
И Турна взял великий страх.

Есть у меня родитель милый.
Он стар, беспомощен и хил;
С тоски сойдет небось в могилу!
Но мне уж этот свет постыл;
Как казака, тебя прошу я,
Мне милость окажи большую:
Когда умру, сражен тобой,
Отправь безжизненное тело
Отцу, — сверши благое дело! —
И выкуп можешь взять любой».

Эней в счастливую годину
Копье покрепче раскачал
И Турну, гадовому сыну,
На память вечную послал.
Как за цыпленком ястреб дикий,
Гудя, свистя, несется пика
И в левый бок рутульца — тык!
Свалился Турн подобно жерди.
От боли корчась, ждет он смерти,
Клянет Олимп, как еретик.

Эней совсем преобразился,
Услышав горестную речь;
Он чуть было не прослезился,
И Турна миновал бы меч.
Но вдруг патронницу Палланта
По блеску золотого канта
Наш витязь опознал на нем,
Внезапным гневом пламенея;
И затряслись уста Энея,
И взор заполыхал огнем.

Латинцы громко ужаснулись,
Рутулы испустили клич,
Троянцы едко усмехнулись,
А боги пили магарыч.
Пан Турн одолевает муки,
К Энею простирает руки
И слово слезное речет:
«Не жизни я хочу подарка!
Твоя, Анхизович, припарка
За Стикс меня поволочет.

Схватил он Турна за чуприну
И вверх тормашками швырнул,
Нажал коленом на детину
И басом громовым рыкнул:
«Ты нам, троянцам, в посрамленье
Надел Палланта снаряженье
И думаешь уйти живым?
Но сам Паллант мечом Энея
Спровадит в пекло лиходея.
Ступай к чертям, дядьям своим!»

З сим словом меч свій устромляє
В роззявлений рутульця рот
І тричі в рані повертає,
Щоб більше не було хлопот.
Душа рутульська полетіла
До пекла, хоть і не хотіла,
К пану Плутону на бенкет.
Живе хто в світі необачно,
Тому нігде не буде смачно,
А більш, коли і совість жметь.

Эней, сказав такое слово,
Свой меч вонзил рутулу в рот
И трижды повернул сурово,
Чтоб лишних избежать хлопот.
Безропотно покинув тело,
Душа рутула полетела
К Плутону в пекло неспроста.
Не будет никогда вольготно
Тому, кто прожил беззаботно,
Тому, чья совесть нечиста.

ПРИМІТКИ

Текст «Енеїди» подається за виданням:
Виргилиева Знеида, на малороссійскій
язык переложенная И. Котляревским.
Харьков, 1842.

Частина перша

[1] Н о г р е к и, я к с п а л и в ш и Т р о ю... Відомо, що епос Вергілія створено на основі легенди про троянців, які після зруйнування Трої нібито оселилися в Італії і поклали початок Римської держави. До Вергілія цю легенду опрацьовували перші римські письменники Гней Невій і Енній (III—II ст. ст. до н. е.). Міфи про Троянську війну лягли в основу «Іліади» і «Одіссеї» Гомера (IX— VIII ст. ст. до н. е.), що мали значний вплив на «Енеїду» Вергілія.

[2] Н о з л а Ю н о н а... Юнона — в римській, Гера — в грецькій міфології — дружина Юпітера (Зевса) і богиня шлюбу. За міфом, тримала сторону греків під час греко-троянської війни і переслідувала троянців. Звідси її ненависть до Енея.

[3] І м а м о ю В е н е р у з в а в... Венера (у греків — Афродіта) — богиня краси і кохання, сприяла троянцям під час греко-троянської війни. Син її Еней народжений від троянця Анхіза. Серед ранніх творів грецької літератури зустрічаємо т. зв. «Гімни богам», зокрема «Гімн до Афродіти», в якому розповідається про кохання між Афродітою (Венерою) і Анхізом.

[4] П а р і с, П р і а м о в е д й т я т к о... За троянською легендою, Паріс — син троянського царя Пріама; вчинки Паріса призвели до війни між троянцями і греками, по-перше, тому, що він посварив між собою богинь Геру, Афіну і Афродіту (у римлян — Юнону, Мінерву і Венеру), віддавши останній яблуко (у котляревського «путивочка») на знак переваги її над суперницями, по-друге, тому, що під час перебування у спартанського царя Менелая викрав його дружину царицю Єлену. Але головна причина війни — це чвари між богами, які посварили потім греків і троянців.

[5] А т е ш е п н у л а с у к а Г е б а... — за античною міфологією, дочка Юпітера і Юнони, прислужниця богів під час їх бенкетів. крім того, богиня молодості.

[6] С х о в а л а п і д к и б а л к у м и ч к у... кибалка — род кокошника. *К.** Висока пов'язка на голові, з довгими кінцями, що спадали на спину. Старовинний жіночий головний убір.

* Тут і далі після приміток самого автора ставиться *К.*, тобто Котляревський.

[7] В з я л а с п і д н и ц ю і ш н у р і в к у... Шнурівка — корсет.

[8] К Е о л у м ч а л а с ь, я к о с а. Еол, за грецькою міфологією,— бог, розпорядник вітрів, що мешкав нібито на далекому західному Еоловому острові. Він допомагав Одіссеєві («Одіссея») в його мандрах, подарувавши йому міх з вітрами. З намови Юнони, розповідається в «Енеїді» Вергілія, Еол хоче наслати на Енея супротивні вітри.

[9] Б о р е й н е д у ж л е ж и т ь з п о х м і л л я і д а л і. Б о р е й, Н о т, З е ф і р, Е в р — міфологічні втілення вітрів. Борей, за грецькою міфологією, — північний холодний вітер, Евр — південно-східний вітер, що ніс з собою негоду і засуху в Елладу. Зефір — західний вітер, напоєний ароматом квітів.

[10] Е н е й к р и ч и т ь, щ о « я Н е п т у н у...» Нептун (у Греції — Посейдон) — в античних міфах бог водяної стихії.

[11] Д о л я с а, м о в л я х и, ш а т н у л и с ь... Можна думати, що в даному випадку — натяк на повстання Костюшка 1794 р. в зв'язку з другим поділом Польщі, поразку його і третій поділ Польщі. Отже, Котляревський відгукнувся на сучасні йому політичні події, бо перша частина «Енеїди» писалася саме 1794 р.

[12] Л е м і ш к у і к у л і ш г л и т а л и... Лемішка (давня народна страва) — підсмажене гречане борошно, розведене в підсоленому окропі.

[13] В з я л а о ч і п о к г р е з е т о в и й і д а л і. Грезетовий — парчевий. К у н т у ш з у с а м и. Кунтуш — каптан як чоловічий, так і жіночий. У XVII і на початку XVIII ст. — одяг козацької старшини і шляхетства. Одягався поверх жупана у чоловіків. Мав розрізні і одкидні рукави, т. зв. вильоти. кунтуш бував і без рукавів. У с и — золоті галуни, що нашивалися на кунтуші.

[14] З е в е с т о г д і к р у ж а в с и в у х у... Зевс — у грецькій, Юпітер — у римській міфології (Котляревський називає його також іноді на польський манер — Йовиш) — господар землі і неба, владика богів і людей; в епосі Гомера він називається тим, що «гонить хмари, пускає блискавку і грім».

[15] Я к в е р н е т ь с я п а н х а н д о к р и м у... — натяк на приєднання кримського ханства до Росії 1783 р.

[16] З а ї д е д о Д і д о н и в г о с т і... Дідона — міфічна фінікійська царівна, що нібито заснувала місто Карфаген, в якому вона царювала.

[17] А г о р о д з в а в с я К а р ф а г е н... Карфаген — місто, столиця торговельної рабовласницької республіки античних часів у північній Африці. Зіткнувшись з рабовласницьким Римом на грунті колоніального суперництва, Карфаген вів довголітню війну з Римом

ПРИМЕЧАНИЯ

Ч а с т ь п е р в а я.

Ст. 1. *Эней был парубок бедовый.* Энеи (греко-римск. миф.) — сын троянца Анхиза и богини Афродиты (у римлян — Венера). Согласно «Энеиде» Вергилия, во время Троянской войны Энеи выступает одним из основных защитников Трои, но затем получает от богов указание покинуть город. Вместе со своим отцом, женой Креусой, сыном Асканием в сопровождении оставшихся в живых троянцев на двадцати кораблях Эней уходит из разрушенного города. Жена Энея, по воле богов, исчезает в самом начале пути, отец умирает, а сам Эней после долгих скитаний прибывает в Италию, где его потомкам якобы суждено было основать Рим. **Ст. 5.** *Когда же Трою в битве грозной Сровняли с кучею навозной.* Троя (Илион) — древний город па северо-западе Малой Азии, известный по греческому эпосу, обнаруженный в 1870-х годах при раскопках Г. Шлиманом холма Гиссарлык. Речь идет о Троянской войне (1194-1184 гг. до н. э.), центральном событии греческой мифологии. Десятилетняя борьба ахейских государств во главе с царем Микен Агамемноном против Трои и ее союзников завершилась поражением троянцев и разорением Трои. Мужское население Трои гибнет, за исключением Энея с несколькими соратниками, который получает от богов указание бежать из Трои, дабы возродить ее славу в другом месте.

Ст. 15. *Юнона, злая сучья дочка.* Юнона (римск. миф.), или Гера (греч. миф.) — одна из верховных богинь, сестра и супруга Юпитера, богиня-покровительница женщин, брака, семьи и рожениц. В Троянской войне поддерживала греков.

Ст. 28. *Вдобавок звал Венеру мамой.* С распространением литературных версий об Энее Венера (римск. миф.) стала отождествляться с Афродитой (греч. миф.), богиней красоты и любви, матерью Энея, прародительницей его потомков. В Троянской войне помогает своему сыну Энею и его воинам-троянцам.

Ст. 29. *А ей Парис — дитя Приама — Некстати яблочко поднес.* Троянский царевич Парис (греч. миф.) — сын Гекубы и Приама, последнего царя Трои, главы многочисленного семейства. Наиболее известные из его детей — Гектор, Парис, Кассандра. Во время Троянской войны Приам был уже очень стар и потому не принимал непосредственного участия в военных действиях. Согласно древнегреческим мифам, именно поступки Париса привели к Троянской войне, поскольку он поссорил между собой трех богинь: Геру, Афину и Афродиту, отдав яблоко как символ признания красоты Афродите (Венере), прельщенный ее обещанием дать ему любовь Елены (отсюда — «яблоко Париса», «яблоко раздора»). Похищение Парисом Елены, при пособничестве Афродиты, и стало непосредственным поводом к Троянской войне. Именно поэтому Гера и Афина в этой войне всячески способствуют ахейцам, а Афродита — троянцам.

Ст. 31. *Пронюхала злодейка Геба* и т. д. Геба (греч. миф.) — дочь Зевса и Геры, богиня вечной юности. На Олимпе во дворце Зевса на пирах богов Геба выполняла обязанности виночерпия. Была отдана в жены Гераклу, причисленному к богам.

Ст. 36. *Павлина заложила в санки.* В римск. миф. павлин — птица, посвященная Юноне.

Ст. 41. *Эол* (греч. миф.) — бог ветров, обитавший на острове Эолия. У Вергилия Эол выступает повелителем воздушных стихий.

Ст. 65. *Борей* (греч. миф.) — сын титанидов Астрея и Эос. бог северного ветра.

Ст. 66. *Нот* (греч. миф.) — сын Астрея и Эос, бог южного ветра.

Ст. 67. *Зефир* (греч. миф.) — сын Астрея и Эос, бог теплого западного ветра, несущего дождь. Греки считали его быстрым и сильным ветром, а римляне — мягким и ласковым.

Ст. 69. *Эвр* (греч. миф.) — бог юго-восточного ветра. Вместе с Нотой или Зефиром якобы вызывал бури.

Ст. 98. *Нептун* (римск. миф.) — один из древнейших богов (отождествлялся с Посейдоном, братом Зевса (греч. миф.), покровитель туч, дождя и воды, а также лошадей, состязаний на колесницах.

Ст. 141. *Зевес* (Зевс, греч. миф.) — сын Кроноса и Реи, глава олимпийской семьи богов (отождествлялся с римским Юпитером).

Ст. 153. *Точь-в-точь как пану хану — Крыма.* Речь идет о невозможности возвратиться крымскому хану в Крым, поскольку в 1783 г. Крымское ханство было ликвидировано, а его территория присоединена к России.

Ст. 166. *Он сильное построит царство.* Речь идет о провиденциальной миссии Энея — будущего основателя Римского государства, должного, по воле богов, стать преемником славы троянцев.

Ст. 171. *Проездом завернув к Дидоне* и т. д. Дидона (римск. миф.) — финикийская царица, основательница Карфагена, дочь царя Тира, вдова жреца Сихея. По «Энеиде» Вергилия, основание Карфагена совпадает по времени с падением Трои, и, когда корабли Энея прибывают в Карфаген, Дидона, по воле Венеры, становится

(т. зв. Пунічні війни) в III—II ст. ст. до н. е. і зрештою був цілком переможений римлянами. Вводячи в свій епос епізод нещасливого кохання Дідони до Енея, Вергілій в загибелі Дідони хотів показати ніби знамення перемоги в майбутньому Риму над Карфагеном.

[18] Чи, може, виходці – бурлаки? Виходці — переселенці, виселенці.

[19] В три вирви вигнали відтіль... Вирва — хабар, здирство. В три вирви...— вигнати в шию.

[20] Лемішку, зубці, путрю, квашу і далі. Тут перелічуються давні народні страви. Зубці — обтовчений ячмінь, зварений у воді, а потім перекип'ячений у молоці з конопляного насіння, путря — ячмінна кутя з солодким квасом, медовий шулик — корж з маком, спечений на меду.

[21] Бандура горлиці бриньчала і далі. Перелічуються народні пісні до танців: «Горлиця», «Санжарівка» та ін.

[22] В запасці гарній фаналевій... Фаналева — фланелева.

[23] В стьонжках, в намисті і в ковтках... ковтки — сережки.

[24] Садив крутенько гайдука... Гайдук — тут назва танцю. Садити гайдука — танцювати навприсядки.

[25] А після танців варенухи... Варена, варенуха — давній народний напій, зварена горілка з узваром на меду. Пили її звичайно гарячою.

[26] Як би в оренду на танець. Оренда, оренда — корчма, куди збиралась молодь на гуляння, танці під час свят.

[27] Взяла караблик бархатовий...— Род чепца. *К.* Старовинний жіночий головний убір, переважно серед панства і замовного козацтва. Шапка з парчі або бархату з хутряним околом. Назва «караблик» пішла від того, що вигляд цієї шапки нагадував форму корабля.

[28] Сорочку і каптан з китайки і далі. Китайка — в старовину — дорога шовкова тканина. Каламайка — коломенка. *К.* Гатунок тканини.

[29] Дідона вигадала грище і далі. Перелік народних розваг та ігрищ. Панас — жмурки. *К.* Піжмурки. Жура вель — свадебный танець. *К.* Дудочка — так само танець. Хрещик, горюдуб — хороводне игры. *К.* Весняні ігрища. В хрещика грали переважно дівчата, горюдуба, що відповідає російській грі горелки, грали хлопці й дівчата. Хлюст, візок — карточные игры. *К.* Джгут — хлоп'яча гра, при якій хто програв, має дістати кілька ударів джгутом, тобто туго скрученою носовою хусткою. Джгутом карали і тих, хто програв у карти. Дамки — шашки. *К.*

[30] Убивши добру в неї грінку... Грінка — шматок. Убити грінку — виграти на чомусь.

[31] З Олімпа глянув і на нас... Олімп — гора в північній Греції, на кордоні з Македонією. За античною міфологією, — місце перебування грецьких богів.

[32] Прибіг Меркурій, засапав шись... Меркурій (у Греції — Гермес), за античними міфами, — бог-вістун, покровитель торгівлі, подорожніх, навіть злодіїв. Син Зевса і Майї.

[33] Получиш добру халазію... Халазія — потасовка. Дать халазію — отодрать розгами. *К.*

[34] За кучм сю твою велику... кучма — насмешка; род шапки. *К.*

[35] О пуцьверинку купідоне! Купідон, або Амур (у греків — Ерот) — бог кохання, син Венери. В міфах і творах античних письменників зображувався невеличким чарівним хлопчиком з луком і стрілами. Тим-то Дідона називає його «пуцьверинком».

[36] В кострі на зиму очерет... Костер — купа очерету, складена в 30 кіп, причому кожна копа має 60 кулів.

Частина друга

[37] По їх він звався Палінур.... Палінур — ім'я стерничого на кораблі Енея, що був кинутий у море і, коли вибрався на берег, був забитий тубільцями. Його ім'ям названо мис на північно-західному березі Луканії (область в Італії).

[38] Там добрий цар живе Ацест — легендарний цар на острові Сіцілії, троянець за походженням.

[39] Троянцям всім дали тетері... Тетеря — тюря. *К.* Давня народна страва, що варилася з борошна пополам з пшоном, вчиняли її розчиною, як тісто на хліб.

[40] І в кахлях понесли пашкети і далі. Пашкет — паштет. Готувався в кахлях, стінки яких обкладалися пшеничним тістом. Печінка зразова до рижків — смажена яловича печінка з грибами («рижками»).

[41] Як чикилдихи обіжрався... Чикилдиха, так само як мокрух а, сивуха — назви найгірших ´атунків горілки.

[42] І коливо з кутi зробили... Кутя, розведена медом. Обрядова страва, зокрема на поминаннях.

[43] Пішла на дзвін дякам копа. Копа — полтина, копка. *К.*

[44] В всю страву в вагани вливали... Вагани — корытца, из которых едят козаки. *К.*

[45] З кишені вийнявши півкіпкй. Півкопи — 25 копеек. *К.*

[46] Мисліте по землі писав — плутався ногами сп'яну, робив візерунки на зразок літери М, що називалася в церковнослов'янській мові «мисліте».

[47] Поки не випив півквартівки і далі. Полкварты, полкружки. *К.* На нашу міру — півлітра. Пінная — самое лучшее хлебное вино. *К.*

[48] Не вомпили сіцілianці... Вомпити — мати сумнів, вагатися, бути непевним.

его возлюбленной. После разлуки с Энеем Дидона сжигает себя на костре, предсказав перед смертью вражду Карфагена с Римом.

Ст. 201. *Тот город звался Карфагеном.* Карфаген — город-государство на севере Африки, основан в конце IX в. до н. э. финикийцами. Его экономическое соперничество с Римом привело к так называемым Пуническим войнам, в результате которых Карфаген был разрушен и превращен в римскую провинцию.

Ст. 214. Вы — *чумаки иль бурлаки?* Чумаки — украинские казаки, крестьяне, мещане, которые в XV—XIX вв. занимались извозно-торговым промыслом. Ранней весной снаряжали чумацкие валки и отправлялись в Крым, на Дон, Волгу, Азовское побережье; везли туда на продажу хлеб и другие сельскохозяйственные продукты, изделия местных ремесленников, возвращались осенью, привозили соль (преимущественно из Крыма), с Дона, Волги — сушеную и вяленую рыбу, которую продавали не только на территории Украины, но и за ее пределами; здесь: путешественники. Бурлаки — в дореволюционной Украине наемные работники, преимущественно из крепостных крестьян; здесь: люди без постоянных занятий, пристанища.

Ст. 339. *Что у покойника украла.* Речь идет о муже Дидоны, жреце Геракла — Акербасе, или Сихее, которого убил брат Дидоны, после чего она вынуждена была бежать в Африку.

Ст. 421. С *Олимпа вздумал ненароком Юпитер поглядеть на нас.* Олимп — горная гряда в Фессалии, считавшаяся у древних греков местом обитания богов. На Олимпе, по их представлениям, находились дворцы Зевса и других богов, горы открывали и закрывали вход в Олимп, откуда боги выезжали на золотых колесницах.

Ст. 442. *Вбежал Меркурий впопыхах.* Меркурий (римск. миф.) — бог торговли, позже отождествлялся с Гермесом, что привело к расширению его функций — он становится проводником душ в царстве мертвых, прислужником богов и их вестником. В этой роли и показывает его Котляревский, придав ему, в основных чертах, внешний облик почтового чиновника своего времени.

Ст. 615. *О Купидон, богов любимчик.* Купидон (Амур, римск. миф.) — божество любви, соответствует Эроту (греч. миф.).

Часть вторая.

Ст. 24. *Палинур* — в римск. миф. спутник и кормчий Энея. По отплытии кораблей из Сицилии он, упав за борт, выбрался на сушу, где его убили туземцы, оставив тело без погребения. Эней, спустившись в подземное царство (Аид), встретил там тень Палинура, которого Харон отказывался переправить через Стикс как непогребенного. Возвратившись из Аида, Эней предал земле тело Палинура на месте его гибели, около одного из мысов в Южной Италии, который и стал называться Палинур.

Ст. 43. *Сицилия* — согласно «Энеиде» Вергилия, на острове Сицилия умер отец Энея — Аихиз, а Эней устроил на его могиле погребальные игры.

Ст. 47. *Где добрый царствует Ацест.* Ацест (греко-римск. миф.) — царь троянского происхождения, основавший в Сицилии город Сересту; похоронил в Сицилии отца Энея.

Ст. 84. *Он чтил родителя весьма.* Согласно греко-римской мифологии, отец Энея — Анхиз. В окрестностях горы Ида, где он пас овец, к нему явилась Афродита, плененная его красотой. От их союза родился Эней. За то, что Анхиз похвалялся любовью Афродиты, Зевс ослепил его (по другой версии — сделал расслабленным). По Вергилию, в ночь падения Троп Эней на плечах выносит отца из пылающего города.

Ст. 91. *Всех неимущих по обряду* и т. д. По давнему народному обычаю, на Украине на поминки приглашали нищих, убогих и пр.

Ст. 103. *Созвал троянскую громаду* и т. д. Громада — на Украине сельское поземельное объединение, а также собрание членов этого объединения, решения его считались обязательными для всех.

Ст. 149. *Швырнул он меди нищей братье.* Согласно народному обычаю, на Украине принято было одаривать деньгами нищих, чтобы они молились за упокой души умершего.

Ст. 156. *Он по земле писал мыслёте* — выводил на земле ногами нечто вроде буквы «М», которая в старославянском алфавите называлась «мыслете».

Ст. 196. *Одет, как в компанейском войске.* Компанейское войско — легкая конница на Левобережной Украине, созданная при гетманском правлении в XVII в. для охраны границ, сторожевой службы, усмирения антифеодальных выступлений и пр. В XVIII в. в связи с ограничением власти гетманского правления компанейские полки влились в регулярную русскую армию.

Ст. 197. *По имени звался Дарес.* В «Энеиде» Вергилия Дарес — один из троянцев, спутников Энея.

Ст. 221. *Абсест, неистовый троянец* — в «Энеиде» Вергилия — один из троянцев, спутников Энея.

Ст. 224. *Искать Энтелла-силача.* Энтелл (миф.) — сицилийский герой троянского происхождения.

Ст. 300. *Как будто у ворот Орда.* Речь идет о татарских набегах на Украину, продолжающихся вплоть до покорения Крыма в 1783 г.

Ст. 310. *Черноморский казак.* Речь идет о черноморском казачьем войске, созданном царским правительством из бывших запорожских казаков и поселенном между Южным Бугом и Днестром, а затем (1792) — на «черноморский линии» (по правому берегу Кубани до Азовского моря).

Ст. 322. *Стал Бахус пьяный осыпать.* Бахус (римск. миф.),

[49] Халяндри циганки скакали. Халяндри — цыганский танец. *К.*

[50] Убраний так, як компанієць і далі. Компанійці — бывшее легкое войско в Малороссии. *К.* Легка наймана кіннота при гетьманах в кінці XVII і у XVIII ст., що перебувала під особистим їх командуванням. компанійські полки утворені були в часи загострення класової боротьби, коли гетьмани і козацька старшина зміцнювали своє становище найманими військами. До компанійських полків вступали охочі люди, які утримувались на особисті кошти гетьмана. Наприкінці XVIII ст. компанійські полки були перетворені на полки легкої кавалерії регулярної російської армії. Дарес — в «Енеїді» Вергілія троянець, що мандрував з Енеєм після втечі з Трої.

[51] Сюди, поганці-бакаляри! Бакаляр — школяр. *К.* Походить від слова «бакалавр» — перший учений ступінь в середньовічних університетах.

[52] І пудофети наголо. Пудофет — тяжелый на подъем. *К.*

[53] Абсест троянець був серди тий і далі. В «Енеїді» Вергілія — один з Енеєвих троянців. Ентелл, за античними міфами, — сіцілійський герой, що прибув сюди з Ацестом. Є думка, ніби його іменем названо місто в Сіцілії — Ентелла.

[54] Зітру, зімну, мороз як бабу... Порівняння взято за мотивом відомої народної казки «Про бабу та мороза».

[55] Там лакомини разні їли і далі. Лакомини — ласощі. Бу ханчики, буханці — круглі пшеничні та гречані хлібці.

[56] Тут Бахус п“яний обізвався... Бахус (в грецькій міфології — Діоніс) — бог продуктивних сил природи, виноградарства, а відтак і вина. Культові свята на честь Діоніса лягли в основу створення грецького народного театру. За міфом,— син Зевса і смертної жінки Семели.

[57] Із Марсому куточку стала і далі. За римською міфологією,— бог війни, має дещо спільне з Аресом у грецькій міфології. Особливо ця спорідненість виявляється в «Енеїді» Вергілія, який перебував під впливом «Іліади» і «Одіссеї» Гомера. Як і в Гомера, Арес, Марс і Венера сприяють троянцям. Ганімед, за грецькими міфами, — виночерпій Зевса, якого викрав Зевс, захопившись його красою. Пуздерко — погребец, ларчик. *К.*

[58] Трохи не цілую гривняку... Гривня — грошовий знак XVIII і XIX ст. ст. — 3 копійки.

[59] Щоб хто з Олімпа кучму дав. Кучму дати — тут — когось образити.

[60] Щоб зараз учинить ярміз і далі. Ярміз — беспорядок. *К.* Ірйся (Іріс), за античними міфами, — прислужниця богів, головним чином Юнони, і богиня райдуги, веселки.

[61] І в ліжник зараз нарядилась... Ліжник — шерстяное покрывало. *К.* Покривало на голову, шерстяна ковдра, килим.

[62] Побігла з неба, як би хорт. Хорт — борзая собака. *К.*

[63] Лукаву відьму, злу Героюю... Героя — в поемі Вергілія троянка, дружина Доріка. В її образі і з’явилася Іріс, щоб підмовити троянок палити кораблі.

[64] Але з другими бахурують... Бахур — волокита. *К.* Розпутник. Бахурувати — вдаватися до розпусти.

[65] Еней од страху з плигу збйвся... — розгубився, втратив розум з ляку.

[66] Олімпських шпетив на всю губу... Шпетити — бранить, поносить. *К.*

[67] Ти базаринку любиш брати... Базаринка — взятка. *К.* Від польського «basarunek», що означало штраф, грошове стягнення за рани та каліцтво.

[68] І братик ваш Плутон, пога нець і далі. Плутон, за античною міфологією,— бог підземних надр. Прозерпіна (Персефона, Кора — в грецькій міфології) — дружина Плутона, втілення вегетативних сил землі. За міфами, Прозерпіна, — дочка богині землі та врожаю Церери (за грецькими міфами — Деметри), була схоплена Плутоном і завезена в його царство. Легенду про викрадення Прозерпіни розробив український письменник П. П. Білецький-Носенко в своїй травестійній поемі «Горпинида, або Ухоплена Прозерпіна».

[69] Пустіть лиш з неба веремію... Веремія — колоброд. *К.* Метушня, замішання, біганина.

[70] А я вам піднесу ралець. Ходити на ралець — по нарочитим праздникам ходить на поклон с подарками. *К.*

[71] Бував і в Шльонському з волами... Шльонське — Сілезія.

[72] Невтесом всі його дражнили. Невтес — один з попутників Енея.

[73] Як ось Анхіз йому приснився... Анхіз — батько Енея. В «Енеїді» Вергілія розповідається, що Еней виніс на плечах старого батька з палаючої Трої, захопленої греками.

[74] А коні правив машталір. Машталір — кучер. *К.*

[75] Кобиляча мов голова... кобиляча голова — образ страховища з народної казки.

[70] Коли, Нептун, мені ти дядько і далі. За гомерівським епосом, Афродіта (Венера) — дочка Зевса (Юпітера) і Діани. Вона племінниця Посейдона (Нептуна), брата Зевса. За іншими міфічними переказами, вона виникла з шумовиння морського.

Звідси жартівливе переосмислення міфічного мотиву Котляревським — Венера називає Нептуна ще й хрещеним батьком, як владику моря.

Частина третя

[71] Про Сагайдачного співали і далі. Перелічуються народні пісні, зв’язані з певними історичними подіями. Пікінерами или Вакх, — одно из имен бога Диониса (греч. миф.), покровителя растительности, урожая, виноградарства и виноделия.

Ст. 356. *Я вместе с Марсом в уголочке* и т. д. Марс (римск. миф.) — вначале бог урожая, дикой природы, затем — войны, отождествляемый с Аресом (греч. миф.); любовник Венеры.

Ст. 360. *Ганимед* (греч. миф.) — сын троянского царя Троса и нимфы Каллирой, отличавшийся необычайной красотой, из-за чего и был похищен Зевсом и вознесен на Олимп, где вместе с Гебой выполнял обязанности виночерпия.

Ст. 395. *Дудел в трубу литвин заезжий.* Странствующие литовцы с дрессированными медведями — традиционное народное увеселение па Украине в начале XIX в.

Ст. 409. *Отправилась искать Ирисю.* Имеется в виду Ирида (греч. миф.), вестница олимпийских богов, женское соответствие Гермесу, в отличие от которого она слепо исполняет приказы богов.

Ст. 441. *Троянцы мыкали по свету Герою.* У Вергилия Ирида появляется в образе троянки Берои, супруги Дорикла Тмарийского.

Ст. 532. *Любовник аспидский, Плутон?* и т. д. Плутон (греч. миф.) — сын Кроноса и Реи, брат Зевса, Посейдона и Деметры, бог царства мертвых, муж Персефоны, или Коры (в римск. миф. — Прозерпина), богини царства мертвых, похищенной им.

Ст. 601. *Невтесом все его дразнили.* В «Энеиде» Вергилия Невтес — один из спутников Энея, наделенный даром предвидения, у Котляревского — знающий, бывалый человек.

Ст. 676. *Назавтра дождались Авроры.* Аврора (римск. миф.) — богиня утренней зари (соответствует Эос, греч. миф.), дочь титана Гипериона и титаниды Тейи, была также матерью Аргеста, Борея, Нота и Зефира.

Ст. 711. *Ты — батька крестный мне и дядя.* Согласно «Илиаде» Гомера, Венера (Афродита) — дочь Зевса и племянница его брата Нептуна (Посейдона). По другим мифам, Венера родилась из морской пены, отчего и называет Нептуна своим крестным отцом.

Часть третья.

Ст. 21. *О Сагайдачном распевали.* Сагайдачный П. К. (ум. 1622) — гетман украинского реестрового казачества, талантливый полководец. Под его началом казаки осуществили ряд удачных походов в Крым и Турцию.

Ст. 22. *Про Сечь тянули во всю мочь.* Речь идет о Запорожской Сечи, организации украинского казачества, сформировавшейся в понизовье Днепра в первой половине XVI в. из бежавших от панского гнета крестьян.

Ст. 23. *Как в пикинеры вербовали.* Пикинерские полки — военно-поселенческие полки на Украине, созданные царским правительством во второй половине XVIII в. из казаков для охраны Новороссийской губернии от нападений крымских татар и турок. Пикинеры были вооружены винтовками и пиками.

Ст. 25. *И про Полтавскую победу.* Речь идет о событиях Северной войны (1700—1721) между Россией и Швецией. В 1708 г. шведские войска вторглись на Левобережную Украину, где против оккупантов поднялся весь народ. В Полтавской битве (1709) победа Петра I над шведской армией была одержана русскими войсками и украинскими казачьими полками.

Ст. 27. *Как ми Бендеры воевали.* В 1789 г. русские войска под командованием Потемкина держали в осаде турецкую крепость Бендеры. Войско страдало от голода, болезней, осенних холодов, о чем Котляревский и пишет дальше: «Как без галушек помирали...»

Ст. 48. *Земельку эту Кумской звали.* Кумы — город-государство в южной Италии, первое поселение греческих колонистов.

Ст. 141. *Кумская Сивилла* (греч. миф.) — наиболее известная из сивилл (пророчиц), жрица в кумском храме Аполлона (Феба), бога света, чистоты, прорицания. Получила от влюбленного в нее Аполлона долголетие, но забыла испросить вечную молодость. Превратилась со временем в старуху, какой и изображает ее Котляревский. Помогла Энею спуститься в подземное царство и предсказала великое будущее основанному им городу.

Ст. 144. *Давно живу на свете я* и т. д. Сивилла приурочивает свой жизненный путь к историческим событиям, происходившим на территории Украины: вторжение шведов в 1700—1709 гг., набеги крымских татар и русско-турецкая война 1735—1739 гг., опустошение украинских степей саранчой в 1748—1749 гг.

Ст. 151. *Немало всячины я знаю* и т. д. Здесь Котляревский представляет Сивиллу типичной сельской бабкой-знахаркой, бабкой-шептухой, умеющей исцелять, заговаривать, ворожить и пр.

Ст. 181. *Она тряслась, кряхтела, выла* и т. д. — описываются проявления пророческого экстаза Сивиллы.

Ст. 233. *Орфей вернулся без урону.* Орфей (греч. миф.) — сын фракийского речного бога Загра и музы Каллиопы. Его пение и игра па арфе пленяли не только людей, но и богов, и природу. После смерти своей жены Эвридики отправляется за ней в царство мертвых. Очарованные музыкой Орфея, Персефона и Аид возвращают ему Эвридику, которую Орфей теряет снова, нарушив запрет не смотреть на нее до выхода из подземного царства.

Ст. 235. *Не сладили и с Геркулесом.у.* т. д. Последний подвиг Геркулеса (Геракла, греч. миф.), после которого Зевс должен был дать ему бессмертие, — это путешествие в царство Аида за стражем преисподней Кербером, которого Геркулес должен был вынести связанным из подземного царства и снова отнести назад.

Ст. 273. *Нельзя без ветки Пред сатаной тебе предстать.* Согласно греч. миф., только золотая ветвь, сорванная в роще Персе-

називалися рядові піхоти чи кавалерії, озброєні списами або піками. Пікінерські полки були утворені в другій половині XVIII ст. з козаків. 1783 р. пікінерські полки перетворено на три полки легкої кавалерії. Ці події знайшли своє відбиття в ряді пісень, так само як і події, зв'язані з перетворенням козацьких слобідських полків у гусарські полки, що почалося ще в першій половині XVIII ст.*. Пісні про «Полтавську Шведчину» — про перемогу над шведськими агресорами під Полтавою 1709 р. Згадка про Бендери — колишню фортецю в Бессарабії — зв'язана з подіями другої турецької війни наприкінці XVIII ст. 1789 р. російські війська під командою князя Потьомкіна обложили Бендери — на той час турецьку фортецю,— і турецький гарнізон без особливого опору капітулював. Фаворит Катерини II князь Потьомкін жив у Бендерах розкішно, тим часом осіння сльота і холод, нестача провіанту призвели до поширення різних хвороб і голоду серед російської армії, що здійснювала в цей час облогу міцної турецької фортеці Ізмаїла. Про це й натякається в словах «Без галушок як помирали».

* Див., наприклад, М. Драгоманов, Нові українські пісні про громадські справи, 1881. Його ж, Політичні пісні українського народу XVIII—XIX ст. ст., т. 1, 1883, т. 11, 1885.

[78] Ся Кумською земелька зва лась... Куми — місто-держава античних часів у південній Італії. Найраніше місце поселення колоністів з Греції.

[79] В ніска, в пари, у лави, в жгут і далі. Перелік картярських ігор. Те ж саме і гра «в сім листі в», про яку згадується тут. Хоч гра в «жгут» не є, як згадано вище, картярською грою, проте в картярських партіях іноді карали «жгутом», тобто били туго скрученою носовою хусткою того, хто програв партію.

[80] І, як в намисті, вся в жовнах. Жовни — желваки. *К.*

[81] Я Кумська зовусь Сівілла і далі. В «Енеїді» Вергілія, як і в інших творах античності, — ім'я жінок-пророчиць. Сівіллам приписували дар відгадувати майбутнє, пророкувати. Вони звичайно були жрицями при храмах бога Аполлона, який в міфології є богом-провидцем майбутнього. Сівілли, і Кумська в тому числі, могли пророкувати здебільшого в стані екстазу. Див. в зв'язку з цим образний опис «мордування» Сівілли в «Енеїді». Сівілла згадує про те, що вона дівувала «при Шведчині», тобто під час російсько-шведської війни, а «замужем була» тоді, як набігала «татарва». Татари почали наскоки на Україну з 1735 р., коли почалась війна з турками. Але згодом були вигнані до криму» *.

* Памятная книжка Полтавской губернии за 1785 год. Составлена Павлом Бодянским. Полтава, 1865, стор. 50.

[82] «Перша сарана», про яку згадує Сівілла, спустошувала українські степи в 1748 і 1749 рр. На боротьбу з нею виведені були в поле всі козацькі полки разом з військовою старшиною.

[83] На світі всячину я знаю і далі. В цій строфі дається характеристика Сівілли як типової сільської ворожки і шептухи.

[84] Там Фебові ти поклонись... Феб (ясний) — бог Аполлон. За грецькими міфами, — син Зевса і Лети, дочки одного з титанів, бог-захисник порядку у всесвіті, бог-провидець, покровитель мистецтва, зокрема музики. Треба відзначити, що в античній Греції це був бог аристократії, на відміну від селянського бога виноградарства Діоніса.

[85] Орфей, який уже негідний і далі. Орфей, за античними міфами, — великий співець і музикант, син Аполлона. Втративши свою дружину Еврідіку, добився до підземного царства Плутона. Зачаруваши своїм співом і музикою його властителів, він дістав дозвіл вивести Еврідіку, але з умовою не оглядатися на неї, доки не вийде звідти. Орфей порушив цю умову і знову втратив Еврідіку. Геркулес, Геракл — улюблений народний герой грецької міфології. Син Зевса і смертної жінки Алкмени, він робить ряд подвигів, очищаючи землю від усяких страховищ і лиха. Один з його подвигів — виведення з Тартара пса Кербера, чи Цербера. Це й має на увазі Еней.

[86] Тобі я дам на дві охвоти... Охвота — род юбки. *К.*

[87] Як піднесуть із оцтом фиги і далі. Фиги — винные ягоды. *К.* Фігуральний вираз — як піднесуть дулю. Лунь його в хопить — он околеет. *К.* Лунь — птах, сарич. Народна приповідка; «Щоб тебе лунь ухопила».

[88] Тоя приймуся мусовать... Мусувати — міркувати, додумуватись, вигадувати.

[89] Із дерева сього зломити... Йдеться про золоту гілку (символ життя), яку мали приносити Прозерпіні — богині підземних надр — відвідувачі.

[90] Зломивши ж, зараз убирайся... Тут і далі дається зображення «зачарованого» лісу, що дуже нагадує такі ж описи в оповіданні Гоголя «Вечір напередодні Івана купала».

[91] Звелів з бичні волів пригнати... Бичня — обора для волів.

[92] Година ж стала балагурна і далі. Настав слушний час. Закамешитися — забігатися, зароїтися.

[93] Розклав гарненько їх ряда ми... — поширене у стародавніх римлян ворожіння по тельбухах забитих тварин.

[94] І харамаркали дяки. Харамаркати — зневажливе визначення читання дячків без інтонації і без виразної вимови слів. Харамаркати — гугнити собі під ніс.

[95] Нехай йому лихий прасунок... Прасунок лихий — злая немочь. К. В інших відтінках думки прасунок — скорбота, турбота.

[96] В гамуйтесь трохи, не галіте... Галити — торопить. *К.*

фоны, открывает живому человеку путь в царство смерти. У Вергилия Сивилла, показав Харону золотую ветвь, вынуждает его перевезти Энея.

Ст. 358. *Вещал Энею божью волю.* Речь идет о бытующем у римлян обычае гадать на внутренностях убитых животных.

Ст. 412. *Вергилий рассуждал умно* и т. д. Описанию путешествия Энея в царство Плутона у Вергилия посвящена шестая часть.

Ст. 464. *Чернил с песком глотали смесь.* До изобретения промокательной бумаги чернила подсушивали песком.

Ст. 485. *С остриженными головами, с подрезанными подолами.* На территории Украины, начиная с периода средневековья и вплоть до середины XIX в., женщин, уличенных в нарушении супружеской верности, аморальном поведении, согласно нормам обычного права, подвергали различным видам порицания, наказания. Одна из таких форм: женщин остригали наголо, высоко подрезали подол и в таком виде водили по селу.

Ст. 517. *Стикс* (греч. миф.) — одна из рек, окружавших подземное царство, воплощение ужаса и мрака. Воды Стикса были губительны для всего живого.

Ст. 545. *Хароном перевозчик звался.* Харон (греч. миф.) — перевозчик умерших через реки подземного царства, получал за перевоз плату — монету, которую в старину клали покойнику под язык.

Ст. 660. *О трех главах свирепый пес* — Кербер (Цербер, греч. миф.), пес, страж аида, чудовище с тремя змеиными головами и змеиным хвостом.

Ст. 811. *Там страхолюдную фигуру* и т. д. По свидетельству некоторых биографов И. П. Котляревского, здесь имеется в виду Максим Парпура — первый издатель «Энеиды». Со временем исследователи пришли к выводу, что Парпура руководствовался не интересами наживы, поскольку был человек состоятельный. Как утверждал П. Житецкий, М. Парпура отнесся к изданию «Энеиды» именно как любитель малороссийского слова. Он сопроводил издание небольшим словарем к «Энеиде». Со временем этим словарем воспользовался сам Котляревский, приложив его к своему изданию 1809 г. (см.: Житецкий П. «Энеида» Котляревского и древнейший список ее в связи с обзором малороссийской литературы XVI11 века. Киів, 1900. С. 166).

Ст. 905. *На помеле чтоб не летали* и т. д. — здесь и дальше описываются бытовавшие в украинском селе виды колдовства, ворожбы, предсказаний и пр.

Ст. 964. *Я рассуждал про наш Статут.* Имеется в виду Литовский статут — Свод законов феодального права Великого княжества Литовского, действовавших с XV в. на захваченных им украинских землях. Правовые положения этого статута, направленные на охрану сословных привилегий, защиту частной собственности, были использованы со временем в законодательстве Русского государства.

Ст. 1103. *От бабы скверной, криворотой.* Имеется в виду одна из эриний (греч. миф.), богинь мщения — Тисифона, обитающая в царстве Аида. Вид ее, как и двух других эриний, был ужасен — старуха с зажженным факелом в руках, со змеями вместо волос, она бьет грешников бичом, устрашает их змеями.

Ст. 1127. *Мол, есть в аду судья Эак.* Эак (греч. миф.) — сын Зевса и речной нимфы Эгины, прославившийся среди греков справедливостью и благочестием. После смерти был сделан одним из трех судей в подземном царстве.

Ст. 1219. *Не те, что рявкают «и паки», Не в златотканых колпаках.* Имеются в виду служители православной церкви различных рангов. Златотканые колпаки — головные уборы служителей культа.

Ст. 1237. *Попали в податной оклад.* Речь идет о воспитанниках сиротских домов, затем ставших полноправными гражданами и причисленных к определенному «податному сословию».

Ст. 1353. *И сорванных на Константина.* Травы, сорванные в Константинов день (21 мая ст. ст.), по народным преданиям, обладали чудодейственными свойствами.

Ст. 1386. *Пока, склонясь, не поцелует С ноги святейшей постола.* Предсказание, что римляне попадут под власть католической церкви и будут целовать туфлю папы.

Часть четвертая.

Ст. 1. *Обедка три не поденькуешь* и т. д. В этой и последующих строфах даны образцы так называемой «тарабарщины» — искусственного шуточного языка бурсаков, основанного преимущественно па перестановке слогов и изменении корней слов. Этот текст читается примерно так:

Денька три не пообедаешь,
На сердце станет муторно,
Тогда кишкою затоскуешь
И в животе забурчит.
Попробуй пожевать зубами,
Желудок напихать харчами!
Нутро сразу повеселеет,
Об землю грянешь лихом,
Про свой голод забудешь,
Досада к черту убежит.

Да что болтать зря языком!
Не басней кормят соловья.

[97] Вергілій же, нехай царствує. Публій Вергілій Марон (70—19 рр. до н. е.) — великий римський поет часів Августа, працював над «Енеїдою» близько 10 років і створив велику епічну поему на 12 пісень, в якій прославив режим диктатора Августа і могутність Римської держави. В цій строфі Котляревський виявляє своє ставлення до римського оригіналу і підкреслює самостійність свого зображення пекла.

[98] Тімасі нашому Енею. Тімаха — повеса. *К.* Але з другого боку — дотепний, людина, що добре розуміється у якійсь справі чи в якійсь спеціальності.

[99] А потім Смерть до артикулу і далі. До артикулу — в даному випадку за військовим уставом. Бешиха — рожа. *К.* Шолуді — нашкірна хвороба, парші, струпи на голові.

[100] І справники все ваканцьові... Ваканцьовий — лишний. *К.* Заштатний, у відставці.

[101] Моргух, мандрьох, ярижниць, п“яниць і далі. Мандрьоха — бродяга. *К.* Повія. Ярижниця, від слова «ярижка», тут в значенні — сутяга, обманщиця. Число «бахурів», тобто розпутників, визначається «технічним» терміном «цілий плуг». Цей вираз відповідає виразові «плуг волів», тобто кількість волів, потрібна для того, щоб тягати плуга під час оранки. Хльорки — розпутниці. За стародавніми народними звичаями, виявлену розпутницю карали тим, що обрізали їй коси і підрізали пелену. Панночки фільти фікетні — манірні.

[102] Мов сидя охляп на коні. Сидіти на коні «охляп» — без сідла.

[103] Хватавсь за дергу і тулився... Дерга — відповідно до російського «дерюга» — товста, груба тканина. В даному разі — жіночий вовняний одяг, що його носили старі жінки замість плахти, від якої дерга відрізнялася чорним кольором.

[104] Небаскаличивсьбитайшов... Баскаличитись — рватися, метатися. *К.* Зволікатися, супротивитися.

[105] Ся річка Стіксом назива лась... За грецькою міфологією, Стікс — назва річки, що протікала в підземному царстві і разом з іншими річками — Ахеронтом, Коцітом, Фелегефонтом — оточувала пекло.

[106] І перевізчик тут явився і далі. За античними віруваннями, душі, чи, власне, тіні померлих, у підземне царство перевозив Харон. «Смугла цера» Харона — смугла шкіра на обличчі. Повстка — повсть, скомшитися — збитися в грудку.

[107] Злий з сина був старий дундук. Дундук — говорится об упрямых и суровых. *К.* Вживається в глумливому значенні — старий шкарбун.

[108] Оскілками на їх дивився... Оскілками дивитися — спочатку означало — вискаляти зуби, а пізніше — дивитися на когось неприязно, вороже.

[109] Бач, гиряві, чого хотять! Гирявий — обстрижений. Тут ужито в лайливому значенні. Бо, як пояснено це слово в першому болховітіновському списку «Енеїди», «гирявыми называют в домах малолетних мальчиков и девочек, неопрятных, запачканных и у коих всегда опалены головы от топки печей, или от паршей обриты, или остригкены».

[110] Кальною річкою сію. Кальна — брудна.

[111] Взяв пів–алтина за труди і далі. Алтин — три копійки. Гони спочатку визначали довжину зораного поля, а потім — степу чи взагалі площі в довжину. Добрі гони — 120 саж., середні — 80 саж., невеликі — 60 саж. За сучасною мірою, приблизно 242 м, 163 м і 121 м. Бровко муругий — тобто мурої, сірої масті з смугами темнішого кольору.

[112] Три голови мав пес сей мурий... Говориться про пекельного триголового (чи навіть багатоголового) пса Кербера, або Цербера, що вартував вхід до підземного царства. Впускаючи до Тартара, він нікого не випускав звідти. Одним з подвигів Геркулеса, як згадувалося вище, було те, що він вивів самого Цербера з Тартара.

[113] Товкли у мужчирях їх руки... Мужчир — ступка, маленькая мортира. *К.*

[115] Давали в пеклі добру хльору і далі. Хльору дать — дать чосу. *К.* Цехмістри, ратмани, бургомістри — представники магістрату міського за феодальної доби. Цехмістри — начальники ремісничих цехів, ратмани — виборні члени ратуші, тобто органу самоуправління в містах, а бургомістри — вибрана цехами і купецькими гільдіями вища адміністративна влада міста.

[115] Ченці, попи і крутопопи... крутопоп — іронічне переосмислення слова «протопоп» в дусі народної етимології.

[116] І тібули там лигомийці... Лигоминці — ласуни, похідне від слова «легомини» — ласощі.

[117] І на аршинець на підборний і далі. Підборний — подложный, фальшивый. *К.* Фиги – миги — іронічно осмислена назва інжиру в дусі народної етимології.

[118] Якусь особу мацапуру і далі.— Перші біографи Котляревського стверджують, що в цій строфі слід вбачати випад автора проти Парпури — першого видавця «Енеїди». І характер випаду, і співзвуччя «Мацапура» — «Парпура» надають цим твердженням достатньої імовірності, хоч треба сказати, що випад Котляревського був несправедливим. Ім’я «Мацапура» вжито Котляревським у загальному значенні, і воно, напевно, уже вживалося в такому значенні за його часів. Мацапура — потвора, опудало, страховисько. («Чортова мацапура»). Можна гадати, що це прізвисько пішло від злочинця і ката Павла Мацапури, що, як свідчить указ Ніжинської полкової канцелярії 1740 р., відзначився страшними злочинами, середяких — «ядение человеческого мяса и прочие богопротивные злодеяния» *. Розпинать на бику. Бик —

А ну забряцай кошельком!
Небось деньжата забренчат.
Коли дашь пятак —
Узнаешь свое грядущее:
Куда плыть теперь челнам,
И что с тобою впереди случится,
И как ловчей умудриться,
Чтобы Юноне угодить.

Ст. 81. *Заклятый остров перед нами* — остров Эя, на котором, согласно греч. миф., обитала волшебница Кирка (Цирцея), дочь Гелиоса и Персеиды, способная превращать людей в животных. Так, спутников Одиссея она, опоив волшебным зельем, превратила в свиней.

Ст. 93. *Пропал, как Серка на базаре* — украинская поговорка, обозначающая безвозвратную потерю. Серка, Серко — кличка серой собаки.

Ст. 94. *Готовь загривок для ярма!* — готовься быть превращенным в вола. Здесь прозрачный намек на введение на Украине крепостного права в 1783 г.

Ст. 101. *По-польски цвякать лях не будет.* Имеется в виду третий раздел Польши в 1785 г. и утрата ею государственной самостоятельности.

Ст. 103. *Я «Не позволим!» позабудет.* — Речь идет о праве каждого депутата на сеймах шляхетской Польши возгласом «Nie pozwolam!» опротестовать любой проект, что зачастую сводило на нет установления королевской власти.

Ст. 107. *Хвостом пруссак вилять горазд.* Намек на позицию Пруссии в период наполеоновских войн, когда прусский король поддерживал то одну, то другую воюющие стороны. Так, в 1812 г. Пруссия принимала участие в войне наполеоновской армии против России, в 1813 г. присоединилась к антифранцузской коалиции.

Ст. 121. *Французы — щелкуны, вояки.* Очевидно, имеются в виду войны Директории — правительства Французской республики, защищавшего интересы крупной буржуазии.

Ст. 163. *Роменским табачком балуясь.* Старинный украинский город Ромны славился плантациями табака, который оттуда вывозили на продажу в Москву, Петербург, Ригу, Сибирь.

Ст. 167. *Вон Тибр уже маячит наш!* Тибр — река в Италии (в области Лацпум), на которой стоит Рим.

Ст. 181. *Латин* (римск. миф.) — сын Фавна и Мёрики, муж Аматы, отец Лавинии, эпоним латинян, образовавшихся из слияния местного коренного населения и троянцев.

Ст. 182. *Латинский край.* Речь идет о землях области Лациум (Средняя Италия).

Ст. 198. *Имел он доченьку-вострухy.* Дочь царя Латина и Аматы, Лавиния, по желанию матери была помолвлена со своим двоюродным братом Турном.

Ст. 231. *Турн* — сын Дафна и нимфы Венилии, племянник царицы Аматы, жених Лавинии, вождь рутулов.

Ст. 318. *Слова свои на «ус» кончает.* Ус (us) — окончание им. пад. существительных в латинском языке.

Ст. 323. *Велел за азбукой Пиарской.* Пиарская азбука — наиболее распространенная школьная грамматика латинского языка в Польше, изданная в 1741 г. католическим монашеским орденом братьев-пиаристов с целью воспитания детей в духе католицизма.

Ст. 327. *Тму, мну, здо, тло* — названия слогов церковнославянского языка.

Ст. 334. *Тому субботки задавал.* В школах, особенно дьяковских, учеников за непослушание по субботам пороли розгами, сопровождая наказание молитвой: «Помни день субботний».

Ст. 374. *Шпалер печатных принести.* На Украине печатные шпалеры (бумажные обои) активно вошли в обиход в начале XIX в., сменив обивку стен шелком, кожей и пр.

Ст. 382. *Картин затейных приобрести.* Речь идет о лубочных народных картинках, народных гравюрах. Первые отечественные лубочные картинки появились в начале XVII в. на Украине (в 1619—1624 гг. созданы в типографии Киево-Печерской лавры). Лубками иллюстрировали издания народных песен, сказок, легенд и т. д.

Ст. 394. *Даря Гороха времена* — незапамятные времена, очень давно.

Ст. 395. *От Александра взбучка Пору.* Ряд лубочных картин посвящен победе Александра Македонского над царем древнеиндийского государства Пором, которого Александр Македонский взял в плен. Сюжет этот в лубках представлен различно. В одном — это честный поединок, в другом — Александр хитростью и обманом побеждает Пора. Известен и лубок, где в изображении Александра Македонского легко узнаваемы черты Петра I.

Ст. 397. *Как старый Муромец гулял.* Среди лубков, выходивших в XVIII в., лубки с изображением богатырей и сказочных героев были особенно популярны. Много печаталось лубков с изображением одного из главных героев-богатырей древнерусского былинного эпоса — Илья Муромца.

Ст. 401. *Бовы с Полканом мировая.* Большим успехом пользовался сюжет о Бове Королевиче — герое русской волшебной богатырской повести. Лубочные сказки о Бове Королевиче выходили сотнями изданий вплоть до начала XX в. Здесь упоминается об одном из сюжетов — победе Бовы Королевича над богатырем-песиголовцем Полканом.

Ст. 402. *Как Соловей-разбойник жил.* Известно много вариантов лубка о Соловье-разбойнике. На одном из них под названием «Илья Муромец и Соловей-разбойник» изображены на лошадях русский богатырь и его противник. Оба они во французских

знаряддя для катування в добу феодалізму. Восьма заповідь — не укради.

* Происхождение слова «мацапура», «Киевская старина», 1901, кн. I, стор. 5.

[119] Були там чесні пустомолки... Пустомолки — іронічно осмислене «богомолки».

[120] Мандрьохи, хльорки і діптянки...— різні означення повій.

[121] Се чесній, не потіпахи... Потіпаха — волоцюга, розпутна жінка. Отже, Котляревський іронічно говорить про нібито чесних жінок з панських верств, що віддавались розпусті таємно.

[122] Бо щоки терли манією і далі... Манія — сурик, блейвас — білила.

[123] Відьом же тут колесували і далі. В цій строфі подаються стародавні народні уявлення про відьом, шептух та ін.

[124] Були в дульєстах і в капотах... Дульєти — род платья женского. *К.* Жіноче плаття з м'якої шовкової тканини.

[125] І що то значить наш Статут... Йдеться про «Литовський статут», тобто загальношляхетський кодекс прав Литовської держави XVI ст., що мав три редакції (1529, 1566, 1588 рр.). Після приєднання України до Росії кодекс перейшов до російського законодавства і діяв протягом XVII, XVIII і почасти XIX ст. ст. В першій половині XVIII ст. на підставі «Литовського статуту» була розпочата робота по кодифікації «прав, по которым судится малороссийский народ». Формально «Литовський статут» перестав діяти з 1840 р., але деякі його положення (про «межеві суди») залишалися в силі для Чернігівщини і Полтавщини аж до жовтневої революції.

[126] І толкував якихсь монадів і далі. Монада — у античних математиків — одиниця. Пізніше терміном «монада» стали користуватися філософи-ідеалісти для визначення «окремих діяльних і одухотворених сутностей», які нібито є основою усієї різноманітності явищ всесвіту. Мартопляс — франт. *К.* Вертун, джигун.

[127] З слабительним і спермацетом... Спермацет — витоплене з мозку кита сало, відповідним чином препароване. Вживався для лікування виразок на шкірі.

[128] Ласощохлисти походжали і далі. Ласощохлист — сластолюбец. *К.* Фертик — модник, вертун, пуста людина.

[129] Всі кухарі і скороход... Скороходи — в дворянському суспільстві категорія слуг, що мали виконувати всякі доручення, сповіщати своїх господарів про прибуття гостей, тобто випереджати екіпажі пішки.

[130] Там придзигльованки журились... Придзигльованка — вертлявая женщина. *К.* кокетка, вертушка.

[131] Що так пахолок застоявсь... Пахолок — парнишка, мальчик. *К.*

[132] Як баба бридка, криворота... Тут згадується міфічний образ Тізіфони. Тізіфона — одна з фурій (в грецьких міфах — еріній), богинь помсти, що за провини людей переслідували їх за життя і після смерті. Великий грецький драматург Есхіл зображує їх страшними бабами, повитими гадюками; на головах у них замість волосся клубочаться гадюки.

[133] Що в пеклі є суддя Еак... Еак — герой грецьких міфів, син Зевса і Егіни — дочки бога річок Азона. Він правив островом Егіною, а після смерті за його праведність боги вшанували його тим, що призначили суддею померлих душ в Аїді.

[134] Ні гич, ні гаріля пилинки...— нічого, анінайменшої пилинки.

[135] Не тютюнкову і непінну... Тут і далі перелічуються напої, що їх споживали в раю «праведні». В нагороду за своє благочестиве життя вони не п'ють горілки простої, настояної на тютюні («тютюнкову»), а найбільш очищену, «перегінну», «третєпробну» і різні настоянки. Ганусівка — горілка, настояна на ганусі (анісі), на бодяні. Під челюстями запікану — тобто горілку з різними спеціями, витриману протягом 12 годин у гарячій печі. До спецій належав, між іншим, і шапран (шафран).

[136] Сластьони, коржйки, стовпці... Тут і далі перелічуються страви, які споживають «праведники». Сластьони — пышки. *К.* Підсмажене пшеничне тісто на маслі або олії. Стовпці — гречишники. *К.* Печиво з гречаного тіста на олії, що мало форму перевернутої скляночки з вузьким денцем. Далі наводяться такі «ласощі» на десерт, як паслін — дика рослина з чорними і червоними ягодами, рогіз — ситняг, водяна і болотна рослина, козельці — трава, спаржа, глід — рос. «боярышник» та ін.

[137] Не тісе, що в цвітних жупанах і далі. Цвітні жупани, кармазини, сап'яни — одяг панства і старшини, яким немає місця в раю. кармазин — красное сукно. *К.* В минулому — дорогий гатунок товстого сукна червоного або малинового кольору. Сап"ян — дорогий гатунок шкіри на взуття. Говорячи, що до раю не потрапили ті, що «в золотих шапках», Котляревський має на увазі попів, бо «золота шапка» була частиною культового одягу попів вищих рангів, а також і тих, що виголошують «і паки», тобто дияконів.

[138] А послі вбгались і в оклад... Говорячи про сиріт, які вбгалися в оклад, Котляревський має на увазі сиріт, що утримувалися в «домах притулку», а досягши повноліття, мали приписуватися до якогось стану і сплачувати податки. «Бути в окладі» означало бути обкладеним податком,

[139] Бувають військові, значкові і далі... Значкові, чи значкові товариші, в козацькому війську після Хмельницького, які б унчукові, чи бунчукові товариші. належали до козацької старшини.

кафтанах, париках, ботфортах. Илья Муромец очень похож лицом на Петра I, а Соловей-разбойник на Карла XII.

Ст. 403. *Как Пересвет побил Мамая.* Лубок, изображающий момент Куликовской битвы — поединок между русским богатырем Пересветом и татарином Челубеем.

Ст. 404. *Как в Польшу Железняк ходил.* Максим Железняк — запорожский казак, один из руководителей народного восстания против польской шляхты на Правобережной Украине в начале XVIII в.

Ст. 405. *Портрет француза был — Картуша.* Картуш Луи (Луи Доминик, 1693—1721) — известный разбойник, который во главе шайки грабителей долго держал в страхе окраины Парижа. Имя его стало нарицательным обозначением грабителя, разбойника.

Ст. 406. *Ванька Каин* — известный московский разбойник Иван Осипов (р. 1718). Современники воспринимали его в романтическом ореоле, чем и объясняется наличие о нем множества народных пересказов, лубочных картинок. *Гаркуша* Семен (1733—1734) — руководитель повстанческих отрядов на Украине, пользовался большой популярностью в народе.

Ст. 451. *Энеус, ностер магнус нанцс* и т. д. Эта речь является пародиен на язык «академистов» XVIII в., которые к украинским или польским словам добавляли латинские слова и окончания. Котляревскпй вставляет в украинский текст латинские слова либо к украинским словам добавляет латинские окончания:

Эней, наш великий пан
И славный троянский князь,
Шнырял по морю, как цыган,
К тебе, — о царь! — прислал нас теперь.
Просим, пан Латин!
Спаси наши головы и отныне
Позволь жить в твоем краю,
Хоть за деньги, хоть даром.
Уж мы, поверь, достаточно оценим
Благодеяние твое.

О царь! Будь нашим меценатом
И ласку твою окажи.
Энею названым братом
Стань, наилучший! Не откажи!
Эней, предводитель наш удалый,
Красивый и проворный малый,
Увидишь самолично!
А прежде чем распить по чарке,
Вели принять подарки,
От сердца присланные вам.

Ст. 461. *Будь нашим меценатом.* Меценат Гай Цильний — римский государственный деятель при императоре Августе (конец I в. до н. э.), высоко ценивший влияние искусства на общественную мысль, поддерживал поэтов, писателей; переносно — покровитель людей искусства.

Ст. 472. *Царь Хмель* — сказочный персонаж, упоминается здесь для отнесения событий к давним временам.

Ст. 481. *Вот эту скатерть-самобранку Давно из Липска привезли.* Липск — старое название Лейпцига. В Полтаве в конце XVIII в. активизируется развитие торговли, усиливается торговый обмен. Торговые связи Полтавы с Лейпцигом были довольно давними. Уже в первой половине XVIII в. в Полтаве существовала компания, выписывающая товары из Лейпцига, которые затем развозили по южным городам и местечкам.

Ст. 543. *Лубенский каравай пахучий* и т. д. Котляревский называет местности Украины, славившиеся то ли качеством сельскохозяйственной продукции, то ли местными кулинарными или промысловыми изделиями. Так, большой популярностью пользовались решетиловские смушки. Через скупщиков, оптовых торговцев они попадали не только на большие русские ярмарки, но и за границу.

Ст. 583. *Чтоб фурию, мол, Тезифону* и т. д. Тезифона (Тисифона, греч. миф.) — одна из трех эриний (Алекто, Тисифона, Мегера), рожденных Геей, впитавшей кровь оскопленного Урана. Постоянное место их пребывания — в царстве Аида и Персефоны, появляются на земле, чтобы спровоцировать месть, безумие, злобу.

Ст. 641. *К. Амате под подол сорочки Гадюкой ведьма заползла.* У Вергилия не Тисифона, а эриния Алекто, напоенная ядом Горгоны, вливает злобу в сердце Аматы, проникает ей в грудь в виде змеи, делая ее безумной.

Ст. 752. *Лавинии к Петру — коржей.* К Петрову дню, 29 июня (12 июля), на Украине пекли коржи из муки, яиц, творога и пр., т. е. «разговлялись» после поста.

Ст. 930. *Того пошлю куниц ловить!* Латин угрожает ссылкой в Сибирь.

Ст. 961. *О муза, — панночке парнасской* и т. д. Музы (греч. миф.) — богини поэзии, искусств и наук, девять сестер, живущих на Парнасе — горном массиве в Греции. Котляпевский имеет в виду музу эпической поэзии — Каллиопу.

Ст. 975. *Чтоб головы при этом брили* и т. д. Котляревский рисует облик запорожского казака: бритую голову с чуприной (оселедцем) — клоком волос на макушке и длинными свисающими усами.

Ст. 985. *По городам полки назвали.* На Украине в XVI — XVIII вв. полки были военной и административно-территориальной единицей и назывались по городам (как и называет их дальше Котляревский — Лубенский, Гадчячский, Полтавский). Полковник

[140] Тогді–то в пеклі вечерниці... Тут і далі Котляревський зображує типову картину ворожіння та ігрищ. Ворон — весняна хороводна гра, в якій беруть участь тільки дівчата. Тісна баба — відома гра. Вегері — угорський танець.

[141] І саме ухо прехихе і далі. В розумінні — дуже гостра, глузлива, насмішкувата; хвистка — гнучка, порсценька — швиденька, дуже жвава.

[142] Ноги чиєїсь постола — тобто римляни пануватимуть доти, доки не схиляться під владу папи, глави католицизму, і не будуть цілувати йому пантофлі.

Частина четверта

[143] Борщів як три не поденькує ш... Тут і далі наводяться зразки жартівливої «тарабарської» мови, поширеної серед бурсаків того часу. Досягається це перестановкою частин слова і зміною кореня. Тарабарщина ця була поширена і в народних анекдотах. крім того, вона входила, очевидно, і в жаргон злодіїв і вживалася з метою «зашифровки» їхніх «професіональних» розмов при сторонніх. Ці дві строфи розшифровуються так:

Як три деньки не поборщуєш,
На серці замоторошнить,
І зараз кишкою затяглуєш,
І в кендюсі забуркотить.
Коли ж що язиком напхаєш
І добре в живіт стеребиш,
То на нутрі завеселить.
Об землю лихом удариш,
І голод весь свій забудеш,
І чорт од горя забіжить.

Та що абищо верзти.
Не казкою кормлять солов'я,
Ось ну калиткою забрязкай,
То радощі заденежать,
коли з п'ятак даси.
То, може, новину почуєш:
Як, що з тобою (буде) спереду,
куди на човнах плавати,
Як угодить Юноні,
Як Еней замінервить (порозумнішає).

[144] Шагів з дванадцять в руку дав. Шаг — грош. *К.* Дрібна монета, що відповідала приблизно півкопійці.

[145] Щоб не дала Юнонв швабу... Швабу дать — задать копоти. *К.* Покарати, дати хлости.

[146] І, мов меньки, повивертались... Меньок — налим. *К.* Риба мень.

[147] Заклятий острів перед нами і далі. Острів Еа, на якому, як розповідається в «Одіссеї» Гомера, жила чарівниця кірка, або Цірцея, котра перетворила частину супутників Одіссея на свиней. Тільки після прохань Одіссея, що став коханцем чарівниці, їм зрештою повернуто було людську подобу.

[148] До броваря дрова таскати і далі. Бровар — пивовар, броварня — пивоварня. *К.* Бовкун — бык в упряжке один. *К.*

[119] І «не позвалим» там забуде і далі. Тут — натяк на так зв. «liberum veto» на сеймах шляхетської Польщі, тобто право кожного посла сейму зірвати будь який проект одним вигуком «не позвалям», тобто «протестую». В першій половині XVIII ст. в зв'язку з загостренням групової боротьби між магнатством і шляхетством зриви постанов сейму стали звичайним явищем, і це майже паралізувало діяльність центральної королівської влади, зводило її, нанівець і віддавало Польщу в руки великих панських родин, що ворогували між собою. Дойда, Чухрай — клички мисливських псів, хортів.

[150] Цесарці ходять журавлями... Цесарці — австрійці.

[151] Французи ж, давнії сіпаки і далі. Згадуючи про те, що французи «за горло всякого хватають» і що вони обернуті на собак, які «гризуть чужі маслаки», Котляревський, можливо, має тут на увазі війни Директорії, уряду великої буржуазії, що прийшла до влади у Франції після падіння якобінців і Робесп'єра. Саме в цей час визначився як полководець Наполеон Бонапарт.

[152] От Тібр перед носом у нас... Тібр — головна річка Лаціуму, на березі якої знаходиться Рим. За міфологією — назва пішла від імені албанського царя Тіберіна.

[153] Земелька ся була Латинська і далі. Латинська земля — тобто Лаціум. В античні часи — одна з трьох західних областей Середньої Італії. Латин — міфічний цар латинців. В «Енеїді» Вергілія його батьками вважаються Фавн — бог поля та лісу і німфа Маріка. Галанці — узкие панталони. *К.* Українські пани одягали своїх прислужників, зокрема т. зв. козачків, у фалендишові (fein hollandisch, тобто голландські) сукна, звідки й пішла назва «галанці». Грати крашанками в кітьки — котити крашанки.

[154] Мерйка, кажуть, його мати... Котляревський неправильно передав ім'я матері Латина (Магіса).

[155] Один був Турн, царьок нешпетний... Турн в «Енеїді» Вергілія — цар рутулів, італійського племені, підкореного римлянами. жило це плем'я в Лаціумі; місто Ардея. Турн — небіж цариці Амати, другкини Латина. Нешпетний — изрядный. *К.*

[156] Рябка, тетерю, саламах у... Рябко — род кушанья. *К.* Саламаха — давня народна страва, зварене гречане тісто, рідке, на олії або коров'ячому маслі.

таким образом объединяет в одном лице военную и административную власть.

Ст. 1001. У *нас в гетманщине, бывало.* Гетманщина — полуофициальное название территории Левобережной Украины с Киевом в составе России, находящейся с 1667-го по 1764 г. под управлением гетмана.

Ст. 1031. *Из ульев, буков и кадушек* и т. д. В этой и последующей строфах Котляревский в шуточной форме рисует подготовку к войне в духе народных небылиц.

Ст. 1052. *Ведь у латинцев Тулы нет.* Город Тула издавна славился заводами военного снаряжения.

Ст. 1143. *Для Януса, лихого бога* и т. д. Янус (римск. миф.) — бог входов и выходов, всякого начала. Перед каждым важным начинанием Янусу воздавали почести, особенно в начале войны и после ее окончания. В Риме был построен храм, открытый во время войны и закрытый в мирное время. Янус изображался двуликим.

Ст. 1171. *Златые были дни Астреи.* Астрея (греч. миф.) — дочь Зевса и Фемиды, богиня справедливости, обитавшая среди счастливых людей золотого века, т. е. во времена, когда люди вели жизнь без подневольного труда, войн и раздоров. Когда пришли в упадок нравы (в бронзовом веке), Астрея покинула землю и вознеслась на небо.

Ст. 1217. *Ардея* — город в области Лациум, родина царя рутулов Турна.

Ст. 1221. *Мезентий* (Мезенций, римск. миф.) — царь этрусского города Цере, изгнанный подданными за жестокость; воевал на стороне Турна, был убит Энеем (по другой версии — его сыном Асканием).

Ст. 1223. *Точь-в-точь полковник так Лубенский* и т. д. Лубенский полк принимал участие в битве под Полтавой в 1809 г. Лубенским полковником в 1708—1728 гг. был Андрей Маркович. **Ст. 1229.** *И вал исчез.* Валы, окружавшие Полтаву, в начале XIX в. были превращены в бульвары.

Ст. 1232. *Авентий-попадьич, байстрюк* — Авент, союзник Турна; незаконный сын Геркулеса и жрицы Реи. Потому и попадьич, сын жрицы, попадьи.

Ст. 1243. *Там атаман был Покотилос. А есаул — Караспуло.* Котляревский переделывает типичные украинские фамилии Покотило, Карась — на «греческий» лад.

Ст. 1250. *Морея, Дельта, Кефалос.* Морея (Пелопоннес) — южная часть Балканского полуострова. Дельта — полуостров в Мраморном море близ Босфора. Кефалос (Кефалония) — остров в Ионическом море, у западных берегов Греции.

Ст. 1252. *Цекул* (римск. миф.) — сын смертной девушки и бога Вулкана, основатель города Пренесте, союзник Турна.

Ст. 1254. *Дорошенко* Михаил (ум. 1628) — гетман реестрового казачества, сподвижник атамана П. Сагайдачного.

Ст. 1262. *Мезап* — у Вергилия предводитель этрусских племен.

Ст. 1272. *Агамемноненко Галес* — сын Агамемнона, предводителя греческого войска во время Троянской войны.

Ст. 1277. *Тут люди всяких языков* и т. д. Дальше называются древнеиталийские племена.

Ст. 1282. *Тезеевич пан Ипполит.* Ипполит (греч. миф.) — сын афинского царя Тезея и царицы амазонок Антиопы. Гибнет, оклеветанный влюбленной в него мачехой Федрой.

Ст. 1305. *Девица та звалась Камиллой.* Камилла (римск. миф.) — дочь Метаба, царя города Приверна. В младенческом возрасте Камиллу унес в леса ее отец, изгнанный своими подданными. Метаб посвятил ее Диане, с помощью которой воспитал дочь воинственной охотницей. Котляревский не следует за Вергилием, создавая внешний облик Камиллы.

Часть пятая.

Ст. 52. *Камышовый дед.* В образе камышового деда показан Тиберий — в римской мифологии бог реки Тибр, сын Януса. Согласно Вергилию, Тиберин, явившись Энею во сне, посоветовал ему заключить союз с Эвандром.

Ст. 59. *Ищи свиньи под дубом белой* и т. д. В основе этого факта, упоминаемого Вергилием, лежит италийский миф о свинье с тридцатью поросятами, появившейся во время высадки Энея на латинскую землю.

Ст. 64. *Иул построит Альбу-град.* Иул (Юл, Асканий) — сын Энея и его первой жены Креусы. По одной из версий, после смерти Энея он оставил основанный отцом город Лавинии, а также освободившийся после смерти Латина престол в Лавренте Лавинии и ее сыну от Энея Сильвию, а сам стал править в Альба-Лонге; его потомки, цари Альбы, также именовались Сильвиями. По другой версии, Сильвий — сын Юла и унаследовал от него царство.

Ст. 66. *С аркадянами побратайся!* Речь идет о жителях Аркадии (область в центральной части Греции), которые вместе со своим царем Эвандром переселились в Италию.

Ст. 96. *Пустились вниз по Тибру смело К Эвандру.* Эвандр (римск. миф.) — внук (или сын) аркадского царя Палланта. По наущению матери Эвандр убил отца и бежал в Италию. Став союзником Энея в войне с Турном, Эвандр дал ему отряд под командой своего сына Палланта, павшего затем в бою с рутулами.

Ст. 176. *Без жеребьевки* — т. е. на войну призовут всех, без обычной при рекрутских наборах жеребьевки.

Ст. 206. *Геркулесовы проказы* — подвиги Геракла, в частности, десятый по счету подвиг — убийство легендарного разбойника Кака,

[157] Еней оставив із носатку... Носатка — род кувшина. *К.* Старовинний посуд для вина, на зразок глечика, але з довгим носиком.
[158] Купить піярську граматку і далі. Найпоширеніша шкільна граматика латинської мови в Польщі, що вийшла 1741 р. і потім часто перевидавалась аж до середини XIX ст. Назва «піарська» пішла від чернечого ордену шарів, що мав на меті виховувати дітей в католицькому дусі. Вперше видана на Україні 1756 р., до того часу поширювалася в рукописах. Полуставці, октоїхи. Полуставець — святці, молитовник з місяцесловом. Октоїх — церковна книга. Тму, мну, здо, тло — назви складів у церковнослов'янській мові.
[159] Тройчаткою всіх приганяв і далі. Тройчатка — нагай з трьома кінцями. Давати субітки — звичай у школі доби феодалізму, зокрема в дяківських школах, карати учнів по суботах (тобто наприкінці тижня), щоб очистити їх від провин навмисних і ненавмисних. Причому кара різками супроводжувалась іноді читанням молитви на цей випадок: «Помни день субботний...»
[160] Клечання по двору саджатй... Деревья с листьями срубленьши. К. Зрублені молоді дерева або гілля, якими прикрашали селянські двори під час тройці.
[161] Ось привезли і мальювання... Тут і далі подається опис малюнків, якими прикрашали палати царя Латина. Малюнки ці — лубочні картинки, що продавалися до революції по сільських ярмарках і прикрашали стіни селянських хат. Звичайно, тематика цих картинок мінялася з часів Котляревського, але жанр їх і стиль не зазнав значних змін. Цар Горох — казковий персонаж. Олександр і цар Пор — картини про античного завойовника Олександра Македонського (IV ст. до н. е.). Сюжет взято з стародавньої перекладної повісті «Олександрія», що поширена була вже в літературі київської Русі. картина зображує перемогу Олександра над індійським царем Пором, який не хотів скоритися йому (на цю тему було кілька картин, що відтворювали різні моменти зустрічі Олександра і Пора). Далі згадується популярна картина про куликовську битву. На цій картині зображувалася битва між руськими і татарами, а на першому плані — поєдинок між руським богатирем ченцем Пересвєтом і татарським богатирем Челубеєм. (З цього поєдинку, як говорить літопис, і почалася битва). картина називалась «Мамаево побоище».
Темою лубочних картин часто були подвиги Іллі Муромця — героїчного персонажа народних билин і казок. Особливо популярні були перші подвиги Іллі, його перемога над Солов'єм Розбійником («Соловей Харциз» — у Котляревського). картинки про пригоди богатиря Бови королевича виникли на грунті народної казки («Сказка о славном й храбром богатыре Бове королевиче й о прекрасной королевне Дружневне»), що виникла на грунті перекладної Повісті *. Далі згадується образ Максима Залізняка, славного ватажка селянського повстання проти польської шляхти на Правобережній Україні в 1768 р. Француз Картуш - Луї Домінік (1693—1721)—відомий розбійник, син шинкаря, став отаманом численної банди, що орудувала в Парижі та його околицях. Виказаний одною з близьких до нього осіб, картуш тільки перед стратою назвав людей, з якими він був зв'язаний, в тому числі і представників знаті. Пригоди картуша послужили матеріалом для драматичних творів. Звідси його популярність і в народній традиції. Гаркуша Семен (1739—1784)—відомий повстанець, що наприкінці XVIII ст. нападав на поміщицькі маєтки. Гаркуша користувався популярністю серед народних мас. Про його боротьбу з українським панством ходило в народі багато переказів. На основі цих переказів про Гаркушу писали такі письменники, як Г. Квітка-Основ'яненко, В. Нарєжний, О. Стороженко, Гр. Данилевський. Ванька Каїн — відомий злодій, жив у першій половині XVIII ст. Персонатк російських народних оповідань.

* Русские народные картинки, собрал и описал Д. Ровинский, СПБ, 1881, кн. II.

[162] Набув на ноги кинді нові... кинді — теплі калоші, валянки.
[163] Царя на дзиглик посадили... Дзиглик — стул. *К.*
[164] В єдамашковому шушоні... Шушон — род капота. *К.* Єдамашка — стародавня тканина з Дамаска, товста, з візерунками того ж кольору, що й сама тканина. Поширена була серед української шляхти і козацької старшини («кролевич Владислав... прислав гетьману Сагайдачному... палатку свою, новою зеленою адамашкою Венецькою підшитую». Величкоо).
[165] В німецькім фуркальці була і далі. Фуркальце — фуро. *К.* Частина жіночого одягу. Верцадло — дзеркало, люстро. Військо зальотне, волове. Волове військо — обозна частина.
[166] А старший рацію сказав... Рація — промова.
[167] Енеус ностер магнус панус і далі. В цій промові посла Енеєвого Котляревський дає дотепну пародію на учену мову «академістів» XVIII ст., що любили домішувати до польської чи української мови латинські слова або вирази. В літературі барокко така словесна мішанина була дуже поширена, особливо в польській літературі, як у поезії, так і в прозі, а особливо в промовах. Ця «макаронічна мова» вважалась тоді ознакою ерудиції і «високого стилю». В своїй пародії Котляревський, по-перше, додає до українських слів латинські закінчення «us», «orum», по-друге, вставляє в український текст слова латинські. Промова «посла» в «перекладі» виглядає так:

Еней, наш великий пан
І славний троянців князь,

похищавшего коров из стада.

Ст. 227. *К Вулкану кралась босиком.* Вулкан — бог разрушительного и очистительного пламени. В греч. миф. ему соответствует Гефест, также и бог кузнечного ремесла. Самый некрасивый из богов, хромоногий, он, будучи олимпийцем, женился на прекрасной Афродите. У Вергилия дается описание подземной кузницы Вулкана, где создаются Зевсовы громы и молнии, а также куется оружие для Энея.

Ст. 243. *Но задрожал, узрев Киприду.* Киприда — одно из имен Афродиты (Венеры). Существовало несколько версий ее рождения. Согласно более ранней — кровь оскопленного Урана попала в море, образовав пену, из этой пены и появилась богиня вблизи острова Кипр.

Ст. 291. *Летит на тучке втихомолку Венера в Пафос.* Пафос — город на южном берегу Кипра, был центром культа Афродиты.

Ст. 329. *Собраньем Речи Посполитой.* Речь Посполпта — со времени Люблинской унии с 1569 до 1795 г. официальное название объединенного польско-литовского государства. Речь Посполита управлялась общим сеймом главой государства.

Ст. 375. *Лидийцы* — жители Лидии, стран на западе Малой Азии. В VII—VI вв. до н. э. — независимое государство, в 133 г. до н. э. — часть римской провинции. У Вергилия Эвандр советует Энею обратиться за помощью к этрускам.

Ст. 379 *Теснит, на чинш не отпускает.* Здесь: не дает возможности заработать на стороне деньги для уплаты чинша, регулярного оброка, который платили помещику лично свободные крестьяне.

Ст. 431. *На том щите посередине* и т. д. Котляревский дальше приводит сюжеты народных сказов, лубочных картинок, изображенных на щите: сказки об *Ивасике-Телешике* и бабе-яге, семиглавом змие, Иване-царевиче и сером волке, Катигорошке.

Ст. 447. *Кузьма-Демьян* — Косьма и Дамиан, христианские святые, умершие мученической смертью.

Ст. 450. *Марципан* — герой западноевропейских рыцарских романов, широко известных на Украине в XVII в.

Ст. 461. *Пан Тури, зевая, ждал вертепа.* Вертеп — народный кукольный театр, известный с XVII в. Представления разыгрывались в ящике, имеющем вид двухэтажного домика, в верхней части — драмы религиозного содержания, в нижней — сатирические интермедии из народной жизни.

Ст. 464. С *тоски хлестал ахтырский мед.* Ахтырка — в прошлом полковой город на Украине, известен был рецептами изготовления высококачественного меда.

Ст. 589. *К Цибеле поспешили старой.* Цибела (Кибела, греч. миф.) — богиня, воплощение матери-земли. Великая мать богов, иногда отождествлявшаяся с Реей — супругой Кроноса, матерью Зевса и других богов. Она — владычица гор, лесов и зверей, регулирующая их неиссякаемое плодородие.

Ст. 625. *Сатурнович* — Зевс — сын Кроноса, в греч. миф. вначале отождествлявшегося с Сатурном.

Ст. 631. *Мою ты знаешь гору Иду.* Ида — гора на острове Крит, где был распространен культ Цибелы.

Ст. 659. *В сирен проворно обернулись.* Сирены — демонические существа, рожденные рекой Ахелоем и одной из муз, воплощение волшебной, но изменчивой глади воды. Изображались в виде полуженщин-полуптиц, прекрасным пением заманивающих мореплавателей и ведущих их к гибели.

Ст. 712. *Низ и Эвриал* — воины Энея, Вергилий воспел их дружбу и трагическую гибель в стане врага.

Ст. 861. *Рамент* — в «Энеиде» Вергилия царь, жрец, любимец Турна.

Ст. 871. *На Рема и его героев.* Здесь и дальше Котляревский перечисляет воинов Турна, названных Вергилием, — Серран, Ретус, Волсент, Сульмон.

Ст. 876. *Как Фому Ерема.* Фома и Ерема — персонажи шуточной повести XVII в., неудачливые братья, постоянно попадающие впросак. **С**

т. 929. *Из хлева у ге-валов мирных* и т. д. Гевалы — народ арабского происхождения враждовавший с Израилем. Со временем название этого племени стало синонимом чужих людей, простаков. Котляревский создает сцену семинарского быта XVII—XVIII вв., когда голодные бурсаки добывали себе пропитание, воруя кур, уток и пр. Обкрадываемых крестьян они называли гевалами.

Ст. 1006. *Творишь пеккатум, фратер милый,* и т. д. — образец макаронического языка, дословно читается так:

Творишь грех, брат милый,
Ты смерть невинному несешь:
Я — дурак, разбойник, нечестивец,
Злодей, мерзавец и убийца!

Ст. 1052. *Светильник Феба* — солнце.

Ст. 1180. *Пегас* — волшебный крылатый конь. В III в. до н. э. александрийские поэты создали легенду о Пегасе как о коне поэтов.

Ст. 1221. *Был Геленор боец на славу* и т. д. Здесь и дальше Котляревский называет ряд имен бойцов, одни из которых — соратники Энея (Геленор, Лик, Эмфион, Ареф, Циней, Илноней, Битиас, Пандар, Афидн, Мерой, Филарис, Галис, Крифей, Сереет), другие — выступают на стороне Турна (Легар, Лутеций, Циней).

Ст. 1271. *Слыл Ремул хвастуном в народе.* По Вергилию, Ремул — супруг младшей сестры Турна.

Ст. 1306. *По-сербски величали веру* — богохульствовали, непристойно бранились.

Ст. 1312. *Был каждый с виду — Голиаф.* Голиаф (библ.) —

Шмигляв по світу, як циган.
До тебе, о царю, прислав тепер нас.
Просимо, пане Латине,
Нехай наша голова не загине,
Дозволь жити в землі своїй,
Хоч за гроші, хоч задарма,
Ми дякувати будем досить
За твою милість.

О царю! Будь нашим меценатом
І ласку твою покажи, Енеєві зробися братом,
О найкращий! Не одкажи;
Еней — вождь єсть моторний,
Вродливий, гарний і проворний,
Побачиш сам особисто (в імені — in nomine).

Вели прийняти подарунки
З ласкавим видом і без сварки,
Що прислані через мене.

[168] Меценат Гай Цільній — вельможа і державний діяч часів імператора Августа в Римі (кінець І ст. до н. е.). Підтримуючи новий режим, він намагався привернути кращих поетів того часу на бік Августа. До «гуртка» Мецената належали, між іншим, Вергілій і Горацій. Пізніше ім'я Меценат визначало всякого покровителя літератури і мистецтва.

[169] Був борщ до шпундрів з буряками і далі. Шпундрі з буряками — давня народна страва. Свиняча грудинка, підсмажена з цибулею, а потім зварена в буряковому квасі з буряками і здобрена борошном. Шарпанина — давня народна страва. Одварена тарань чи чабак, здобрені розбавленим на цьому бульйоні борошном, потім, разом з цим тістом, до нього додається підсмажена цибуля і перець, все це вистоюється в духовій печі, поки не підніметься. Крохналь — крохмаль.

[170] Пилисикизку, деренівку і далі. Деренівка— настоянка на терні чи кизилі. Айвовка — настоянка на айві. Стрілятина вівіват — на привітання. Мущир — мортира. До нас дійшли зразки артилерії Запорозької Січі, а серед них і мортири мусянжеві, тобто бронзові. Вони являють собою мідну ступку довжиною 100 мм, шириною 90 мм і мають отвір 40 мм.

[171] Корито опішнянських слив і далі. Містечко Опішня на Полтавщині славилось високим гатунком і добрим смаком слив. Смажені горіхи. Звичайні горіхи засипають до натопленої печі, а потім кладуть їх у холодну воду. Пряжені пундики. Давня народна страва. Пундики робилися з кислого тіста на зразок коржиків, ці коржики покривали цибулею, підсмаженою на олії, а потім клали один на одного до 15—20 шарів, потім все це ставили в піч. Скоро мні пундики робили з пшеничної локшини, вареної на молоці, перемішували з коров'ячим маслом та яйцями і ставили в піч у макітрі. Далі згадуються села Полтавщини, знамениті якимсь виробництвом або худобою. Так, Решетилівка славилась своїми вівцями, звідси відомі на всю Україну шапки решетилівських смушків.

[172] Ірися, цьохля проклятуща і далі. Цьохля — живая девка, проворная в дурном смысле. *К.* Мчалка — вестница. *К.*

[173] Ого! провчуя висікаку... Висікака — бойкий, дерзкий. *К.* Нахаба, зухвалий.

[174] І на! через штафет к Плутону і далі. Штафет — естафета. Берлин, дормез, ридван і портшез — старовинні екіпажі. Перші три — різновидності карети. Берлин і ридван — карета для подорожей, в яких вояжували шляхта і панство. Дормез (від франц. dormir — спати) — м'яка карета, пристосована для спання під час подорожі. Портшез — ноші, в які не запрягали коней; носили їх слуги. Перекладними називались казенні ямщицькі підводи, до яких на кожній станції впрягали «свіжих» коней. Заплатити на три прогони — тобто оплата подорожніх витрат в потрійному розмірі тим, хто їхав у казенній справі.

[175] Зробила об собі лепорт і далі. Лепорт — рапорт, донесення. Гайдуки — в даному контексті — слуги при панських дворах.

[176] А также пхнув він драгомана... Драгоман — перекладач, тлумач при посольстві, при дипломатичній місії або в переговорах.

[177] Но «горегрішникові сушу...»— Тобто горе тому грішникові, який не має добрих діл.

[178] Давала чиншу до двора. Чинш— податок за володіння землею.

[179] Лавинії к Петру мандрик і далі. Мандрики — тут паляниця з сиру, борошна та яєць, щось на зразок млинців, які готували на «розговіння» після посту до християнського свята апостолів Петра і Павла — 29 червня за ст. ст. Ставник — підсвічник у церкві. Півміткйпряжі — міра висукания ниток — від 20 до 30 пасом.

[180] Не дуже простий — родом муцик і далі. Муцик — порода псів, рос. мопс, моська. Тіменйці — брудне нашарування на голові, на тім'ї, струп.

[181] Стременний думав, що то звір. Стременний при панських дворах належав до мисливської челяді.

[182] Під ніс їй клали асафету і далі. Асафета, чи асафетида (вонюча камедь),— згущений сік з рослини (родини зонтикових). Складові частини камеді — смола та ефірне масло з домішкою сірки, фосфору та різних солей. У старій медицині камедь, відповідним чином препарована, вживалась як ліки при різних хворобах, зокрема при нервових захворюваннях або нервових розладах, як у даному великан, силач, убитый в единоборстве юным пастухом Давидом, ставшим впоследствии иудейским царем.

Ст. 1316. *И с Кочубеевым Тарасом* и т. д. Речь идет о слуге близкого знакомого Котляревского, полтавского помещика Кочубея.

Часть шестая.

Ст. 7. *Стремглав бегут в базарный суд.* Одно из проявлений народного обычного права, суд-карвасар — самодеятельный суд «на миру», где наиболее авторитетные члены общины решали спорные вопросы.

Ст. 27. *Что грек до нежинских колбас.* Поселения греков известны на Украине давно. В XVII в. греки, жившие в Нежине, получают значительные привилегии, а Нежинское братство греков сыграло важную роль в развитии экономических связей.

Ст. 32. *Смирительный дом* — карательное заведение, где отбывали принудительные работы лица, совершившие незначительные проступки против закона.

Ст. 51. *Венера молодицей смелой* и т. д. — намек на миф о любовной связи Венеры с Марсом.

Ст. 83. *Фригийцам некуда деваться.* Здесь фригийцы — в значении троянцы.

Ст. 93. *Терпели пуще Прометея.* Прометей (греч. миф.) — сын титана Иапета и океаниды Климены. Когда Зевс отобрал у людей огонь, Прометей выкрал огонь с Олимпа и вернул людям, передав его в полом тростнике, за что был прикован к скале на Кавказе, где орел выклевывал ему печень, ежедневно вырастающую вновь.

Ст. 129. *Никчемной сводницей цитерской.* Культ Венеры (Афродиты) был издавна распространен на острове Китера (Кифера).

Ст. 131. *Ей вышла от Вулкана взбучка.* В «Одиссее» рассказывается любовная история Афродиты и Ареса — во время свидания их приковал к ложу не видимыми глазом сетями супруг Афродиты — Гефест, и в таком виде они предстали перед богами. Котляревский переносит героев в римскую мифологию. У него это — Венера, Марс, Вулкан. Кроме того, наказание супружеской неверности представлено в народном духе — неверной жене отрезали подол юбки.

Ст. 154. *Мол, только-только из воды!* Намек на то, что Венера родилась из морской пены.

Ст. 155. *Невинничает, как Сусанна.* Библейский образ незаслуженно преследуемой, чистой, невинной девушки.

Ст. 195. *Шведская могила* — братская могила, в которой похоронены русские воины — участники битвы под Полтавой (27 июня 1709 г.).

Ст. 232. С *Энеем, дескать, плыл.* Здесь и дальше снова называются имена союзников Энея (Массик, Тигренко, Авант, Астур, Азиллас, Цннарис, Купавон, Авлет, Демоток, Фарет, Ладон, Арунт, Фил, Тамарнс, Хлорей, Себарис, Дерет, Главк, Ферснлог, Гилл, Амик) и союзников Турна (Фарон, Ляхас, Киеси, Фар, Даг, Гибсои, Лар, Ретий, Клавз, Маг, Нума, Сереет, Таркват, Камерт, Ансул, Лук, Лукул, Лигар, Лутаг, Лавз, Орс, Парсен, Палм, Мессап, Цетаг, Танапс, Тобон, Онит, Сукрон).

Ст. 648. *Призвав на помощь Асмодея.* Асмодей (библ.) — злой дух, глава демонов.

Ст. 696. *Юнона в небо шасть кукушкой.* Кукушка наряду с павлином считалась священной птицей Юноны.

Ст. 780. *Заткнули за щеку пятак.* Имеется в виду плата Харону за перевоз через Стикс

Ст. 832. *Сказал послам латинским так.* Далее макароническая речь читается так:

Латин — царь неугомонный,
А Тури самый большой дурак,
И зачем вам сражаться со мной?
Латина я считаю слепым,
Господа, олухами — вас.
Латин рад мир дать,
Разрешаю погребсти мертвых,
И против вас мой гнев угас.

Один лишь Турн недруг мне.
Сам, следовательно, должен воевать.
Так хочет судьба! — и Эней
Вам будет царь, Амате зять.
Назначив с Турном поединок,
Мы приведем войну к концу.
Не всем же кровь проливать!
Укажет меч или бог,
Достоин Турн или Эней
Латинский скипгром обладать.

Ст. 852. *Дрансес* (Дранкей) — латинянин.

Ст. 895. *Трахон* — союзник Энея.

Ст. 910. *Искони бе хаптурный род.* Речь идет о поборах (хаптурах), которые брало духовенство.

Ст. 915. В *костры швыряли седла, сбрую* и т. д. Погребальный обряд древних римлян предполагал сожжение тел умерших вместе с их вещами, якобы необходимыми им в загробном мире.

Ст. 921. *Лаврент* — древний город в Лациуме, столица латинян.

Ст. 951. *Толкнулись к хану Диомиду.* Диомид (Диомед, греч. миф.) — аргосский царь, участник Троянской войны, выступал против Трои и после разорения города попал в Италию.

Ст. 961. *Венул* — латинянин.

випадку. Настій з р о м н у (ромашки) — вживався як засіб для полегшення болю.

[183] З д і й н и ц е й р и ч к а н а с т у п а л а... коровница. *К.* жінка в панських маєтках, що ходила за коровами.

[184] Я к у м и в а л о с я м а з к о й... Мазка — кров.

[185] К о л и п а н в о з н и й п о з о в д а с т ь... Возний — службовець при старому суді ще в часи чинності «Литовського статуту». Возний повинен був подавати позови до суду, вводити у власність, свідчити наявність ґвалту, вчиненого над кимсь, та ін.

[186] Х т о б у д е з в а с п р о в і я н т м е й с т е р... Провіантмейстер у царській армії відав матеріальною частиною, зокрема харчуванням. Провіантмейстри бували звичайно в чині генерала. Посада генерал-провіантмейстра запропонована Петром I 1718 р. Скасована 1864 р.

[187] К р и г с ц а л ь м е й с т е р — службовець при війську, що відав грошовими справами, мав виконувати бухгалтерські обов'язки, зводити рахунки видатків і прибутків, вести контроль. Вони входили до штату розрахункової контори, утвореної при одному з департаментів, і відали постачанням армії. контори ці утворені були після 1731 р.

[188] С л у ж и т ь в а м р а д м а л а х а я м и... Малахай — плеть. *К.* Татарський нагай.

[189] Б о я р с ь к і г р о ш і ш а ф о в а т ь. Шафувати — витрачати.

[190] О м у з о, п а н н о ч к о П а р н а с ь к а ! Музи, за грецькою міфологією, — богині мистецтв і науки. їх було дев'ять: Калліопа — богиня епічної поезії, Евтерна — лірики, Мельпомена — трагедії, Полімнія — урочистих співів (гімнів), Ерато — еротичної поезії. Фалія — комедії, Терпсіхора — танців, Кліо — історії, Уранія — астрономи. У римській міфології музам відповідають камени. П а р н а с — гірське пасмо в Греції, у вузькому розумінні — найвища верховина цього пасма; за античною міфологією,— місце перебування муз.

[191] Н а к о н я х с о т н и к и ф и н т и л и і далі. Тут, як і в наступній строфі, Котляревський згадує про адміністративно-військові порядки на Україні в другій половині XVII і в першій половині XVIII ст. С о т н и к и, о с а у л и, х о р у н ж і та ін.— різні чини в козацькому війську тих часів.

[192] Л у б е н с ь к и й, Г а д я ц ь к и й, П о л т а в с ь к и й. Назви козацьких полків за назвами міст пояснюються тим, що назва «полк» визначала не тільки військову, але й адміністративну одиницю. Полковник, таким чином, об'єднував у своїх руках не тільки військову, але й адміністративну владу в Полтавському або будь-якому іншому полку. Так само і сотник, наприклад, не тільки командував сотнею під час походів, але й був начальником. певної адміністративної одиниці, що називалась сотнею. (Типове для феодального ладу поєднання військової і адміністративної влади). Після перемоги Хмельницького Україна поділялась на 17 полків.

[193] Б у л о т у т в і й с ь к о в о л о н т и р і...— добровільне, нерегулярне військо, з якого під час війни переважно складалась розвідка та ін. А с м о д е й — у стародавніх народів — демон, дух похітливості.

[194] Г в и н т і в о к, ф у з і й б е з п р у ж и н і далі. Тут перелічуються різні види вогнепальної і холодної зброї, якою озброєне було як козацьке військо, так і царська армія за старих часів. Ф у з і ї (від франц. la fusille) — вид гвинтівки, запроваджений в армії Петром 1 замість мушкетів, які вживалися раніше. Різниця між ними та, що мушкети мали довшу цівку (ствол), були більшого калібру і під час стрільби упиралися на підсішки. Фузія мала кремінний замок і тригранний багнет. Ф л і н т а (від нім. Flinte) нічим, власне, не різнилася від фузій, крім замка. Б у л д и м о к — коротка запорозька рушниця. Я н и ч а р к и — рушниці, якими озброєне було турецьке військо — яничари, що формувалося з християн, взятих у полон ще дітьми. Р а т и щ а — списи, г а к і в н и ц і — великі фортечні рушниці.

[195] Д н и щ а, о с н і в н и ц і, в е т у ш к и і далі. В цій і наступній строфах дається жартівливе зображення готування до війни в дусі народних гумористичних казок і приказок про те, як зброєю ставали речі домашнього вжитку, а солдатами — старі баби та ін. Днища, оснівниці, ветушки — пристрої для прядіння. Днище — дошка, на одному кінці її сидить пряха, а на другому встановлено куделю або гребінь; оснівниця, або снувавка — невеличка дощечка з двома отворами, через які проходять нитки основи; витушка — прилад для змотування ниток у клубки. Б е н д ю г и — тип селянського воза, призначеного для перевозки вантажів. К а р и — водовозка. Ц е р к о в н і м а р и — ноші для перенесення труни з покійником з церкви до цвинтаря. Ноші з ніжками, щоб можна було ставити їх на землю під час поховальної процесії.

[196] Н е м а л и п а л а ш і в, н і ш а б е л ь і далі. Палаш — вид шаблі, з прямим гострим з обох боків клинком, з ефесом, що мав чашечку або гратки для захисту пальців, довший за звичайну шаблю,— близько 1 арш. 3 верш. Був запроваджений у XVIII ст. як зброя кавалерійських полків російської армії — драгунів, кірасирів, лейб-гвардійців та ін. Тула славилася своїми заводами військової зброї, особливо з часів Петра I.

[197] В з я л и п о д и м н е о д д в о р і в і далі. Подимне — особлива форма податку в добу феодалізму за отоплювану хату. П і д с у с і д к и — селяни без грунту і обійстя, що жили в чужій хаті, платячи за це грішми або натурою. (Вираз — «іти в сусіди»).

[198] К о л и п і ш к о м — т о м а р ш ш у л ь г о ю. Шульга — ліва нога або рука.

[199] М о в п о с п о л и т е є р у ш е н н я...— всенародний рух. Але цей термін має свій історичний зміст. Посполитим рушенням у феодальній Польщі називалась мобілізація під час війни шляхти, що поряд з

Ст. 979. *Отца втащил на Иду-гору.* Согласно Вергилию, Эней вынес отца на плечах из пылающей Трои.

Ст. 1215. *В Ивашках, Мыльцах, Пушкарывке, И в Будищах, и в Горбанивке* — названия сел под Полтавой.

Ст. 7266. *Русалку, что звалась Ютурна.* Ютурна (римск. миф.) — нимфа вод, сестра Турна.

Ст. 1285. *Затем прикинулась Камертом.* Камерт — сын Волсента, латинянин.

Ст. 1300. *К войне Толумний подстрекал.* Толумний — прорицатель у рутулов.

Ст. 1547. *Нечёса-князь.* Речь идет о Г. А. Потемкине, записавшемся в реестр запорожского войска под именем Григория Нечёсы.

Автограф всей поэмы неизвестен, сохранился лишь отрывок автографа шестой части (отдел рукописей Института литературы им. Т. Г. Шевченко АН УССР, ф. 52, № 2). Это четыре небольшие тетради; на первой странице первой тетради заглавие: «Малороссийская Энеида, часть шестая». В ней 40 строф шестой части, написаны они четко, с незначительными исправлениями. Три остальные тетради содержат строфы 30-118 этой же части. Бумага с клеймом 1811 г. Есть основания начало работы И. П. Котляревского над «Энеидой» отнести к 1794 г. В пользу этой даты свидетельствует письмо самого Котляревского к русскому поэту, переводчику «Илиады» Н. И. Гнедичу от 27 декабря 1821 г., в котором он сообщает о том, что поэма является плодом его двадцатишестилетнего «терпения и посильных трудов». В конце письма снова подчеркнуто: «Я над малор(оссийскою) «Энеидой» 26 лет баюшки баю» (Котляревський Іван. Поетичні твори. Драматичні твори. Листи. Київ, 1982. С. 286). Менее уверенно можно говорить о дате окончания работы над поэмой и о времени написания отдельных ее частей. Хронологический рубеж завершения работы над первыми частями поэмы определяется некоторыми внешними факторами. Как известно, первые части «Энеиды» активно распространялись на Украине и за ее пределами в рукописных списках. Наиболее давний из известных списков принадлежал историку, библиографу, киевскому митрополиту Е. А. Болховитинову (в научном обиходе список известен под названием «болховитиновского»). Список помещен в тетради, бумага которой имеет клеймо 1796 г. На титуле заглавие: «Перецыганенная «Энеида» с русского языка на малороссийский 1794 года октября 11 дня». В списке две части — первая и третья, но обозначены они как «Малороссийская Энеида, часть 1-я» и «Малороссийская Энеида, часть 2-я», хотя в первой части первая песнь «Энеиды» Вергилия, а во второй — третья. В тексте имеются пропуски отдельных строк (переписчик в таких случаях замечает на полях: «нет стиха», хотя после шестой строки строфы 106-й в третьей части пропущено 30 строк без оговорок). В конце прилагаются краткие объяснения отдельных слов. Исследователь творчества И. П. Котляревского советский литературовед А. Ф. Шамрай высказал мнение о том, что оригинал этого списка является первым вариантом «Энеиды». Во-первых, указанная в нем дата соответствует свидетельству самого Котляревского о времени начала работы над поэмой. Во-вторых, вторая часть логически продолжает первую Пропуск стихов объясняется тем, что Котляревский к тому времени еще не полностью окончил работу над текстом, хотя и считал эти две части завершенным произведением (в конце текста написано «конец»). О том, что Котляревский вскоре возвращается к работе над поэмой, свидетельствует еще один из обнаруженных списков — 1798 г., в котором уже имеется ее вторая часть. Распространение «Энеиды» в списках обусловило и появление первого издания. В 1798 г. по одному из списков выходят из печати без ведома автора три первые части поэмы. Издателем выступил конотопский помещик М. И. Парпура, человек образованный и состоятельный. Проживая в Петербурге, Парпура ведал типографией Медицинской коллегии. В работе над изданием ему оказывал деятельную помощь инспектор этой коллегии И. К. Каменецкий. Он редактировал текст и выступил составителем «Словаря малороссийских слов» (его со временем использовал сам Котляревский, соответственно расширив и дополнив). На титульной странице издания значится: «Энеида. На малороссийский язык перелицованная И. Котляревским. С дозволения Санкт-Петербургской цензуры. Иждивением М. Парпуры. В Санкт-Петербурге 1798 года». На отдельной странице посвящение: «Любителям малороссийского слова посвящается». В 1808 г. снова появляются в печати три первые части поэмы, и снова без ведома автора («Энеида. На малороссийский язык перелицованная И. Котляревским. Издание второе, в Санкт-Петербурге 1808 года»). Это было практически повторение первого издания (сняты только слова: «Иждивением М. Парпуры»). Неизвестно, имел ли Парпура отношение к выходу поэмы. Осуществил издание И. П. Глазунов. В какие годы создавалась четвертая часть поэмы — достоверно неизвестно. Но, согласуясь с фактами биографии Котляревского, можно полагать, что к 1806 г. она уже могла быть написана (в 1806 г. Котляревский получает новое назначение по службе, он принимает непосредственное участие в русско-турецкой войне). В 1809 г. сам Котляревский подготовил к печати первое авторское издание «Энеиды», добавив еще одну — четвертую часть. Поэма вышла под таким названием: «Виргилиева Энеида. На малороссийский язык переложенная И. Котляревским. Санкт-Петербург. В медицинской типографии, 1809 года». На титульной странице после заголовка следует: «Вновь исправленная и дополненная противу прежних изданий. Часть первая». (Заголовок титульной страницы повторяется перед порядковым номером каждой части.) На обороте титульной страницы — цензурное разрешение, на

коронним військом мала вирушати в похід з своїми загонами, озброєними на власний кошт.

[200] З н о с и л и в с я к е з б і ж ж я, з л и д н і... Злидні — тут у розумінні: останнє, що в кого було.

[201] Г у д е в Л а т і ї д з в і н в і щ о в и й...— дзвін, що скликав на віче, на народні збори.

[202] Д л я Я н у с а, с е р д и т а б о г а і далі. Янус, за римською міфологією,— бог входів і виходів (в будинку, в місті), всяких починань і завершень. Його зображували з двома обличчями, одним — назовні, другим — в середину храму. Коли починалась війна, храм Януса одкривався, і це означало, що країна перебуває в стані війни; коли храм було замкнуто — це означало, що Рим перебував у згоді з іншими державами.

[203] Б у л и з л а т і ї д н і А с т р е ї і далі. Астрея, або Діке,— богиня справедливості. Астрея (зоряна діва), за міфологією, жила на землі в «Золотий вік», що його оспівав у своїй поемі «Труди і дні» грецький поет Гесіод (VIII—VII ст. ст. до н. е.). Пізніше, засмучена лихом, що запанувало в людському житті, вона останньою з богів відійшла на небо. В сузір'ї Зодіака вона має назву Діви. Ф і г л я р і — блазні театральні. О б т е к а р — аптекар. Г е в а л ь д и г е р — так називався офіцер у царській армії, що виконував поліцейські функції. Посада ця, запроваджена Петром 1 в армії, скасована після реформи 1861 р.

[204] Б о Т у р н і с а м д з і н д з і в е р з у х — молодецький, завзятий.

[205] В А р д е ю – г о р о д п о с п і ш а. Ардея — столичний рутульский город. *К.*

[206] М е з е н т і й н а п е р е д т і р р е н с ь к и й і далі. Легендарний цар Етрурії (провінція в Італії), допомагав рутулам. В «Енеїді» розповідається, що його убив Еней. Лубенський полк діяв під час осади Полтави шведами.

[207] Б а й с т р ю к А в е н т і й - п о п а д и ч... Авентий рожден от жрицы Реи и Геркулеса. *К.*

[208] О т а м а н з в а в с я П о к о т и л л о с і далі. Покотиллос — українське прізвище Покотило з грецьким закінченням. К а р а с п у л о — знову-таки українське прізвище карась з грецьким закінченням. П р о с к і н о с и (грецьке) — тут: передові частини. М о р е я — півострів у Греції, Д е л ь т а — півострів біля Босфору, К е ф а л о с, або К е ф а л о н і я,— острів коло Греції. К а п а м а (грецьке) — сорт тістечок, к а л о с к е б а б (грецьке) — смачне смажене м'ясо. В цій строфі Котляревський гумористично пов'язує античних еллінів з сучасними йому греками, привласнюючи античним грекам комерційну і торговельну діяльність сучасних йому греків на Україні.

[209] Ц е к у л, п р е н е с т с ь к и й к о в а л е н к о — народжений від Вулкана — бога вогню і ковальського мистецтва. Тим-то й називає його Котляревський коваленком. Союзник Турна, латинець з м. Пренести (тепер м. Палестріна), за 20 миль від Рима.

[210] А г а м е м н о н е н к о Г а л е с... — тобто нащадок царя Агамемнона, одного з центральних персонажів легенд про Троянську війну та «Іліади» Гомера. Трагічний кінець царя, забитого власною дружиною, знайшов своє відображення в численних драматичних творах.

[211] Т е з е й о в и ч п а н І п о л и т... Іполит — син легендарного царя Тесея, або Фесея, нібито засновника Афінської держави. Згадка про те, що Іполит «підкусив мачуху», зв'язана з міфом про кохання до нього цариці Федри, його мачухи. Цей міф часто розроблявся драматургами античної літератури, зокрема Евріпідом.

[212] С я з в а л а с ь д і в а – ц а р К а м і л л а... За міфологією, Камілла — дочка царя Метаба з міста вольськів (народність в стародавній Італії) — Пріверни. Батько привчив її до війни, в боях відзначалась хоробрістю і завзяттям. Убита Арунтом.

Частина п'ята

[213] П р е д н и м с т о ї т ь с т а р и й д і д и щ е... В образі «очеретяного діда» Котляревський виводить бога ріки Тібру — Тіберіна.

[214] І у л п о с т р о ї т ь А л ь б у – г р а д... Іул, чи Асканій, — син Енея. Альба-град — Альба Лонга — місто, яке нібито заснував Іул. Його наступником був молодший брат Сільвій, з роду якого вийшли Ромул і Рем, що через 300 років після того заснували місто Рим. А р к а д я н и — грецьке плем'я, що в античні часи розселилось у південній частині Греції (півострів Пелопоннес). В «Енеїді» іде мова про легендарних виселенців з Аркадії, що під проводом царя Евандра переселились до Італії і осіли в Лаціумі, недалеко від того місця, де пізніше засновано було місто Рим. За поемою Вергілія, Евандр — союзник Енея у війні з латинцями та рутулами. Про укладення союзу між Енеєм та Евандром і про призначення Палланта, сина Евандра, привідцею союзних Енеєві аркадян і говориться в наступних строфах.

[215] К Е в а н д р у п о м о ч і п р о с и т ь... Звандр, царь аркадский. *К.*

[216] Д е г а р д о в а в Е в а н д р з п о п а м и... Гардувать — гулять. *К.*

[217] Т е п е р т е б е я с у п л і к у ю... Суплікувати — просити.

[218] П р о с і л н е з у ш к а м и, з г р і н к а м и і далі. Тут знову перелічуються стародавні, але «панські» страви. П р о с і л н е — с засолом. *К.* Страва на зразок російського «рассольника». Т е л я ч и й л и з е н ь — язык бычий. *К.* Я г н ї й — род кушанья, с греческ. *К.* Д о с о ф о р к у к у р и — с фаршем. *К.* Вираз т р и г у р ї вжито тут у розумінні дуже багато.

[219] Х в а л и в І р а к л о в і п р о к а з и... Евандр розповідає про один з подвигів Іракла (Геркулеса), як той убив розбійника — страховисько Кака, що вкрав у нього кілька корів з череди. Подія ця відбулася неподалік від столиці Евандра — Паллантей. На місці цього подвигу Евандр поставив жертовник на честь Геркулеса.

[220] Е н е й в к е р е ю з а м о т а в с я... Керея — род епанчи. *К.* Старовинний теплий плащ.

третьей странице — посвящение: «С. М. К. ...ю усердиейше посвящает сочинитель» («С. М. К.» — С. М. Кочубей, губернский предводитель дворянства, богатый полтавский помещик, на чьи средства было осуществлено издание). В конце книги — «Словарь малороссийских слов, содержащихся в Энеиде, и многих иных, в Малороссии употребительных, исправленный, умноженный и дополненный словами для четвертой части. Дополнение к малороссийскому словарю. Погрешности». Вслед за посвящением на отдельной странице следует «Уведомление», которым Котляревский засвидетельствовал свое несогласие с предыдущими изданиями и оговаривал, что они сделаны без его участия. Тем самым он не только снимал с себя ответственность за обнаруженные в них ошибки и погрешности, но и отрицательно оценивал самый факт появления этих изданий. «Энеида, на малороссийский язык мною переложенная, в 1798 и 1808 годах была напечатана без моего ведома и согласия. Она досталась господам издателям со многими ошибками и опущениями, случившимися от переписки, а сверх того и издававшие в ней по-своему многое переделали и почти испорченную выпустили под моим именем. Я решился исправить и дополнить прежде напечатанные три части и, присоединивши четвертую, издать все вместе.

Благосклонное принятие Энеиды сей от публики будет наградою трудов моих; и ежели она принесет удовольствие читателям, то я поспешу приложить и пятую часть». О готовности пятой части «Энеиды» Котляревский пишет в упомянутом письме Н. И. Гнедичу 27 декабря 1821 г.: «Я как кончил ее, то перекрестился. Что же касается до 6-й, то будет чем полюбоваться». Хотя сохранившаяся часть автографа шестой части написана на бумаге с клеймом 1811 г., но это явно лишь черновой вариант. Чистый, без помарок, завершенный текст содержится только в первой тетради, три остальные — это начальная стадия работы. Надо полагать, что окончена шестая часть была только к началу 1820-х годов. В это же время Котляревский активно ставит вопрос о полном издании поэмы. Он обращается к Гнедичу с просьбой способствовать решению этого вопроса (письмо от 27 декабря 1821 г.), обсуждает и какие-то предложения: «Я даже согласен уступить «Энеиду» в вечное и в потомственное наследие того, кто захочет ее иметь, но срок на с[емь] лет длиннее кажется моего века, а мне не иначе можно по моим обстоятельствам согласиться как на три или четыре года, и то когда кто приобретет «Энеиду» в вечность. Для меня в особенности было бы приятно и чувствительно, если бы Вы были посредником сбыть с рук моих „Энеиду"». Просит Котляревский содействия и у молодого московского литератора Н. А. Мельгукова, который, будучи в 1827 г. в Полтаве, посетил Котляревского и затем по его просьбе вел переговоры с московскими издателями. Но в скором времени сообщает о том, что все его усилия оказались напрасными: «Я несколько раз осведомлялся и справлялся у здешних книгопродавцев, не пожелают ли купить «Энеиду» Вашу, и с прибавлениями 2-х последних песней, и какую назначат за нее цену... Уверяю Вас, что я с своей стороны прилагал всевозможное старание к выгодной для Вас сделке, но все осталось тщетным. Теперь остался один способ: отнестись к с.-петербургским книгопродавцам с сим предложением» («Киевская старина», 1883, № 5. С. 151). Котляревский предпринимал попытки установить контакты с петербургскими издателями. В письме от 16 сентября 1837 г. он обсуждает с петербургским книготорговцем и издателем, управляющим книжным магазином И. П. Глазунова — И. П. Лысёнковым условия издания, сообщает ему, что «„Энеиду" кончил вполне до тех мест, как и Вергилий написал; она у меня в 6-ти частях переписана и исправлена, только печатать (...) Печатать же Вам позволю только один завод, и то на хорошей бумаге и хорошими большими буквами, чисто, опрятно и исправно, не на обверточной бумаге, за цензуру не отвечаю, за корректуру не берусь» (Котляревський Іван. Поетичні твори. С. 286). Неизвестно, что ответил Лысенков, но издание так и не было осуществлено. Во время этих попыток напечатать поэму только один отрывок «Энеиды» дошел до читателя — в 1833 г. альманах «Утренняя звезда» (1833, кн. II) напечатал 20 строф шестой части. Лишь в конце 30-х годов харьковский книгоиздатель О. А. Волохинов соглашается издать «Энеиду», и она выходит в свет в 1842 г., уже после смерти автора. Харьковское издание «Энеиды» — это первое полное издание поэмы. На обложке — художественно оформленное заглавие: «Виргилиева Энеида, на малороссийский язык переложенная И. Котляревским. Харьков. 1842». На титульной странице заглавие повторяется: «Виргилиева Энеида». Полное заглавие повторяется на каждом из шести шмуцтитулов. На их оборотах — цензурное разрешение. Каждая часть имеет отдельную нумерацию страниц, в конце — «Словарь малороссийских слов, содержащихся в «Энеиде», с русским переводом». Все упомянутые издания «Энеиды» имеют различные заглавия. Первое носит шуточный характер: «Перецыганенная Энеида...», второе — уже более сдержанное, но все еще не совсем официальное: «Энеида. На малороссийский язык перелицованная...», третье — звучит уже совершенно корректно, академично — «Виргилиева Энеида...». Эти издания отличаются не только заглавиями, они имеют и некоторые разночтения. Поскольку издание вышло в свет после смерти автора, закономерен вопрос — кому принадлежат исправления в издании 1842 г., кто внес изменения, не зафиксированные в предыдущих редакциях. Сопоставление разночтений, а также осуществленные текстологические исследования дают основания утверждать, что наряду с исправлениями, уточнениями, стилистическими правками наиболее выразительные эпизоды поэмы, характеристики, завершенные афоризмы совсем не подвергались дальнейшей обработке (Шамрай

[221] К Вулкану підтюпцем ішла... Вулкан — в римській, Гефест — в грецькій міфології — бог вогню і ковельської майстерності, син Юпітера і Юнони (Зевса і Гери). Античні міфи зображували його кривим і незграбним, закуреним у диму. В «Одіссеї» Гомера дружиною його названа богиня краси Афродіта (Венера). Вслід за Гомером і Вергілій в «Енеїді» зображує Вулкана і Венеру як подружжя.

[222] І прилабузнившись до Кіпріди... Кіпріда — друге ім'я Венери за назвою острова Кіпр, де культ її виник раніше, ніж деінде.

[223] Уже онагри захрючали і далі. Онагр — осел. Фіндюрка — повія.

[224] А доки в паці будеш грати? — гратися в бабки.

[225] Поодаль був малий Телешик...— образки на щиті Енея, взяті з народних казок; те А і в наступній строфі. Жеретія — гадюка, що лазить по деревах.

[226] А на зикратого сам сівший... Зикратий — білобокий.

[227] Турн їм ізволив тимфи дати... Давати тимфи — жарт, поширений серед бурсаків. Щоб розбудити кого-небудь з своїх товаришів, застромляли йому в ніс паперову дудочку з бавовною і підпалювали її.

[228] Цібелла де жила старая... Цібелла, чи Кібелла,— мати Юпітера, Юнони, Нептуна та інших богів, дружина Сатурна, що, за міфологією, правив богами і людьми до Юпітера.

[229] К Зевесу шокала стара. Шокати — шамкати.

[230] Мою ти знаєш гору Іду... Іда — гора на острові Кріт, де був поширений культ Цібелли.

[231] Стояли Евріал і Низ... Низ і Евріал — найпривабливіші герої «Енеїди» Вергілія як відвагою і військовим завзяттям, так і своєю самовідданою дружбою. В зображенні Котляревського Низ і Евріал показані і як патріоти, що для них служіння вітчизні — найвищий і найпочесніший обов'язок.

[232] Мій батько був сердюк опрічний... Сердюки — гетьманська гвардія. Наймані війська, що мали «охороняти» особу гетьмана на випадок народних повстань. Непопулярні через свою антинародну політику гетьмани, такі, як, наприклад, Мазепа, власне, тільки й могли спиратися на сердюків.

[233] «І носи!» — Низ сказав, обнявшись... Іноси — добре, згоден.

[234] І красовулю піднесли...— піднесли велику чарку горілки.

[235] Потиснув, мов Хому Ярема... Хома і Ярема — персонажі жартівливих пісень. Пригоди їх були темою для народних сценок.

[236] Без крику крадуть слимаки і далі. Слимаки — монастирські служки, так само як і бурсаки. І знову в цій строфі — яскрава картинка з побуту школярів старих часів («курохватів»), які добували собі на прожиток не завжди достойними способами. Цікаво відзначити, що для них господарі, у яких вони крали, то «вороже плем'я» — гевали і амаліки. За біблією, Амалік — родоначальник племені амалікітян, що ворогувало з євреями, а гевали — назва народу арабського походження — гевалітян,— що так само ворогував з Ізраїлем. Звідси в біблії, а потім пізніше і в мові духівництва ці назви стали загалом означати людей «чужих», «ворожих». Причому назву «гевал» вживали в зневажливому значенні — простак, грубіян та ін. Це зневажливе ставлення до міщанства і селянства з боку школярів типове для тих часів, коли учбові заклади були ізольовані, користувалися самоврядуванням, і школярі, або «спудеї», розвивали в собі професіональну замкненість і деяку погорду до інших, «неосвічених» станів. (Так само, як, наприклад, для німецьких студентів середньовічних університетів, всі, хто не належав до «ученого стану», називались звисока «філістимлянами», або скорочено — «філістерами». Знову-таки біблійська термінологія — філістимлянин — народ, що ворогував з євреями).

[237] Дали рутульцям накарпас і далі — дали прочухана. Піднятися по сам пас — закотити одежу до пояса, щоб не забруднитися.

[238] Пеккатум робиш, фратер милий і далі. Знову зразок «макаронічної мови». Слід читати:

Гріх робиш, брате милий,
Невинному смерть завдаєш:
Я дурний, розбійник, розбишака,
Найбільший негідник і гайдамака...

[239] Мов пару гарних дубівок... Дубівки — сорт динь.

[240] Кричала, ´едзалась, качалась... Гедзатися — від слова «´едзь» (овод). Від укусу ´едзя ´едзається, тобто кидається, худоба. Про людину говорять «´едзається», коли вона вередує або під впливом гострого перебивання дуже побивається.

[241] Старих нехай брика Пегас. Пегас, за грецькою міфологією,— крилатий кінь, що приносить Зевсу грім і блискавку. Пізніше — кінь муз, богинь мистецтва.

[242] Як можна швидше тарани. Таран — осадка зброя за старих часів. Тараном користувалися для розбивання стін і брам ворожих фортець. Таран являв собою довгу колоду з металевою баранячою головою на кінці. Ця колода привішувалася на ланцюгах до пристрою на колесах. Пристрій підвозили до стіни і тараном били по ній.

[243] Горлань, верлань, кулачник страшний і далі. Верлань — крикун. *К*, кундель — степова собака вівчарка.

[244] Пробралися подуть тічок... Тічок — зменшене від слова «тік» — витоптане і вирівняне поле. Подути тічок — помірятися з кимсь силами.

[245] Лигать латинськії потапці? Потапці — маленькі

А. П. До тексту «Енеіди» // Котляревський І. П. Повне зібрання творів. Київ, 1952. С. 321—366). Как в первом, «болховитиновском» списке, так и в издании 1842 г. текст остается без кардинальных изменений, имеются лишь стилистические правки. Это — основной довод в пользу того, что поэму правил сам Котляревский и не было ничьего постороннего вмешательства в текст. Да и временные рубежи не давали для этого возможности. Разрешение цензуры печатать произведение было дано 25 марта 1840 г., надо думать, что в цензурный комитет оно попало не раньше 1839 г. Потому издание 1842 г. можно считать проявлением последней авторской воли. По нему печатались все последующие издания поэмы, оно легло в основу академического издания сочинений Котляревского: Котляревський І. П. Повне зібрання творів: У двох томах. Київ, 1952. Т. 1; 1953. Т. 2, по которому осуществлен и перевод «Энеиды» В. А. Потаповой на русский язык: (Котляревский И. Соч. Л., 1969, «Б-ка поэта», Б. с.), публикуемый в настоящем издании.

сухарики, що їх їдять з гарячою юшкою або з медовою ситою.

[246] По-сербськи величали віру...— лаялися матерщиною.

[247] Но їх Обозний Генеральний...— головний начальник артилерії та матеріальної частини в козацькому війську.

Частина шоста

[248] Біжать в олімпську карвасар. Карвасар — старинный суд, заседавший по городам и селам на базарных площадях. *К.*

[249] Терпіли гірше Прометея і далі. Прометей — одна з найпривабливіших постатей античних міфів — образ борця за щастя людей проти жорстокості богів. Великий античний драматург Есхіл (524—456 рр. до н. е.) звеличив цей витвір народної фантазії у своїй трагедії «Прометей Прикутий», зробивши з нього творця культури і заступника людей проти несправедливості богів, за що Прометей і зазнав від них жорстокої кари. Маркс називав Прометея найблагороднішим святим і мучеником у філософському календарі і вважав, що в цій трагедії Есхіла боги Греції, тобто релігія, були смертельно поранені. Цей образ хвилював найбільших письменників нового часу. Гете, Байрон, Шеллі, Шевченко, Леся Українка в своїх творах підносили цей образ борця проти тиранії. Згадка «на люльку що огню украв» натякає на те, що, за міфом, Прометей викрав вогонь з олтаря Зевса і приніс його людям.

[250] Нікчемна зводниця цітерська... Цітерська — пішло від назви острова Цітера, на горі якого нібито перебувала Венера. культ Венери був особливо поширений за античних часів на цьому острові.

[251] А з Марсом чи давно піймавши і далі. В «Одіссеї» Гомера розповідається, як Гефест (Вулкан) застав свою дружину Афродіту (Венеру) на любовному побаченні з богом війни Аресом (Марсом) і накрив їх мідною сіткою, а потім привів усіх мешканців Олімпу на це місце. У Котляревського кара ревнивого чоловіка зображена в дусі давніх народних звичаїв: Вулкан підрізав пелену Венері. В зв'язку з цими любовними пригодами Венери треба розуміти і жарт Котляревського з приводу того, що «Венера... все з воєнними жила». Адже Марс — бог війни. Ретязок — ланцюг, ланцюжок.

[252] То верб"я золоте росло. Верба, за українськими народними віруваннями,— дерево нещастя. Отже, Юнона цими словами хоче сказати, що там, де замішана Венера («підтіпанка», як її вона називає), завжди буває якесь лихо або нещастя.

[253] Невинничаєть, мов Сусанна... За біблійними переказами,— образ цнотливої дівчини-красуні. Вона зазнавала переслідувань з боку двох похітливих дідів, що, не добившись від неї згоди піддатися їм, звинуватили її в розпусті. На суді її врятував «пророк Даніїл».

[254] І стать на Шведську могилу... Шведська могила — братська могила, в якій поховані 1345 російських воїнів, що загинули в битві з шведами під Полтавою. Могила стоїть на місці Полтавської баталії, недалеко від редутів (укріплень) російської армії, близько шести кілометрів від Полтави.

[255] Язік його тож не клесачка... клесачка — шевське приладдя для розгладжування швів.

[256] І з Стехівки то шинкаренко і далі. Стехівка — село недалеко від Полтави. Яриga — шахрай, судовий «крючок». У цій і двох наступних строфах перелічуються імена союзників Енея за поемою Вергілія, але Котляревський надає їм типових рис волоцюг і розбишак свого часу.

[257] Зробила паном із чупруна... Чупрун — людина, що вибилась у пани з соціальних «низів». Прості козаки за часів Котляревського носили чуприну.

[258] Над карбіжем тож не трудилась... Котляревський жартівливо закидає музі незнання лічби — вона не тільки не вміє орудувати на рахівниці, але не осягла навіть «премудрості» карбіжу, тобто вміння нарізувати на дереві риски для лічби. «карбували» звичайно люди неписьменні.

[259] Уже Волосожар піднявся і далі... Волосожар — сузір'я Плеяд. Прудитися у кабиць — виловлювати в одежі бліх, вошей, сидячи біля кабиці, тобто коло літньої печі надворі.

[260] Царя Латина ускромити... Ускромити — утихомирити, приборкати.

[261] Гібсон і дутеля із'їв. Дутель — порожній горіх, тут дутеля з'їсти — загинути.

[262] І вижлуктив підпінка чару... Підпінок — проста горілка.

[263] В кереї бідного Сіхея... Тільки один раз, саме в цій строфі, згадує Котляревський забитого чоловіка Дідони — Сіхея.

[264] Що так не гречі кличе к бою... Не гречі — нечемно, негречно.

[265] Над ним аркадський підкоморий і далі'. Підкоморій — у феодальній Польщі наглядач за маєтками короля, пізніше — урядовець, що розсуджував земельні суперечки між шляхтою. Гайстер — квітка айстра, астра.

[266] Несли в містечко Паллантей. Паллантей — столица царя Звандра. *К.*

[267] «Латинус рекс єсть невгомонний...» і далі. В цій і наступній строфі знову маємо приклад «макаронічної мови». «Промова» Енея в «перекладі» така:

Латин єсть цар невгомонний,
А Турн найгірший дурак.
І нащо воювать вам зі мною,
Латина вважаю за сліпого,
А вас, сенатори, без ума;

Латину радий дать мир,
Дозволяю поховати мертвих,
І злості на вас у мене нема.

Один тільки Турн єсть мій ворог,
Сам, отже, повинен воювать;
Велить так доля, щоб Еней
Вам був цар, Аматі зять.
Щоб привести до кінця війну,
Ми зробимо з Турном поєдинок,
Про що кров всіх проливать.
Чи Турн буде, чи Еней
Управлять латинським скіпетром,
Укажеть меч або бог.

[268] І з к о н е б є х а п т у р н и й р і д. Ісконібє (церковнослов'янське) — споконвіку був.
[269] В о г о н ь ш п у р л я л и р і з н у з б р у ю і д а л і. За поховальними звичаями римлян, при спалюванні трупів кидали в огонь різні речі, якими мав «користуватися» небіжчик після смерті. К е л е п — стародавня козацька зброя, палиця з обухом на кінці. К у л ь б а к а — сідло, т р о к й — ремені коло задньої луки сідла.
[270] Б р е х у н, ю р и с т а, к р ю к, п і д т я г а... Підтяга (від слова «тягнути») — злодій.
[271] Я к о с ь о д х а н а Д і о м и д а... Діомед — один з персоналів «Іліади» Гомера.
Разом з іншими грецькими героями (ахеянами) воював проти Трої.
[272] М а л ь о в а н і ї п о т и б е н ь к и. Потибеньки — шкіряні лопаті з обох боків сідла. Звідси прізвище — Потебня.
[273] П л а з у й т е п е р е д с и м т р о я к о м...— Зневажливе прізвисько троянця.
[274] В І в а ш к и, М и л ь ц і, П у ш к а р і в к у і д а л і. Івашки, Мильці, Пушкарівка, Г о р б а н і в к а, М а л і Б у д и щ а — села біля Полтави.
[275] М і ж н и м и б у в п р о с т о р и й п л е ц ь... Плець — майдан, площа.
[276] К л и к н у л а м а в к у в о д Ю т у р н у... Ютурна, за римською міфологією,— німфа вод, сестра Турна, народжена від Юпітера.
[277] І с п о т и н ь г а в с т е г н о в п "я л а с я... Спотиньга — нишком.
[278] В і н ш п е н и к в р а н і р о з г л я д а в... Шпеник — вістря, гострий кінчик.
[279] Г а р л е м с ь к и х к а п е л ь п і д д а л и... Гарлемські краплі — назва пішла від Гарлема, міста в Голландії. Ліки сечогінні, вживалися при захворюваннях сечогінних каналів.
[280] Щ о с т а в п о х о ж и м н а в е р з у н... Верзун — постіл, лапоть.
[281] Т а к и й, я к б у в Н е ч е с а – к н я з ь... Нечеса — князь Потьомкін. Уряд Катерини II, вирішивши ліквідувати Запорозьку Січ після ослаблення кримської орди, деякий час вважав за потрібне триматися «дипломатичне» з запорожцями. князь Потьомкін, що саме в цей час був найвпливовішим діячем в уряді Катерини, навіть записався до Січі під іменем «Грицько Нечеса». Після ліквідації Запорозької Січі і утворення т. зв. «Чорноморського війська» з козаків він прийняв титул «Великого гетьмана козацьких, катеринославських та чорноморських військ».
[282] І з о л о т а н а н і й к а р у н к а. Карунка — позумент.